

શ્રીન્યાયવિજયજનું

મુંબઈનું ચતુર્માસ

વિ. સં. ૧૯૮૭ ના

મુંબઈના ચતુર્માસમાં તેમણે આપેલાં સાર્વજનિક વ્યાખ્યાન આદિનો

સંગ્રાહક અને પ્રકાશક વર્ગ

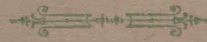
મુંબઈ, કોટના

લાલજીભાઈ કેશવજી શાહ
વન્દ્રાવનદાસ મદનજી શાહ
રણુછોડલાલ છોટાલાલ શાહ
દુલભદાસ જવેરચંદ શાહ

વીર સં. ૨૪૫૯]

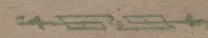
ધર્મ-સંવત્ ૧૧

[વિક્રમ સં. ૧૯૮૮

શારદી પૂર્ણિમા

પ્રતિસંખ્યા ૧૦૦૦

મૂલ્ય રા. રૂપિયા

गुरु-वन्दना

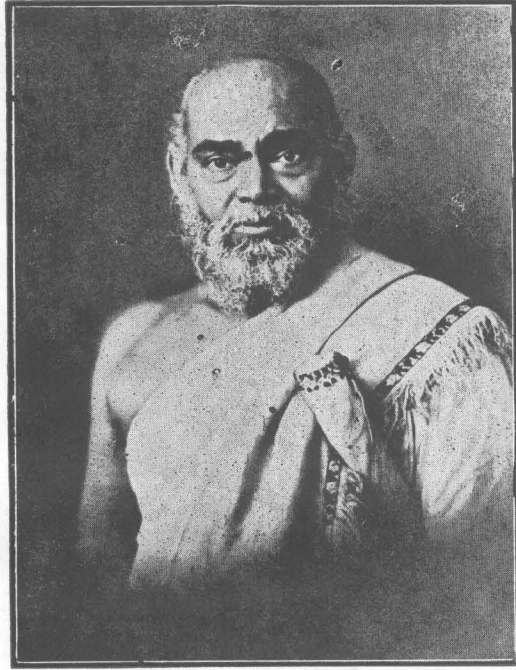

यस्य ज्ञानमनन्तदर्शिसमयाम्भोराशिमन्थाचलो
यस्य क्षान्तिरनल्पकोपनजनक्रोधाग्निधाराधरः ।
यस्य ब्रह्मतपःसहस्रकिरणो भूमण्डलोद्द्योतको
विश्वाभ्यर्चितसंयमो विजयते श्रीधर्मसूरीश्वरः ॥
वन्द्यन्तेऽप्रतिमप्रभावकबला विश्वोपकारव्रता
दुर्दान्तप्रतिवादि कुञ्जरघटासन्त्रासकण्ठीरवाः ।
वैराग्यामृतवर्षणप्रशामितप्रोद्दाममोहानलाः
सर्वत्रापि गुणादरव्यसनिनः श्रीधर्मसूरीश्वराः ॥

—न्यायविजयः

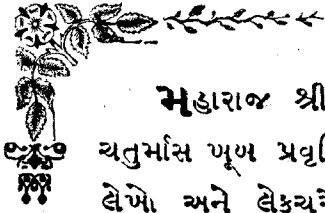

જગત્રસિદ્ધ ધર્માચાર્ય પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ
શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી

વિજયધર્મસૂરિભ મહારાજ

પ્રસ્તાવના

મહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજીનું મુ'બઈનું ગયું (વિ. સં. ૧૯૮૭ નું) ચતુર્માસ ખૂબ પ્રવૃત્તિમય (Active) રહ્યું. તેઓ મુ'બઈમાં આખું ચતુર્માસ લેખો અને લેકચરો દ્વારા પ્રચારકાર્ય કરવામાં મંડયા રહ્યા છે. તેમનાં બહેર લેકચરો હીરાબાગ, માધવબાગ, ટાઉનહોલ, કૉંગ્રેસહાઉસ, મહાવીર-વિદ્યાલય વગેરે પ્રસિદ્ધ સ્થાનોમાં મહોટી જનમેદની સામે જ્ઞેરશોરથી થયાં છે. અને દરેક લેકચરમાં તેમની પ્રચંડ વક્તૃતાનો ખૂબ પ્રકાશ પડ્યો છે. જૈનોના તમામ ફિરકા ઉપરાંત જૈનેતર જનતાની પણ તેમના દરેક લાખણમાં મહોટી ઉપસ્થિતિ રહી છે. જૈનેતર વર્ગના અધિકારસમ્પન્ન પ્રતિષ્ઠિત યુરૂષો પણ તેમના દરેક વ્યાખ્યાનમાં હાજરી આપતા રહ્યા છે.

તેમનાં લાખણો આ સંગ્રહમાં અમે આપવા જનતો પ્રયાસ કર્યો છે. કોઈ છૂટી ગયું પણ હશે. 'દીવાળી' પછીનું તેમનું 'માધવબાગ'નું લાખણ જે બહુ મહોટા જનસમુદાય સામે થયેલું તે પ્રાપ્ત નહિ થવાથી આપી શકાયું નથી. કોટના ઉપાશ્રયમાં તેમનાં રોજનાં ચાલતાં વ્યાખ્યાનો પૈકી 'ઓળી' ના નવ દિવસોમાં કુમવાર 'નવ પદ' પર આપેલાં વ્યાખ્યાનો અને 'સ્યાદ્વાદ' પર આપેલાં વ્યાખ્યાનો મહાનૂ તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્ણ હોઈ વિશેષ પ્રભાવશાળી નિવડેલાં; અને તે પણ આ સંગ્રહમાં આપવાને મન લોભાયલું; પણ એની કાપી ન મળી શકવાથી આપી શકાયાં નથી.

મહારાજશ્રીનાં કોટના ઉપાશ્રયમાં થતાં નિત્યનાં વ્યાખ્યાનોમાં પણ શહેરના બુદ્ધ બુદ્ધ ભાગોમાંથી અને 'ઘાટકોપર' જેવા દૂર દૂરનાં સ્થળોથી પણ શ્રોતાઓ હુમેશાં નિયમસર ઉપસ્થિત થતા. અને પર્યુષણ પર્વના દિવસોમાં તો માણસોની

ગડદી એટલી ઉભરાતી રહેતી કે સેંકડો માણસોને પાછા જવું પડતું. બહારકોટની જૈન જનતાનો બહુ મ્હોટો દરોડો પડતો. માણસોની મ્હોટી ભીડ સામે બધાને વ્યાખ્યાનનો અવાજ સુખેથી પહોંચી શકે તે માટે આખી સભાની ઇચ્છા ‘લાઉડસ્પીકર’ ગોઠવવાની થયેલી; પણ બે ત્રણ કાર્યવાહકોની સમ્મતિ ન થતાં તે વાત મુક્તવી રહી હતી.

મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી પર્યુષણમાં મહાવીરજન્મવાચનના દિવસે કોટના ઉપાશ્રયમાં નાગિયેર ફેડવાનું બિલકુલ બંધ રહ્યું હતું. અને ‘સાંવત્સરિક’ પર્વના દિવસે તપસ્વી નર-નારોઓને શુદ્ધ ખાદીની પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી.

જૈનેતર સાક્ષરો અને વિદ્વાનો, રાજદ્રારી નેતાઓ અને અધિકારીઓ મહારાજશ્રીને મળવા આવતાં તેમનું વિપુલ જ્ઞાન અને તેમની ઉદાર દૃષ્ટિ તથા વિશાળ ભાવના પર ખુશ થઈ જતા. ઉદાહરણ્યાર્થ, પારસી વિદ્વાન ડો. બેડરામ ન. ખંખાતા અને પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત વીર નરીમાનના હૃદય પર પડેલી અસર આ સંગ્રહમાં તેમના આપેલા ઉદ્ગારો પરથી વાચક જોઈ શકશે. મહાન્ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિશ્રી મહારાજનો જયંતિ પર શ્રીમાન વલ્લભભાઈ પટેલે પધારી પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી જૈન મેળાવડાને દીપાવવો એ શાસનશોભાની રમણીય ઘટના ગણાય. કેાંગ્રેસહાઉસમાં રાષ્ટ્રધ્વજવન્દન પ્રસંગે વીર નરીમાનના આમનત્રણથી મહારાજશ્રીનું પધારવું, મહારાજશ્રીએ જોરદાર શબ્દોમાં દેશભક્તિ માટે પ્રબલને આબ્હાન કરવું, વીર નરીમાને એ પછી મહારાજશ્રી માટે મહાન્ પ્રશસ્તિ ઉચ્ચારવી એ જૈન સાધુ માટે જેટલી અદ્ભુત ઘટના છે, તેટલોજ એ જૈન શાસનને માટે જવલનત મહિમનાદ છે.

લેખો અને લેકચરો ઉપરાંત, મુબઇની જનતામાં મહારાજશ્રીનાં લખેલાં ટ્રેક્ટો અને પુસ્તકોનો પણ ખૂબ ફેલાવો થયો છે. મહારાજશ્રીનાં જન-સામાન્યોપયોગી ઉદારવિચારપૂર્ણ આલેખનોએ મુબઇની પ્રબલમાં પ્રેરણા ફેલાવી ખરેખર જૈન ધર્મની પ્રતિષ્ઠા વધારી છે.

ચાર્યસ્પદ પ્રશ્નો પર તેમના ખુલ્લા વિચારો અને નિર્ભય ગર્જનાઓથી જૈનોનો કેટલોક વર્ગ ખળભળી ઉઠે છે. પણ યુક્તિ અને દલીલોમાં સામનો ન કરી શકવાથી તે લોકોને કમજોર ગુસ્સા વહુતની લાઇન પકડાવી પડે છે. મહારાજશ્રીના પરિચયમાં આવેલાઓ તો જોઈ શકે છે કે વિરોધી વર્ગના વિરોધો અને આક્ષેપો તેમના આનન્દી ચેહરાને સ્પર્શી શકતાજ નથી. વનરાજ જેમ વાનરોની કુચેબટાથી ગભરાય નહિ કે ચીડાય નહિ, કિન્તુ પોતાની

મુંબઈ-કોટના સ્વ. સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર શેઠ

શ્રીમાન હેવીદાસ કાનજી

જેઓએ પોતાની યાજ્ઞ ધર્મક્ષેત્રોમાં એક લાખ રૂપીઆનો
દાનપ્રવાહ વહેવડાવી શાસનપ્રભાવના કરી છે.

વીર મુખમુદ્રાથી સામેના વાનરો સામું મળકની દૃષ્ટિએ જુએ; તેમ મહારાજશ્રીની પ્રસન્ન વૃત્તિ, ધીર પ્રકૃતિ અને ગંભીર પ્રવૃત્તિ મહાપુરુષના સ્વભાવને અનુરૂપ જોવામાં આવે છે.

આ સંગ્રહમાં તેમની રાષ્ટ્રભાવના અને તેમના સમયધર્મ પરત્વેના વિચારો ભારોભાર ભરેલા મળશે. વીરલાપારલામાં વી. પી. મહાસભાસમિતિ તરફથી તેમનું સ્વરાજ્ય બાબત પર જે ભેરદાર ભાષણ થયેલું તે આ પુસ્તકના અન્તમાં વાચક જોશે. તેમની નિર્ભય વિચારઘોષણાઓની પ્રતિધ્વનિઓ આ સંગ્રહમાં ગડગડી રહી છે. તેમની પ્રકૃતિનો જેમને પરિચય છે તેઓ સમજતા હશે કે તેમને સમાજને રાજી રાખવા ‘ગોળ ચોપડી’ વાત કરતાં આવડતીજ નથી. સત્યને નિર્ભયપણે ઉચ્ચારતાં સમાજનો અણગમો ઉતરે તો તે સહેવા તેઓ સહુષ તૈયાર જોડેલા હોય છે. સાથેજ તેમના મહાનૂ મનની ખૂબી તો એ છે કે, જૈન સમાજમાં આટલું ઠલહપૂણું વાતાવરણ ચાલી રહ્યું છે છતાં કોઈ પણ વિરોધી વ્યક્તિની નિન્દા તેમના મુખથી વ્યાખ્યાનમાં કે બીજે વખતે કોઈએ નહિ સાંભળી હોય. એવી છીછરી વૃત્તિ તેમના સ્વભાવમાંજ નથી. ‘લયે તો પ્રામાણિકપણે શિષ્ટ જ્ઞાનચર્ચાથી, પણ પ્રશ્નના મુદ્દાથી ખસી જઈ અંગત ‘હુમલા’ કરવા એ પામરતાની અવધિ થાય છે’ એમ તેઓશ્રીને અનેક વખત કહેતાં સાંભળ્યા છે. તેઓ ‘થુંક’ ઉડાડનારની સામે ‘થુંક’ ઉડાડવામાં હીણુપત સમજે છે. દરેક વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નોમાં ઉત્સાહપૂર્ણ ભાગ લેવા છતાં, કહેવું જોઈશે કે, કલુષિત વાતાવરણથી તેઓ નિરાળાજ રહે છે. વેરઝેર અને નિન્દાનું ગંદું વાતાવરણ તેઓ પોતાની નજીક પ્રસરવા દેતાજ નથી એમ અનુભવ પરથી જોવાયું છે. તેઓ વ્યાખ્યાનમાં અને લખવામાં જેટલા પ્રયત્ન છે, તેટલાજ, પ્રકૃતિએ નમ્ર, શાન્ત અને પ્રસન્ન છે. વાતચીતમાં તેમની ભદ્રિકતા કેટલીક વખતે બાળક જેવી દેખાય છે. હસમુખ ચેહરો અને સરળતા એ એમના પરિચયમાં આવનારને એમના સાધારણ સ્વભાવ તરીકે જણાયા વગર નહિ રહે.

ચતુર્માસ દરમ્યાન મુંબઈ-કોટના શ્રાવક વર્ગે તેમના ગુણો પરના અનુરાગે તેમની તરફ ભક્તિભાવ અખંડપણે બજાવ્યો છે. કોટના શ્રીશાન્તિનાથ જૈન દેરાસરના પ્રુસ્થી મહાશયોએ મહારાજશ્રીના ‘જૈનદર્શન’ ને પુનઃ પ્રકાશનમાં મૂકી જ્ઞાનભક્તિનો લાભ મેળવ્યો છે. કોટના મુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠ દેવીદાસ કાનજીની ભક્તિ મહારાજશ્રી તરફ ઉત્તરોત્તર વધુ જવલન્ત રહી. મહારાજશ્રી પ્રત્યે તેમનો સેવાભાવ કોટના ચતુર્માસના ઇતિહાસમાં ચિરસ્મરણીય રહી જશે.

મહારાજશ્રીનો મુ'બઈમાં પ્રવેશ અને ત્યાંથી નિર્ગમન થતાં શાન્તાકુબ્રમાં શ્રીમાન્ કકલભાઈ ભૂધરદાસ વકીલ અને શ્રીમાન્ ગિરધરલાલ ત્રિકમલાલ, ખારમાં શ્રીમાન ઝેરિસ્ટર મકનજી જૂઠાભાઈ, અન્ધેરીમાં શ્રીમાન્ ભોગીલાલ દેહેરચંદ અવેરી, વીલાપારલામાં શ્રીયુત ગોવિન્દજીભાઈ રૂગનાથ અને મલાડમાં શ્રીયુત વૃધ્ધિલાલ ત્રિકમલાલ વગેરે શાસનપ્રેમી સર્જનોએ સહુર્ષ ભક્તિભાવ બજાવ્યો છે.

જૈન સાધુ સાંકડા દિલનો નહિ, પણ ઉદાર વિચારક, બધા ધર્મવાળાઓ સાથે મિલનસાર અને વિશ્વબંધુત્વની ભાવનાનો પોષક અને પ્રેરક હોય છે એમ મહારાજશ્રીએ તે પ્રમાણે આચરીને જાહેર જનતા સમક્ષ ખુલ્લું કરી દીધું છે. અને એ રીતે તેઓશ્રીએ જૈન સાધુની ઇર્જીત વધારી જૈન ધર્મનું મુખ ઉજ્જવળ બનાવ્યું છે. તેમણે પોતાના ઉદાર વ્યાપક જીવનથી મુ'બઈની જાહેર પ્રજામાં ખડુ સુન્દર અસર ઉપજાવી છે.

સારાંશ, તેમનું મુ'બઈનું આખું ચતુર્માસ જ્વલન્ત પસાર થયું છે. તેમના ચતુર્માસની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો સઘળો ઉલ્લેખ તો કયાંથી થાય; પણ યાદ આપ્યું અને સાધન મળ્યું તેટલું સંગ્રહીત કરી પુસ્તક પ્રગટ કરવાનું જે સૌભાગ્ય અમને સાંપડ્યું છે તે બદલ ગુરૂદેવનો આભાર માની અને વાચકો મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી આ પુસ્તકનો ઉપયોગ કરે અને યોગ્ય સાર ગ્રહણ કરે એમ ઇચ્છી અહીં અમારૂં વક્તવ્ય સમાપ્ત કરીએ છીએ.

તા. ૧૪-૧૦-૩૨
કોટ, મુંબઈ

નિવેદક
પ્રકાશકમંડળ

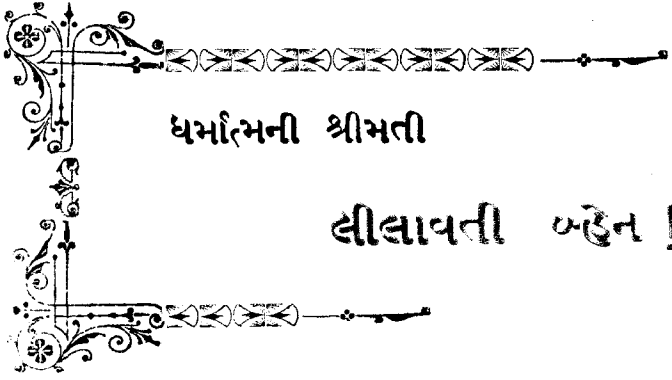
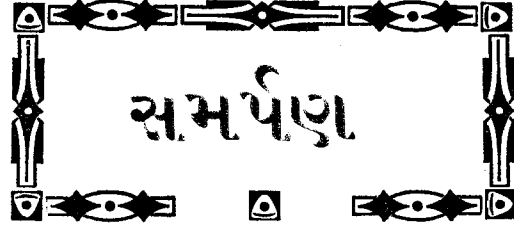

મુંબઈ-કોટના
સ્વ. ધર્મવીર શેઠ શ્રીમાન્
દેવીદાસ કાનજીનાં ધર્મપત્ની
શ્રીમતી લીલાવતી દેવી

જેઓ એક ધર્મનિષ્ઠાત, દાનશૌંક, વીર મહિલા છે.

(વર્તમાન અવસ્થાનો ફોટો નહિ મળવાથી આ પૂર્વ અવસ્થાનો ફોટો મૂક્યો છે.)

મહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીના મુ'બઈ-કોટના ચતુર્માસમાં કોટના મુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક સ્વ. શ્રીમાન શેઠ દેવીદાસ કાનજીએ અસ્વસ્થ હાલતમાં પણ મહારાજશ્રીના ધર્મપ્રચાર-કાર્યમાં સમ્પૂર્ણ પ્રોત્સાહન આપી અને તેને અંગે સમ્પૂર્ણ સેવા બજાવી ધર્મલક્ષિતો જ્વલન્ત પ્રકાશ વહેવડાવ્યો છે.

તે ધાર્મિક પુરૂષની ધર્માત્મની ધર્મપત્ની આપ શ્રીમતીએ તેમના અવસાન પર મરણને લગતી તમામ કુરૂઠિઓ પર છીણી મૂકી સમાજ-સુધારનો માર્ગ ખોલવામાં જે પુરૂષાર્થ ફેરવ્યો છે અને એ રીતે આપનાં જ્ઞાન, શિક્ષણ અને સંસ્કારોનું સક્રિય પરિણામ જે ઉર્જવળ કોટીનું આપ લાવ્યા છે તે માટે આપ સમાજમાં એક જ્વલન્ત આદર્શરૂપ બન્યાં છે.

મહારાજશ્રીના ચતુર્માસમાં આપના સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર ધર્મ-પ્રસાવનાનાં કાર્યોને દરેક તકે દીપાવવામાં આપે ખૂબ ઉત્સાહપૂર્ણ રસ લીધો છે. માધવબાગમાં મહિલાઓની જાહેર મિટિંગ ખોલાવી તેમને મહારાજ-શ્રીના વ્યાખ્યાનનો લાભ અપાવવામાં આપે અગ્રસાગ લજવ્યો છે. આપની રાષ્ટ્રભક્તિ, શાસનસેવા અને સામયિક લાવનાનો પ્રકાશ આપની અવાર નવાર ચાલુ રહેતી તથાવિધ પ્રવૃત્તિઓથી હંમેશાં પ્રસરતો રહે છે.

આપના દાનવીર સ્વામીએ પોતાની પાછળ બુદ્ધિ બુદ્ધિ ધર્મકાર્યોમાં લગભગ એક લાખ રૂપિયા જેવડી મોટી રકમ ખર્ચવાની કરેલ યોજનાને આપે તુરન્ત અમલમાં મૂકી દઈ તેમણે નિર્દિષ્ટ કરેલ સ્થળોમાં તે તમામ રકમ પહોંચાડી દેવાનું કામ સત્વર બજાવ્યું છે.

આપની ઉદાર વૃત્તિ ખાસ નોંધવા યોગ્ય છે. આપનો દાનપ્રવાહ સતત વહેતો રહે છે. મુંબઈના છેલ્લા હિન્દુ-મુસ્લીમરમખાણના ભયંકર વખતમાં કોઈ પણ નિરાધાર દુઃખી જન આપની પાસેથી ખાલી હાથે નહિ ગયો હોય. આપે તે કટોકટીના મામલા વખતે દાનવૃષ્ટિ કરી સેંકડો નિરાધાર દુખિયાઓની આન્તરડી ઠારી તેમના આશીર્વાદ મેળવ્યા છે. આપ અસહાય વિદ્યાર્થીઓને પણ અવાર નવાર સ્કોલરશિપ કે છુટક દાન આપી તેમને તેમના વિદ્યાભ્યાસમાં પ્રોત્સાહન આપતાં રહો છો. અશક્ત, બેકાર, ગરીબ ભાઈ-બહેનોને યથાયોગ સંતોષતું આપનું દાનવર્ષણ સદા ચાલુ રહે છે. આપના દાનની રસધાર પ્રાચીન અને નવીન ગ્રન્થ-સાહિત્યના પ્રકાશનમાં પણ બહુ સરસ યોગ આપી રહી છે. આપનો 'સર્વધર્મસમભાવ' પણ ઉલ્લેખનીય છે. આપ પ્રગતિકારક અન્યધર્મસંસ્થાઓમાં પણ યથાયોગ્ય દાન આપી જૈન જીવનની ઉદારતા અને માયાળુતાનો પરિચય કરાવો છો.

આપ મુંબઈ-મહિલાસમાજના મન્ત્રી પદને કુશળ કાર્ય-પદ્ધતિથી શોભાવી રહ્યા છો. સમાજસુધારની દિશામાં આપ આપની બલવતી ભાવનાઓને પોષવામાં ખૂબ તત્પર રહો છો. મહિલાવર્ગને વિકાસભૂમિ પર આણવાનો આપનો પ્રયત્ન મનોરથ આપના વિચારવાતાવરણમાં સતત ગાળ્યા કરે છે. સામાજિક કે રાષ્ટ્રીય બહિર મંડળોમાં ભાગ લઈ તત્સંબંધી ભાવનાઓને વેગ આપવામાં આપ ખૂબ રસ ધરાવો છો. મુંબઈના શિક્ષિત અને સંસ્કારી મહિલા-વર્ગમાં આપનું સ્થાન યશસ્વી અને ગૌરવભાજન છે.

આપના સ્વામીના અવસાન પછી તાજેતરમાંજ આપનો લખેલો પત્ર બહાર આવ્યો છે, કે જે આ પુસ્તકના અન્તભાગમાં પ્રગટ થયો છે. જે વખતે વૈધવ્ય સ્થિતિના તુરતના તાબા ધામાં નારી-હૃદય સન્તાપમાં બળી રહ્યું હોય છે તે વખતે પણ આપ આપના મહાન ધર્મસંસ્કારના બળે મન ઉપર પૂર્ણ ધૈર્ય રાખી આપના પત્રમાં આપની મનોદશાનું ચિત્ર ખડું કરતાં અધ્યાત્મ-ભાવના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં વિહરતાં જણાવો છો.

ઉજ્જવળ જ્ઞાનમય જીવન અને ઉચ્ચ સંસ્કારી ભાવનાથી આપનાં દાન, તપ અને ધર્માનુષ્ઠાનનો વિશેષ પ્રકાશ પડે છે. આપની વિશુદ્ધ ચારિત્ર-વિભૂતિ, દેશસેવા, શાસનપ્રભાવના, સંસ્કારશાલીનતા અને વિદ્યાવ્યાસંગ ઉપરાંત વીરતા અને નિર્ભયતાનાં તત્ત્વો પણ આપનામાં જળહુળે છે, જે વીરશિષ્યા તરીકે વીર મહિલાના જીવનનું એક પ્રધાન લક્ષણ ગણાય.

શુદ્ધ સફેદ ખાદીના વેષમાં શ્વેતામ્બર સાદવીનો આપનો દેખાવ, પવિત્ર વાતાવરણ પ્રસરાવતું આપનું ઉચ્ચ આત્મજીવન અને શ્રેષ્ઠ આત્મભાવની જ્ઞાનધાર વહેવડાવતી આપની મધુર વાણી એ આપના શુભ જીવનનો નિર્મલ પુણ્ય પ્રકાશ છે.

આપની આ મહાન્ ગુણવિભૂતિ તરફ આકર્ષાઈ, મહારાજ સાહેબના જ્ઞાનોપદેશથી પરિપૂર્ણ એવું આ પુસ્તક આપનાં પવિત્ર કરકમળમાં સાદર સમર્પી અમે આનન્દિત થઈએ છીએ.

—પ્રકાશકમંડળ

વિષયાનુક્રમ

વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧ મુંબઈમાં પધરામણી	૧
૨ આત્મોન્નતિ	૩
૩ સાર્વિક સ્મારક	૭
૪ જૈનોને મહારાજશ્રીના ચાખખા	૯
૫ ઝગમગતું જૈનત્વ	૧૩
૬ શક્તિબોધક ઉદ્દગાર	૧૬
૭ મનુષ્ય-કર્તવ્ય	૧૭
૮ મહાવીરનું પ્રભુજીવન અને ભક્તિમાર્ગની દિશા	૨૯
૯ આપણી ઉન્નતિનો માર્ગ	૩૩
૧૦ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું અનેકાન્ત-દર્શન	૩૮
૧૧ શ્રીન્યાયવિજયજીકૃત પુસ્તકોની સમાલોચના	૪૭
૧૨ શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજની જયન્તિનો મેળાવડો	૫૧
૧૩ દીક્ષાસંબંધી ખરડો	૬૭
૧૪ ગાન્ધી-સપ્તાહ પર સન્દેશ	૬૯
૧૫ માધવખાગની મહિલામિટિંગમાં સ્ત્રીજીવન પર ભાષણ	૭૨
૧૬ “પ્રયુક્ત જૈન” ના પ્રારંભમાં સન્દેશ....	૮૪
૧૭ કલમના કટાક્ષ	૮૫
૧૮ સાધુસંસ્થાની વર્તમાન જીવનદશા	૮૭
૧૯ વીતરાગ પરમાત્માની મૂર્તિ પર અંગપ્રશોભન ધટે ?	૯૫
૨૦ વૈભવભર્યાં જિનાલયો	૧૦૦
૨૧ ત્યાગીની સેવા માટે જે તપીયોને માનપત્ર	૧૦૨
૨૨ શ્રીન્યાયવિજયજીકૃત સંસ્કૃત કાવ્યોનું પઠન-પઠન	૧૦૬

વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૨૩ સન્દેશ..... ૧૧
૨૪ મુદ્રાલેખ-દ્વાત્રિંશિકા ૧૨૮
૨૫ દીનાકન્દનમ્-દ્વાત્રિંશિકા ૧૨૫
૨૬ અનેકાન્તવિભૂતિ-દ્વાત્રિંશિકા ૧૩૨
૨૭ વીર-વિભૂતિ ૧૪૦
૨૮ કર્મના સયોગ-વિયોગે સધાતી આત્માની ભિન્નભિન્ન અવસ્થાઓ પર જૈનદૃષ્ટિનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ ૧૫૨
૨૯ શ્રીમહાવીર-જીવન ૧૬૮
૩૦ પર્યુષણ અને સાહમિવચ્છળ ૧૮૦
૩૧ સમય-ધર્મ ૧૮૩
૩૨ લીલવણી-સુકવણી વિષે ૧૮૯
૩૩ ક્રિયાકાંડના ઝથડા શાને ? ૧૯૨
૩૪ જગતનો મૂળ ધર્મ ૧૯૬
૩૫ રાષ્ટ્રવંશ અચળ રાખો ! ૧૯૯
૩૬ આજનું આપણું કર્તવ્ય ૨૦૩
૩૭ દીક્ષા-મીમાંસા ૨૦૮
૩૮ દીક્ષા-મીમાંસા પર કતિપય અભિપ્રાયો ૨૨૭
૩૯ સ્વરાજ્યને પંથે ૨૩૩
૪૦ એક સંસ્કારી પત્ર ૨૩૯
૪૧ એક કરુણ અરજ ૨૪૨
૪૨ મુંબઈમાં ભરાયલા જૈન યુવક પરિષદના અધિવેશનપર ન્યાયવિજયજી મહારાજ મોકલેલો પોતાનો સન્દેશ ૨૪૩
૪૩ 'બંડખોર' કે વિશ્વખંધુ ? ૨૪૫
૪૪ ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજનું સ્વાગત કાવ્ય (વડોદરા) ૨૪૬

આ પુસ્તક

કુંવરજી કેશવજી શાહે "સાત્યપ્રકાશ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
ચિંચોડાકલી, મુબમ્બઈ નં. ૧૨ (ટેલી. નં. ૪૨૨૩૨) મધ્યે છાપ્યું
અને

કોટના લાલજીભાઈ કેશવજી શાહ, વન્દ્રાવનદાસ મહનજી શાહ,
રણછોડલાલ છોટાલાલ શાહ અને દુલભદાસ અવેસ્થાંદ શાહ
તરફથી મુબમ્બઈ કોટમાં પ્રગટ થયું.

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું—

જૈન યુવક સંઘ—ઓફીસ

ધડીયાળી પોળ

વડોદરા.

નિર્ભીક કાન્તિદોષક મુનિમહારાજ

શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજ

ન્યાયતીર્થ
શ્રીમદ્ ન્યાયવિજયજી
મહારાજ

તેઓશ્રીની મુંબઈમાં પધરાગણી અને સ્વાગતા.

મુંબઈના કોટના શ્રીજૈનસંઘસમસ્તની અતિઆશ્રહભરી વિનંતિથી આચાર્યશ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રીન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમદ્ ૧૦૦૮ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજ આષાઢ શુદ્ધિ ૧ ગુરુવારના રોજ અત્રે ચાતુર્માસ માટે પધારનાર હોવાથી મુંબઈના જૈન સમાજમાં આનન્દ પ્રસરી રહ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીના બીલીમોરા તરફથી મુંબઈ તરફ વિહાર દરમ્યાન અનેક સ્થળે મુંબઈના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનો વન્દન કરવા જતા હતા અને તેઓશ્રી અગાશી પધારતાં કોટની જૈનમિત્રસભાના તરફથી પૂજ્ય આદિ રાખવામાં આવ્યાં હતાં. ત્યાંથી વિહાર કરી મલાડ, શાન્તાકુબ્જની જનતાને પોતાના ઉપદેશામૃતથી લાલ આપી પૂજ્ય મુનિશ્રી ભાયબલા પધાર્યાં હતા અને ગુરુવારના રોજ ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રીપાયધુની ઉપર આવેલ આદીધરજીની ધર્મશાળામાં બિરાજ્યા હતા. આ સ્થળે “આત્મોન્નતિ” પર તેઓશ્રીએ આપેલ ભાષણ ચિરસ્મરણીય રહી જશે.

પૂજ્યશ્રીનો બીજા આષાઢ શુદ્ધિ ૧ ના રોજ કોટમાં પ્રવેશ-મહોત્સવ હોવાથી ત્યાંના શ્રીસંઘે અગાઉથી મોટી તૈયારીઓ કરી હતી. પાયધુનીથી સવારે જા કલાકે વરબોડો ચઢાવવામાં આવ્યો હતો. વરબોડામાં મહોટા સમારોહ સાથે સ્વયંસેવકો પાછળ પૂજ્ય શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજ પં

શ્રીરત્નમુનિજીમહારાજ અને શ્રીહિમતવિમળજીમહારાજના શિષ્યસમુદાય સાથે જૈન-જૈનેતરોની દૃષ્ટિ આકર્ષિત કરી રહ્યા હતા. જૈન ગ્રન્થો, પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો અને ભગિનીઓએ ગદુ મોટી સંખ્યામાં વરઘોડામાં હાજરી આપી હતી. જૈન સમાજના આગેવાનોની હાજરી ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી ઘટ પડી હતી.

પાંચધુનીથી ઝવેરીબજાર તરફ વરઘોડો જતાં જૈન તેમજ જૈનેતરોની માનવમેદની પૂજ્યશ્રીના દર્શન માટે ખૂબ જામી હતી. દુકાને-દુકાને, અટ્ટારીએ-અટ્ટારીએ અને અગાશીઓ ઉપર મોટી સંખ્યામાં પ્રેક્ષકો નજરે પડતા હતા.

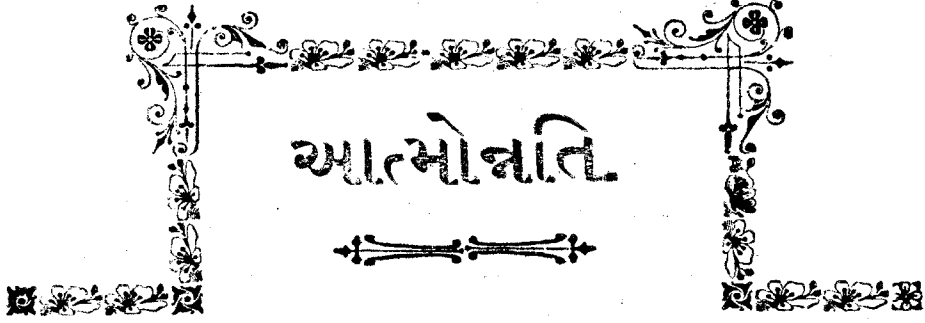
ઝવેરીબજાર, શેખમેમણ સ્ટ્રીટ, મોતીબજાર, કલ્કાથ મારકેટો, કાફર મારકેટ, ઝોરીબંદર આગળ થઈ વરઘોડો કોટ-બજારગેટમાં પ્રવેશ કરતાં કોટના શ્રીસંઘના આગેવાનો, પુરૂષ-સ્ત્રીઓ, બાળક-બાળિકાઓએ પૂજ્યશ્રીનું મન્દ્ય સ્વાગત કર્યું હતું. આખી બજારગેટ સ્ટ્રીટ રમણીક તોરણોથી શણગારવામાં આવી હતી. કોટના સર્વ જૈન યુવાન-વૃદ્ધ, સ્ત્રી-પુરૂષોએ આ વરઘોડામાં ઘણા ઉત્સાહથી ભાગ લઈ શાસન અને સમાજની શોભામાં વૃદ્ધિ કરી હતી. બજારગેટમાં શેઠ ચોતમચંદ હીરજી અને શેઠ હડીસંગ જેઠાભાઈ વગેરે આગેવાન સમૂહોએ ગદુલીઓ ભરી મહારાજશ્રીનું ભક્તિભીનું સ્વાગત કર્યું હતું. સરઘસ દોઢેક કલાક સુધી સર્વ રસ્તાઓમાં પસાર થઈને ઝોરાબજાર જૈન દેરાસર આગળ આવ્યું હતું.

જૈનસ્વયંસેવકમંડળના વૈકલ્પીયોએ વરઘોડામાં સારી વ્યવસ્થા બજાવી રાખી હતી.

કોટમાં દેહરાસરજીમાં પ્રભુદર્શન કર્યા બાદ વ્યાખ્યાનશાળામાં પૂજ્યશ્રીએ પરમાત્મસ્વરૂપ, પ્રભુનું મિશન અને આત્મધર્મ ઉપર સરળ પણ સચોટ ઉપદેશ આપી જનતાને મુગ્ધ કરી દીધી હતી. તેઓશ્રીના ઉપદેશથી શ્રેતા વર્ગ ઉપર ઘણી સારી છાપ પડી હતી.

“સુવંમંગલ”ના કવિની વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયા બાદ પ્રભાવના ક્રવામાં આવી હતી.

(મુંબઈસમાચાર તા. ૨૫-૭-૩૨.)

મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીનું ભાષણ.

[શ્રીમુંબઈ-જૈનયુવકસંઘ તરફથી ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ મુનિ મહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ તા. ૧૫-૭-૩૧ ના રોજ પાયધુની ઉપર આવેલ શ્રીઆદીશ્વરજીની ધર્મશાળામાં આપેલું ભાષણ નીચે મુજબ છે.]

પ્રાણી માત્રની પ્રવૃત્તિ સુખને માટે છે. દરેકને સુખ ઇષ્ટ છે અને દુઃખ અનિષ્ટ છે. આપણે પરમેષ્ઠીનમસ્કારનું સ્મરણ કરીએ છીએ. પણ નમસ્કાર-મન્ત્ર કેટલો મહત્વશાલી, કેટલો પ્રભાવશાલી છે તે સમજવાની જરૂર છે. એ મન્ત્રમાં પાંચ પરમેષ્ઠીઓની સ્થાપના છે. પરમેષ્ઠી એટલે પરમપદ પર સ્થિત. અહાન્ અને સિદ્ધ એ પરમપદપ્રાપ્ત હોઈને પરમેષ્ઠી છે. બાકીના ત્રણ પરમેષ્ઠી થવાનો મહાન્ અભ્યાસ કરી રહ્યા છે એટલા માટે પરમેષ્ઠી કહેવાય છે. અહાન્ અને સિદ્ધ એ દેવ છે અને શેષ ત્રણ ગુરૂઓ છે. અહાન્ એ સાકાર ઇશ્વર છે, જ્યારે સિદ્ધ નિરાકાર ઇશ્વર છે. આમ નમસ્કાર-મન્ત્ર સાકાર, નિરાકાર ઇશ્વરવાદીઓના કલહ-કોલાહલનો ફેંસલો કરી આપે છે. અહાન્ને દેહધારણ કર્યાં અવશિષ્ટ છે, જ્યારે સિદ્ધ સમ્પૂર્ણ અકર્મક છે. આ દૃષ્ટિએ પહેલે પહે અહાન્ને ન મૂકતાં સિદ્ધને મૂકવા જોઈએ એમ પ્રાશ્નિકને પ્રશ્ન થાય ળરો. પણ અહાન્ શેષ ચારે પરમેષ્ઠીઓનું મૂળ કેન્દ્રસ્થાન છે, એટલે તે પહેલે પહે મૂકાયા છે. અહાન્માંથી સિદ્ધ થવાય, અહાન્ દ્વારા આચાર્યાદિ ળને, આમ સિદ્ધાદિ પરમેષ્ઠીઓનું મૂળ અહાન્ છે. એ સર્વપ્રકાશક છે, લોકદષ્ટિ-સમક્ષ પ્રત્યક્ષ દેહધારી ઇશ્વર છે, વિશ્વનો મહાન્ ઉપકારક છે, વિશ્વન્યાપી ધર્મસંસ્થાનો યોજક છે. એટલા માટે એ પ્રથમ પદે સ્થાપિત છે.

“ મહાવીર થવાનો ઇન્તરો કોઈએ લીધો નથી.”

અહુન્ વગેરે ચારેના સ્પેશિયલ કલાસ છે, જ્યારે સાધુ એ સામાન્ય અને વ્યાપક પદ છે. સાધુત્વ એટલે ચારિત્ર. એ ચારિત્ર પાંચે પરમેષ્ઠીઓમાં છે. યાવત્ સિદ્ધમાં પણ છે. ચારિત્ર એ આત્માનું સ્વરૂપ રહ્યું. એટલે એના વિકાસમાં આત્માનો વિકાસ રહ્યો છે. અહુન્ અને સિદ્ધ એ ચારિત્રના પૂર્ણ વિકાસનું જ પરિણામ છે. આમ નમસ્કાર-મન્ત્રમાં વિરતિની પ્રતિષ્ઠા છે, ચારિત્રની પ્રતિષ્ઠા છે. પાંચે પરમેષ્ઠીઓનું કેરેક્ટરીસ્ટીક ચારિત્ર છે, વિરતિ છે. નમસ્કાર-મન્ત્રમાં વિરતિનું પૂજન છે. અને વિરતિ એજ જ્ઞાનનું રૂપ છે. એટલે સમગ્ર જ્ઞાનરાશિનો સાર નમસ્કાર-મન્ત્ર છે, એ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. જ્ઞાનાદિ આત્મગુણો આત્મામાં મોઘ્નૂદ છે, સ્વયંસિદ્ધ છે. એને કંઈ ઉત્પન્ન કરવાના નથી. મુમુક્ષુના પ્રયત્નનો વિષય તો એક માત્ર આત્મા ઉપરનાં આવરણોને ભેદન કરવાનો છે. એનું જ નામ ચારિત્ર છે. એ ચારિત્રનેજ લઈને મહાવીર આપણા પૂજ્ય છે. ચારિત્રની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી મહાવીર પરમાત્મા બને છે. મહાવીર થવાનો કોઈએ ઇન્તરો લીધો નથી. એ મહાત્માને પગલે ચાલનાર કોઈ પણ મનુષ્ય મહાવીર બની શકે છે. શ્રીહરિલદ્રાચાર્યે મહાવીરનું શરણ લેવામાં કારણ એ બતાવ્યું છે કે વાણી અને વર્તનમાં મહાવીર સૌથી ઉચ્ચ સ્થાને આવે છે. જીવનની સફળતા ચારિત્રમાં છે. એક ખાંડી મોઠાના ઉપદેશ કરતાં એક અધોળ વર્તન વધુ લાભદાયક છે. શાસ્ત્રો વાંચવાં, સમજવાં, સમજાવવાં સહેલાં છે, પણ જીવનમાં ઉતારવાં દોઢલાં છે. ધીમે ધીમે અભ્યાસમાં આગળ વધો. તેમ કરતાં આત્માનો વિકાસ થશે. નકામી પંચાતમાં પડી આત્માનું ન હારો. “બધી જાન જમી ગઈ અને વરરાજી રહી ગયા” એવું ન બને એ ધ્યાનમાં રાખો.

મહાવીરનો ભક્ત કેવો હોય ?

મહાવીરનો ભક્ત, મહાવીરનો ઉપાસક કેવો હોય ? મહાવીરે સમતામય જીવન જીવી આત્મવિકાસ સાધ્યો છે. એક બાબુ ભયંકર ભુજંગ ઉપદ્રવ મચાવે છે અને ખીજી તરફ બત્રીશ લાખ વિમાનોનો સમ્રાટ સૌધર્મ ઇન્દ્ર પૂજે છે. પણ મહાવીરની મનોવૃત્તિ તો એ જન્ને પર સરખી છે. કોઈ ઉપર રાગ, દ્વેષ થતો નથી. એ મહાવીરનું સામ્ય જીવન. આપણે એ જીવનનો અભ્યાસ કરવાનો છે. સમતામય જીવન એ આપણા આદર્શ છે. રાગદ્વેષને દૂર કરવામાંજ ચારિત્રનો મહિમા છે. એમાંજ ઓઘાનો સદુપયોગ છે. અમે લાંબાં લાંબાં વ્યાખ્યાનો કરીએ અને કષાય-શમનના પાઠ તમને ભણાવીએ, પણ અમારામાંજ કષાયોની, રાગદ્વેષની,

વૈર-વિરોધની હોળી સળગતી હોય એનું શું કરવું? અમારામાં વૈરઝેર ભયાં હોય તો અમારા ઉપદેશની કેટલી અસર? પોતે ન સુધરે એ બીજને શું સુધારશે? સાધુ જે સાધુતાનું ભાન ન રાખે અને ઘોળીની સાથે ઘોળી થાય તો તે ઓધાને લજવે, તેની ખુરી દશા થાય. (અહીં ઘોળી અને સાધુનો કિસ્સો રબુ કરી આજની સાધુતાનો તાદ્દશ ચિતાર ખડો કર્યો હતો.)

આત્મોન્નતિના મહાન્ સિદ્ધાન્તો.

અહિંસા, સમતા, સત્ય, સંયમ એ આત્મોન્નતિના મહાન્ સિદ્ધાન્તો છે. મહાવીરની અહિંસાનો એ પ્રભાવ કે એની સામે જન્મવૈરી પ્રાણીઓ પણ પોતાનાં વૈર ભૂલી જઈ શાન્તિરસમાં ઝીંકવા માંડે. મહાવીરની નસ નસમાં અહિંસાની સરિતાઓ વહે છે, એના શેમશેમમાં અહિંસાના દીવા પ્રકાશે છે. એટલે એ મહાન્ પ્રભુનું અહિંસામય જીવન બીજાઓ ઉપર અહિંસાની છાપ પાડે છે. એની વાણીમાં વહેતો અહિંસા-રસનો ધોધ ઉપસ્થિત પ્રાણીવર્ગના હૃદયમાં શાન્તિનો રસ રેડે છે. એ મહાન્ આત્માને નિહાળનારા અને એની વાણીનું પાન કરનારા વૈર-વિરોધના પંજમાંથી છુટી બચ એ એની અહિંસાની મહાન્ શક્તિનો પ્રભાવ છે. આજે પણ આપણે શું જોઈ રહ્યા છીએ? આપણી નજર સામે આજે અહિંસાનો અમત્કાર દેખાઈ રહ્યો છે. અહિંસાની શક્તિ કેટલું કામ કરે છે એ આજે ભારતવર્ષ જગતને બતાવી રહ્યું છે. આજે દુનિયામાં ત્યારે ઐક્ય સ્થાપવાના સન્દેશા ફેલાઈ રહ્યા છે અને હિન્દુમુસલમાન-ઐક્યની મન્ત્રણાઓ ચાલી રહી છે ત્યારે તમે અહિંસાના પૂજારીઓ કહેવાવા છતાં અંદર અંદર લડો એ કેટલું અભયબી અને દિલગીરીભરેલું છે એનો જરા વિચાર કરો. શાસનની કેટલી અધોગતિ થઈ રહી છે એ તમે નથી જોતા? અહિંસાના પૂજારીમાં હિંસામય આચરણ હોય? તમારાથી વધુ ન બને તો છેવટે શાન્તિનો ભંગ કરવામાં તો તમારે ઉભા નજ રહેવું જોઈએ. એટલું તમે સમજી બંધો તો આજ સમાજમાં ચાલતું ગ્દીચ વાતાવરણ એકદમ શાન્ત પડી જશે એમાં જરા પણ શક નથી. તમે પક્ષાપક્ષીના ઝઘડામાંથી નિકળી બંધો તો સમાજનું વાતાવરણ તત્કાળ ચોખ્ખું થઈ જાય. તમે કોઈના પક્ષકાર ન બનો અને એક માત્ર તટસ્થપણે ગુણના પૂજક બનો તો હમણાં બધી શાન્તિ થઈ જાય.

“બહુરૂપીઆ ના બનો!”

આજનો ‘વાણીઓ’ દેરાસરમાં હોય ત્યારે જુદો અને બજારમાં હોય ત્યારે જુદો! આમ બહુરૂપીઆ બનવામાં અમૂલ્ય જીવન હારી જવાય છે.

દમ્બ, પાખાંડને દૂર કરી નિખાતસપણે સદ્વર્તન રાખવામાં આત્મોત્તરિ છે. સંગદ્વેષને છૂટવાનો અભ્યાસ કરે તે જૈન. એ જૈનજીવનની પ્રણાલી સાધુઓએ અને ગૃહસ્થોએ સમજવાની છે. જૈનત્વ ખિડ્યા વગર ન શ્રાવક થવાય, ન સાધુ થવાય. જિનના માર્ગનું અનુસરણ કરે તે જ સાચો જૈન. પક્ષપાતના બખેડામાંથી નિકળી જઈ સાચું જૈનત્વ ખિડવો. સાચું જૈનત્વ કોઈ પણ ખિડવી શકે. જૈનત્વનો કોઈએ ઇજારો લીધો નથી. મહા-વીરના મહાન્ દશ શ્રાવકોમાં કોઈ એસવાળ, પોરવાડ કે શ્રીમાળી નહોતા. નેઓમાં તો હુતા પટેલ, પાટીદાર અને કોઈ કુંભાર. છતાં તેઓ ભગવાનના ઈચ્છામાં ઈચ્છા શ્રાવક ગણાયા.

જૈન ધર્મમાં ગુણની પૂજા છે.

જૈન ધર્મમાં ગુણની પૂજા છે. ધનની, અધિકારની કે કુળ, બલિની નથી. જે આત્મવિકાસમાં ચઢે તે ઉચ્ચ અને પડે તે નીચ. આ ઈચ્છ-નીચની વ્યાખ્યા. આત્મભાવનાને ઉચ્ચ બનાવો, જીવનને સદાચારી બનાવો, વિચાર અને આચારમાં પવિત્ર બનો એમાંજ આત્માની ઉત્તરિ છે.

સાંભળીને બહાર કાઢી ન નાંખતા, જીવનમાં ઉતારજો. “સાંભળી સાંભળીને પુટ્યા કાન તોય ન આવ્યું” પ્રહ્લ જ્ઞાન ” એવું ન થાય ! જો જો “ગોયમા” ને બદલે “એયમા” ન સાંભળતા ! (અહીં ગોયમા અને એયમાનો કિસ્સો કહી ભાષણ પુરૂં કયું હતું.)

(મુંબઈસમાચાર તા. ૨૧-૭-૩૧.)

•••••

તત્વાવલોકપ્રવિકાસદેતો-
યસ્ય સ્વભાવો ન વિચારણાયાઃ ।
યાતાનુયાતસ્ય પૃથગ્જનસ્ય
ન તસ્ય વૈરાગ્યમુદેતિ સાધુ

ન સાધુવૈરાગ્યવિવર્જિતત્વેઽ
પવર્ગમાર્ગે ભવતિ પ્રવેશઃ ।
પવં ચ માનુષ્યમનર્થકં સ્યાદ
વિચારમભ્યસ્યતુ તેન સમ્યક્ ॥

તત્ત્વબોધનો વિકાસ થાય
એવી વિચારશીલતા જેનામાં
નથી એવા ગતાનુગતિક પામર
જનને સાચો વૈરાગ્ય ન પ્રગટે.

અને સાચા વૈરાગ્ય વગર મોક્ષ-
માર્ગમાં પ્રવેશ ન થાય. એટલે
મનુષ્ય જિન્દગી નિર્થક
ખલાસ થાય. મારે સદ્વિચાર-
ભ્યાસ કરવો છે.

(અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકમાં શ્રીન્યાયવિજયજી.)

સાત્ત્વિક સમારક.

મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયવલ્લભ વ્યાખ્યાન.

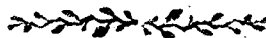
[ગુંડાઓની કાતીક છરીને અંગે વેરાવળમાં સ્વર્ગવાસ પામેલ શેઠ ગોવિન્દજી ખુશાલના કર્ણુ અવસાનને અંગે શોક પ્રદર્શિત કરવા તા. ૨૩ મીએ મુંબઈ-કોટના શ્રીશાન્તિનાથજીના ઉપાશ્રયે, શ્રીકોટ-સંઘ, ગિરનારજી ખાતું અને જૈનમિત્રસભા તરફથી જૈન-જૈનેતરોની વિશાળ સભા મળતાં ન્યા. ન્યા. મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજે નીચેનું વક્તવ્ય રજૂ કર્યું હતું:-)

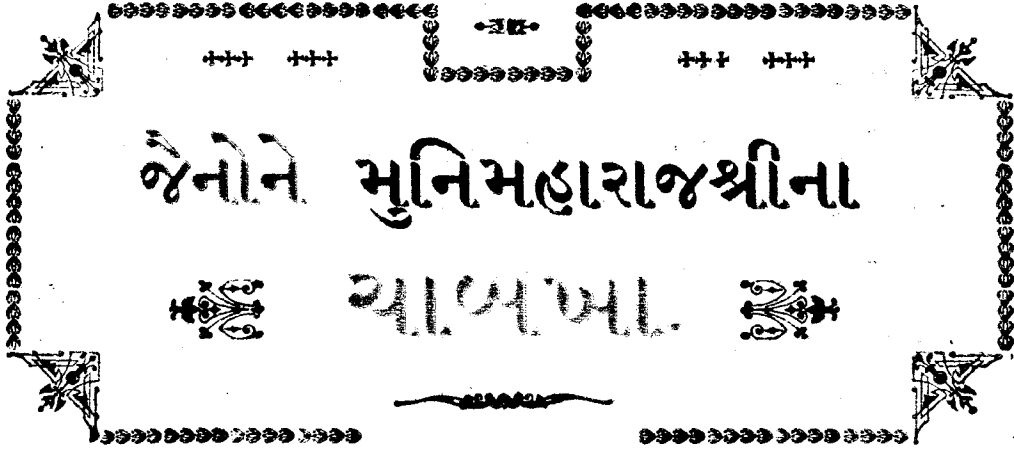
ન્યાં તમારા જનમાલની સલામતી નથી, ત્યાં તમે દેરાસરોને શું સાચવી શકવાના હતા! સાધ્વીઓનું શું રક્ષણ કરી શકવાના હતા! તમારે જીવવું હોય, તમારું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવું હોય, તો તમારી પ્રજાને હિમ્મતવાન અને બળવાન બનાવ્યા વગર છૂટકો નથી. તમારી ઓલાદમાં વીરત્વ રેડાશે તો જ તે ભવિષ્યમાં નીડર અને બહાદૂર પ્રજા નિવડશે. જેઓ પોતાનું-પોતાના જનમાલનું રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી અને ભયમાં મૂકાયલાં પોતાનાં બૈરી-છોકરાંને રક્ષણમાં મૂકી ભાગી જાય છે, નાસતા ફરે છે તેવા નામદોં શું જીવવાના હતા! “બલમૂલં હિ જીવિતમ્” એ મહાત્માઓનો મુદ્રાલેખ છે. તમે બળને કેળવો. બળના અખાડા ઠેર ઠેર સ્થાપન કરો. ધર્મસાધન અને ધર્મરક્ષણ પણ બળ તથા શક્તિ પર અવલંબિત છે. માય-કાંગડાઓ ધર્મસાધન માટે નાકાયક છે. હુવા, પાણી અને અનાજની જરૂર છે તેમ શક્તિવિકાસની આવશ્યકતા હોઈ, શક્તિવધક પ્રણાલી યોજવાની જરૂર છે. ભગવાન મહાવીરદેવના પિતા સિદ્ધાર્થરાજની દિનચર્યામાં વ્યાયામક્રિયા (કસરત) પણ સ્થાન લેતી હતી એ તમે કદપસૂત્રથી ક્યાં નથી બાણતા? સિદ્ધાર્થરાજ એટલે આદર્શ ગૃહસ્થ. તેમની દિનચર્યામાં વ્યાયામને રીતસર સ્થાન હોય એ શું સૂચવે છે? હેમચન્દ્ર કુમારપાળ રાજાના ચરિત્રમાં કુમારપાળની વ્યાયામ-ક્રિયાનું વર્ણન કરે એ શું બતાવે છે? રાજાને શક્તિ ખિલવાની જરૂર હોય તો શું પ્રજાને ન હોય? “બલાપાયે પ્રતિક્રિયા” એ સૂત્રથી હરિભદ્રસૂરિ ધર્મખિન્દુમાં શું કહે છે? તેઓ લોકોને સ્પષ્ટ કરમાવે

છે કે, બળનો હાસ યતાં બળને પુનઃ સતેજ કરવા માટે-શક્તિને ખિલવવા માટે યોગ્ય ઉપાયો લેવા ઘટે. આ બધા પરથી તમારો માર્ગ તમે સમજી જાઓ.

ગોવિન્દજી શેઠનું મૃત્યુ એક વિચિત્ર અને ભયંકર ઘટના છે. તમારું લોહી ખરેખર ઉકળતું હોય તો એ શેઠનું એક સ્મારક ઉભું કરો. એ સ્મારકનો ઉદ્દેશ હિન્દુ કોમની રક્ષા. એ સંસ્થાનું કાર્ય હિન્દુ કોમના સંગઠન માટે પ્રયાસો ઉઠાવવાનું. જેથી હિન્દુ કોમનું બળ વધે અને તેની સલામતી જાળવાય. સ્વર્ગસ્થ શેઠજીનું ખરું સ્મારક આ છે. જેવા મોતથી તેઓ મર્યા છે તે જોતાં તેમની પાછળ આવી જાતનું સ્મારક તેમના નામને શોભાવી શકે. તેમના પ્રત્યેના તમારા સ્નેહ-સૌહાર્દ અને ભક્તિભાવનું માપ પણ એવી જાતનું રચનાત્મક કાર્ય કરવા ઉપરથીજ અંકાય. અને તેમનો સદગત આત્મા પણ જે આ તરફ દૃષ્ટિપાત કરે તો આવી જાતનું બ્રાતૃભાવ-વધક કાર્ય જુએ તોજ પ્રવૃત્તિત થાય. આ વસ્તુ સમજી જાઓ. ક્યાં સુધી ડયાં કરશો? તમારી આ ડરપોક સ્થિતિ તમને મોતના મોઢામાં લઈ જઈ રહી છે. કંઈક મોચો! સમજો! બ્રાતૃભાવને ખિલવો. હિન્દુ ભાઈઓને અપનાવતાં શિખો. આજે તમામ હિન્દુઓમાં જગજગ સંગઠન થવાની જરૂર છે. એ વગર એનો ઉદ્ધાર નથી. મહાન સંગઠન પાછળ તમારા પૈસાનો સદ્ઉપયોગ થવાની જરૂર છે. તોજ ધર્મ સચવાશે, તોજ શાસન સચવાશે. નકામી રાઠો પાડવાથી દહાડો નહિં વળે. તમે મરતા જતા હો ત્યાં તમારા દેરાસરો અને ઉપાસરા ક્યાંથી સચવાવાના હતા? સમજી જાઓ! અન્યજાને ન તિરસ્કારો. એમને તિરસ્કારી કાઢવામાં વિધર્મીઓ અને શુંડાઓનું બળ વધારે મજબૂત થાય છે. હિન્દુઓથી ધિક્કારી કાઢેલા અગણિત હિન્દુઓ ક્રિશ્ચિયન અને મોહમેડન થઈ ગયા છે અને થઈ રહ્યા છે. આ સ્થિતિ હિન્દુ સમાજ માટે બહુ ભયંકર છે. શાબાશ છે પેલા આર્યસમાજીઓને, જેઓ આજે વર્ષોથી હિન્દુ કોમની સેવા પાછળ યાહોમ કરી ઉતરી પડયા છે. એ જલવાન સમાજ સેવાના મેદાને ન ઉતર્યો હોત તો હિન્દુઓનો કેટલો કચ્ચરઘાણુ વળી જાત! સાવધાન થાઓ! ઢેક, ચમાર, ભંગી, ખારવા બધા આપણા ભાઈઓ છે. તેમને તેમની સગવડો રીતસર પૂરી પાડી અપનાવી લ્યો! જીવનના પ્રેમથી તેમને ખાંધી લ્યો! એ બધાનું એક સંગઠિત બળ જ્યારે ખિલશે ત્યારે મગહર નથી કે કોઈ હિન્દુનો એક વાળ પણ વાંકો કરી શકે.

(જૈન તા. ૨ ૮-૩૧)

શક્તિવર્ધક સંસ્થાઓ સ્થાપો અને હિન્દુસમાજની એકતા કરો.

આજે સહવારે જૈનોની કોટમાં મળેલી મહોટી સભા.

વેરાવળમાં બદમાશ મુસલમાનોના હાથે માર્યા ગયેલા જૈન શેઠીયાના અવસાન માટે ખેદ.

મુંબઈ તા. ૨૩ મી જુલાઈ.

વેરાવળ ખાતેના અત્યાચારનો લોગ થયેલા શ્રીમાન શેઠ ગોવિન્દજી ખુશાહના ખેદજનક અવસાન માટે ખેદ પ્રદર્શિત કરવા શ્રીકોટના સકળ જૈનસંઘ, શ્રીગિરનારજી તળેટી રસોડાખાતા અને શ્રીજૈનમિત્રસભાના આશર હેઠળ જૈનોની એક બહેર સભા આજે સહવારના ૯ કલાકે કોટના ઉપાશ્રયમાં મળી હતી.

સભાની શરૂઆતમાં શેઠ પ્રેમજી નાગરદાસે નીચલો શોકનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

આપણા શ્રીસંઘના એક અગ્રેસર અને આપણી અનેક બહેર સંસ્થાઓના એક આગેવાન કાર્યકર્તા તથા પોષક શ્રીયુત શેઠ ગોવિન્દજી ખુશાહના શ્રી વેરાવળ ખાતે બદમાશ મુસલમાનોના હાથે છરીથી અકાળ અવસાન થયાના દુઃખદ સમાચાર સાંભળી આજની સભા અત્યંત દિલગીરી બહેર કરે છે. તેમના અવસાનથી આપણા કોટના શ્રીસંઘને તેમજ જૈન-

સમાજને મોટી જોડ પડી છે તેની નોંધ લે છે, તથા સદ્ગતના આત્માને શાન્તિ ઈચ્છે છે અને તેમના કુટુંબ પર આવી પડેલી અણધારી આફત પ્રત્યે હૃદયિક સહાનુભૂતિ બહેર કરે છે.

આ ઠરાવ સદ્ગતના કુટુંબ ઉપર મોકલી આપવા ઠરાવે છે.

ઉપલા ઠરાવને શેઠ લલ્લુભાઈ દીપચંદ ઝવેરીએ ટેકો આપતાં સ્વર્ગસ્થ શેઠના ધાર્મિક અને સખાવતી દિલનો પ્રશંસા કરી હતી.

ઉપલા ઠરાવને ગિરનારજી તળેટી રસોડાખાતાના સેક્રેટરી શા. ઝવેરચંદ પરમાણુ'દ ભણુશાહીએ વધુ ટેકો આપતાં સ્વર્ગસ્થ શેઠ અનેક જૈન સંસ્થાઓને યોગ્ય આપીને દેખાડેલા સખાવતી દિલનાં વખાણુ કયાં હતાં.

તે પછી કોટ-જૈનમિત્રસભા તરફથી તે સભાના મન્ત્રીએ ઉપલા ઠરાવને વધુ ટેકો આપ્યા બાદ સર્વેએ ઉભા થઈને ઠરાવ ગમ્ભીરતાપૂર્વક પસાર કર્યો હતો.

મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીનું વ્યાખ્યાન.

બાદ મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ જણાવ્યું કે આજનું વાતાવરણ કેટલું ગમ્ભીર, વિચિત્ર, ભયંકર અને વિકટ છે તે બધાએ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. તમે બધા ભેગા થઈને, દિલગીરી બતાવીને અને જે આંસુઓ પાડી શુભગાન ગાઈ વિખેરાઈ બંધો તેમાં કંઈ અર્થ નથી. એ તો વાણીયા ભાઈઓ કરતાજ આઠ્યા છે. પણ આટલાથી મને સન્તોષ નહિં થાય. કંઈ પણ રચનાત્મક કાર્ય કરવામાં ન આવે તો આમ ભેગા મળવું નકામું છે. આજે સમાજની નામદાઈએ કાળો કેર વર્તાવ્યો છે. તમે જૈનધર્મને શું સમજો છો? તે એક મહાન્ ધર્મ છે. તમે હાલમાં કયાં ઉભા છો તે શેઠ ગોવિન્દજીના અવસાનના આ બનાવે બતાવી આપ્યું છે.

સાચા નાગરિકો બનાવનારો ધર્મ.

તમારે દેખાડી આપવું જોઈએ કે કેટલાકે કહે છે તેમ જૈનધર્મ લોકોને નામદાં બનાવનારો ધર્મ નથી, પરંતુ સાચા નાગરિકો બનાવનારો ધર્મ છે. વીરનો ધર્મ તો તેના અનુયાયીને હિમ્મતવાન બનાવે. આગલા જમાનામાં કુમારપાળ વગેરે જૈનધર્મીઓએ ભારતવર્ષને દીપાવ્યું હતું. ત્યારે આજના જૈનભાઈઓની હાલત કેવી છે? આજે જૈનોની સ્થિતિ દુર્બળ છે. તમે ઉપાશ્રયમાં આવીને ખલબલીયાં વગાડીને ચાલ્યા બંધ અને

ધર્મના ખરા તત્વનો કંઈ પણ અંશ તમારા હિલમાં ન ઉતરે તો ધિક્કાર છે તમારા જીવનને. સમજો. જૈનધર્મ ક્ષત્રિયોનો ધર્મ છે. બહાદૂરનો ધર્મ છે. એ કાયરનો ધર્મ નથી. અહીં ક્યાં પેદા થાય? વીર ક્યાં પેદા થાય? એ તો બળવાન અને બહાદૂરના ઘેર પેદા થાય.

ખરો જૈન કેવો હોય?

આવો ભયંકર પ્રસંગ અને અને તમારા પેટનું પાણી પણ ન હાલે તો ખરેખર તમે લીડ અને માયકાંગલા છે. જેઓ આવા પ્રસંગે ખૈરાં-છોકરાંનું રક્ષણ કરવાને બદલે નાસતા ફરે અને છુપાઈ બચે તો હું કહીશ કે તેવાઓ સાચા જૈનજ નથી. જૈન હોય તે નમાલો ન હોય, માયકાંગલો ન હોય. ખરા જૈનમાં સાચું ક્ષત્રિયત્વ હોય. ખરા જૈનના હાથમાં તલવાર દેશ, ધર્મ અને તીર્થની રક્ષા માટેજ હોય. તેના હાથમાં તલવાર દેશના ઉદ્ધાર માટે હોય. આગલા ઇતિહાસ તપાસો તો આ વસ્તુ સાચા જૈનોમાંથી મળી આવશે. પૂર્વ કાળના જૈનો એવું જીવન લોગવી ગયા છે કે જેને વાંચતાં આપણાં રોમાંચ ઉદ્ભવિત થાય છે. વસ્તુપાલનું ચરિત્ર સોમેશ્વર નામના મહાવિદ્વાન પ્રાહ્મણે લખ્યું છે. તેમાં વસ્તુપાળના ગુણોનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે વસ્તુપાળ રણના મેદાનમાં શત્રુઓને ધધરાવતા હતા. તે એક મહાન જૈન હતા. તેમના શૂરાતન પર તેમનું જૈનત્વ પ્રકાશમાન થતું હતું. તેવા વીરોના દાખલા ધ્યાનમાં લ્યો અને તમારામાં શૂરાતનના ખરા વહેવડાવો.

દુઃખદ સ્થિતિ.

આગલા ઇતિહાસને ભૂલીને તમને નબળાઈના પાઠો જેણે લખાવ્યા હોય તે જૈનધર્મના દુશ્મન ગણાય. અત્યારની જૈનોની સ્થિતિ દુઃખદ છે. તમે તમારી સ્થિતિ નિહાળો. જ્યાં તમારી સ્થિતિ જોખમાઈ રહી હોય ત્યાં તમારા દેરાસરનું, તીર્થનું અને ધર્મનું કોણ રક્ષણ કરવાનું? તમે આંખો મીચીને ક્યાં સુધી ચાલશો? કંઈ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. તમારી ફરજ શું છે, તમારે કયો માર્ગ લેવાનો છે તે હું સમજાવવા માગું છું.

શક્તિવધક સંસ્થાઓની જરૂર.

તમારું જીવન પુનરુચના માંગે છે. તમારી ઉછરતી ઓલાદ માટે શક્તિવધક સંસ્થાની જરૂર છે. શક્તિનો કોઈએ ઇન્કરો લીધો નથી. તમારી પ્રબલને તમે શક્તિશાલી નહિ બનાવો તો પછી દેરાસરો અને તીર્થોને ભવિષ્યમાં કોણ સંભાળશે? ધર્મને કોણ રક્ષશે? ધર્મ કોણ પાળશે? સમાજ એ ધર્મનું મન્દિર છે. તે મન્દિર આજે પડું પડું થઈ રહ્યું છે. તે મન્દિર ટકાવી રાખવા માટે-ધર્મને ટકાવી રાખવા માટે શક્તિવધક સંસ્થાઓની સખત જરૂર છે. જીવનનું મૂળ

બળ છે. તમે બળવાન, શક્તિમાન બનો. તમારી ધાક બીજાઓ પર બંધે તેવી સ્થિતિ ઉપજાવવી જોઈએ. તમારામાં જે ગાબડાં છે. સંપ નથી અને વીર્ય નથી. આથી તમારું પતન થઈ રહ્યું છે. આજે જ્યાં એક મંદિર ન સંભાળાતું હોય ત્યાં બીજું મંદિર બાંધવા કોઈ ઉભો થાય તે પાપનો ભાગી બને છે. સમાજને જેની જરૂરીયાત વધારે હોય તેમાં દાન આપવું એ મહોટું દાન કહેવાય. વખત, પરિસ્થિતિ અને દેશ-કાળ સમજો. ધર્મના સિદ્ધાન્તો સમજો. જે વખતે પ્રજા કચડાઈ રહી હોય, બીજાની સુલામ બની રહી હોય તે વખતે શક્તિવધક દિશામાં દાન કરવું તે મહોટું દાન છે.

વડોદરામાં વીર વ્યાયામશાળા ગયા ચોમાસામાં સ્થપાઈ છે, જેમાં જૈન બાળકો તાલીમ લે છે. ધર્મનું સ્થાન અન્તઃકરણ છે. ધર્મનો કોઈએ ધબકો લીધો નથી. આંતરિક ચારિત્ર શુદ્ધ હોવું જોઈએ. તેમાં કોમી ભેદને સ્થાન નથી. ચારિત્ર વગર મોક્ષ ન હોય, પણ તે આંતરિક ચારિત્ર સમજવું. કોઈ પણ મનુષ્ય અહિંસક હોય, ત્યાગપરાયણ અને સેવાભાવી હોય અને રાગદ્વેષના હનનમાં ઉદ્યત હોય તો તે મોક્ષપદને લાયક છે.

સંકુચિત દૃષ્ટિ દૂર કરો.

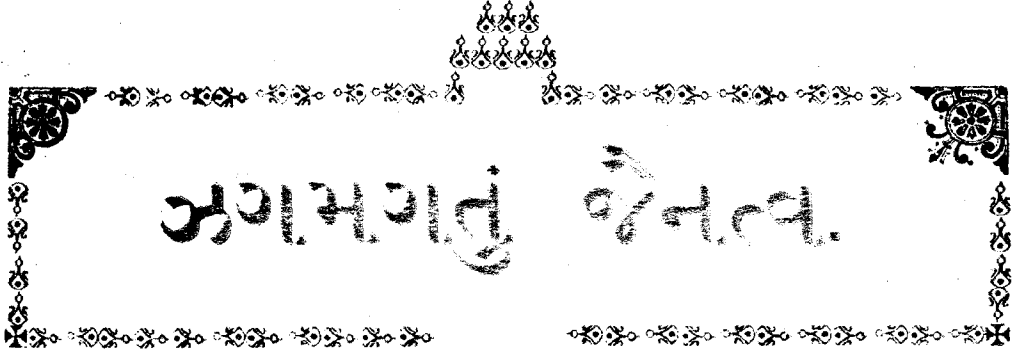
તમે સંકુચિત દૃષ્ટિ કહાડી નાંખો. અન્ત્યજે કે જેઓ હિન્દુ છે, હિન્દુધર્મને અને ગાયને પૂજે છે તેને તમે ધિક્કારી કહાડો છો પણ તેજ અન્ત્યજ મિયાં બની તમારી પાસે આવે ત્યારે તમે તેને માન આપશો! કેટલી બધી અજ્ઞાનતા! ધર્મનો પાયો મજબૂત બનાવવા માટે સમસ્ત હિન્દુઓનું સંગઠન થવું જરૂરી છે. ગરીબોને સગવડ અને સાધનો પુરાં પાડો. તેમ કરશો તો તમે તેમને સમજાવી શકશો અને તેઓ તમારી તરફ ખેંચાશે. તમે તેઓને ધિક્કારો છો તેથી તેઓ તમારાથી વેગળા ખસી શુંડાઓને મજબૂત બનાવે છે. જે કન્વર્ટેડ છે તે વધુ નુકશાન કરે છે. તમારે રચનાત્મક કાર્ય કરવું જોઈએ. છેવટે, સ્વર્ગસ્થ શેઠને માટે તમને માન હોય તો તેમને માટે સાચું સ્મારક ઉભું કરવું જોઈએ. આ સ્મારક તે હિન્દુકોમની રક્ષા માટે છે. સમયોચિત કર્તાવ્ય સમજો અને પ્રગતિના પંથે આવી જાઓ.

[એ પ્રસંગે એક વિધવા બાઈએ સ્વ. શેઠના સ્મારક ફંડમાં રૂ. ૫૦૦ આપવાનું જાહેર કયું હતું.

અત્રે એક સલાસદે જણાવ્યું કે આ સલા માત્ર શોક પ્રદર્શિત કરવા માટે મળી છે, અને વખત પણ થઈ ગયો છે, માટે બીજી સલામાં આ બાબતની વિચારણા કરવી ઠીક પડશે. એ પછી સલા વિસર્જન થઈ હતી.]

“ સાંજવતંમાન ” ગુરુવાર તા. ૨૩ જુલાઈ ૧૯૩૧.

ઝગમગતું જૈનત્વ.

મુંબઈના વ્યાખ્યાન-પીઠપરથી ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ

શ્રી-ન્યાયવિજયજી સહારણે

ઉચ્ચારેલાં વચન.

સમાજની નામદી ધર્મને શ્રાપરૂપ છે. તમારાં કેટલાંક વત્તાં ઉપરથી લોકોને આરોપ મૂકવાને કારણ મળે છે કે જૈનધર્મ તેના અનુયાયી-ઓને કાયર બનાવે છે. પુણ્યના યોગે તમે જૈનધર્મ પામ્યા, પણ તમારે સમજી રાખવું જોઈએ કે જૈનધર્મ વીરતાપોષક ધર્મ છે. માણસને સાચો નાગરિક બનાવનાર એ ધર્મ છે. આજના જૈનોની નબળાઈ જોઈને દિલગીરી થાય છે. પૂર્વકાળના જૈનો કેવા બહાદૂર અને વીર હતા. વસ્તુપાલ, તેજપાલ, પેથડશાહ, ભામાશાહ, ઉદાયન, વિમલશાહ વગેરે પૂર્વકાળના જૈનોની કારકિર્દી-ઓ કેવી ઉજ્જવળ હતી. તેઓ બળવાન અને લડાયક હતા. તેમના શુરાતનથી તેમનું જૈનત્વ ઝગમગી રહ્યું હતું. તેમણે પોતાના શૌર્યથી અને પોતાના પ્રતિભાબળથી મ્હોટાં મ્હોટાં રાજતંત્રો ચલાવ્યાં છે. ઇતિહાસનાં પાનાં એ મહાન જૈનોનાં વીર ચરિત્રોથી વિભૂષિત છે. આજે તમારી કેવી સ્થિતિ છે? આજે તમારી બેઠક ક્યાં? આજે તમારું સ્થાન કેટલું? ધરતીના પટ પર રોઈને પણ કોઈ તમારું નામ લેતું નથી! તમારી આગળની બહોળલાલી ક્યાં અને આજની પામર સ્થિતિ ક્યાં? આજે જૈન સમાજ વિષમ પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થાય છે. તમે તમારી દુર્બળતાને નહિ ખખેરો

તો તમારાં દેરાસરોને કોણ સંભાળશે? તમારું જીવન જોખમાય ત્યાં તમારી ધર્મસંસ્થાઓની શું સ્થિતિ? તમે તમારા જનમાલનું રક્ષણ ન કરી શકો તો ધર્મનું રક્ષણ શી રીતે કરવાના હતા! મારું તો એ કહેવું છે કે તમે ક્ષત્રિયત્વને કેળવો! અહીં ક્ષત્રિયના ધરમાંજ-યોદ્ધાના ધરમાંજ પેદા થાય. તમે એ વીરના અનુયાયી છો. પણ તમારામાં વીરતા ક્યાં છે? વીરતા વગર વીરના અનુયાયી શી રીતે થવાય? તમારી ઇન્જન-આખરૂં તમારા મહાન પૂર્વજોને આભારી છે. બાકી આજની સ્થિતિ તો તમારી શોચનીય છે. જૈન એટલે સાચો ક્ષત્રિય. જૈન એટલે સાચો યોદ્ધા. “ક્ષત્રિયાઃ શસ્ત્રપાણયઃ”-જેના હાથમાં તલવાર છે તે ક્ષત્રિય છે. સાચા યોદ્ધાના હાથમાં ચમકતી તલવાર ખીબને મારવા માટે નહિ, ખીબનું ઘુરું કરવા માટે નહિ, પણ દેશની, સમાજની, ધર્મની, તીર્થોની, ગરીબોની રક્ષા કરવા માટે છે. એ એની વીરતાનું આભૂષણ છે, એ એના જીવલેણ જીવનની જ્યોત છે, એ એનું ધર્મખંડ છે. પૂર્વકાળના જૈનો સાંકડા વિચારના નહોતા, પણ પોતાની વ્યાપક જીવનપ્રભાથી ખીબઓ પર-પણિક પર પોતાનો પ્રભાવ પાડનારા હતા. તેમની જીવન-વિભૂતિનાં વર્ણન શ્રમણોએ-સાધુઓએ પણ કર્યાં છે અને જૈનેતર વિદ્વાન પ્રાહ્ણણોએ પણ કર્યાં છે. સમકાલિક વિદ્વાન વિપ્ર ઓમેશ્વર દેવ કીર્તિકૌમુદીમાં વસ્તુપાળ માટે લખે છે:—

“અહંકરોતિ નાત્માનં ત્વંકરોતિ ન સદ્ગુરુન્ન ।

સ પુનઃ પ્રથનારમ્ભે હુંકરોતિ વિરોધિનઃ” ॥

અર્થાત્—એ (વસ્તુપાળ) આત્માને અહંકૃત કરતો નથી, સદ્ગુરુઓને હુંકારા કરતો નથી, પણ યુદ્ધના મેદાનમાં શત્રુદળને હુંકારથી પડકાર કરે છે. બુઓ! જૈન શ્રાવકનું શૂરાતન! તમને નખગાઈના અપપાઠ કોણે લાણાવ્યા? તમને નખગા કોણે રાખ્યા? તમે નખગાઈને નહિ ખંખેરો તો ધર્મનો ડાટ વળવો છે! શરીરને અન્ન, પાણી, હવાની જરૂર છે, તેમ શક્તિપોષક યોજનાની જરૂર નથી શું? સમાજ એ ધર્મનું મંદિર છે. મંદિરના નાશમાં ધર્મની સલામતી હોય? તાકાત કેળવો! ધર્મખિન્દુમાં હરિલદ્રાચાર્ય “બલાપાયે પ્રતિક્રિયા,” “શરીરસ્થિતૌ પ્રયત્નઃ” એ સૂત્રોથી શક્તિસંગ્રહના પાઠ લણાવે છે તે જરા ધ્યાનમાં ઉતારો! “જિસકી લાઠી ઉસકી મૈસ!” સમય ઓળખો! દેશ-કાળ પર નજર કરો! દાનનો પ્રવાહ કઈ દિશામાં વહેવડાવવો ઉચિત છે એ જરા સમજો! એક દેરાસર બરાબર સચવાતું ન હોય ત્યાં ખીબું દેરાસર બંધાવનાર દોષનો ભાગી થાય છે. જેની જરૂરીયાત

વધારે તે દાન મહોદુઃ ભરતામાં ન ભરો ! નિરથક ન ફેડો ! આંખો ઉઘાડી રાખી વિશેષ લાભ થાય ત્યાં-વિશેષ જરૂરીયાત હોય ત્યાં તમારો પૈસો વેરો ! એમ કરશો તો ખરા પુણ્યના ભાગી થઈ શકશો અને સમાજ તથા ધર્મની સાચી ઉન્નતિ સાધી આત્મહિત સમ્પાદન કરી શકશો.

જીવનનો મહાન્ સિદ્ધાન્ત Universal brotherhood—વિશ્વવ્યાપી બ્રાતૃ-ભાવને કેળવવામાં છે. જીવનમાં જો ધર્મ ન હોય તો કોરા ચાંદલામાં કે કોરા ઓઘામાં ધર્મ નથી એ સમજી જાઓ ! ધર્મનો કોઈએ ઇન્કારો લીધો નથી. જૈનધર્મ સર્વદેશીય ધર્મ છે. અને એની સમ્પૂર્ણ એનો અનેકાન્તવાદ છે. વધારામાં એનું પન્દરભેદે મોક્ષકાલનું નિરૂપણ એ વસ્તુને વધુ સમર્થન કરે છે, ઓઘાધારી પણ લાઈનથી ખસે તો દુર્ગતિએ જાય, અને ઓઘા ઘગરનો પણ ચારિત્રવિભૂષિત હોય તો મોક્ષે જાય. ગમે તે મજહૂબનો, ગમે તે કુળ-જાતનો માણસ “સમભાવભાવિયગ્ના” હોય તો જરૂર મોક્ષને પામે એમાં મુદ્દલ શક નથી. જૈન દર્શનના મહાન્ સિદ્ધાન્તો સમજો, આંખો ખીંચી કોઈના ભમાવ્યા ન ભમતાં, વસ્તુસ્થિતિને સમજવામાં તટસ્થપણે તમારી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરો અને સર્વાત્ર ગુણુગ્રાહી બની આત્મહિત સાધવામાં દૃષ્ટિને પ્રકાશમાન બનાવો ! વિશેષ શું ?

જૈન તો. ૯-૮-૩૧.

શક્તિવર્ધક ઉદ્ગાર.

મુનિ શ્રી-ન્યાયવિજયજીએ મુ'ગઈની એક સભામાં કહ્યું છે તેમ “આપણે આપણી ઉછરતી પ્રજાને માટે હવે શક્તિવર્ધક સંસ્થાઓ સ્થાપવાની જરૂર છે. જે સમાજરૂપી મંદિર આપણી નિર્માણ્યતા અને ક'ગાલિયતને લીધે પડું પડું થઈ રહ્યું છે, તેને ટકાવી રાખવા આપણે બગવાન બનવાની જરૂર છે. જે વખતે જૈન જાતિ કચડાઈ રહી હોય, ગુલામ બની રહી હોય, તે વખતે શક્તિવર્ધક સંસ્થાઓ ઉભી કરવા માટેનું દાન તે જ મ્હોટું દાન છે.” વેશવળના શોચનીય પ્રકરણનો આ પહેલો પદાર્થપાઠ છે. પણ એ કરતાંયે વધુ મહત્ત્વનો અને જૈન તેમજ જૈનેતર હિન્દુ સમાજને પણ ગમ્ભીરપણે વિચારવા જેવો પાઠ તો આ છે:—

“ તમે સંકુચિત દૃષ્ટિ કહાડી નાંખો. જેને તમે ધિક્કારી તમારા સમાજમાંથી બહાર હાંકી કહાડો છો તેઓજ તમારી સામેની છાવણીમાં જઈ મળી જાય છે અને ગુ'ડાઓના હાથ મજબૂત બનાવે છે. જે હિન્દુ, સમાજના અત્યાચારને લીધે ધર્માન્તર ગ્રહણ કરે છે તે આપણને વધુ નુકશાન કરે છે. એટલેજ આજે રચનાત્મક કાર્યની વધુ જરૂર છે.” હિન્દુઓની સંખ્યા ક્યા કારણે ક્ષીણ બને છે અને ખીણ તરફ મુસલમાનોની સંખ્યા કઈ રીતે સાત કરોડ સુધી પહોંચે છે તેનું સહુસ્ય ઉપલા કથનમાંજ આવી જાય છે.

તા. ૯-૮-૩૧ ના “જૈન” પત્રની સમ્પાદકીય નોંધમાંથી

મનુષ્ય-કર્તવ્ય.

મુંબઈ તા. ૨૬-૭-૩૧ ના રોજ મિન્ટરોડ પર આવેલી શ્રી. કેડારીની વાડીમાં શ્રી. માંગરોળ-યુવકસંવના પ્રબન્ધથી ન્યા. ન્યા. શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજે 'મનુષ્ય-કર્તવ્ય' પર આપેલું ભાષણ.

[શરૂઆતમાં પી. પી. હાઈસ્કૂલના ધાર્મિક શિક્ષક પંડિત શ્રી. માવજી દામજી શાહે મહારાજસાહેબના જીવન પર પ્રારંભિક વક્તવ્ય રજૂ કર્યા પછી શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શી સ્વદેશી ભાવના પર બોલ્યાં હતાં. એ પછી મહારાજશ્રીએ પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું, જે તા. ૧-૮-૩૧ ના મુંબઈસમાચારમાં પ્રગટ થયેલ, પણ તેનું યોગ્ય પ્રકાશન અહીં કરવામાં આવે છે:—]

દુનિયામાં સર્વોત્તમ પ્રાણી મનુષ્ય છે. જિંદગીમાં જિંદગી જીવન મનુષ્ય જીવન છે. સ્વર્ગના દેવતાઓ અને ઇન્દ્રો પણ મનુષ્ય જિંદગીની ઉત્કંઠા ધરાવે છે. આત્મજીવનનો પૂર્ણ વિકાસ એક માત્ર મનુષ્યજ સાધી શકે છે. મહોટા મહોટા ઋષિ-મહાત્માઓ અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ મનુષ્યગતિમાં થાય છે. મોક્ષ મેળવવાનો ઇન્દ્રો મનુષ્યને છે. મનુષ્ય અનન્ત શક્તિનો મહાસાગર છે. અનન્ત જ્ઞાની (Omniscient) એક માત્ર મનુષ્યજ થઈ શકે છે. મહાનુ કર્મભૂમિ અને યોગભૂમિ એક માત્ર મનુષ્યજ છે. પૂર્ણત્મજીવન નરદેહજ સધાય છે. આત્મજીવનના પૂર્ણ વિકાસે મનુષ્ય પ્રભુ, પરમાત્મા બને છે. અખિલ વિશ્વ તેને તમે છે. તેની મહાન વાણી પર દુનિયાનાં કલ્યાણકારક ધર્મશાસ્ત્રો સરળ છે.

મહાન્ પુણ્યયોગે મનુષ્ય-જન્મ સાંપડ્યો છે. એક તત્ત્વવેત્તા કહે છે:-

Man is the master of the whole cosmos. If you are not man, be man. If you are an angel descend to manhood; if you are an animal, ascend to manhood.

અર્થાત—મનુષ્ય અનન્ત બ્રહ્માન્ડનો માસ્તર છે. જો તું મનુષ્ય નથી, તો મનુષ્ય બન. જો તું દેવતા છે, તો આ મનુષ્ય-જિન્દગીમાં આવી જા; જો તું જાનવર છે, તો આ મનુષ્ય-ગતિ પર આવી જા.

આજે મનુષ્ય-કર્ત્તવ્ય પર કંઈ દિશામાં ખોલવું એ મને વિચાર-ભરેલું થઈ પડ્યું છે. જીવનની સફળતા કર્ત્તવ્ય-પાલનમાં છે. આપણે આપણી જવાબદારી સમજવી જોઈએ. જે મહાન્ ઉદ્દેશો આપણે આવ્યા છીએ તે આપણે બજાવવો જોઈએ. આપણે વિષય-વિલાસ માટે નથી આવ્યા. ભોગ તો જાનવરો પણ ભોગવે છે. આપણો આદર્શ મહાન્ છે. આપણું કર્ત્તવ્યક્ષેત્ર મહાન્ છે. આપણે આપણો જીવન-વિકાસ સાધવાનો છે. જીવન-વિકાસના કાર્યક્રમમાં પરોપકારવત એ આપણા જીવનનો મન્ત્ર બનવો જોઈએ.

તત્ત્વવેત્તાઓએ જગત્ પર બહુ ઉપદેશ-વર્ષા કરી છે. આજે સામાન્ય રૂપે મનુષ્ય-કર્ત્તવ્ય તરીકે છ ક્રમ આપની આગળ રજૂ કરીશ. બધા શાન્ત ચિત્તે સાંભળશે.

દેવપૂજ.

પરમાત્માનું સાચું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ. રાગાદિ સર્વ દોષોનો નાશ કરી જેણે પોતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે તે પરમાત્મા છે. તેને આહો શિવ કહો, જિનેશ્વર કહો, બ્રહ્મા કહો, વિષ્ણુ કહો કે અહુન્ કહો. નામમાં તકરાર ન હોય. ઇશ્વરનાં અનેક નામ છે. તેનું પૂજન તેની હાદિક પ્રાર્થનામાં છે. શુદ્ધ હૃદયથી, એક તાનથી પ્રાર્થના થવી જોઈએ. પ્રાર્થનામાં જેટલું બળ હોય તેટલી આત્મશુદ્ધિ થાય. પ્રાર્થના-શક્તિ ચેતન-શક્તિને જગાડે છે. ભગવાન્ તમારું માનસ જીએ છે. તેને તમારા મિઠાઈના થાળ નથી જોઈતા. તે ઇવેરાતનાં આભૂષણો ચઢાવવાથી રાજી નહિં થાય. તે તો પૂર્ણ વીતરાગ, પૂર્ણ સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ, પરબ્રહ્મ પરમેશ્વર છે. મનના મેલ દૂર કરી હૃદયશુદ્ધિ કરવી એજ એની પૂજનું કૃણ છે. ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ કંઈ ચીજ ચઢાવ્યા વગર પણ સાચા આત્મનિવેદનથી, હાદિક પ્રાર્થનાથી પૂજનું કૃણ મેળવી શકે છે, ન્યારે આડમ્બરોમાં હુજારો-લાખો

રૂપિયા વેરવા છતાં હૃદયશુદ્ધિ વગરનો મહોટો શ્રીમન્ત કે મહારાજ પશુ
“કોરો ધાકોર” રહી જાય છે. “લે દેવ ચોખા ને છોડ મારો છોડો” જેવું કરીને
દેરાસરનાં પગથિયાં ઘસી નાંખ્યાં, પણ આ કંઠણ કાળજી ન પિગળ્યાં!

“મુંહમેં રામ ઐર બગલમેં છુરી,
ભગત ભયે પર દાનત ધુરી!”

હૃદય-પલટો ન થાય, વિચાર અને આચરણ શુદ્ધ ન થાય, સદાચારના
પાઠો જીવનમાં ન ઉતરે, તો પ્રભુ-પૂજા કરી કેમ કહેવાય. પ્રભુની પૂજા
તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં છે. દેવાસયે જઈએ છીએ મનના રોગો દૂર
કરવા માટે, અન્દરના મેલ ધોવા માટે, મહાન્ આત્માના મહાન્ જીવનમાંથી
મહાન્ આદર્શોના અભ્યાસ માટે, મહાન્ ભાવનાઓ અને ઉર્જાવળ પ્રેરણાઓ
મેળવવા માટે. આ માટે આપણે પ્રભુ-મંદિરે જઈએ છીએ. શુદ્ધ હૃદયમાં પ્રભુ
બીરાજે છે. નાપાક જગ્યાથી આપણે છેટા ભાગીએ છીએ, તો આપણું હૃદય નાપાક
હોય તો ત્યાં પ્રભુ કેમ પધારે! સ્વર્ગ મંદિર એ સાધન છે. એનો સદુપયોગ
કરી આપણે ખરું તો શારીરિક મંદિરમાં બીરાજેલ આત્મદેવનું અર્ચન
કરવાનું છે. અને તે જીવન-વિકાસના માર્ગે થાય. અને એ માર્ગે—

“ત્વત્પ્રસત્તેર્મત્પ્રસાદો મત્પ્રસાદાદિયં પુનઃ”

એ જાતના “અન્યોન્યાશ્રય” ની “આંટીઘૂંટી” નો નિકાલ આવી જાય.
જીવનના મહાન્ સિદ્ધાન્તોનું પાલન એજ આત્મદેવનું આરાધન. અને એજ
વાસ્તવિક રીતે ઇશ્વર-પૂજન. અહિંસા, સત્ય વગેરે આઠ ગુણોની આરાધના
એ પ્રભુની અષ્ટપુખી પૂજા છે, એમ હરિભદ્રાચાર્ય પોતાના અષ્ટકમાં જણાવે
છે. આ અષ્ટપ્રકારી પૂજા કયારે કરશો? ‘દ્રવ્યપૂજા’ તો એક ઉપચાર છે.
મુખ્ય પૂજા ‘ભાવપૂજા’ છે. અને ભાવપૂજામાંથી ‘આચરણપૂજા’ થવી જોઈએ.
ત્યારે જીવનનું કલ્યાણ થાય.

(આ સ્થળે સ્મરણભક્તિ, દર્શનભક્તિ અને સ્પર્શનભક્તિ એમ ભક્તિની
ત્રિવિધતા સમજવી તે પર એક પિતા-પુત્રનો રમુજ કિસ્સો સંભળાવ્યો હતો.)

ગુરુભક્તિ.

કહેવાય છે કે હિન્દમાં છપ્પન લાખ બાવા છે. પણ પથરે પથરે મહિ
નથી હોતા. સાચા સન્ત વિરલા છે. ગુરુનું ગૌરવ ગુરુના ચારિત્રમાં છે.

ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિણુ ન ચ લિંગં ન ચ વયઃ”

પૂજાભાજન ગુણીના ગુણુ છે, લિંગ, વેષ કે વય નથી. વેષ વગરનું પણ
ચારિત્ર પૂજનિક છે, પણ ચારિત્ર વગરનો વેષ પૂજનિક નથી. ઉદ્દેશો એ દમ્ભ,

પાળંડ, ઢાંગ હોઈ ધિક્કારસાબન છે. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રહ્લચર્ય અને અપરિશ્રદ્ધ એ સાવલૌભ મહાવ્રતો સાધુજીવનનું સર્વવિરતિ-ચારિત્ર છે. ગુરૂને માપવાનો ગજ આ રહ્યો:

“ પંચિદિયસંવરણો તહ નવવિહ વંભચેરગુત્તિધરો ।
 ચત્તવિહકસાયમુકો હઅ અટ્ટારસગુણેહિં સંજુત્તો ” ॥
 “ પંચમહવ્વયજુત્તો પંચવિહાયારપાલણસમત્થો ।
 પંચસામિઓ તિગુત્તો છત્તીસગુણો ગુરૂ મજ્ઞ ” ॥

અર્થાત્—પાંચ ઇન્દ્રિયો પર કાબુ ધરાવનાર, નવવિધ પ્રહ્લચર્ય-ગુણોને ધારણ કરનાર, ચતુર્વિધ કષાયોના વિહારણમાં ઉદ્યત, પાંચ મહાવ્રતોથી સમ્પન્ન, પંચવિધ આચારોનો પાલક, પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુણોથી વિભૂષિત આમ છત્રીસગુણવાળો મારો ગુરૂ છે.

આમ મહાન ગુણોના અનુશીલનમાં સાધુપદ છે. ચન્દ્ર અને ચન્દન કરતાંય સાધુસંગતિ અધિક શીતળ છે. સાચા સન્તો શાન્તિના પાઠો અને અહિંસાના નાદોથી જગત્ને ખરો માર્ગ બતાવે છે. સાધુ એટલે વિશ્વગન્ધુ. સાધુજીવન એટલે પરોપકારમય જીવન. એના વિચારોમાં સર્વભૂતહયા, એનું આચરણ નિર્વિકાર અને એની વાણીમાં આત્મશાન્તિનો નાદ હોય છે. આ ગુરૂજીવન છે. કોરો વેષ પહેરી લીધાથી ગુરૂ ન થવાય. કેવળ ચોક્કસ જાતના પોશાકથી કંઈ સ્ત્રીમરના કેપ્ટન ન થવાય. અજુઘડ ખલાસીની હોડીમાં બેસનાર પ્રવાસી અને એ ખલાસી બનેનું મોત !

મુંડ મુંડાયે તીન ગુણ મિટે શીપકી ખાજ,
 ખાનેકો લહે મિલે, લોક કહે મહારાજ !

આવા મહારાજ શું ઉકાળે! સાચો સન્ત જગત્ને આશીર્વાદરૂપ છે, પણ સાધુતાની લાઇનથી ખસી ગયેલ ખટપટી વેષધારી પાયખાના કરતાં નપાવટ છે. સાધુના લેખાશ પાછળ મોહવાસના પોષનાર અને સમાજને ઉંધા પાટા બંધાવનાર ઢાંગી ગુરૂઓ સમાજના શ્રાપરૂપ છે. એવાઓ હુમેશાં પ્રજાના હિતશત્રુ બનતા આવ્યા છે. બીજાના માલમલીઠા પર તાગડધત્ત્રા કરી વઢી મરનારા અને બીજાઓને વઢાવી મારનારા સાધુઓ દુનિયાના ઉતાર છે. એવા શયતાનોને ભોળા માણસોને ઉંઠાં લજીવી લોગ, વૈભવ, સત્તા અને અધિકાર ભોગવવામાં ‘સાધુવેષ’ બહુ ક્ષવતો હોય છે. સાધુવેષની આડ તેઓને ભોળી જનતા આગળ પોતાના સ્વચ્છન્દી રાગ અલાપવામાં અને ધમનો

ઝૂની બેશ દેખાડી પોતાની મોહવાસનાને તૃપ્ત કરવામાં બહુ ઉપયુક્ત થઈ પડે છે. આવાને નભાવનારા પણ ધર્મદ્રોહ કરી પ્રભુનું અહિત કરે છે. એટલે ગુરુભક્તિનું સાચું સ્વરૂપ સમજી લેવાની જરૂર છે. વ્યક્તિના અન્ધરાગી ન બનતાં ગુણના રાગી બનો. ગુણીનો સંગ કરતાં ગુણી થવાય અને દુર્ગુણીની સોબતથી દુર્ગુણ આવે. પક્ષપાતનાં ચશમા ઉતારી નાંખો. ઝઘડાથી વેગળા ખસી જાઓ. કોઈના ઝઘડાના હુથિઆર ન બનો. અને તટસ્થપણે પોતાના ચારિત્રગુણના વિકાસ ખાતર સત્સંગના નિર્માણ યોગનો શુભ લાભ પ્રાપ્ત કરો.

સ્વાધ્યાય.

સ્વ એટલે આત્મા. તેનું ચિન્તન એ સ્વાધ્યાય. “ઓંકાર” એ સર્વ મન્ત્રોનો શિરોમણિ છે. એ ઇન્દ્રિયચક્ર પ્રણવ શબ્દ છે. એમાં જૈન દૃષ્ટિએ પાંચ પરમેશ્વરીઓનો સમાવેશ છે. હિન્દુ દૃષ્ટિએ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશનો તેમાં સમાવેશ કરાય છે. આત્મવિચારણા, આત્મશાસ્ત્રાધ્યયન, આધ્યાત્મિક વાચન, ઇન્દ્રિયભજન એ બધું સ્વાધ્યાય છે. સ્વાધ્યાય એ આત્માનું સ્નાન છે. ઉષ્કાળમાં જાગૃત થઈ સ્વસ્થ ચિત્તે આત્મચિન્તન અને ઇન્દ્રિયપ્રાર્થના કરવામાં બહુ લાભ છે. એથી આત્માને શાન્તિ મળે છે, એથી જીવનવિકાસનો માર્ગ સરળ થાય છે. એ કલ્યાણ-સાધનનો આદિ ઉપાય છે.

સંયમ.

સ્વાધ્યાય અને અભ્યાસનું પરિણામ સંયમ છે. જ્ઞાનનું ફળ સંયમ છે. આત્મિક, શારીરિક, માનસિક દરેક શક્તિના વિકાસનું મૂળ સંયમમાં છે. સંયમનું બળ જેમ જેમ વધે છે તેમ તેમ આત્મબળ ખીલે છે. સુખ અને શાન્તિનો સાચો માર્ગ સંયમ છે. સંયમના માર્ગે માણસ પોતાના જીવનને નિરૂપદ્રવી રાખી શકે છે, ઘણા ઘણા રોગો અને દુઃખોમાંથી બચી જાય છે. પવિત્ર અને સુખી જિન્દગી ગુબરવાનો રસ્તો સંયમ સિવાય ખીલે કોઈ નથી. ઇન્દ્રિયો પર કાબુ, મન ઉપર કાબુ એ સંયમ છે. જિતેન્દ્રિય થયા સિવાય કલ્યાણ નથી. ઇન્દ્રિયવશીકાર વગર સાચો ગૃહસ્થ પણ ન થઈ શકાય, તો મુનિજીવનનું જિતેન્દ્રિયત્વ કઈ કોટીનું હશે? મોક્ષની વાતો કરવી સહેલી છે, પણ સંયમ વગર જીવનની કિમ્મત કેટલી? રાગ-દ્વેષના પરાજયમાં સંયમનું માપ અંકાય. રાગ-દ્વેષ અને પરદ્રોહવ્યાપાર ખાંડી ખાંડીને ભર્યા હોય, ત્યાં સન્ધ્યા, વન્દન, પૂજન, પોષધ, પ્રતિક્રમણુ આદિ કર્મકાંડમાં શું ભલીવાર! કર્મકાંડની સફળતા સંયમના પાઠો ક્રીડવામાં છે. દેવપૂજમાંથી અને સન્ધ્યાવન્દન, સામાયિક આદિ

કર્મકક્ષાપમાંથી સંયમનાં પવિત્ર ઝરણાં પીવાનાં છે. અને એમ કરી આત્મજીવનની પુષ્ટિ કરવાની છે. જ્ઞાન પ્રમાણે વર્તન બેધએ.

મારે કહેવું છે કાંઈ, મારે કરવું છે કાંઈ,
એમ કરી ભવ-જળ તરવો છે ભાઈ?

પણ એ કેમ બને?

પાંચ લાખને હંકાવનારા શૂરા યોદ્ધા પાંચને હંકાવવામાં કાયરબની બન્ય છે, જ્યારે પાંચને હંકાવનાર જગતનો મહાત્મા બને છે. એ પાંચ કોણ? એ પાંચ ઇન્દ્રિયો. *Command yourself and you may command the world.*

જે મનનો વિજેતા છે તે વિશ્વનો વિજેતા છે. જે તૃષ્ણાનો દાસ છે તે જગતનો દાસ છે અને જે તૃષ્ણાને પોતાની દાસી બનાવે છે, જગત તેનું દાસ બને છે.

કેવળ પાળે તે પંડિત. પંડિતના પર્યાયશબ્દોમાં (સંસ્કૃત-શબ્દકોષમાં) એક “દોષજ્ઞ” શબ્દ પણ છે. જે પોતાના દોષોને જુએ છે, પોતાની અન્દર શું ખુરાઈઓ છે તે નિહાળે છે અને તેને ખંખેરવા પ્રામાણિક પ્રયત્ન સેવે છે તે દોષજ્ઞ છે અને તે જ સાચો પંડિત છે.

સંયમમાં અહિંસાને મુખ્ય સ્થાન છે. સંયમ સત્યના પાયા પર પ્રતિષ્ઠિત છે. અહિંસા પરમ ધર્મ છે. સત્યમાં સર્વ ધર્મો પ્રતિષ્ઠિત છે. સંસાર અસાર છે. સાર માત્ર પરમાત્મા અને તેનું ફરમાન છે. સત્ય એ તેનું ફરમાન. અહિંસાની સાધના એ તેનું ફરમાન. ધર્મનું મૂળ સ્વરૂપ સત્ય છે. સત્ય એ ધર્મ છે, ધર્મ એ પ્રકાશ છે અને પ્રકાશ એ સુખ છે. અસત્ય એ અધર્મ છે, અધર્મ એ અન્ધકાર છે અને અન્ધકાર એ દુઃખ છે. સત્યથી અહિંસા અને અહિંસાથી સત્ય. આમ એકનો ઉત્કર્ષ બીજાના ઉત્કર્ષ પર અવલંબે છે. સો ગાંડાના સો મત પણ સો ડાહ્યાનો એક મત. બેને બે ચાર એ એકજ સત્ય. સો ડાહ્યા એ એકજ જવાબ આપશે. પણ સો મૂર્ખાં સો જાતના જૂઠાં જવાબ આપશે. દુનિયાનાં ધર્મશાસ્ત્રો અહિંસા અને સત્ય સમજાવવા સરખાં છે. એ વિશ્વધર્મ છે. એ મનુષ્ય-જીવનનો મહાન આદર્શ છે. પણ અહિંસા ક્યારે સધાય? જ્યાં બીજાનું ખુરું કરવાની વૃત્તિ હોય ત્યાં અહિંસાની વાત કેવી! જ્યાં બીજાનું ભુંડું વચાતું હોય ત્યાં અહિંસાને શું લાગેવળગે? મનમાંથી કુવિચાર નિકળી જાય, વિચારસુદ્ધામાંથી હિંસા નિકળી જાય ત્યારે અહિંસાનાં દર્શન થાય. “નાના જીવોને બચાવે અને મોટા જીવોને મારે” એવા આક્ષેપ કાન પર અથડાતાં ભારે ખેદ થાય છે. કોઈનું ખુરું ચિન્તવવું, કોઈના પર દ્વેષ રાખવો,

કોઈની સાથે વૈર બાંધવું એ ઓછી હિંસા નથી. કોઈને અન્યાય કરી તેની આંતરડીઓ કકળાવવી એ ઓછી હિંસા નથી. વિશ્વાસઘાત એ ઓછી હિંસા નથી. અશક્ત ગરીબો પર અત્યાચાર ચલાવી તેમનું બચ્ચું-ખુચ્ચું લૂટી તેમને રોતાં-રડવડતાં કરી મૂકવાં એ ઓછી હિંસા નથી. એવી હિંસા પોષનાર હબર દેશસરો બંધાવવા છતાં, હબર પૂલ-પ્રભાવનાઓ અને હબર સન્ધ્યા-વન્દન કે પોષધ-પ્રતિક્રમણ કરવા છતાં પોતાનો ઉદ્ધાર કરી શકતો નથી. ગમે તેવા આકરા તપ કે પ્રચંડ અનુષ્ઠાનો કરવા છતાં ઇર્ષ્યા-દ્વેષ, વૈર-વિરોધ કે પરદ્રોહના માનસિક રોગો ખસે નહિ તો તે તપ અને અનુષ્ઠાન નિઃસાર છે. સંયમી હૃદય દરેકનું હિતેચ્છુ હોય, પાપી-અધર્મી પર પણ તેને દયાનીજ લાગણી હોય. તે દરેકનું ભલુંજ ચાહે. કોઈનું યુરૂં કરવાનો વિચાર સરખો તેને ન આવે. પ્રાણી માત્ર સાથે તે મૈત્રીભાવ અનુભવે. સંયમોર્જવળ હૃદય વિશ્વમેમનો દરિયો હોય. પરોપકાર એ એના જીવનનો મન્ત્ર હોય. આ અહિંસક જીવન. જે આત્મામાં અહિંસાની પ્રતિષ્ઠા થાય છે તેની પ્રશમોર્જવલ જીવન-પ્રભા આગળ વૈરીઓનાં વૈર ઠંડાં પડી થઈ જાય છે.

આજે સુઠીભર હાડકાંનો માણસ આખા દેશને ડોલાવી રહ્યો છે. એ એની અહિંસાનો પ્રતાપ છે. એના ઉર્જવળ ચારિત્રને આખું જગત્ નમી રહ્યું છે. ચારિત્ર કંઈ લગવા કપડામાં નથી. એ તો જીવનમાં જોઈએ. જીવનમાં નથી તો બહારનાં ઉપકરણ વિડમ્બનામાત્ર છે. બ્રાહ્મણ હોય પણ તેનામાં સદાચાર ન હોય તો તે શૂદ્ર છે. અને શૂદ્ર પણ સદાચરણસમ્પન્ન હોય તો બ્રાહ્મણ છે. એજ વાત મહાભારત કહે છે:

“શૂદ્રે ચૈવ ભવેદ્ વૃત્તં બ્રાહ્મણેઽપિ ન વિચતે ।
શૂદ્રોપિ બ્રાહ્મણો જ્ઞેયો બ્રાહ્મણઃ શૂદ્ર એવ ચ” ॥

જે ગુણમાં ઉચો તે ઉચ અને નીચો તે નીચ. મનુષ્યમાત્ર જ્ઞાનનો અને ચારિત્રનો અધિકારી છે. મનુષ્યમાત્ર જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં ઉત્કર્ષ પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ મેળવી શકે છે. અન્યજને અને ચાંડળો પણ ઉર્જવળ જ્ઞાન-સમ્પત્તિ અને ચારિત્રના યોગે ઋષિ-મહર્ષિ બન્યા છે અને સાધનાના શિખરે પહોંચી પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત થયા છે. જાતિમદ્ કે કુલમદ્ ટૂંકી દૃષ્ટિનું પરિણામ છે. એ અધોગતિમાં પાડનાર છે, ભવાન્તરમાં દુર્ગતિના ગતમાં નાંખનાર છે. માણસ અસ્પૃશ્ય નથી પણ પાપ અસ્પૃશ્ય છે, નિન્દિત આચરણ અસ્પૃશ્ય છે. માણસને અસ્પૃશ્ય સમજી ધિક્કારી કાઢવો અને દૂર દૂંડી દેવો એ હિંસા છે. એ બ્રાતૃદોહનું મહાપાપ છે. એ મનુષ્ય-વિરાધના છે. જીવન-વ્યવહારમાં માણસ માત્રે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર બનવું જોઈએ. એ ચારે તત્ત્વોના સુમિશ્રણમાંજ પૂર્ણ મનુષ્ય થવાય. બ્રહ્મતત્ત્વનું, આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન—જ્ઞાન-

સમ્પત્તિનું અર્જન કયા માણસને આવશ્યક નથી? એ રીતે પ્રાણીય થયા વગર કોઈને પણ કેમ ચાલે? હિમ્મત અને શૌર્ય જે ક્ષત્રિયનું લક્ષણ છે અને જેનો ઉપયોગ ક્ષત્રિય પરોપકાર માટે કરે છે તે કયા માણસમાં ન જોઈએ? અર્થશાસ્ત્રવ્યવસાય અને વ્યાપારવાણિજ્યના પ્રબન્ધ જે વૈશ્ય-કર્મ છે તે પ્રજાને શું ઓછું ઉપયોગી છે? શૂદ્રનું લક્ષણ સેવાભાવ છે. સાચો સેવાભાવ દરેક માણસમાં જોઈએ. સેવાભાવ એ જીવનનું સુંદર અને શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ છે. અઠાર પુરાણો લખી વ્યાસજી ફરમાવે છે કે અઠાર પુરાણોનો સાર એ વચન છે: પરોપકાર એ પુણ્યનો માર્ગ છે અને જીવનને દુઃખ આપવું એ પાપનો માર્ગ છે. જેમકે—

અષ્ટાદશ પુરાણાનાં વ્યાસસ્ય વચનદ્વયમ્ ।

પરોપકારઃ પુણ્યાય પાપાય પરણીડનમ્ ॥

સંયમમાં પ્રહ્લચર્ય પર આસ ક્યાન આપવાનું છે. ગૃહસ્થોએ ગૃહસ્થાશ્રમના નિયમો સમજી સ્વપત્ની સાથે પણ જેમ વધારે પ્રહ્લચર્ય પગાય તેમ વર્તવું જોઈએ. પ્રહ્લચર્યનાં પ્રત્યક્ષ સુંદર રૂપ શરીરમાં, બુદ્ધિમાં, મનમાં અને આત્મામાં અનુભવી શકાય છે. પ્રહ્લચર્યના પ્રતાપે માણસનો ચહેરો તગમગે છે. પ્રહ્લચર્યથી માણસ આરોગ્ય ભોગવે છે. પ્રહ્લચર્યથી મન સ્થિર અને મજબૂત બને છે. પ્રહ્લચર્યથી મનની એકાગ્રતા, ચિત્તની દૃઢતા અને વિચારની સ્થિરતા મેળવાય છે. પ્રહ્લચર્યથી બુદ્ધિ અને દૃષ્ટિનો વિકાસ થાય છે. પ્રહ્લચર્યના પુણ્ય બળથી માણસની ધારણા સફળ થાય છે. પ્રહ્લચર્યથી શરીરમાં કૌવલ આવે છે અને પુરૂષાર્થ સાધવામાં યોગ્ય થવાય છે. જીવનનાં દરેક અંગોનો વિકાસ સાધવામાં પ્રહ્લચર્યની સહાયતા ભારે કિમ્મતી થઈ પડે છે. ધર્મસાધન પણ પ્રહ્લચર્ય વગર કેમ થાય? મુઠ્ઠાલ ચેહરા જેવાય છે તે પ્રહ્લચર્યહનનનાં દુષ્પરિણામ છે. છાતી દુખે, કમર દુખે, માથું દુખે, હાથ-પગ કળે અને મગજ ભમ્યા કરે, રસ ઝર્યા કરે, મન નબળું રહે, ચિત્તમાં ગત્તાનિ રહે, શરીર સુસ્ત રહે, વિચારો મેઝા આવે એ બધું પ્રહ્લચર્યનો ઘાણ વાળવાથી થાય છે. સાદો ખોરાક, સાદો પહેરવેશ, સાદું જીવન, સત્સંગ, સદ્વિચાર અને સદાચરણ એથી સંયમ સધાય છે, પ્રહ્લચર્ય પગાય છે. મોજમજાહ પણ નિર્દોષ અને જીવનને ઈજા ન થાય તેવી હોવી જોઈએ; તન, મન ને ધન ન હુણાય તેવી હોવી જોઈએ. ધન કરતાં ચારિત્ર મહોટી વસ્તુ છે. ધનના ભોગે ચારિત્ર રક્ષીએ, પણ ચારિત્રના ભોગે ધન ન જોઈએ. ધન માટે કાળજી રખાય છે તે કરતાં ચારિત્ર માટે કાળજી વધુ હોવી જોઈએ. ખાવાપીવામાં, પહેરવામાં, વાણીવ્યવહારમાં, વ્યવસાયમાં-જીવનની દરેક ક્રિયામાં સંયમ જેમ જેમ પથરાશે, તેમ તેમ આત્મબળની જગૃતિ વધુ થશે. પરમ શાન્તિનો માર્ગ એ છે.

તપ.

વાસનાને ખાળે તે તપ. આવરણોને ભેદે તે તપ. મનઃપ્રસાદ, વિચાર-શુદ્ધિ, શુભચિન્તન, ભૂતદયા, મૈત્રીભાવ, સન્તોષ એ માનસ તપ છે. બીજાને ઉદ્દેગ ન પમાડે એવું સત્ય, હિત વચન તથા સ્વાધ્યાયાભ્યાસ એ વાચિક તપ છે. અહિંસા, સેવા, પરોપકાર, ભક્તિ, ઉપાસના, બ્રહ્મચર્ય એ શારીરિક તપ છે. પેટ ઉલ્લું રહે એટલું જમવું, પરિમિત વસ્તુથી સન્તોષ કરવો, એક વખત જમવું, નીરસ યા સાદું જમવું, સ્વાદુ જમણુ પણુ સમતાથી જમવું એ પણુ તપ છે. ઇચ્છા-નિરોધ એ તપ છે. વાસના-લોહુપતા પર અંકુશ એ તપ છે. ક્ષમા, નમ્રતા, મૃદુતા, નિખાલસતા એ તપ છે. પરોપકારને મહાન્ ધર્મ સમજી જનકલ્યાણના પવિત્ર કાર્યમાં પોતાનો ભોગ આપવો અને જાતે દુઃખો સહી બીજાનું ભલું કરવા ઉદ્યત થવું એ તપ છે.

ઉપવાસ એટલે પાસે વસવું, અર્થાત્ પ્રભુની સમીપમાં, શુદ્ધ આત્મ-સ્થિતિમાં વસવું એ ઉપવાસ છે. કેવળ અન્ન-જળનો ત્યાગ કરવાથી ઉપવાસ નથી થતો. પણુ તેની સાથે કપાયો અને વિષયોનો ત્યાગ પરમ આવશ્યકતા ધરાવે છે. માલ-મલીદા ઉડાવી ઉપવાસ થતા હશે કે? એ તો ઉપવાસનો ઉપહાસ છે. એ તો લાલાજી કી ઈકાદશી દ્વાદશી કી દાદી હૈ! એ તો પલાહારમાંથી ફલાહાર અને ફલાહારમાંથી ઢગલાહાર થઈ ગયો! વાહવાહ માટે કે લોકદેખાવ સાડુ ઉપવાસ ખેંચવા અને આળોટી-આળોટી કલેશવૃત્તિથી દિવસો પૂરા કરવા એ તપ નથી. નિન્દા-કુથળી અને ઇર્ષ્યા-દ્વેષથી ખરડાયલા ઉપવાસ તપની ઠોટીમાંથી ખાતલ થઈ જાય છે. રાગદ્વેષને શાન્ત કરી સ્થિર ચિત્તે, ઉર્જવળ પરિણામે આત્મભાવમાં રમણુ કરવું એમાં તપનું તમામ રહસ્ય આવી જાય છે. અહિંસા, સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, ક્ષમા, નમ્રતા, સેવા, સદાચાર એ તપને સાધો એટલે આત્મકલ્યાણુ સુક્ષ્મ છે.

દાન.

સેવા, પરોપકાર એ મહોદું દાન છે. અભયદાન પણુ પરોપકાર છે અને અનુકમ્પાદાન પણુ પરોપકાર છે. એ મહાન્ ફળને આપનાર છે. ભરતામાં ન ભરતાં જરૂરીયાત હોય ત્યાં નાંખવું બેઈએ. આજે સમાજ બેકાર હાલતમાં દુઃખી છે અને આખા દેશમાં આર્થિક મુંઝવણુ વ્યાપી રહી છે, દેશના લાખો-કરોડો ગરીબો ભૂખમરાની આગમાં બળી રહ્યા છે-એવા વિષમ સમયમાં નિરૂપયોગી જમણુવારોમાં, નોકારસી-સાહુભિવચ્છલોમાં ધર્મને નામે પૈસા વેરવા અયોગ્ય છે. દાનની વિશા સમજવાની જરૂર છે. સમાજ પર કે દેશ પર આગ વરસી રહી હોય એવા કુસમયમાં પણુ પ્રબળના હિતાથ,

જનતાના કલ્યાણાર્થ, સકલ સંઘના ઉપકારાર્થ દેવાલયની ધનરાશિનો એક પૈસો પણ ખર્ચવો જો નાબલ્યજ મનાય છે તો એવા ધનની વૃદ્ધિ કરવી નકામી છે. વૃદ્ધિ તો એવા ધનની કરવી આવકારદાયક લેખાય કે જે પ્રજ્ઞજીવનનાં વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક ગુણને અંગેને પોષણકર્તા હોય. જે ધન પ્રજ્ઞની અનુકમ્પામાં ઉપયુક્ત થઈ શકે તે ધનની વૃદ્ધિ કરવી સમુચિત છે. અને એમાં વધુ પુણ્ય છે એ સમજવું જોઈએ. જ્યાં સુધી દેવધનની મર્યાદા અતિસંકીર્ણ મનાતી રહે ત્યાં સુધી તે ધનના ભંડારો ખાલી પડ્યા રહેશે તોયે કરવા જેવું નથી. સામાજિક ધનમાંથી ધર્મનાં ક્ષેત્રોને પુષ્ટિ મળવાને પૂર્ણ અવકાશ છે. અત્યારે તો દેવધનના ભંડારો સરકારી લોનોની દિશામાં ઠલવાય છે અને પછી તેનો ઉપયોગ કલત્રખાનાં, કારખાનાં, લશ્કરી વ્યૂહ અને લડાઈ વગેરે મહાપાપનાં કામોમાં થાય છે. દેવધનનો આ ઉપયોગ! એક મન્દિરનું ધન તેના કારભારીઓ બીજા મન્દિરની ભીંત સમારવાને આપતાં આંગકો ખાય, અને બંભે પોતેજ દેવધનના માલિક હોય એવું સ્વચ્છન્દ વર્તન ચલાવે એ કેટલી દયામણી સ્થિતિ છે! પુણ્યના નામે એવું ધન વધવું અને એનો સદુપયોગ ન થતાં, પ્રજ્ઞજનના કલ્યાણમાં તો તદન નશસ્તુ રહેતાં બાહ્ય આડમ્બરોના ભપકા ભતાવવામાં અને ઝોટાળા કે ખખેડા ચલાવવામાં કામ લાગે એવી સ્થિતિ આ યુગમાં હવે ન નબી શકે. દાનની દિશા સમજો. સમજી જાઓ કે શ્રાવક-શ્રાવિકા વર્ગ પર તમામ ક્ષેત્રોનો આધાર છે. તમામ ધર્મસંસ્થાઓ તેમના પર અવલમ્બિત છે. તેમની પુષ્ટિ પર ઇતરની પુષ્ટિ છે. આજે તે વર્ગ બેકારીથી, ઉલોગના અભાવથી અને કેળવણીનાં સાધનો નહિ મળવાથી સીદાતો જાય છે. તેમની પુષ્ટિમાં ધન ન વેરાય અને ભગવાનના અંગ પર લાખોના દાગીના ચલાવાય એ કેટલું અસમજસ છે? “ભગવાન માલદાર અને ભગવાનના ભકતો કેંગાલ!” કેવું વિચિત્ર! પણ ભક્તો નહિ હોય તો ભગવાનને કેણુ પૂજશે? ધાર્મિકો વગર ધર્મ હોય? લાંબી નજર કરતાં માલુમ પડશે કે, જ્યાં શ્રાવકોનાં ઘર તારાજ થઈ ગયાં છે ત્યાં સારસંભાળ રાખનાર કોઈ ન હોવાથી દેરાસરે પશુ-પંખીઓના આવાસ ગની જઈ હુર્ગન્ધી ખંડેર બની રહ્યાં છે. ત્યાં ધાર્મિકોની જાગૃતિ હોત તો આ સ્થિતિ આવતે? ત્યારે દાનની દિશા કઈ? જેઓને પોતાની આજીવિકાનાં પણ ફાંફાં છે તેઓ મન્દિરોને શું સંભાળી શકશે? એક-બે વખત જમણુ પીરસી દેવાથી કંઈ સાધમિકોનાં ઘર નથી બંધાઈ જતાં. સાધમિકવાત્સલ્ય તો સાધમિકોને તેમના જીવનનિર્વાહના રસ્તા સરળ કરી આપવામાં છે અને યોગ્ય કેળવણીના માર્ગો ખુલ્લા કરી સાધમિક ણાળ-યુવકોને વિદ્યાની લાઈન પર આગળ વધાવવામાં છે. આ સાહમિવચ્છલ છે. જમણુવારોમાં કે નવકારસીઓમાં સાહમિ-વચ્છલક માનનારા આજે ભીંત ભૂલી રહ્યા છે. કરવા લાયક સૂઝતું નથી અને

આડે માર્ગે પૈસાનો ધૂમ્મટો કરાય છે! પ્રબલને ભરખી રહેલી બેકારી, ગરીબાઈ અને અજ્ઞાન દશા તરફ આંખમીંચામણાં કરવાં બહુ મુખાંઈભરેલું છે. એમાં ધર્મ નથી, પણ ધર્મદોહ છે, શાસનની અધોગતિ છે. ફરીને કહું છું કે દાનની દિશા સમજો! અને ઉપયોગી દિશામાં દાનનો પ્રવાહ વહેવડાવી ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રનું ભલું થાય અને એ રીતે શાસનનો જ્ય-જ્યકાર થાય તેમ પ્રયત્ન ફેરવો. ખરો દાનધર્મ સમજો અને વિશાળ દૃષ્ટિએ ઉદાર દયાનાં ઉપયુક્ત ઝરણાં વહેવડાવી હનરો-લાખો દુઃખી હૃદયોના શુભ આશીર્વાદ મેળવો. એમાં જીવનનું કલ્યાણ છે.

છ કમ પૂરાં થયાં હવે વર્તમાન પરિસ્થિતિ પર પણ જરા કહી લઉં. આજે આપણું રાષ્ટ્રીય જીવન ગંભીર સ્થિતિમાં છે. રાષ્ટ્રધર્મ તરીકે દરેક હિન્દીની ફરજ છે કે તેણે સ્વદેશી ભાવના પોષવી જોઈએ અને પોતાની જરૂરીયાત ઓછી કરી ચાલે ત્યાં સુધી દરેકે દરેક ચીજ સ્વદેશીજ વાપરવી જોઈએ. ખાસ કરી પરદેશી કાપડનો સમ્પૂર્ણ ત્યાગ કરી શુદ્ધ ખાદીના પહેરવેશમાં પોતાનો પવિત્ર દેશપ્રેમ પ્રકાશવો જોઈએ. અહિંસાની દૃષ્ટિએ પણ પરદેશી કાપડ વાપરવાં ન ઘટે. જેની પાછળ લાખો જાનવરો કતલ થતાં હોય અને લાખો મણ ચરખીના વપરાશથી જે બનતું હોય તેવું નાપાક કપડું અહિંસાધર્મી કેમ વાપરી શકે. દુઃગળી ખાવામાં જે દોષ છે તેના કરતાં હનરગણું-લાખગણું-કરોડગણું-અનન્તગણું પાપ ચરખીવાળાં નાપાક કપડાં વાપરવામાં છે એ તમારે સમજી લેવું જોઈએ. પરદેશી કાપડે દેશના ધંધાનો નાશ કર્યો છે. પરદેશી કાપડ પાછળ દેશનું કરોડોનું ધન પરદેશ ધસડી જવામાં આવે છે. પરદેશી કાપડે દેશમાં બેકારી અને ભુખમરો વધાર્યો છે. એટલે જે તમે તમારા દેશનું હિત ચાહતા હો અને કરોડો દરિદ્ર-નારાયણનું ભડું ઇચ્છતા હો તો તમારા ઘરમાં કે તમારા અંગ પર પરદેશી કાપડનું એક ચીંથરું પણ ન હોવું જોઈએ. એ દેશની ઘોર ખીમારી છે. મતિવિભ્રમના રોગે દેશની દુહ્શા થઈ છે. અને એનું નિદાન વિદેશી દૂષિત હવા છે. જાન લાવનાર મહાત્મા પ્રગટ થયો છે. તેને સાંભળો! જાગો! અને કર્તવ્યપરાયણ થાઓ! સમગ્ર જગતમાં જીવનકલહ વ્યાપી રહ્યો છે. આ સંક્રાન્તિ-કાળ છે. સ્વાતન્ત્ર્ય મેળવવું હોય, ઠંડે પાણીએ ખસ કાઢવી હોય તો ખાદીના પૂતરી બની જાઓ! ખાદીમાં અનેક લાભ છે. ખાદીમાં સાદાઈ છે, સંયમ છે. ખાદીથી જરૂરીઆત ઓછી થઈ જાય, ખર્ચા ઘટી જાય, પૈસાનો ખચાવ થાય. ખાદીથી દેશના ગરીબોને રોજી મળે, તેમના ધંધા સજીવન થાય. ખાદીના ઉદ્યોગથી ભુખે રીખાતા દેશના કરોડો દુખિયા માણસો રોટલા ભેગા થઈ શકે. ખાદીની વપરાશ અને ભાવના વધતાં જીવન એની મેળે સાદુ

અને સરંગ બની જાય. અને ઉચ્ચ-નીચ અધાયમાં ઐક્ય અને સમાનતાની ભાવના જાગૃત થાય. આથી ગામડાં અને શહેરો વચ્ચે પરસ્પરને લાલદાયક આર્થિક સમ્બંધ અને વ્યવહાર અધાય. એક-દર દેશની હાલત સુધારવા માટે ખાદીનો ઉપયોગ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન ધરાવે છે. ઘરે ઘરે રેટિયા જોઈએ. એ તોલા જેટલું પણ માણસ રોજ કાંતે તો વરસ-દહાડામાં અઠાર રતલ જેટલું કંતાવાથી પોતાનાં કપડાં તેમાંથી પૂરાં પાડી શકે. માણસને શ્રમ જોઈએ. રેટિયા સ્વાવલમ્બી જીવનનું નિર્દોષ સાધન છે. એ સનાતન ગૃહ-ઉદ્યોગની મૂર્તિ દરેક હિન્દીના ઘરમાં પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત થવી જોઈએ. એમાં અર્થલાભ છે, ધર્મલાભ છે અને દેશહિત છે. એમાં ગરીબોને અનુકમ્પાદાન છે.

ખહેનો રેશમી સાડી કેમ પહેરી શકે? શોભા અને સૌન્દર્ય તો શીલમાં છે. સર્વોત્તમ આભૂષણ શીલ છે. ખારીક, ઝીણાં અને ઉદ્ભટ કપડાંથી તો શીલ જોખમાય. ખાદીથી અંગોપાંગ બરાબર ઢંકાય. રેશમમાં તો પાપ છે. લાખો કીડઓની હિંસાથી તે બને છે. એટલે તે પહેરવા લાયક નથી. મન્દિરો અને ધર્મસ્થાનકોમાં તે ખૂબ વપરાય છે. પણ તેની પાછળ ભારોભાર અજ્ઞાન ભયું છે. એ મોહજનિત મૂર્ખા અને નાપાક આડમ્બર છે. એ ધર્મને નામે પાપને માગે પૈસાનો ધુમાડો છે. એ પાપમાંથી બચી જઈએ. સાધુ-સન્તોને એ ન આપીએ. પરદેશી કાપડ પણ, નાપાક કાપડ પણ ન આપીએ. તેમને અન્ન-પાણી અને વસ્ત્ર શુદ્ધ કરવું. ડુંગળી ન ખાપે તો નાપાક વસ્ત્ર કેમ ખાપે? તેમને ખાદી વહેરાવીએ. સાધુ તો ત્યાગી રહ્યા, એટલે તેમનો ત્યાગ ગૃહસ્થો કરતાં ઉંચો હોવો જોઈએ. ગૃહસ્થો ખાદી પહેરી સાદાઈ અને ત્યાગની ભાવના પોષે તો સાધુ શું કામ ન પોષે? સાધુને મલમલ, રેશમ આદિનો ઉદ્ભટ વેષવિન્યાસ કેમ શોભે? ખાવામાં સંયમ, અને રસકસનો ત્યાગ જોઈએ, તો પહેરવામાં સંયમ અને ત્યાગ ન જોઈએ? ફૂલફટાક કપડાં પહેરી સાધુ પોતાનો શણગાર સજવા માંગે છે શું? સાધુ અન્ન-પાણી શુદ્ધ માંગી શકે, તેમ વસ્ત્ર પણ શુદ્ધ માંગી શકે. અન્ન-પાણી કોઈ અશુદ્ધ ખાપે તો સાધુ ન હ્યે, તેમ વસ્ત્ર પણ કોઈ અશુદ્ધ ખાપે તો સાધુ ન હ્યે. ખાપે તે હ્યે અને ખાપે તે માંગે. ન ખાપે તે ન હ્યે અને ન માંગે. સાધુઓ-ધર્મગુરુઓ અહિંસાધર્મને સમજી જાય અને પ્રજામાં રાષ્ટ્રધર્મની પ્રેરણાઓ ઉત્સાહથી રેટે તો દેશનું બહુ કસ્યાણુ સધાય. ધર્મનો ઉદ્દ્યોત પણ એમાં છે.

[મહારાજશ્રીનું લાષણ પૂરું થયા પછી યતિચર્ય શ્રી. ખાલચન્દ્રાચાર્યજીએ મહારાજશ્રીના વ્યાખ્યાન પર સ્તુતિપૂર્ણ ઉદ્ગારો પ્રગટ કરી સલાજનોને સામયિક સંજોગ આપતાં અસરકારક વિવેચન કયું હતું.]

મહાવીરનું પ્રભુ જીવન

અને

ભક્તિમાર્ગની દિશા.

[મુંબઈ-કોટના વ્યાખ્યાનપીઠ પરથી ન્યાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ
શ્રીમદ્ ન્યાયવિજયજી મહારાજે ઉચ્ચારેલ પ્રવચન.]

•••••

ભગવાન મહાવીરની ઐતિહાસિકતા આજે ભૂમંડળમાં કયા વિદ્વાનને સમજાવવી પડે તેમ છે? તેમના જીવનની શ્રેષ્ઠતાથી દુનિયાનો કયો પ્રાચ્ય-તત્ત્વવેત્તા અપરિચિત હશે? તેમની તીર્થંકરતા એટલે? વિશ્વકલ્યાણ માટે પ્રાદુર્ભૂત થયેલી એક મહાન્ તેજોમય વિભૂતિ. આ વિભૂતિ પ્રાણી માત્રની અન્દર મોબદ્ છે. સંસાર એની તિરોહિત દશાનુજ્ઞ નામ છે. એનાં તિરોભાવક આવરણોને ખસેડવામાંજ મહાવીરનું મહાવીરત્વ ગવાયું છે. સુમેરૂ મહીધરને હલાવ્યેથી આપણે તેમને ભગવાન નથી કહેતા. ઇન્દ્ર-અન્દ્ર-નાગેન્દ્રોએ તેમને આમર ઢોળ્યા અને અસંખ્ય દેવતાઓએ મળી ભોજન પ્રમાણ નાળાયાવાળા હાલરો-લાખો કળશો વડે તેમને ન્હવરાવ્યા, એથી આપણે તેમને 'પ્રભુ' નથી કહેતા. જુઓ! શ્રીસમન્તમદ્રાચાર્ય મહારાજ "આત્મ-મીમાંસા" ના પ્રારંભમાં શું વહે છે:—

દેવતાઓનું આગમન, આકાશ-ગમન અને આમરાદિ વિભૂતિઓ તો માયાવી-ઇન્દ્રભાગીઓમાં પણ ભોવાય છે. એથી તું અમારો 'પ્રભુ' નથી.

લોકાન્તર અમત્કારી વર્ણનો તે અન્ય તીર્થેશ્વરોને અંગે પણ વર્ણવાયાં છે; પણ તે વર્ણનોમાં જે તત્ત્વ સુધી વર્ણકોની દૃષ્ટિ પહોંચી નથી, તે તત્ત્વને સિદ્ધ કરવામાંજ મહાવીરની મહાવીરતા અગ્રહણી ઉઠે છે. તે તત્ત્વ છે રાગ-દ્રેષ ઉપર સમ્પૂર્ણ વિજય. એટલાજ માટે તેઓ “અરિકંત” કહેવાય છે. એટલાજ માટે તેઓ “જિન” તરીકે ઓળખાય છે. એમાંજ તેમની સાચી પ્રભુતા છે. પાંચ લાખ કે પાંચ કરોડને હંકારવા કરતાં પાંચને હંકારવાનું કામ બહુ વધારે દુષ્કર છે. એ પાંચ કોણ? જાણો છો? એ છે પાંચ ઇન્દ્રિયો. મનનો પરાજય થતાં યા મન સ્વાધીન થતાં સર્વ ઇન્દ્રિયો સ્વાયત્ત થઈ જાય છે, અને સર્વ દોષોને અખેરી શકાય છે. આત્મા ઉપર-પોતાની જાત પર કાબુ મેળવાતાં સર્વ જીતી શકાય છે.

નિઃસન્દેહ,

He alone is courageous, he alone is vigorous, he alone is learned and he alone is a sage or saint who gets mastery over his senses by curbing his mind.

અર્થાત્—તે જ ધીર છે, તે જ વીર છે, તે જ વિદ્વાન છે અને તે જ સાચો સન્ત છે, કે જે પોતાના મનને વશમાં કરી પોતાની ઇન્દ્રિયો પર કાબુ મેળવે છે.

મહાવીરની વિચાર-દૃષ્ટિમાં સ્પષ્ટ ભાવ્યું હતું કે—આખા સંસારની અગતરાનું ઉદ્દગમ-સ્થાન કેવળ રાગ-દ્રેષજ છે. રાગ-દ્રેષજ એવા લૂંટારા છે કે જેઓ તમામ ધુરાઈ અને પાપોને પોતાની સાથે લઈને ફરે છે. ખરેખર, એ ઠાણુ પિશાચોના બીણુ ઉપદ્રવોથી આખું જગત્ રોઈ-કકળી રહ્યું છે. રાગ-દ્રેષની એ અનન્ત શક્તિ છે કે આત્મ-વિભૂતિ પર છવાયલાં તમામ આવરણો ફક્ત એમનાજ અગ પર ટકી રહ્યાં છે. દુઃખ અને અજ્ઞાનની અસલ જડ રાગ-દ્રેષ સિવાય બીજી એક્ટે નથી.

આ શોધને પરિણામે ‘મૂઠું નાસ્તિ કુતઃ શાખા’ એ ન્યાય મુજબ રાગ-દ્રેષનીજ સ્ફામે સુદ્ધ માંડવાનો મહાવીરે નિશ્ચય કર્યો. રાજપાટ અને ભોગ-વિલાસને સર્વથા તિલાંજલિ આપી તેમણે સંન્યાસ લીધો. જે રાક્ષસોના ભયંકર હુમલાઓ સ્ફામે લલમલા ચોગીઓનાં પણ હાજાં ગગડી ગયાં છે, તે રાગ-દ્રેષનું નિકન્દન કરવા મહાવીરે પૂર્ણ અગથી તપઃસાધના શરૂ કરી. તેમના તપોમય જીવનમાં ઘણાં ઘણાં કષ્ટો અને ઉપદ્રવો તેમના પર વરસ્યા, પણ રાગ-દ્રેષને હણવાની તેમની ધૂનમાં જરાય ફરક ન પડ્યો. એ ધૂન તે કેવી ?

રાગ-દ્રેષને હણી નાખવા પાછળ એ વીરે ખાવું મૂકી દીધું, પીવું મૂકી દીધું અને ઉંઘવું પણ તદ્દન છોડી દીધું. એમના સમયના બીજા તપસ્વીઓ તો તપઃ-પ્રવાસમાં થાત્રી ગયા, પણ આ વીરની તો ધીરજ જરાય ન ખુટી. ખાર ખાર વર્ષ આમ વીતી જતાં જ્યારે એ મહાત્માનું ધાયું પાર પડ્યું, ત્યારે તેમને નિરાંત વળી. રાગ-દ્રેષ વિખરાતાં આખું મોહનીય, અને સાથેજ તમામ આવરણો તથા અન્તરાયો તત્કાળ સુકાઈ જઈ વિખરાઈ જાય છે. આમ વીતરાગ દશાએ પહોંચી મહાવીર 'પ્રભુ' અને છે. આ પ્રભુતા પૂર્ણબ્રહ્મસ્વરૂપિણી છે, અનન્તતેજોમયી છે અને અખંડ સચ્ચિદાનન્દરૂપ છે. આ બધી જાજ્વલ્યમાન વિભૂતિઓ એ વીતરાગદશાની વિભૂતિઓ છે, આ સર્વ દેહીધ્યમાન ચૈતન્ય-પ્રકાશ એ વીતરાગ દશાનો પ્રકાશ છે.

આ ઉપરથી તમે સમજી ગયા હશે કે મહાવીર આપણા શા કારણે 'પ્રભુ' છે. લોકોત્તર ચમત્કારકારી કાર્ય એક માત્ર રાગ-દ્રેષનો પરાજય કરવો એ છે. રાગ-દ્રેષના મહાસાગરને ઓળંગી ગયેલો, સંસારમાં સહુથી મહોટો વીર છે. એ વીરની આગળ દુનિયાના મહોટામાં મહોટા વીરો પણ પાણી બરે છે. એ વીરનાં ચરણોની રજ માનવ-લોકના ચક્રવર્તીઓ, સ્વર્ગના સમ્રાટો અને પાતાલવાસી સરહારો, આખા સંસારના લીડરો અને સમગ્ર ઘટ્ટાંડના નાયકો પોતાને માથે ચઢાવે છે. આ એ 'વીર' ની વીતરાગ દશાની પૂજા છે.

આપણે પણ એ પ્રભુને વીતરાગ દશા મેળવવા માટેજ પૂજાએ છીએ. એ પ્રભુને આપણું નમન-વન્દન-પૂજન જો એ હૈલૌકિક ફળ માટે હોય, સાંસારિક લાભ માટે હોય, તોય ભક્તિનો પ્રભાવ એવો છે કે અન્તરાયોના પડદા ચિરાઈ જતાં અભીષ્ટ ફળ સાંપડે. કિન્તુ આવી મનોવૃત્તિ કનિષ્ઠ ગણાય. આપણે પ્રભુને વન્દન કરવા જઈએ છીએ એનો ખરો હેતુ આપણા દોષોનું પ્રજ્ઞાલન કરવાનો છે અને પ્રભુની ગુણરાશિનું ચિન્તન કરી તેમાંથી યથાશક્તિ ગુણુ ગ્રહણ કરવા પ્રયાસ કરવાનો છે. પ્રભુ-દર્શનનો ઉદ્દેશ જીવન-શુદ્ધિ કરવી યા આત્મશાન્તિ મેળવવી એ છે. રાગ-દ્રેષના ભયંકર ભડકાઓથી બચ્યા-ઝંજ્યા આત્માઓને આત્મશાન્તિ મેળવવાનું સાધન વીતરાગ-શરણુ સિવાય બીજું એમ્ને નથી.

વીતરાગ પ્રભુની શાન્ત મુદ્રાનું દર્શન તેના અનેક ગુણોનું આપણને સ્મરણુ કરાવે છે, તેના પ્રત્યે ભક્તિ જગાડે છે, તેના મહાન્ આદર્શ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉપજાવે છે, તેના શાસન-પંથે ચાલવા ઉત્સાહ પ્રગટાવે છે અને અન્તઃકરણમાં એક સુન્દર આનન્દ રેડે છે. પ્રભુની શાન્ત મુદ્રા નિહાળતાં આપણને અનેકાનેક ઉચ્ચ

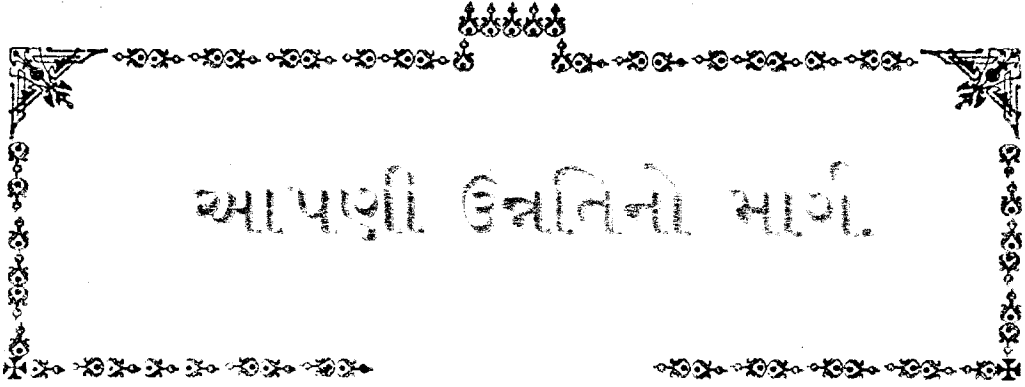
ભાવનાઓ સ્પુરી આવે છે, અને આપણા અધઃપતિત જીવન માટે આપણા હૃદયમાં ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે.

આપણે દર્શન કરવા જઈએ છીએ ધ્યાનસ્થ વીતરાગની શાન્ત આકૃતિનાં; આપણે સ્મરણ કરવા જઈએ છીએ તે પ્રભુના ઉચ્ચ ગુણોનાં; આપણે લેવા જઈએ છીએ તે પ્રભુના ચરણે તેમની ગુણ-વિભૂતિના થોડા-ઘણા અંશો. આ તેમની દર્શન-વિધિ છે. આ વિધિમાં તેમનાં પ્રથમાદિ, ક્ષમાદિ, વૈરાગ્યાદિ, ધૈર્યાદિ અને જ્ઞાનાદિ ગુણોનાં ચિન્તન-સ્મરણ-સ્તવન સમાયાં છે. તેમના આ ગુણોનાં ગાન-તાન અને ભજનોના નાદ અન્તર્નાદ પ્રગટાવી મનોમગ્નને ક્ષીણ કરે છે. પ્રભુની આ ઉપાસના આત્મ-પ્રસાદરૂપ પ્રસાદી મેળવવાનો ધોરી માર્ગ છે. સાચેજ આપણે ભગવાનના માથાનો મુગટ જેવા નથી જતા; આપણે તેમની “લાખેણી” આંગીનાં દર્શન કરવા નથી જતા; આપણે તેમનાં ઘરેણાં કે દાગીના નિહાળવા નથી જતા. નિઃસન્દેહ, એ આપણા દર્શનનો વિષય છે જ નહિ. ભગવાનને માથે મુગટ હોય કે ન હોય, આંગી કે અલંકારોની સજ્જવટ હોય કે ન હોય, એની સાથે ઉપાસનાને કંઈએ મતલબ નથી. એ ઉપાસનાના વિષયજ નથી. ઉપાસનાનું સ્થાન એક માત્ર પરમધ્યાનસ્થ ગુણ-તરંગિત શાન્ત આકૃતિ છે. એજ માત્ર આપણી ચિન્તાનો વિષય છે, એજ માત્ર આપણું સ્મરણીય તત્ત્વ છે, એજ માત્ર આપણું ધ્યેય-આલમ્બન છે.

આ વસ્તુ સમજી જઈએ તો સાચો ભક્તિલાલ સઘાય અને દેરાસરોનાં સ્થાન જે અભયના પાદ ભણાવવા યોગ્યતાં છતાં આજે એક પ્રકારે સભય બની ગયાં છે તેની પણ દશા સુધરે અને દેરાસરોની ધનરાશિ, જે વ્યવસ્થિત સદુપયોગ ન થવાના પરિણામે વેડકાય છે અને જેનો યોગ્ય લાભ સમાજ કે શાસનને પહોંચતો નથી, તેની દશા પણ સુધરી જાય. નાણાં ભરી રાખવા કરતાં અને લોન વગેરેના માર્ગે “લાખના બાર હજાર” કરવા કરતાં તથા સરકાર જેવાના હાથે મહાહિંસામય પાપનાં કામોમાં પૈસો પડવા કરતાં સમાજ અને શાસનનું હિત થાય તેવા યોગ્ય રસ્તે તે (ચૈત્ય-) ધનનો ઉપયોગ કરાય તો કેવું સારું!

“સાંજવતમાન” તા. ૨૨-૮-૩૧.

આપણી ઉન્નતિનો માર્ગ.

વિદ્યા, યજ્ઞ, સંયમ અને સમ્પ્રવાદના પદાર્થપાત્ર.

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમાન ન્યાયવિજયજી મહારાજે સી. પી. ટેન્ક હીરાઆગના હોલમાં શનિવાર તા. ૫ મીએ આપેલું નીચલું ભાષણ પ્રગટ કરવાની અમને એલ્તેમાસ કરવામાં આવી છે:—

દુરેક આત્મા પોતાની ઉન્નતિ ઇચ્છે છે. કોઈ પણ આત્મા કર્તવ્યોનું પાલન કર્યા વગર પોતાની ઉન્નતિ ન સાધી શકે. ઉન્નતિની ચાવી એક માત્ર કર્તવ્યોની સાધના છે. સ્વઉન્નતિ વગર ન સામાજિક ઉન્નતિ સાધ્ય છે, ન રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિ શક્ય છે. ઉન્નતિનો પાથો માંડવામાં વિદ્યાની જરૂરીયાત છે. સાચું જ્ઞાન ઉન્નતિનો મૂલાધાર છે. સદ્વિદ્યા વગર જીવન અન્ધકારમય હોઈ નરકમય બને છે. આજની સરકારી નિશાળોમાં અપાતી કેળવણી બહુ ત્રુટિપૂર્ણ છે. આ દૂષિત કેળવણી ભારતીય બાળકોના મગજને બગાડે છે, તેમના મગજમાં ખરાબ સંસ્કાર ભરે છે, અને આગળ વધીને કહું તો તેમના જીવનમાં એક ભાતનું વિષ રેડે છે. “સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે.” વિદ્યા તે છે જે અન્ધનોથી છોડાવે. વિદ્યા તે છે જેનાથી જીવનનો વિકાસ થાય. વિદ્યા તે છે જેનાથી શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ખીલે. અને વિદ્યા તે છે જે આ લોકમાં અને પરલોકમાં આત્મકલ્યાણનો માર્ગ સરળ કરી આપે. આ વિદ્યા છે. આ પ્રકારની વિદ્યાનાં આશ્રમો સ્થળે સ્થળે ઉઠાડવાં જોઈએ. ભારતી ઉન્નતિ ભારતના બાળકોને તૈયાર કરવામાં છે. અને એ દિશામાં મોટા પાયા પર મહાન પ્રયત્નો પ્રારંભવાની જરૂર છે. આપણો દેશ આને

પરાધીન છે, ગુલામી દશા ભોગવે છે. દેશની ગુલામીનાં બન્ધનો તોડવા માટે વિવેકબુદ્ધિનો પ્રયોગ કરવામાં લાગી જવું એ આજની મહાન્ વિદ્યા છે.

આધુનિક રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિની નજરે વિચારતાં સમજી શકાય છે કે, અરી પ્રજાત્રીય કેળવણી કેવળ અક્ષરજ્ઞાનમાં નથી, પણ ચારિત્રમાં અને હાથપગના ઉદ્યોગમાં છે-જાતમહેનતમાં છે.

એં સી ટકાથી વધારે ખેડુતો અને દશ ટકા ઉદ્યોગ કરનારાઓની વસ્તીવાળા દેશમાં કૃત્ર અક્ષરવિષયક કેળવણી આપવી અને બાળક-બાળિકાઓને તેમના ભાવી જીવનમાં હાથ-મહેનતના કામ માટે નાણાયક બનાવી મૂકવા એ એક ગુન્હો છે.

વિદ્યા સાથે વ્યાયામ-શિક્ષણની પણ અગત્ય છે. વ્યાયામદ્વારા શારીરિક અને માનસિક બેઉ બળ મેળવાય છે. વ્યાયામ અને બલ-પ્રયોગથી માણસ પોતાની શક્તિને ખિલવી શકે છે. બળ અને તન્દુરસ્તી જીવનવિકાસના માર્ગમાં મહત્ત્વભર્યો ભાગ બજાવે છે. મુડદાલ શરીરમાં રહેલું મન પણ મુડદાલ હોય છે. સંસારનો નિયમ છે કે બલવાન જાતિજ વિધિના સમૃદ્ધ મંડપમાં ટકી શકે છે. માયકાંગલાઓ માટે ગુલામીજ સરખાયલી હોય છે. આજે કેવી સ્થિતિ છે? તમારાં દેવળો પર તોફાની ગુંડાઓ ચઢી આવે તો તમે મુઠ્ઠીઓ વાળી ભાગી જવાના! પછી છો તમારા બગવાનની મૂર્તિઓના કકડા ધાય! આ તમારી મૂર્તિપૂજા ને! મૂર્તિપૂજા શા સારૂ કરો છો? ખબર છે? જેની મૂર્તિ પૂજવામાં આવે છે તેવો મહાન્ આત્મા મેળવવા માટે મૂર્તિ-પૂજન છે. એવો આત્મા બળ વગર મેળવાશે વારૂ? ઉપનિષદ્ શું કહે છે? જાણો છો? ઉપનિષદ્ ચોકખું કહે છે કે, “નાથમાત્મા બલહીનેન ત્રભ્યઃ.” અર્થાત્ નબળાઓ આત્માને પામી શકતા નથી. “બલમૂલં હિ જીવિતમ્” એ અનુભવીનું જીવન-સૂત્ર છે; અને તે બળને-કૌવતને જીવનના મૂલાધાર તરીકે ઠરાવે છે.

જમાનો નથી જોતા? વાતાવરણ કેવું છે? તમારે જીવવું હોય, કીડાની જેમ નહિ, પણ મરદની જેમ, તો તમારા સન્તાનને બળવાન અને બહાદૂર બનાવવા પ્રયત્ન કરો! તમારી ઓહાદને “ક્ષત્રિયાઃ શસ્ત્રપાણ્યયઃ” ના વીરપાઠ ભણાવો! સમજી જાણો કે વિદ્યા અને વીરતા ખિત્રવ્યા વગર હરગિજ ઉન્નતિ નથી. જે સમાજમાં સમયજ્ઞાન, કર્તવ્યશિક્ષા અને શૈયાની તાલીમ નહિ આપવામાં આવે તે સમાજને સહુથી નીચે તળીયે ખેસવાનો વખત આવશે!

આત્મરક્ષણ કરવાની પણ જેમનામાં તાકાત નથી, ભયમાં મૂકાયલાં પોતાનાં બેરાં-છોકરાંની સંભાળ લેવા જેટલી પણ જેમનામાં હિંમત નથી, એવા, ખીબની ગુલામી શોધતા કરનારા નામદેને ધરતીનો કયો ખુણો સંઘરવાનો હતો ?

જે નબળો અને શક્તિહીન હોય, જે ખૂંટકણ અને કાયર હોય, તે પરની દયા શું કરી શકશે ? તે ખીબને આક્રમકમાંથી શું બચાવી શકશે ? તે ખીબના બલા માટે, ખીબનું રક્ષણ કરવા માટે શું ઉઘમ ફેરવી શકશે ? એવો તો પોતાની આંખો સામે અત્યાચારના ભોગ થઈ પડતા માણસોને રોતડ મોઢે ઉભો ઉભો ટગમગ બોલ્યા કરશે. તેનાથી ખીબું શું વળવાનું ? એવો જીવી પણ ન બાણે અને મરી પણ ન બાણે. પણ એવા પ્રસંગે જે બળવાન અને બહાદુર ઉભો હશે તો તે આક્રમક આવી પડેલાઓને ઉગારી લેવા પોતાની શક્તિ ફેરવશે. આ ઉપરથી શું સમજાય છે ? દયા ધર્મ કોણ બજવી શકે ? નિશ્ચિત વાત છે કે શક્તિ વગરના અને દુર્બળ મનના માણસો ધર્મ-સાધન માટે નાલાયક છે. તેઓ અહિંસા, સત્ય કે અદ્વચર્ય નથી સાધી શકતા. શક્તિશાલી હશે તે પોતાના ઘર પર ગુંડાઓનો હુમલો થતાં યા પોતાની ઐરત પર બદમાશો કૂદી પડતાં તે ગુંડાઓ અને તે બદમાશોને મારી ભગાડશે અને પોતાની તથા પોતાના ઘરની રક્ષા કરશે અને પોતાની સ્ત્રીની ઇજ્જતને બચાવશે. પણ પોતે જે માયકાંગલો હશે, તો પોતાની, પોતાના ઘરની અને પોતાની સ્ત્રીની કેટલી દુર્દશા કરી મૂકશે ? બલવાનું વીરોજ પોતાના દેશ પર હુમલો કરવા દોડી આવતા હુલ્લડખોરોને મારી ભગાવશે, તેઓજ ધર્મ-સંસ્થાઓ ઉપર ત્રાપ મારતા વિધર્મીઓને ઢાંકી કહાડશે અને તેઓજ દેશનું અને ધર્મનું રક્ષણ કરી શકશે. તેઓજ ઉત્તમ મસ્તકે સંસારની સપાટી પર નિભયપણે સ્વાધીનતાપૂર્વક વિચરણ કરી શકશે.

પણ બળ અને શક્તિનો મૂલાધાર અદ્વચર્ય અને સંયમ છે. તે વગર જીવનનો વિકાસ નથી. તમે તમારાં બાળક-બાળિકાઓને બચપણથી અદ્વચર્ય અને સંયમના પાઠ બણાવો. બચપણથી તેમના જીવન પર નૈતિક સંસ્કારો પાડવાની કાળજી રાખો. યોગ્ય ઉમ્મરે લગ્ન-સંસ્થામાં જોડાયા પછી પણ જેમ અદ્વચર્ય વધુ પળાય તેમ વર્તવાની જરૂર છે. અદ્વચર્ય એ જીવનનો દીવો છે. આત્માની રોશની છે, મુક્તિનું દ્વાર છે. અદ્વચર્યનો અપાર મહિમા છે. એ ઇશ્વરીય તેજ છે. એ જીવનની જ્યોત છે. પણ અદ્વચર્યની શિક્ષા કોણ આપે ? આપણે શું જોઈએ છીએ ? બાળકોની અન્દર આજે તો ન્હાની ઉમ્મરમાંથીજ ખરાબ સંસ્કાર અને કુટેવો પડવી શરૂ થાય છે.

આખાને પોતાના આજકાલના - જીવનસુધાર તરફ આજ આખવાની નવરાશ્ક ક્યાં છે? ઘરની અજ્ઞાન દશા, ગલી-શેરી-મહોદ્દા-બજારોની વિષમ પરિસ્થિતિ, સ્કુલ અને કોલેજોનાં મલિન વાતાવરણ અને સત્સંગનો અભાવ તથા સહ-પદેશ અને સુશિક્ષણની ખામી, આથી આજનો ઉછરતી પ્રજા ખોટે રસ્તે જટ દોરવાઈ જાય છે. નાટક, હોટલ અને સિનેમાના શોખ તેમને ખુવાર કરી રહ્યા છે. શૃંગારિક વાચન તેમનું ખૂન ચુસી રહ્યું છે. અધિકાંશ છેલછબીલા બની વિષયવિલાસ શોધતા ફરે છે. જમાનાનો ભપકો ઉપરથી ફક્કડ દેખાય છે, અને અન્દરખાને પ્રહ્લચર્ય પર ભારે કાપ મૂકાઈ રહ્યા છે. આ સ્થિતિ હોય ત્યાં ઉન્નતિનો રસ્તો ક્યાં? તમારે સ્વાદેન્દ્રિય પર કાબુ રાખવો જોઈએ. ખાવા, પીવા તથા પહેરવામાં સંયમ રાખવો જોઈએ. દરેક વર્તન-પ્રવર્તનમાં સંયમ તથા વિવેકની જરૂર છે. વસ્ત્ર-પરિધાનમાં સંયમ રાખી પરદેશી કાપડનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

માણસ જરૂરીયાતો વધારી અને વધારે ખર્ચા રાખી હુથે કરીને દુઃખને નોતરે છે. જેટલો ખર્ચો વધારે તેટલી ઉપાધિ વધારે અને તેટલું પાપ વધારે. સાદાઈમાં સુખ અને શાન્તિ સમજાય તો ઘણી ઉપાધિ ચોઈ થઈ જાય. વધારે ખર્ચો રાખીને, મોજશોખમાં પૈસો વેડફીને અને બહુ સંપ્રકુશીલ બનીને આપણે પાડોશીને દુઃખમાં નાંખીએ છીએ. એથી બીજાઓને પોતાના જીવનનિર્વાહની સુશીબત પડે છે. એથી દેશમાં ગરીબાઈ અને ભૂખમરો વધે છે. એથી વિષમતા વધે છે. એથી પાપ વધે છે. આમ, પાપનો પરમ્પરા પ્રસરતાં પ્રજામાં અશાન્તિની ઉદ્ભવ આગ ફાટી નિકળે છે. માણસને જોઈએ છે ખાવાને ધાન અને પહેરવાને કપડાં. એટલું તો સંયમી, સન્તોષી અને પરિશ્રમી આસાનીથી મેળવી શકે. પણ તમે તો પેટ નહિ, પણ પેટી અને પટારા ભરવા વળખાં મારો છો! એની આ હોળી છે! પરદેશીના મોહમાં અંબઈને તમે કરોડોની રોજ પર છુરી ફેરવી છે. અને એના પરિણામે દેશ દિવસે દિવસે બિખારી થઈ રહ્યો છે. આ દેશમાં અનાજ અને કપાસ જરૂરિયાત કરતાં વધારે પાકે છે. આખો દેશ તુપ્ત થાય તે ઉપરાંત પણ પરદેશ મોકલવા જેટલું વધે છે. છતાં આપણે શું જોઈએ છીએ? દેશમાં લાખો કુટુંબો એવાં દુઃખી છે કે જેમને પેટ પુરતું ખાવાને અન્ન મળતું નથી અને અંગ કાંકવાને કપડાં મળતાં નથી. કેટલી કંગાલ હાલત!

પણ એનું ઔષધ એક સ્વદેશી છે. એક પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર પણ જો આખા હિન્દમાં ધરાબર થાય તો એટલુંયે દેશની આખાતી માટે ચોઈ નથી. દેશના કાપડીયાઓમાં દેશભક્તિ વસવી જોઈએ. લોકમાં તણાઈ

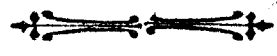
તેઓ ઉધું મારે છે. મને યાદ આવે છે કે- દિલ્લીમાં એક વખત ન્યારે સખ્ત પિકેટિંગને પરિણામે ત્યાંના કાપડીયા બહુ વ્યાકુળ થઈ ગયા હતા, ત્યારે તેમનું ડેપ્યુટેશન અલ્હાબાદ સ્વં પંડિત મોતીલાલજી પાસે ગયું હતું. તેમની ફરિયાદો પંડિતજીએ ધીરજથી સાંભળી. પછી તેમને એટલો રંજ થયો કે, તેમણે તે કાપડીયાઓને કહ્યું કે, દિલ્લીના કેઈ ભાગમાં તમામ પરદેશી કાપડ એકઠું કરો, મહોટો દગ બનાવો અને તે ઉપર મને બેસાડો, પછી તેને સળગાવી મૂકો, કે જેથી સ્વયંસેવકોને, તમારી દુકાનો પર પિકેટિંગ કરવાનું કષ્ટ ઉઠાવવું ન પડે! અને મને તમારી દેશદ્રોહી ફરિયાદો સાંભળવી ન પડે!

ભાઈઓ ને બહેનો!

ઉત્તરિનો માર્ગ સમજી જાઓ! તમે બધાઓ શુદ્ધ ખાદીને અપનાવો! દરેકના ઘરમાં રેટિયો બેઠાં. મૌજ-મજમાં, હરવા-ફરવામાં, સૈર-સપાટા કરવામાં અને ગામ-ગપાટા હાંકવામાં તમારો કેટલોય વખત બરબાદ જતો હશે. તો રોજ થોડો વખત રેટિયાને આપો તો કેવું સારું! એમાં લાભ છે. રેટિયાને અપનાવી ખાદીનો ઉપયોગ કરવામાં દયાધર્મ, અનુકમ્પાધર્મ અને પરોપકાર-ધર્મ બજાવાય છે. એ મહાન પુણ્યનું કામ છે. એમાં “વાયુકાયની વિરાધના” બતાવી લોકોને બ્રમિત કરવા એ મહામૂર્ખ અને ઉદ્ભત આચરણ છે. રાષ્ટ્રધર્મ એટલે લોકોપકારધર્મ. અને લોકોપકાર ધર્મ દુનિયાનાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં મુખ્ય સ્થાન ભોગવે છે. દેશની આખાદી-માં ધર્મની આખાદી સમજી રાષ્ટ્રહિતના કાર્યમાં તમારો યોગ આપો અને જીવનનું શ્રેય સાધો.

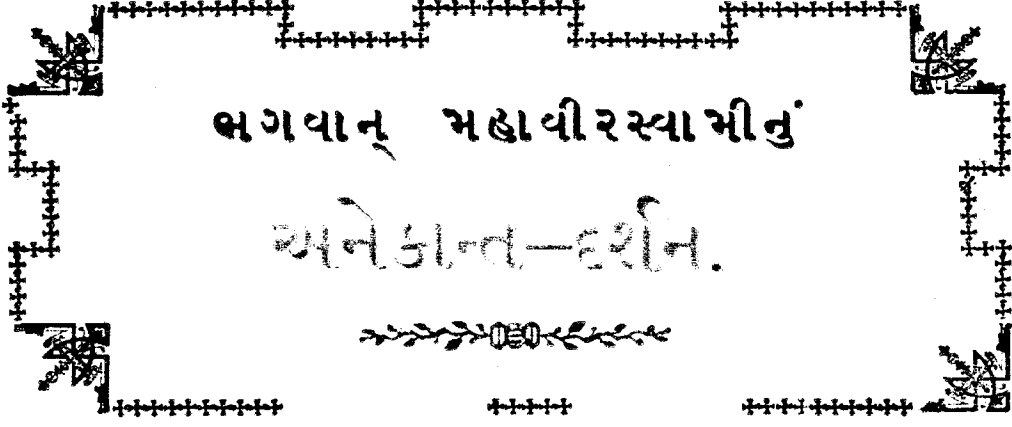
[એ પછી મહારાજશ્રીએ સંગઠન-બળ તરફ જનતાનું ધ્યાન ખેંચી ફક્ષ અને ખાણીનો કિસ્સો રમ્બુ કર્યો હતો અને તેની સાથેજ વ્યાખ્યાનની પૂર્ણાહુતિ કરવામાં આવી હતી.]

“મુંબઈસમાચાર” તા. ૧૧-૭-૩૧.

<p>જનસેવાકૃતે યેન નાત્માંગેઃ સમર્પિતઃ । અસૌ મનુષ્યરૂપેણ પશુ તોડપ્યલ્પજીવનઃ ॥</p>	<p>જન-સેવા માટે જેણે પોતાનો આત્મભોગ આપ્યો નથી, તે માણસના રૂપમાં જનવર કરતાં પણ હલકો છે.</p>
--	--

— શ્રી. ન્યાયવિજયજી.

એ મહાન્ પ્રભુની ધર્મપદ્ધતિનું વિશાળ પ્રદર્શન.

[દેવકાન્તચરિત્રાચાર્ય-સ્વામીનીયે પ્રીતિદ્વાર્યાચાર્યવિજયેન્દ્ર મહારાજ.]

મહાવીરનું શાસન એટલે અનેકાન્ત-દર્શન. જ્યાં એકાન્તનો કદાચ હોય ત્યાં મહાવીરનું શાસનજ નથી. મહાન્ તપશ્ચર્યા પછી મહાવીરને જે સત્ય પ્રગટ થયું છે તેમાં અનેકાન્ત-દૃષ્ટિનો પ્રકાશ પૂર્ણરૂપે જગમગે છે. જગત્ પર એ મહાન્ દૃષ્ટિનો પ્રકાશ મહાવીરે બહુ સરસ રેડયો છે. એના ઐતિહાસિક પ્રવચનમાં એ સિદ્ધાન્તની જ્યોત ખૂબજ જ્વલતી રહી છે. છતાંય એના પૂનરીઓ આજે એને નિહાળવામાં પણ અસમર્થ થઈ પડ્યા છે. એના કહેવાતા પ્રવચનધરોની મનોદશા પર પણ એકાન્ત-મતનાં પડાજ ચઢી ગયાં હોય એમ એમની કાર્યવાહી પરથી જોવામાં આવે છે. જે અનેકાન્તદર્શન જગત્ની અશાન્તિને દૂર કરવા માટે મહાવીરે પ્રકાશ્યું હતું, જે અનેકાન્તદર્શન જગત્માં મૈત્રીભાવની ભાવનાને બદ્ધમૂળ કરવા માટે મહાવીરે પ્રશ્ન્યું હતું, તે અનેકાન્તદર્શન પર આજે બહુ સમાજમાં મોટો પડદો પડી ગયો ન હોય એવું સંપેદ જોવામાં આવે છે.

અનેકાન્ત-દર્શનની મહત્તા અને ઉપયોગિતા બતાવતાં એ મારા “જૈનદર્શન” માં લખ્યું છે કે:—

“વિન્ન વિન્ન દ્વિટિ પર ઘડાયલા બુદ્ધ બુદ્ધ અભિપ્રાયો જેને ‘નય’ કહેવામાં આવે છે, પોતાના પ્રદેશ પુરતા સત્ય છે. એટલે નયવાદ એ આંશિક, આપેક્ષિક સત્યવાદ છે. બુદ્ધ બુદ્ધ દ્વિટિકોણને અવલંબી બુદ્ધી બુદ્ધી વિચાર-સરણીઓ ઘડાય છે. સંસ્કારી દ્વિટિ બુદ્ધા બુદ્ધા વિચારો પાછળ તેના આધારરૂપ જે બુદ્ધા બુદ્ધા દ્વિટિબિન્દુઓ હોય છે તેને તપાસે છે. અને એમ કરી મેળ સાધે છે. નયવાદની સરણી સમન્વય કરવાનો માર્ગ છે. અપેક્ષા સમન્વય તો સમન્વય ધાય અને વિખવાદ મટી જાય. નયવાદ વિચાર-દ્વિટિમાં સુન્દર અંજન પૂરવાનું કામ કરે છે. એ અંજનથી દ્વિટિનું વૈષમ્ય ટળી જાય છે. આ રીતે નયવાદ મનુષ્ય-પ્રજાની દ્વિટિને વિશાળ અને હૃદયને ઉદાર બનાવી મૈત્રીભાવનો રસ્તો તેમને સરળ કરી આપે છે. આમ, જીવનના કલહો શમાવવામાં અને જીવનવિકાસનો માર્ગ સરળ કરી આપવામાં નયવાદ સંસ્કારી જીવનનું સમર્થ અંગ છે. એ દ્વિટિ-વૈલવ વ્યવહાર પશુ છે અને આધ્યાત્મિક પશુ છે. એને વ્યવહાર જગતનો કુનેહબાજ પશુ સમજે અને મોક્ષમાર્ગનો પ્રવાસી પશુ સમજે. નયવાદના વિમળ જગથી દ્વિટિનું પ્રક્ષાલન થતાં રાગ-દ્વેષનો પ્રચાર બંધ પડી જાય છે. એટલે ચિત્તની શુદ્ધિ થતાં આત્મસમાધિનો માર્ગ સુલભ થઈ જાય છે.”

“વિચારોની અધકામણને લીધે જ્યારે પ્રજાનાં માનસ ક્ષુબ્ધ બને છે અને વાતાવરણ અશાન્ત બને છે ત્યારે તત્ત્વદર્શીઓ પ્રજાની સામે ‘સ્યાદ્રાદ’ નો પ્રકાશ કરે છે અને વસ્તુસ્થિતિને બુદ્ધી બુદ્ધી દ્વિટિએ અનેક રીતે તપાસી સમન્વય કરવાનો માર્ગ સમજાવે છે. સ્યાદ્રાદનો સિદ્ધાન્ત આ રીતે અવલોકનદ્વિટિને વિશાળ બનાવે છે અને સંકુચિત દ્વિટિથી ઉત્પન્ન થનારા કોલાહલોને શમાવે છે. આમ, રાગ-દ્વેષના ભડકા શમાવી જનતામાં મૈત્રીભાવ ફેલાવવામાં સ્યાદ્રાદની ઉપયોગિતા છે. જેન ઉપદેશનું રહસ્ય એક જ છે અને તે રાગ-દ્વેષની નિવૃત્તિમાં છે.”

આ ધ્યેય આજના જેન શુરૂઓના જીવનમાં કેટલું રખી રહ્યું છે ! જે શુરૂઓનાં પનોતાં પગલાં ઠેર ઠેર ઋઘડાની ઢહાય સળગાવી મૂકે, જેમની કજીઆએર મનોદશામાંથી નિકળતાં એકાન્ત-મૂઠ પ્રવચનો લોળી પ્રજાને ઉશ્કેરી મૂકે અને એવા લોળાઓને હુથિયાર બનાવી જેઓ સામા વગને ગાળો ભાંડવામાં અને ધર્મમાર્ગના એક પંથીડા ફક્ત પોતાનેજ માનવા-મનાવવામાં અને પોતાનો નવો વાડો વધારવાનું જોર બતાવવામાં બહાદૂરી માને, તેમનાથી અનેકાન્ત-દર્શનનો મહિમા પ્રસરવાની આશા શી રીતે રાખી શકાય ?

કુદરતના ચેર અધારમાં આથડતા અને ઇર્ષ્યા-દ્રેષની ભૂકીમાં સૈકાતા 'સાધુઓ' પોતેજ દુર્ગતિમાં ધસી રહ્યા હોય તે બીજાનું શું ભણું કરી શકવાના હતા? એવા કમનશીબ ગુરૂઓ હોય એ કરતાં ન હોય તે સારું.

દુરેક સમજદાર આજે ચોખ્ખું જોઈ રહ્યા છે કે, આજના સમાજમાં ચાલી રહેલા ધાર્મિક ઝઘડાઓનું મૂલોદ્ગમ-સ્થાન સાધુઓ છે. તેમના કલુષિત વર્તન-પ્રવર્તનમાંથી કલહની આગ ભભૂકે છે. તેમના કોઠામાં સળગી રહેલી વૈર-વિરોધની ભૂકી સમાજને ઝઘડાની વહાયમાં લપેટી રહી છે. તેમનામાં સમન્વયવાદનો અભ્યાસ હોત તો સમાજમાં આ બખેડા કેમ ઉભા થતે! સમન્વય, અવિરોધ, સાધન અને ક્ષણ એ કમ છે. જ્યાં સમન્વય-દૃષ્ટિ છે, ત્યાં સ્યાદ્રાદ છે. અને ત્યાં વિરોધવૃત્તિ શમી જાય છે. એટલે પછી સાધન-માર્ગ સાંપડેજ અને ક્ષણ પણ મેળવાયજ.

દુનિયાના આધ્યાત્મિક દર્દનું મુખ્ય નિદાન મહાવીરને “એકાન્ત દૃષ્ટિ”-ની વિષમતામાં જણાયું અને તેના વિદારણ તરફ તે મહાન આત્માની પ્રવૃત્તિએ જગતનું પરમ હિત સાધ્યું છે. “એકાન્ત” ની બીમારીમાં સળડતી દુનિયા પાસે તે મહાપુરૂષે “અનેકાન્ત” ની ઔષધિ મૂકી. એ મહાન તત્ત્વવાદ એકાંગી દૃષ્ટિબિન્દુ પર રચાયતા પ્રવાહોમાં બળભળાટ મચાવે છે, જળજર કાન્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. “અનેકાન્ત” ના ઉજ્જવળ સિદ્ધાન્તની સામે એકાંગી પ્રવાહો અથા શિક્ષા પડી જાય છે. મહાવીરનો અનેકાન્તવાદ જગતને સામ્યવાદનું શિક્ષણ આપે છે. અનેકાન્તવાદના ઉદ્ભવ સાથે સામ્યવાદનો સમ્બન્ધ વિચારવા જેવો છે. “અનેકાન્ત”નો પાઠ જગતની ભિન્ન ભિન્ન જણાતી વિચાર સરણીઓને ભિન્ન ભિન્ન અપેક્ષાદૃષ્ટિએ સમન્વયના ધોરણ પર વિચારવાનું શિખવે છે. આ શિક્ષણ જગતના કલહકોલાહલને શમાવવામાં અને રાગ-દ્રેષની બળતરાને ઠારવામાં મહાન ઉપયોગી નિવડે છે. સ્યાદ્રાદની પાછળ આ સામ્યવાદનું રહસ્ય છે. સ્યાદ્રાદના અભ્યાસપાઠમાં અપેક્ષાવાદ અને સમન્વયવાદનુંજ વિવેચન છે. અને એમાંથી સામ્યવાદનું સુંદર પરિણામ નિપજે છે. એટલે એ ત્રણે (અપેક્ષાવાદ, સમન્વયવાદ અને સામ્યવાદ) સ્યાદ્રાદ યા અનેકાન્તવાદનાં નામાન્તર થઈ પડયાં છે.

જગતના છુટા છુટા વીશુભલ વિચારસૂત્રોને રીતસર સુયોજિત કરી, સમન્વયદૃષ્ટિએ સંગઠિત કરી તે બધાને અંગે ચાલતી તકરારોને હોલવવી અને પ્રજનાં ઉકળતાં માનસ પર શાન્ત-રસનું સિંચન કરવું એ અનેકાન્તવાદનો સિદ્ધાન્તપાઠ અને પ્રયોજનપાઠ છે. મહાવીરનો આ પદાર્થપાઠ કેટલો મહત્ત્વપૂર્ણ છે એ આજના અદ્વાબ્યાસી અને દુરાગ્રહી ગુરૂઓ ક્યારે

સમજતા થશે? ક્યારે તેઓ એ મહાન પાઠને હૃદયગમ કરી પ્રભાના ઉકળાટ પર શાન્ત-સુધાની રસધાર વરસાવશે? જગતને શાન્તિનો મન્ત્ર સુષ્ણાવતાં મહાવીર સ્પષ્ટ વહે છે:

“ પુરિસા! સચ્ચમેવ સમલિભાણાહિ! સચ્ચસ્સ
આણ્ણએ સે ઉવટ્ઠિએ મેહ્હાની મારં તરઘ. ”

અર્થાત્—હે મનુષ્યો! સત્યને ખરાખર સમજો! સત્યની આજ્ઞા પર ખડે થનાર મેધાવી મૃત્યુને તરી બાય છે. (આચારાંગ)

ફાઇની સાથે પણ વિરોધભાવ ન કરવા માટે ભગવાન ફરમાવે છે કે:—

“ પણ દોસે નિરાકિચ્ચા ન વિરુજ્જેજ્જ કેણ્ણ,
મણ્ણસા વયસા ચેવ કાયસા ચેવ અંતસો. ”

અર્થાત્—મનથી, વાણીથી, કાયથી કદી કોઈ ઉપર દ્વેષ કરીશ માં, વિરોધ કરીશ માં. (સૂત્રકૃતાંગ.)

ભગવાનનું અનેકાન્તવાદી શાસન એકલા ઓધામાંજ મુક્તિ ખતાવતું નથી. પણ ‘પન્નવણ્ણ’ વગેરે પ્રવચનોમાં ભગવાનની આજ્ઞાનું પ્રવચન એટલું વિશાળ જગકે છે કે કોઈ પણ દર્શનકાર જે નિષ્પક્ષભાવથી જુએ તો ભગવાનના શાસનની નિષ્પક્ષતા અને વિશાળતા ઉપર મુગ્ધ થયા વગર રહેજ નહિ. ભગવાનનું પ્રવચન પન્દર ભેદે મુક્તિ ખતાવે છે. ભગવાન ‘ચોખ્ખુ’ ભાષે છે કે, ગમે તે અવસ્થામાં, ચાહે સાધુનો વેળ હોય કે ન હોય, ચાહે ઓબો હોય કે ન હોય, ચાહે દિગમ્બર હોય, પ્રવેતામ્બર હોય, પીતામ્બર હોય, રક્તામ્બર હોય યા કોઈ અમ્બરવાળો હોય, અને તે ચાહે સ્ત્રી હોય કે પુરૂષ હોય, કોઈ પણ માનવ હોય અને કોઈ પણ સ્થિતિનો હોય, પણ રાગ-દ્વેષથી મુક્ત થતાં કૈવલ્ય-સ્થિતિને જરૂર પ્રાપ્ત થાય એમાં શક નથી. મતત્તળ કે કષાયોથી મુક્ત થવામાંજ મુક્તિ છે. અને કષાયોથી મુક્ત થવાના વ્યાપારમાં “ ઓબો એકાન્તે જેઠએજ, ઓધા વગર કષાયનાશ થાય જ નહિ ” એ માન્યતા એકદમ ભૂતસરેલી છે. ઓબો તો એક ખાદ્ય ઉપકરણ છે. ચારિત્ર કંઈ ઓધામાં નથી, પણ ચારિત્ર આત્મામાં છે. જીવનમાં જે ચારિત્ર નથી તો કેરા ઓધામાં કંઈ નથી. એવા એક નહિ પણ એકવીશ ઓધા ખગલમાં મારી ફર્યા કરે તોયે કંઈ ન વળે. ઓબો ધારણ કરવા છતાં પણ ફરજથી ચુકેલા-લાઇનથી ખસી ગયેલા અનેક મરીને દુર્ગતિના મહેમાન બન્યા છે, જ્યારે ઓધા

વગરના પણ જીવનશુદ્ધિ કરી "પરમાત્મપદને" પ્રાપ્ત થયા છે. એટલે ફક્ત ઓધામાંજ ચારિત્ર કે દીક્ષા સમાયાની ખૂમ મારવી બાલિશ ચેબટા છે.

ચારિત્ર—સાધનમાં મુખ્ય કાર્ય એક માત્ર કષાય-જય છે. ઓધો એ કાર્યથીજ દીપે છે. જ્યાં એ બાબત નથી અને જ્યાં ધીંગામસ્તી છે ત્યાં ઓધો લજવાય છે, વગોવાય છે અને દીક્ષા નિન્દાપાત્ર થઈ પડે છે. ઓધો શરીરને વળગીને ચારિત્રની ફરજો યાદ દેવડાવે છે. છતાં ઓધાધારક એને ન સાંભળે અને એથી વિપરીત ચાલી એનું અપમાન કરે ત્યારે એ વેષવિડમ્બકની કેવી દશા સમજવી? એની કઈ ગતિ થાય? જે કંઈ છે તે વસ્તુમાં નહિ. પણ વસ્તુના ઉપયોગમાં છે. વસ્તુનો સદુપયોગ સુપરિણામ અને દુરુપયોગ દુષ્પરિણામ લાવે છે. ઓધો લઈને પણ તેનો સદુપયોગ કરાય તોજ કસ્યાણુ છે. નહિ તો તેના દુરુપયોગે અહિં અને પરત્ર જીવનની દુર્ગતિજ છે. જેને પોતાના આત્મ-કસ્યાણુની તમન્ના છે, જે પોતાનું આત્મશોધન કરવામાં સદા સંલગ્ન છે તે પર-કસ્યાણુની પ્રવૃત્તિ પણ ખહુ પ્રશમવૃત્તિપૂર્વકજ કરે. પર-કસ્યાણુનું કામ પણ એ બખેડાથી વેગળો રહીનેજ કરે. ચેત્રા-ચાપટનો મોહ તો એને હોયજ શાનો! વેષધારીને ચેત્રા-ચાપટનો મોહ અને સંસારીને છોકરાં-છૈયાનો મોહ! શું ફરક! સાચા સાધુ બીજાને દીક્ષા આપવામાં શિષ્ટતા, સભ્યતા અને વિવેકને નજ ચુકે અને એમાંજ શાસનની શોભા છે. ચેત્રા-ચાપટના મોહે આંખો મીચી આંધળીયા કરનાર દીક્ષાની ફરજો કરાવી શાસન-માતિન્યતા મહાપાપ ખાંધે છે. દીક્ષાનો ઉમેદવાર સત્યાગ્રહ કરીને પણ વડીલોનાં હૃદયોને પીગળાવી શકે છે. અને એ રીતે ખુસ્સે આમ વિજયનાદ સાથે દીક્ષા લઈ શકે છે. આ કહેવાય વીર દીક્ષા. જે માયકાંગલો ચોરી-છુપીથી ભેગ પહેરવા ઉતાવળો થાય છે, તે અને તેને ચોરી-છુપીથી ભેગ પહેરવી દેનારા તેના બડીકણુ ગુરૂઓ સમાજનું શું ઉકાળવાના હતા! શાસનનું શું ભડું કરવાના હતા! પૂર્વકાળના મહાન્ સન્તોએ બીજાને મુંડવા માટે ક્યારે પણ દોહાદોહી કરી છે કે? તેમની સુંદર ચારિત્ર-સુગન્ધથી બેચાઈ સ્વયમેવ "મધુકરો" તેમની પાસે દોડ્યા દોડ્યા આવતા અને ડંકાની થોટ સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી આત્મસાધનમાં ઉન્નમાળ બનતા. આજે પણ આપણે શું બેઈ રજા છીએ? **ગાંધીજી** જેવા મહાપુરૂષ પાસે સેંકડો મનુષ્યો વગર બોલાચે-વગર તેડ્યે તેમના શિષ્ય બનવા દોડ્યા આવે છે. અને તેમના એક બોલ પર મેદાને જંગમાં કુદી પડે છે, પોતાના પ્રાણ આપવા સુદ્ધાં તૈયાર થાય છે. ચારિત્રની સાચી સુગન્ધ હોય ત્યાં સંતાડી-લગાડીને દીક્ષા આપવાનું દિવ્યકાર્ક કામ થતુંજ નથી. નાની ઉમ્મરના, કાચી વયના બાળકોને આજના પાંચર, જકડી અને અટપજ સાધુઓ સમજાવી-

પટાવીને, ફાસલાવી-ખેંકાવીને દીક્ષા આપી દે છે, તે કેટલું જીવનભરેલું છે ! ત્યાગમાર્ગ સર્વોત્તમ છે, એમાં તો કોઈનો પણ મતભેદ ન હોય. સંન્યાસનો માર્ગ દુનિયાભરમાં એકી અવાજે પરમોત્કૃષ્ટ મનાયો છે એમાં શક નથી. પણ એ જેટલો મહાન છે, તેટલોજ દુષ્કર પણ છે, એ ન ભૂલવું જોઈએ. એ એવું કંઈ રમકડું નથી કે ચપ દઈને બાળકના હાથમાં કે જેના તેના હાથમાં આપી દેવાય. એ મહાન રસાયણ છે. નાલાયકના હાથમાં બંધ તો તેના દુઝા કાઢી નાંખે, તેને ધરતીભેગો કરી નાંખે. બહુ વિચાર કરીને તેનો પ્રયોગ કરવાનો છે. ભલે એના અધિકારી થોડા નિકળે એની હરકત નહિ, પણ નાલાયકના હાથમાં જઈને તેની કૃત્રેતી ન થાય એ બહુ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. કોઈ ધર્મ ન પામે એની હરકત નહિ, પણ ધર્મના ભવાજ ધઈને કોઈ અધર્મ ન પામે અને ધર્મની હાંસી ન કરી એસાય એનો ખ્યાલ તો અવશ્ય રાખવો જોઈએ. પણ, એવો સસ્તો કરવાની ધૂન તે કેટલે લગી ? રસ્તે ચાલતો હાત્રી-મવાલી પણ જે ધારે તો ધડીના છઠ્ઠે ભાગે એવો ઉકાવી વાળિયાનો ગુરૂ બની એટલી શકે છે. જે ધર્મધ્વજનું પૂર્વકાળમાં ગૌરવભયું માન હતું તેનું આજે બાણે સ્વીલામ ન થઈ રહ્યું હોય એવું શોચનીય કારણ ભજવાય છે. હાય ! આ અનેકાન્ત ! અનેકાન્ત તો એ કે જેમાં અનેકનો અન્ત આવે, અર્થાત-આત્મા અને મોહ એ દ્વૈત-યોગનો અન્ત આવે અને આત્મા અદ્વૈત-શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રકાશે એ અનેકાન્ત ! બીજી રીતે જોઈએ તો સત્ય એક છે, જ્યારે અસત્યની ગણતરી નથી. એટલે “અનેક” નો અર્થાત્ અસત્યનો “અન્ત” તે અનેકાન્ત. એ સત્યમય જીવન છે, એ સામ્યજીવન છે. ત્યાં બંધન-ભેદને પણ સ્થાન ન હોય. મહાભારત પણ વનપર્વમાં કહે છે : “ચતુર્વેદોપિ દુર્વૃત્તઃ સ શૂદ્રાદતિરિચ્યતે.” અર્થાત્-ચાર વેદોનો જ્ઞાતા પણ હરાચરણી હોય તો શૂદ્ર કરતાં નપાવટ છે. સત્યના માર્ગે ચાલનાર લગી ઉંચ છે અને અસત્યના રસ્તે ચાલનાર ‘બ્રાહ્મણ’ કે ‘શ્રાવક’ પણ નીચ છે. ખરો જૈન કોઈ પણ હોઈ શકે. “જૈન કોમ”ની બહારનો માણસ પણ, “જૈન સમ્પ્રદાય” ની બહારનો માણસ પણ અને જૈન સમ્પ્રદાયની સામ્પ્રદાયિક ક્રિયા અને આચારવ્યવહારપદ્ધતિવિહોણો માણસ પણ જૈન (ખરો જૈન) હોઈ શકે. એટલે જૈનત્વ કોમમાં કે સમ્પ્રદાયમાં સમાયું નથી. જૈનત્વ એ આત્મધર્મ છે. રાગ-દ્વેષ જીતવાનો અભ્યાસ કરે તે જૈન. જે શુદ્ધ જિજ્ઞાસુ હોય, જે ગુણનો પૂબરી હોય, જેના જીવનમાં અહિંસાનો નિવાસ હોય અને જે સત્યનો શોધક તથા ઉપાસક હોય તે કોઈ પણ સુસુક્ષ્મ જૈન છે. આમ “સમ્પ્રદાય” બહારના પણ વાસ્તવિક જૈનત્વના પંથે ખરો જૈન બનીને ચોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધે છે.

અનેકાન્તદર્શી મહાવીરે જૈનત્વ-વિકાસની ભૂમિકાનું નિરૂપણ કરતાં સાધુ-ધર્મ અને ગૃહસ્થ-ધર્મ એમ દ્વિવિધ ધર્મ દર્શાવ્યો છે. એ મહાન્ આત્માનું અનેકાન્ત-દર્શન જેમ સાધુ-જીવનનો ઉપદેશ કરે છે, તેમ ગૃહસ્થ-ધર્મનો પણ ઉપદેશ કરે છે. સાધુ ત્યાગનો જ ઉપદેશ કરે એ સાચી વાત છે. પણ 'ત્યાગ' એ સાપેક્ષ શબ્દ છે. એટલે ત્યાગ કોનો ? ધર્મનો કે અધર્મનો ? પુણ્યનો કે પાપનો ? સદાચરણનો કે દુરાચરણનો ? પહેલા-પહેલાનો ત્યાગ કરવાનું કહેનાર શયતાન છે. જ્યારે ખીજ-ખીજનો ત્યાગ કરવાનું તો કોઈ પણ સર્જન ઉપદેશ એ તો ખુલ્લું જ છે. આમાં ભલા કોનો મતભેદ હોય ? ગૃહસ્થાશ્રમની નીતિ-રીતિ અને નિયમ-પદ્ધતિ તથા વ્યવહાર-પ્રણાલીનો ઉપદેશ કરનારા સાધુઓ વાસ્તવમાં તે આશ્રમમાં ભરાઈ રહેલી બદીનો જ ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરે છે. મતલબ કે ત્યાગનો ઉપદેશ ત્યાગીઓ જે રીતે કરે: સાધુ-જીવનને અનુકૂળ અને ગૃહસ્થ-જીવનને અનુકૂળ. કેવળ ઓધાના રાગ અલાપવામાં જ ત્યાગનો ઉપદેશ સમાઈ જતો નથી. ત્યાગીના ત્યાગનો ઉપદેશ જેમ સ્વયમ અને વૈરાગ્ય ભાવનાનું મનોહર ચિત્ર દોરી જનતાના ચિત્તને ત્યાગ-જીવન ભણી આકર્ષવા પ્રયત્ન કરે, તેમ ગૃહસ્થધર્મનું સુયોગ્ય પ્રતિપાદન કરી ગૃહસ્થ-જીવનને પણ પ્રગતિના પંથે દોરવા યત્નશીલ હોય. મુનિવરોનું પરોપકારમય જીવન, સદુપદેશક જીવન જેમ સર્વવિરતિના માર્ગ પર પ્રકાશ નાખે, તેમ ગૃહસ્થાશ્રમના મુપથ પર પણ પ્રકાશ નાખે. ગૃહસ્થોની સદાચાર-નીતિ ત્યાગી મુનિવરો નહિ સમજવે તો સંસારલિપ્ત ગૃહસ્થોનું કોણ સાંભળે તેમ હતું ? ગૃહસ્થાશ્રમમાં ધુસેલા સડાઓનો નિર્દેશ કરી તેને ઉખેડી ફેંકી દેવા બાબત પ્રેરણા કરવી એ ત્યાગી મુનિવરોનું મહત્ત્વ કત્તવ્ય છે. એ સમજાવે તેમનો ઉપદેશ એ ત્યાગમયજ ઉપદેશ છે. લગ્ન-સંસ્થાનું શ્રીહરિભદ્રાચાર્ય, મુનિચન્દ્રાચાર્ય કે હેમચન્દ્રાચાર્યની જેમ નિરૂપણ કરી લગ્ન-પદ્ધતિની શુદ્ધ દિશા પ્રબોધવામાં અને તેમાં પેસી ગયેલા અનાચારોને દફનાવી દેવાની ભલામણ કરવામાં ત્યાગનોજ ઉપદેશ સમાયો છે. આરોગ્યના નિયમો પર જનતાનું ધ્યાન ખેંચી (હરિભદ્રાચાર્યે અને મુનિચન્દ્રાચાર્યે ખેંચ્યું છે તેમ) શક્તિ-વિકાસના ઉપયોગી સાધન તરીકે વ્યાયામનું સ્પષ્ટીકરણ કરી નિર્મળતા અને કાયરતાને ખંખેરી નાખવાનું ઉદ્દેશ્યવાસાં ત્યાગનોજ ઉપદેશ સમાયો છે. સમાજમાં યોગ્ય શિક્ષણનો પ્રચાર કરી અજ્ઞાન-અનધિકાર દૂર કરવાનું અને એ રીતે ધર્મ અને સમાજની પ્રતિષ્ઠા વધારવાનું ઉપદેશવામાં ત્યાગનોજ ઉપદેશ સમાયો છે. આ પ્રકારના બધા ઉપદેશ ત્યાગ-પરત્વે છે. એ પ્રકારના ઉપદેશ રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક સંસ્થાઓમાં ભરાઈ અચેલ કાદવ કે મેલને દૂર કરવા પરત્વે છે, પાપ-વાસનાઓ તથા વિષમતા-

જનિત કલહો અને અશાન્તિનાં દ્વેષિ શમાવવા પરત્વે છે અને અજ્ઞાનતા તથા નિર્બળતાને હાંકી કાઢવા પરત્વે છે. આમ પ્રેરણાદાયક અને બળ-વધક ઉપદેશ ત્યાગીઓના મુખથી જેટલા અસરકારક થાય તેટલા બીજાના મુખથી ન થાય. આવા ઉપદેશો દ્વારા ત્યાગીઓ દેશનું, સમાજનું, અને ધર્મનું જેટલું ભલું કરી શકે, તેટલું બીજાઓ ન કરી શકે. સુતરાં ત્યાગીઓ દ્વારા તેવા ઉપદેશ થવામાં શાસનની સુન્દરમાં સુન્દર સેવા છે. એ રીતે ધર્મનું સરસ ઉદ્દેશોતન થાય એ વાતની કોણ ના પાડી શકશે ?

સંસારમાં મતભેદોનું પ્રચલન આજનું નથી, અનાદિથી છે. સર્વજ્ઞોના સમયમાં પણ જગતમાં મતભેદોનું પૂર જોશબંધ વહ્યા કરતું હતું. દુનિયામાં એક મતની સ્થાપના કોઈ કાળે થઈ નથી અને કદી થઈ શકેજ નહિ. જગતનો અર્થજ વિભિન્ન અને વિચિત્ર વૃત્તિઓનો સમૂહ.

પૂર્વ કાળના મહાન શ્રુતપ્રણેતા પ્રવચનધર મહર્ષિઓ પણ મતભેદોથી ખાલી નથી રહ્યા. ઉદાહરણાર્થ, કેવલજ્ઞાન-દર્શનના સમ્બન્ધમાં શ્રીજિનભદ્રગણિજી કમવાદના, શ્રીમદ્ભવાદી યુગપદ્ધાદના અને શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર ભભેદવાદના હિમાયતી છે. અને એ મતત્રયનાં પારાયણ શાસ્ત્રોમાં ખૂબ ચાટ્યાં છે. નજીકના ટાઇમની વાત કરીએ તો શ્રીહીરવિજયસૂરિજીના સમયમાં ધર્મસાગરજીના મતભેદો ક્યાં ઓછા કાટી નિકળ્યા હતા ! એ વખતે મુનિઓની પાટીઓ વચ્ચે પરસ્પર વિચારભેદોની અથડામણ કેટલી હતી ? પણ વિચાર-ભેદો માટે રાગ-દ્વેષ પોષવાના ન હોય. અનેકાન્તનો પૂબરી હંમેશાં સત્યનો જિજ્ઞાસુજ હોય, એટલે સામ્પ્રદાયિક દુર્મોહ અને મતદુરાત્રહ તેનામાં હોયજ શેના ? જે કોઈમાં એ દોષો હોય તેણે તે છોડવાજ જોઈએ અને પોતાની મધ્યસ્થ વૃત્તિને ખૂબ કેળવવી જોઈએ. શુદ્ધ વિચારદષ્ટિથી પોતાના મન્તવ્યનો પરામર્શ કરતાં તેમાં પોતાની ભૂત જણાય તો તેનો ત્યાગ કરવામાં સંકોચ ન રાખતાં બીજાની ખરી જણાતી વાત કબૂલ કરવામાં સુજ જનને હર્ષ અનુભવાવો જોઈએ. સરસ વૃત્તિ અને ગુણુત્ક્રાહકતાનો ગુણુ એ આત્મવિકાસનો પ્રથમ ભૂમિકા છે. આત્માના નૈતિક બળની એ જાગૃત્તી જ્યોત છે.

છેવટે હાતની સ્થિતિ પર ગુરૂદેવોને વિનવીએ કે, મતભેદો હોવા છતાં પરસ્પર ઉદાર વ્યવહાર રાખી સંગઠન-બળમાં વિચ્છેદ ન પડવા દેવામાંજ તેમના સાધુત્વની ખરી કિમ્મત છે. મતભેદ છતાં મૈત્રી રાખી શકવાનું વિશાળ

સૂત્ર સમજવામાં જેટલી ઠીક થાય છે તેટલીજ હરકત છે. મતભેદ છતાં પરસ્પર મેળ રાખી કામ કરવાનું ડહાપણ જે દિવસે ગુરૂદેવો દાખવશે, તે ધન્ય દિવસે સમાજ પોતાને ખરા તારણહાર મળ્યાનો વિપુલ આનન્દ અનુભવશે. અને તે પુનીત ધર્મી શાસનની જ્યોત ફરી જગમગવા માંડશે.

અન્તમાં, ભગવાન મહાવીરદેવના અનેકાન્ત-દર્શનનો મહામુદ્રાલેખ પણ હૃદય-પટ પર અકિત કરી લઈએ-

“ મિત્તી મે સવ્વભૂએસુ, વેરં મજ્જં ન કેણ્ઠં. ”

આ મહામન્ત્રનો પૂઞરી ધર્મભેદ કે વિચારભેદના કારણે કોઈ સાથે વૈર-વિરોધ કરે કે? કદી નહિ. જ્યાં તમામ જગતના સર્વ જીવો સાથે મૈત્રીભાવ રાખવાનું ફરમાન હોય, ત્યાં વિરુદ્ધ મતવાદીઓ સાથે વૈર-વિરોધ રાખવાનો હોય કે? અરે! અધર્મી કે વિધર્મી ઉપર પણ ભગવાન મધ્યસ્થ ભાવ રાખવાનું ફરમાવે છે. જીવો! હેમચન્દ્ર શુ' વદે છે:-

“ કૂરકમંસુ નિઃશંકં દેવતા-ગુરુનિન્દિષુ-
આત્મશંસિસુ યોપેક્ષા તન્માધ્યસ્થ્યમુદ્દીરિતમ્ ”.

(યોગશાસ્ત્ર)

અનેકાન્ત-દર્શનનો આ હુન્દુભિનાદ ગુરૂઓના કાને, સંઘના સરદારોના કાને, ઉત્સાહી વીર-યુવકોના કાને પડે એમ ઇચ્છીએ. મહાવીર ભગવાનના શાસનનો ખરો જ્યોષ એ નાદમાંથી નિકળતા મહાન્ સન્દેશને હૃદયંગમ કરવામાં જ છે. અને ત્યારે જ જૈન સંઘ પોતાને વારસામાં મળેલા મહાવીર ભગવાનના મહાન્ સિદ્ધાન્તોનો જગતમાં ફેલાવો કરવા અને એ રીતે શાસનની મહાન્ સેવા અજવવા ભાગ્યશાલી ધર્મ શકશે. તથાસ્તુ !

“ મુંબઈસમાચાર ” તા. ૧૬-૯-૩૧.

•••••

શ્રીન્યાયવિજયજી

પુસ્તકો

[તા. ૨૬-૯-૩૧ ના “મુંબઈસમાચાર” માં ન્યા. ન્યા.
શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજનાં પુસ્તકોની પ્રગટ થયેલી સમાલોચના:-]

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજે લખેલા લેખો અને પુસ્તકો વડોદરાના શ્રી જૈનયુવકસંઘે પ્રગટ કરી જૈન સમાજ અને ધર્મની કિંમતી સેવા બજાવી છે, એમ સહજ પણ અતિશયોક્તિ વિના કહી શકાશે. આ મુનિમહારાજ હમણાં અત્રે કોટના જૈન ઉપાશ્રયમાં બિરાજે છે. અને તેમનાં ભાષણો સાંભળવા માટે જૈનેતરોની પણ તુટાતુટ પડે છે. તે તેમનાં જ્ઞાન અને ભાષણ કરવાની શૈલીનેજ આભારી ગણી શકાશે. તેમનાં પુસ્તકોની જૈનો વચ્ચે છુટથી દહાણી થવી જોઈએ. તેમના જેવા ધર્મ-યુગ્મ માટે કોઈ પણ સમાજ મગરૂર થઈ શકે. અમને તેમનાં નીચલાં પુસ્તકો મળ્યાં છે:-

‘વીરધર્મનો પુનરુદ્ધાર.’

‘જૈનદર્શન.’

‘વિચારસંસ્કૃતિ.’

‘સન્દેશ.’

‘માનવધર્મ.’

‘મુદ્રાલેખ.’

વીરધર્મનો પુનરુદ્ધાર.

જૈન સમાજમાં ક્યાં સડો લાગ્યો છે, શાથી લાગ્યો છે અને તેનો ઉપાય શું છે તે આ પુસ્તકમાં મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ બતાવ્યું છે. હાલમાં “બુતું તે જ સોતું” એ ન્યાયે ખોટા રીતરિવાજનો પણ બચાવ થઈ રહ્યો છે ત્યારે જૈન સમાજને ક્યાં જીવડાં કેરી રહ્યાં છે, તે બતાવવાની બહેર હિમ્મત માટે મુનિમહારાજને ધન્યવાદ ઘટે છે. તેમણે આ પુસ્તકમાં લગ્ન-સંસ્થા, સંગઠન, દમ્પતિધર્મ, ગૃહસ્થાશ્રમ, પુનર્લગ્ન, આરોગ્ય અને પ્રદ્ય-ચર્યાશ્રમ, સાધુ-સંસ્થા વગેરે પ્રશ્નોની ઝીણી ચર્ચા કરી તેમાં ક્યાં સુધારાને સ્થાન છે, તે સૂચવ્યું છે. પુનર્લગ્નનો પ્રશ્ન પણ તેમની ચર્ચા બહાર રહ્યો નથી. પણ તેનો ઉપાય સૂચવવામાં તેઓ મુંઝાયા હોય તેમ જણાય છે. તેમણે પુનર્લગ્નની તરફેણ તેમજ વિરૂદ્ધની દલીલો રજૂ કરી છેવટે જણાવ્યું છે કે “સમાજ હજી પણ નહિ ચેતે તો જતે દહાડે પુનર્લગ્નનો રસ્તો ખુલ્લો થવાનો સંભવ છે. આજે સમાજનો મોટો ભાગ, સામાન્ય રીતે જેઓ પુનર્લગ્નના પક્ષકાર નથી તેવાઓ પણ પતિની સંગતમાં નહિ આવેલી એવી કહેવાતી વિધવા બાળાઓને ફરી પરણાવી દેવાની તરફેણમાં છે. મહોટા મહોટા અનુભવીઓ અને સચ્ચારિત્રશાલી સજ્જનો, વૃદ્ધો અને પ્રજ્ઞમાન્ય મહાપુરૂષો પણ આમાં સમ્મત છે.” મહારાજશ્રી પોતે પુનર્લગ્નની તરફેણમાં છે કે નહિ તે સમજી શકાતું નથી. પણ છેવટે તેમનાથી પણ એ કહ્યા વિના ચાલ્યું નથી કે “સમાજના સરદારો અને દેશભક્ત યુવકો તથા ધાર્મિક સજ્જનોનું કર્તવ્ય છે કે તેઓ દયાપાત્ર ખહેનોની ખબર લ્યે. દેશસેવા તથા ધર્મોન્નતિનાં કાર્યોમાં એ ખહેનો પણ પુરૂષવર્ગ જેટલો પોતાનો ફાળો આપી શકે તેમ છે. તેમનામાં કંઈ એછી શક્તિ નથી. તેમની શક્તિઓને શુંગળાવવામાં કંઈ ફાયદો નથી.” આ પુસ્તક જૈન સમાજ વચ્ચે એટલું લોકપ્રિય થઈ પડ્યું છે કે ટુંક સમયમાં તેની આ ચોથી આવૃત્તિ કહાડવી પડી છે.

જૈનદર્શન.

આ પુસ્તક પણ મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ લખ્યું છે. તેમાં જૈનધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજાવવામાં આવ્યું છે. મહારાજશ્રી પોતે જણાવે છે કે “ખીઝના વિચારોને પોતાના વિચારોથી વિરૂદ્ધ જતા જોઈ એકદમ ઉશ્કેરાઈ જવું એ માનસિક નિર્બંજતા છે.” જૈન સાધુઓ વિરૂદ્ધ પક્ષને

સમજવામાં આટલો વિવેક જાગવે તો આજે એ સમાજમાં જે ઝણડા છે તેને સ્થાનજ ન રહે. આ પુસ્તકમાં ‘જગત્ શી વસ્તુ છે?’ ‘સંસારમાં જીવો અનન્ત છે,’ ‘મોક્ષ,’ ‘ઈશ્વર,’ ‘મોક્ષનું શાશ્વત્વ,’ ‘સર્વ કર્મોના ક્ષય હોઈ શકે છે’ વગેરે સમજાવવામાં આવ્યું છે. મહારાજશ્રી જણાવે છે કે “જૈન ધર્મનો એક સિદ્ધાન્ત વિચારશીલ વિદ્વાનોનું વધારે ધ્યાન ખેંચે એવો છે. તે એ છે કે ઈશ્વર જગતનો ઉત્પાદક નથી. જૈન શાસ્ત્ર એમ જણાવે છે કે કર્મસત્તાથી કરતા સંસારચક્રમાં નિર્લેપ, પરમ વીતરાગ અને પરમ કૃતાર્થ એવા ઈશ્વરનું કર્તૃત્વ કેમ બની શકે? દરેક પ્રાણીનાં સુખ-દુઃખો તેની કર્મસત્તા પર આધાર રાખે છે. વીતરાગ ઈશ્વર ન કોઈના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે કે ન કોઈના ઉપર રૂપ્ત બને છે. પ્રસન્ન થવું કે રૂપ્ત થવું એ વીતરાગ સ્થિતિએ પહોંચવાને ન ઘટે.” તેઓ જણાવે છે કે જૈન શાસ્ત્રકારોનું કહેવું એવું છે કે ઈશ્વરની ઉપાસના ઈશ્વરને પ્રસન્ન કરવા વાસ્તે નથી. કિન્તુ પોતાના હૃદયની શુદ્ધિ કરવા માટે છે.”

વિચારસંસ્કૃતિ.

મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીના વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધ ધર્મેશ લેખોનો આ સંગ્રહ છે. સાંકડા વાડા, પયુષણા, સાચું સાહુમિવચ્છદ્દલ, લીલવણી-સુકવણી, ભવદેવની દીક્ષા વગેરે લેખો વાંચવા જેવા છે. પયુષણા તહેવાર વિષે મહારાજશ્રી લખે છે કે “શિક્ષિત મુનિઓ પયુષણાના દિવસોમાં નવ્ય પદ્ધતિએ ભાવવાહી વ્યાખ્યાનો કરી શકે છે અને શ્રોતાઓના મુડદાલ જીવનમાં ચૈતન્ય રેડી તેમને પ્રાણવાન્ બનાવી શકે છે. જુની ઘરેડનાં શુષ્ક અને નિષપ્રાણ વ્યાખ્યાનો સાંભળી સાંભળીને સમાજ ઉભરી ગયો છે. વિદ્વાન સાધુઓએ તો મહાવીર સ્વામીના જીવનને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ સમજાવવાની જરૂર છે.” એવા જૈન મુનિમહારાજો કેટલા છે? અન્યારે તો જૈન સમાજ અને ખાસ શ્રીમન્તોને થાળડી તેમને ધમિષ્ઠ નહિ, પણ ધર્માન્ધ બનાવતા મુનિમહારાજો વધુ નજરે પડે છે. સાહુમિવચ્છદ્દલ વિષે મુનિમહારાજ કહે છે કે “ખરું સાહુમિવચ્છદ્દલ તો એ છે કે રીખાતા ગરીબ બંધુઓને સહાયતા આપી રસ્તે ચઢાવવા; સાહુમિવચ્છદ્દલ તો એ છે કે વેપાર-ધંધા વગરના કે લાઈન વગરના આત્મબંધુઓને વેપાર-ધંધા કે લાઈન પર ચઢાવી ધર્મમાં સ્થિર કરવા. ××× એક ટંક કે બે ટંક લાડવા પીરમી દેવામાં કંઈ સાહુમિવચ્છદ્દલ સમાયું નથી. જમણવારમાં આવનારા કંઈ દાળ-રોટી વગરના હોતા નથી કે તેમને જમાડવામાં પુણ્યના થોક બંધાય. અને એક બે ટંક જમાડી દેવાથી કંઈ દુખિયાનું દારિદ્ર્ય ફીટતું નથી.” જૈન શ્રીમન્તો સાહુમિવચ્છદ્દલને નામે જમણવાર પાછળ નાણાંની ધરખાદી કરે છે તેઓ આ સદ્બોધ પર કંઈ સક્ષ આપશે ?

સન્દેશ.

આ પુસ્તકમાં મહારાજશ્રીએ બનાવેલા સંસ્કૃત પ્રલોકો ગુજરાતી અર્થ સાથે આપવામાં આવ્યા છે. તે પરથી પ્રેતસાહન, વિરક્તશાન્તિ, આન્ધાસન અને આત્મપ્રબોધ સમ્બન્ધી સન્દેશો મળે છે. વિદ્યાર્થીઓ અને અભ્યાસીઓ માટે આ સંશ્લેષ ઉપયોગી છે. તેઓ કહે છે કે “સંસારવાસમાં વસતા માણસોને સુખ અને દુઃખ હુમેશાં સાથે લાગેલાં છે. બધા દિવસો સુખના નથી હોતા. ક્યારેક દુઃખના પ્રસંગ પણ ખમવા પડે છે.” “શ્રીમન્તોથી કંઈ પ્રયોજન નથી. આગેવાનોથી કંઈ જરૂરીયાત નથી. વિરક્તને હુમેશાં સર્વત્ર સાધારણ ભાવે, મધ્યસ્થપણે વર્તન રાખવું યુક્ત છે.” “ધન ગયું છે તો કંઈ નથી ગયું, તન્દુસ્સ્તી ગુમાવી છે તો કંઈક ગુમાવ્યું છે, પણ જે આરિત્ર બળ હણાયું છે તો હાય બધું હણાયું છે.” “પૂર્વજન્મ આ જન્મોનાં ઉપાજન કરેલ કર્મ તેનો વિપાકોદય ભોગવ્યા વગર કેમ નષ્ટ થઈ શકે ?”

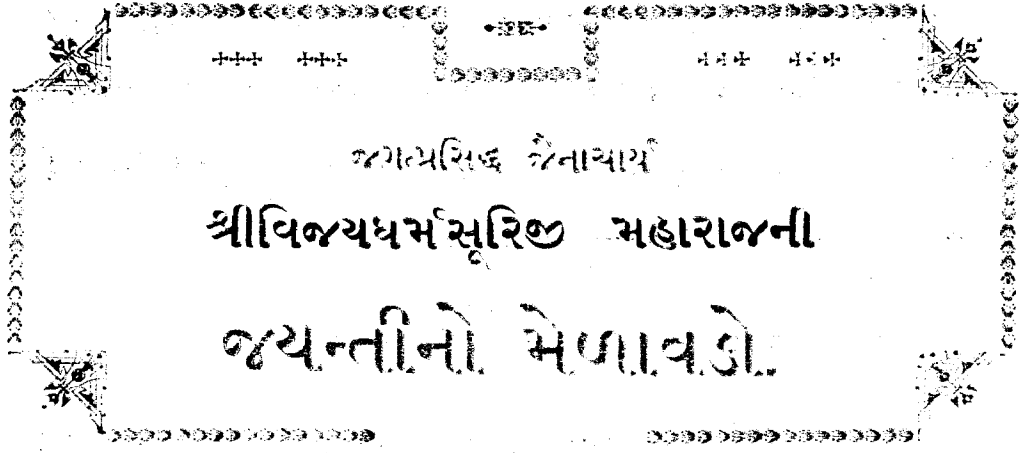
માનવધર્મ.

મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ માનવધર્મ વિષે ‘શુકલતીર્થ’ ખાતે ગુરૂકુલ-વિદ્યાલયના મેળાવડામાં આપેલું વ્યાખ્યાન પુસ્તિકારૂપે પ્રગટ થયું છે. તેઓ આ ભાષણમાં કહે છે કે અજ્ઞાનવિલાસ, મનદુરાશ્લ અને સંકુચિત મનોદશાથી મજહૂળી ઝઘડા ફાટી નિકળે છે. એનાથી દેશને ઘણું નુકશાન પહોંચ્યું અને પહોંચી રહ્યું છે. દેશની દુર્ગતિનાં કારણોમાં ધાર્મિક રમખાણ પણ એક મહાન જગ્ગર કારણ છે. ધર્મને નામે ઝઘડા કરવા એ ધર્મ નથી, પણ અધર્મ છે. તેઓ આગળ ચાલતાં કહે છે કે “આપણા મતભેદો આપણી સામાજિક કે રાષ્ટ્રીય પ્રગતિના કાર્યમાં બાધા નાખનાર ન થવા જોઈએ.”

મુદ્રાલેખ.

આ પુસ્તિકા પણ મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ લખેલી છે. તેમાં સાવધર્મ, પ્રબોધ અને પ્રેરણા વિષે કેટલાક મુદ્રાલેખ છે. સંસ્કૃત પ્રલોકો સાથે તેના અર્થ આપેલા છે. મહારાજશ્રી કહે છે કે ‘અહિંસા, સત્ય, અર્થાર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને નિર્દોષતા એ જગન્માન્ય ધર્મને સન્તોએ સાવલૌભ ધર્મ કહ્યો છે. કોઈ પણ દેશ, કોઈ પણ કુળ, કોઈ પણ વ્યતિ અને કોઈ પણ સમ્પ્રદાયનો માણસ આ માર્ગે વિચરતાં કલ્યાણભાગી થવાનો? તેઓ આગળ ચાલતાં કહે છે કે ‘પ્રજ્ઞમાં ચોમેર ક્ષાન્તિ થાય ત્યારે કોલાહલ ધવાજા જોઈએ. એમાંજ સમાજના ઉત્થાનનું બીજ સમાયું છે. ઉત્પીડન વગર તો પ્રસવ પણ નથી થતો.’ જેન સમાજમાં અત્યારે કોલાહલ મચી રહ્યો છે તે ક્ષાન્તિની આગાહીરૂપ તો નહિ હોય ?

•••••

જગત્પ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય
શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી મહારાજની
જયન્તીનો મેળાવડો.

દેશના મહાપ્રમુખ સરદાર વલ્લભભાઈનું જૈનાની
જંગી સભામાં ભાષણ.

પીળો ચાંલો કરવાથીજ કંઈ
જૈન થવાતું નથી!!

ખરા જૈનત્વની ભાવના ખિલવવાની જરૂર.

‘અહિંસાનો ધર્મ કાયરોનો નહિ, પરંતુ વીરોનો છે.’

મહાત્મા ગાંધીજીએ અહિંસાના સિદ્ધાન્તનો દેખાડેલો ચમત્કાર.
પક્ષાપક્ષી અને ઝવડાઓ છોડી દેવાની જૈનોને સલાહ.

રાષ્ટ્રધર્મમાં ફળો આપવાની જૈનસાધુઓને શ્રી. મણિલાલ
દાડારીની અપીલ. સભામાં વેચાયેલી રૂ. ૫૦૦૦ ની ખાદી.

[તા. ૨૫-૬-૩૧, ભાદરવા શુદ્ધ ચૌદશ ને શુક્રવારને રોજ મુંબઈ-કોટ-ટાઉનહોલમાં રાષ્ટ્રપતિ સરદાર શ્રીમાન્ વલ્લભભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા હેઠળ મળેલી ગંજવર જાહેર સભામાં જગદ્વિખ્યાત જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી મહારાજની નવમી જયન્તી ઉજવાઈ હતી, જેનો હેવાલ મુંબઈનાં દૈનિક પેપરોમાં પ્રગટ થયેલ છે. તેનું યોગ્ય પ્રકાશન અહીં કરવામાં આવે છે.]

શીકમાં મુનિમહારાજ શ્રી. ન્યાયવિજયજીએ આપેલું ભાષણ:—

આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીમહારાજનું નામ જગત્પ્રખ્યાત છે. તેમનું ચિત્ર આપની સામે ઉપસ્થિત છે. એક જૈનાચાર્યની 'જયન્તી' ઉજવવામાં રાષ્ટ્રપતિ સરદાર શ્રીમાન્ વલ્લભભાઈ પટેલ સભાપતિના આસનને અલંકૃત કરે એ તો 'સોનું' ને સુગન્ધ' ગણાય. જયન્તીનું પાત્ર જેમ ઉચ્ચ, તેમ સભાપતિનું આસન પણ ઉચ્ચ. આવો સુયોગ વિચારતાં મને બહુ આનન્દ થાય છે. હવે હું મૂળ વાત પર આવું.

કેડીયાવાડમાં ભાવનગરના 'મહુવા' ગામની શેરીઓ-ગલીઓમાં રખડતો ભમતો ભૂત 'મૂલચંદ' છોકરો કેટલો વિચિત્ર છે તે જરા પદ્યોમાં બતાવું:—

માતા-પિતા ને નામ ઇનકા 'મૂલચંદ્ર' ક્રિયા સહી,
પર પડન મેં ઇનકા જરા બી ચિત્ત લગતા થા નહીં;
ખેલોં, તમાશોં મેં નિરન્તર રમણુ કરતે ચે રહે,
તૂકાન હી મેં મસ્ત હો કર ચે સદા કિરતે રહે.
દશ વર્ષ કી વય મેં ઇન્હોંને વણુ-પરિચય હી ક્રિયા,
ઇસમે પિતાશ્રી ને ઇન્હેં દુકાન પર ઝેંકા દિયા;
વાણિજ્ય મેં વ્યાપાર મેં ચે અનુભવી હોતે ગએ,
શક-દુજનોં કે સંગ મેં બી સાથ હી પડતે ગએ.
જિસને હુબરોં ધનિજનોં કે હીન-હીન બના દિયા,
જિસને બડે નામી જનોં કે કીર્તિ-હીન બના દિયા;
ધન્ધા વહી 'સટ્ટા' વિકટ. જે દેશ મેં હે છા ગયા—
કરને લગે ફિર ઘૂત, ચોરી, તિમિર ઇનમેં છા ગયા.

મૂલચન્દ્ર જુગારની ખરાબ લતમાં પડે છે. જુગારમાં પૈસા હોમે છે. એક વખત તે પોતાના અંગ પરના દાગીના જુગારમાં હોમી દે છે. માતા-પિતાને ખબર પડે છે. તેઓ તેને ફટકારે છે. ઝસ, અહીંજ એના જીવનમાં ક્રાન્તિનું બીજ વધાય છે. તે વખતે તેના વિચારોમાં મહાન પરિવર્તન થાય છે. તેના હૃદયમાં જખ્ખર ખગભગાટ થાય છે. તેને જગતની વિચિત્રતાનું ભાન થાય છે. તેને સંસારની અસારતાનું જાન થાય છે. તેના હૃદયમાં મજબૂત વૈરાગ્ય પ્રગટ થાય છે. તે ભાવનગર આવે છે. ત્યાં શ્રીમદ્ વૃદ્ધિચન્દ્રજી મહારાજને મળે છે. તે મહાત્માની આગળ તે દીક્ષાની માંગણી કરે છે. વૃદ્ધિચન્દ્રજી મહારાજ અમારા જેવા યૈશા-ચાપટના લોભી નહોતા. તેઓ મહાન ત્યાગી, વૈરાગી અને શાસ્ત્રદર્શી સન્ત હતા. તેઓ નસાડી-ભગાડી છાની રીતે દીક્ષા આપવામાં પાપ સમજતા હતા. તેઓ લઘુ વયના બાળકોના ભોળપાણુનો ગેરલાભ લઈ તેમને ઉતાવળથી મૂડી નાંખવામાં અધર્મ સમજતા હતા. તેઓ પરીક્ષા પૂર્વક યોગ્યતા જણાતાં દીક્ષા આપવાના શાસ્ત્રાદેશને અનુસરનારા હતા.

વૃદ્ધિચન્દ્રજી મહારાજ મૂલચન્દ્રને પરીક્ષાની કસોટીએ કસે છે. મૂલચન્દ્ર તેમાં આગાદ પસાર થાય છે. એ પછી તેને દીક્ષા અપાય છે. ઓગણીશ વર્ષની ઉંમરે તે દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. ‘મૂલચન્દ્ર’ મટી હવે તે ‘ધર્મવિજય’ બને છે.

ધર્મવિજય ગુરૂભક્તિમાં ઘણા રસ લે છે. ચારિત્રના ગુરૂ આરાધન સાથે જ્ઞાનમય જીવનમાં આગળ વધે છે. ક્રમશઃ મહાન વિકાસના પરિણામે ‘ધર્મવિજય’માંથી વિજયધર્મસૂરિ બને છે. હવે વિજયધર્મસૂરિને જોઈએ.

વિજયધર્મસૂરિ એટલે અકર્મણ્યતાને ઉખેડી ફૂંકી દેનાર સાચો વીર. વિજયધર્મસૂરિ એટલે ઉત્સાહની જાલવચ્ચમાન મૂર્તિ. વિજયધર્મસૂરિ એટલે દૃઢતા અને ધીરજનો પહાડ. અને વિજયધર્મસૂરિ એટલે ચારિત્રનું જળહામનું ભામંડળ. તેમની યશઃપતાકા ગુજરાત કે કાઠીયાવાડ, મારવાડ કે મેવાડ, માણવા કે દક્ષિણ, યૂં પી કે એંગાલ, તમામ સ્થળે ફરકી રહી છે. એટલુંજ નહિ, પણ યુરોપ અને અમેરિકા સુધી તેમના જીવનની માહાત્મ્ય-ગાથાઓ ગવાઈ રહી છે. તેમની વિશ્વપ્રસિદ્ધિ તેમના પુરુષાર્થમય જીવનને આભારી છે. તેમણે દૂર દૂર દેશોમાં ભ્રમણ કરી જૈનધર્મનો પરહ વેગદાવ્યો છે.

અહીં જૈનધર્મ વિષે જરા કહી લઉં.

જૈનધર્મ એટલે વીતરાગધર્મ, જૈનધર્મ એટલે આત્મધર્મ, જૈનધર્મ એટલે અહિંસાધર્મ અને જૈનધર્મ એટલે પરમ સત્યને આરાધતું પવિત્ર જીવન. જૈનધર્મનો અભ્યાસ એટલે રાગ-દ્રેષને જીતવાનો અભ્યાસ. જૈનજીવન એટલે જિતેન્દ્રિય જીવન. જૈનજીવન એટલે અહિંસામય, સત્યમય અને સદાચારમય જીવન. જૈનના વિચારો જેમ ઉંચા હોય, તેમ આચારો પણ ઉંચા હોય. જૈનની ભાવના વિશાળ અને ઉદાર હોય. તેનું જીવન પવિત્ર અને ઉન્નત્વળ હોય. આ જૈનત્વ છે. તેનો કોઈએ ઇન્કાર કરી શકી નથી. દુનિયાનો કોઈ પણ માણસ જૈનત્વને પોતાના જીવનમાં ખિસવી શકે છે. મહાવીર ભગવન્તના લક્ષ્યાધિ શ્રાવકોમાં દશ શ્રાવકો મુખ્ય ગણાયા, પણ તેઓમાં કોઈ એકવાલ-પોરવાડ કે દશા-વીશા નહોતા. પણ તેઓમાં કોઈ હતા જેડુત, પટેલ અને પાટીદાર અને કોઈ કુભાર. જેના જીવનમાં અહિંસા, સત્ય, સંયમ, ત્યાગ અને સેવાભાવના સદ્ગુણો ખિસ્યા હોય, તે ચાહે તેડ કે ભંગી હોય, પણ તે સાચો જૈન છે. તે ઉચ્ચ છે અને ઉચ્ચ ચઢી રહ્યો છે. એથી વિપરીત, એ વસ્તુ જેના જીવનમાં નથી, જેના વિચારો ગન્દા અને જેનું આચરણ મલિન છે, જે હડહડતા અન્યાયો કરે છે અને અનાચારો સેવે છે, તે જાતપાંતથી કે કુલધર્મથી ગમે તેટલો ઉચ્ચ કહેવાતો હોય, પણ ખરી રીતે તે નીચ છે. આત્મવિકાસમાં ચઢે તે ઉચ્ચ અને પડે તે નીચ. જીવનમાં જો અહિંસા, સત્ય અને સંયમનો અભ્યાસ નથી, તો કોરા ચાંદલામાં કે કોરી મુહપત્તીમાં કંઈ નથી.

આજે મહોટો જૈન સાબરમતીનો સન્ત છે. એ 'અર્ધનગ્ન દ્કીર', એ મુઠ્ઠીભર હાડકાનો માણસ આજે આખા દેશને ડોલાવી રહ્યો છે. એના શબ્દો પર આજે જગત મુગ્ધ બની રહ્યું છે. એનું કારણ છે એની અહિંસા-શક્તિમાં, એના ચારિત્રબળમાં. એ મહાત્મા આજે આપણી પાસે નથી. એ દરિયાપાર પાંચ હજાર માઈલ છેટે જઈ એકો છે-દરિદ્ર-મારણ્યજનો પ્રતિનિધિ થઈને. એ મહાન સન્તના દર્શન માટે આજે યુરોપ અને અમેરિકાના લોકો તલપાપડ થઈ રહ્યા છે.

એ મહાન જૈનના મહાનુ "ગણધર" આજે સમાપતિના આસન પર છે. ('ગણ' એટલે સમૂહ, તેના 'ધર' એટલે નાયક, કમાન્ડર એ 'ગણધર.') એક જૈનચાર્યની જ્યન્તી ઉજવવા તેઓ હુષ્કેર પધારે એ એમની મહાન ઉદારતામાં એમનું જૈનત્વ પ્રત્યક્ષ થાય છે. આજે તેઓ અહિંસાના, સેવાભાવના અને લોકકલ્યાણના પાઠ ભણાવવા

અહિં પધાર્યા છે. એ એમનું જૈનત્વ ન ગણાય તો શું ગણાય ? જૈનત્વના ઉમંગમાં આવી તેઓ કદાચિત્ જૈનોને તેમની કોઈ ભૂત માટે યોગ્ય ઠપકો આપે, કે જરા આકરા લાગતા શબ્દોમાં વ્યાજબી શિખામણ આપે તો એ વધાવી લેવા જોગ હોય. તેની સામે રીસાવું, ચીડાવું કે ક્રોધાયમાન થવું એ તો મૂખર્થ ગણાય.

હવે મૂળ વાત પર આવીએ. વિજયધર્મસૂરિએ કાશી અને ખંગાળ જેવા દેશોના શાસ્ત્રીઓ તથા પંડિતોને જૈનધર્મના પ્રશંસક બનાવ્યા છે. ખંગાળ અને મગધની સફરમાં તેમણે દયારસની ઝડી વરસાવીને હબરો ખંગાલીઓ તથા ખીજઓને માંસભક્ષણ છોડાવ્યાં છે અને હિંસા કરતાં અંટકાવ્યાં છે. તેમણે કાશી જેવા હિન્દુધર્મના જખરદસ્ત કિલ્લામાં, જે વખતે વૈમનસ્યનું વાતાવરણ જખર પથરાયલું હતું, વિરોધી વર્ગના અનેક અનેક વિદ્નો વચ્ચે પદપ્રવેશ કરી જૈનવિદ્યાલયનો ઝંડો ફરકાવ્યો છે. તેમણે નવા સંખ્યાબંધ વિદ્વાનો ઉભા કરી સમાજમાં વિદ્યાધ્યયનનો પ્રચાર કર્યો છે અને સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાની અભ્યાસ-પ્રણાલીને પુનરુજ્જીવિત કરી છે. તેમણે જૈન સાહિત્યનો ખડોખો પ્રચાર કરી પોતાની વિદ્વત્તા અને સંશોધન-શક્તિથી પાશ્ચાત્ય સ્કોલરોને આકર્ષિત કર્યાં છે અને તેમને જૈન સાહિત્યમાં સરસ રસ લેતા કર્યાં છે. તેમણે ગુરુકુળ, યોર્ડીંગ, બાલાશ્રમ, વિદ્યાશ્રમ, પુસ્તકાલય જેવાં વિદ્યાનાં સરોવરો ઠેકઠેકાણે નિર્માણ કર્યાં છે. કાઠીયાવાડના લગભગ તમામ સ્ટેટોના નરેશો તેમને મળ્યા છે અને તે નરેશોને તેમણે ધર્મોપદેશ આપ્યો છે. તેમના વિહાર દરમ્યાન તે તે સ્થળના એડમિનિસ્ટ્રેટર મહાશયોએ તેમના યોગનું પાન કર્યું છે. ઉદૈપુર, જોધપુર, ઇન્દૌર, ગ્વાલીયર જેવાં સંસ્થાનોના મહારાજો તેમના પ્રભાવશાલી વ્યક્તિત્વ પર મુગ્ધ બન્યા છે. દરભંગામહારાજએ ભરી સભામાં તેમની વિદ્વત્તાની તારીફ કરી છે. મહારાજ બનારસ તેમના ભક્ત નરેશ. કાશી જેવા વિદ્યાના મહાન્ કેન્દ્રમાં ભારતીય વિદ્વાનોની ગંભીર સભા વચ્ચે તેમને “ શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય ” પદ અર્પવાનું માન મહારાજબનારસને છે. સુરત અને ધુળીયાના કલેક્ટરોએ તેમનાં પ્રવચન સાંભળ્યાં છે. તેમણે રાજકોટની રાજકુમાર-કોલેજમાં જઈને રાજકુમારોને રાજપદ્ધતિનો અસરકારક ઉપદેશ આપ્યો છે. ઇ. સન ૧૯૨૦ માં આચાર્ય મહારાજ અહીં મુખર્થમાં હતા તે વખતે અહીંના ગવર્નર સાહેબને તેઓ તેમના ખાસ ગવર્નમેન્ટ-હાઉસમાં મળ્યા છે.

તેમણે અનેકાનેક પ્રાચીન ગ્રન્થસાહિત્ય પ્રકાશમાં આણ્યું છે. કલકત્તા-યુનિવર્સિટીની સંસ્કૃત પરીક્ષાઓમાં તેમણે જૈનગ્રન્થો દાખલ કરાવ્યાં છે.

પોતાના ઉંચી પંક્તિના જે વિદ્વાન્ શિષ્યોને 'સીલોન' (લંકા) મોકલી ત્યાંની જોઈ પ્રબલમાં તેમણે જૈન ધર્મનો સન્દેશ પહોંચાડ્યો છે. કલકત્તા અને અલાહાબાદમાં 'સર્વધર્મસભા' (કન્વેન્શન ઓફ રિલિજિયન્સ ઇન ઇન્ડિયા) તરફથી આમન્ત્રણ આવતાં તેમણે ત્યાં જઈ મહાન્ પ્રભાવશાલી અને જોશીલાં લેકચરો આપી ત્યાં ઉપસ્થિત થયેલ મહોટા મહોટા વિદ્વાનો, સાધુ-સંન્યાસી-મહન્તો અને અન્ય નાગરિકોનાં અન્તઃકરણોમાં જગ્ગર અસર પેદા કરી છે. તેમણે, લંડનના ડો. એફ. ડબલ્યુ. થોમસ સાહેબની સિક્કરસના આધાર પર એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર જનરલ રાજપુતાના 'કાલ્પીન' સાહેબને રૂબરૂ મળીને 'આણુ' તીર્થની આશાતના (વિદેશીયો આમડાના બૂટ સાથે મન્દિરોમાં જતા હતા તે) દૂર કરાવી છે. બંગાલની એસિઆઇટિક સોસાયટીએ અને જર્મની તથા ઇટલીની ઓરિયન્ટલ સોસાયટીઓએ 'ઓનરરિ મેમ્બર' તરીકે તેમનો યોગ મેળવવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેમણે જર્મન ડોક્ટર હુમન જેકોબીની હિન્દુસ્તાનમાં ઉપસ્થિતિ થતાં જોધપુરમાં મહામહોપાધ્યાય ડો. સતીશચન્દ્ર વિદ્યાભૂષણના અધ્યક્ષપણામાં 'જૈનસાહિત્યપરિષદ્' યોજાવી દેશ-વિદેશમાં જૈન સાહિત્યની મહત્તાનો ઠંઠેરો પિટાવ્યો છે. ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, ઇટલી અને અમેરિકા વગેરે દેશોના મહોટા મહોટા સ્કોલરો સાથે તેમનો કોરસ્પોન્ડેન્સ વધતો રહ્યો છે. આજે લગભગ દોઢસો જેટલા પાશ્ચાત્ય સ્કોલરો તેમની પુણ્યમયી જીવનપ્રભાના દોરાયા જૈન સાહિત્યની સેવા બજાવી રહ્યા છે.

સૂરિજી મહારાજની મુલાકાત લેવામાં છેલ્લો પાશ્ચાત્ય સ્કોલર ફ્રેન્ચ વિદ્વાન્ ડો. સીલ્વન લેવી છે. તેઓ આચાર્ય મહારાજને શિવપુરીમાં મળ્યા હતા. તે વખતે આચાર્ય મહારાજ માંદગીમાં હતા. ફક્ત સાત દિવસના મેહેમાન હતા. એ સ્થિતિમાં પણ આચાર્યશ્રીની મહાન્ જીવન-વિભૂતિએ ડોક્ટર મહારાજના હૃદય પર જે અસર કરી હતી, તેનુંજ એ પરિણામ છે કે, ડોક્ટર મહારાજ દુનિયાની આગળ ઘોષણાપૂર્વક કહી રહ્યા છે કે:—

" I can tell you that he is one of the most impressive personalities I ever met with in the whole world. "

અર્થાત—હું તમને કહી શકું છું કે તેઓ જગ્યામાં જગ્યા પ્રભાવ-શાલી વ્યક્તિઓમાંના એક છે, જેમના જેવો મહાત્મા દુનિયાભરમાં શાયદ જ મને મળ્યો હોય.

લંડનના સર જ્યૌર્જ ઓક્સન ડાખે છે કે:—

" I never had the privilege of meeting him, but many people in this country will unite with me in deploring the loss of a ripe and learned scholar of world-wide reputation."

અર્થાત્—હું તેમને (વિજયધર્મસૂરિને) કદી મળ્યો નથી. પણ આ દેશના ઘણા મનુષ્યો એ વિશ્વવ્યાપિ-ક્રીતિમાન પ્રૌઢ વિદ્વાન્ સ્કોલરની ખોટના દુઃખમાં મારી સાથે જોડાશે.

આ મહાન્ આચાર્યની * જ્ઞાનવિભૂતિનો એ પ્રભાવ છે કે, ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં જૈનધર્મના સમ્બન્ધમાં જે કેટલીક ગેરસમજૂતીઓ ફેલાયેલી હતી તે નાબુદ થવા પામી છે.

જર્મન વિદ્વાન ડૉ. હર્ટ્ઝ જૈનસાહિત્યની મહત્તા બતાવતાં જણાવે છે કે:—

" Now what would Sanskrita poetry be without the large Sanskrita literature of the Jainas ! The more I learn to know it the more my admiration rises."

અર્થાત્—જૈનોના મહાન્ સંસ્કૃત સાહિત્યને અલગ પાડવામાં આવે તે સંસ્કૃત કવિતાની શી દશા થાય ! આ જાણતમાં જેમ જેમ વધુ જાણવાનો અભ્યાસ કરું છું તેમ તેમ મારા આનન્દયુક્ત આશ્ચર્યમાં વધારો થતો જાય છે.

* અમેરિકન ડૉ. એચ. એમ. બ્રેહ્મન લખે છે કે:—

" The Acharya Maharaj Vijaya-Dharma Suri was most courteous in assisting me in every way to collect material for my work and in explaining Jain terms to me."

અર્થાત્:—આચાર્ય મહારાજ વિજયધર્મસૂરિ મને મારા કાર્ય-સાધનની સામગ્રી માટે દરેક રીતે મદદ કરવામાં અને મને જૈન સિધ્ધાન્તોની પરિભાષાઓ સમજાવવામાં બહુ બલા હતા.

ઇટાલીના ડૉ. એફ. બેલોની શીલ્પી લખે છે કે—

" We miss not only a holy man, but a renowned broad-minded scholar in the circle of Jainologists."

અર્થાત્—અમે કેવળ એક સાધુ પુરુષને જ નથી ખોયો, બલકે જૈનોલોજિસ્ટોના સર્કલમાં એક યશસ્વી ઉદાર-મનના સ્કોલરને ગુમાવ્યો છે.

ઈન્ડો-ચાઇનાના ડૉ. એલ. ડિનોટ સાહેબ લખે છે કે—

" Although I never had the opportunity of meeting him, I was able, in the course of a friendly correspondence, to appreciate his profound learning, lofty spirit and kindness of heart."

જર્મન વિદ્વાન ડૉ. હર્મન જેકોબી કહે છે કે:—

"In conclusion let me assert my conviction that Jainism is an original system, quite distinct and independent from all others; and that therefore it is of great importance for the study of philosophical thought and religious life in ancient India."

અર્થાત્—અન્તમાં મને મારો થયેલ નિશ્ચય જણાવવા ઘો કે જૈનધર્મ એ મૂળ ધર્મ છે અને તેમાં દશમેથી તેજ નિત્ર અને સ્વતન્ત્ર છે. પ્રાચીન ભારતવર્ષના તત્ત્વજ્ઞાન અને ધાર્મિક જીવનના અભ્યાસ માટે તે ઘણો અગત્યનો છે.

હવે છેલ્લે, ઉપસંહાર કરતાં જણાવીશ કે, મહાત્માઓના જીવનમાંથી જીવનની મહાન વસ્તુ બરાબર સમજી જઈ તેને આપણે પોતાના જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મૈત્રીભાવ, સેવાભાવ, સત્ય, સંયમ, ત્યાગના ઓધપાક જીવનમાં ન ઉતરે ત્યાં સુધી આત્મજીવનનો વિકાસ અશક્ય છે. આગળ વધવા માટે પ્રજામાં એકીકરણની પહેલી જરૂર છે. એકીકરણ કુટુંબ કામ કરે છે તે જુઓ !

અર્થાત્—‘યદ્વપિ તેમને મળવાની તક મને કદી પ્રાપ્ત થઈ નથી; છતાં તેમની સાથેના મિત્રાચારી પત્ર-વ્યવહારના પ્રસંગમાં તેમની અગાધ વિદ્વતા, તેમનો ઉચ્ચ ધાર્મિક સ્થિરિત અને તેમના માયાળુ હૃદયની કદર કરી શક્યો છું.’

જર્મન ડૉ. જે. જેકોબી કહે છે કે—

"I shall always entertain the highest regard for him. As a man and a scholar, it is impossible to surpass him, but we all must try to imitate his example. He was a famous man, not only among his co-religionists, but, among European scholars as well. His distinguished services to the cause of sanskrita literature will never be forgotten, as long as Indian literature continues to be studied."

અર્થાત્:—‘તેમને માટે હું હમેશાં ઉંચામાં ઉંચું માન અને પૂજ્યભાવ રાખીશ. એક સાચા મનુષ્ય અને સ્કોલર તરીકે તેમનાથી ચઢીઆતા થવું એ આપણે માટે અશક્ય છે; કિન્તુ તેમના નમ્રતેહાર આદર્શોને અનુસરવા આપણે બધાએએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેઓ કેવળ પોતાના ધર્મવાળા સમાજમાંજ મશહૂર હતા, એમ નથી, પણ યુરોપીયન સ્કોલરોમાં પણ તેઓ પ્રખ્યાત યશસ્વી હતા. સંસ્કૃત વિદ્યારેચરના ક્ષેત્રમાં તેમણે અખલેવી સુપ્રસિદ્ધ સેવા, ભારતીય સાહિત્યનું અધ્યયન યાદચા કરશે ત્યાં સુધી નહિ ભૂલાય.’

જર્મન ડૉ. હેનરિચ જિમર સાહેબ કહે છે કે:—

"I shall ever keep his memory and look at his letters as a precious token of his all pervading, kind and strong mind."

“ પિપીલિકા સંપ કદી કરે છે
મહા અહિનો પણ પ્રાણ લે છે;
તમે બધા રાષ્ટ્રીય પક્ષ તાણો !
અરે ! સ્વદેશીઅભિમાન આણો ! ”

બરેબર—

ઇસ કૂટ ને હી હમ સભી કે શક્તિહીન બના દિયા
ઇસ કૂટ ને હી બલિયોં કે છિન્ન-ભિન્ન બના દિયા;
ઇસ કૂટ ને હી ધર્મ કે ભી ગ્લાનિપૂર્ણ બના દિયા
ઇસ કૂટ ને હી દેશ કે ભી નબ્ટ-બ્રબ્ટ બના દિયા.
ઇસ કૂટ કા સિર ફેડ કર અબ ઐકય કરના આહિએ
સબ ધર્મવાલોં કે પરસ્પર મેલ રખના આહિએ;
પરદેશિશાસનબન્ધનોં કા નાશ કરના આહિએ
ઇસ માર્ગ સે ઇસ દેશ કા ઉદ્ધાર કરના આહિએ.

ઓં શાન્તિ: !

અર્થાત્:—‘ તેમની યાદગીરી મને હમેશાં રહેશે. અને તેમના સર્વવ્યાપક, માયાળુ અને બલવાન અન્તઃકરણની કિન્મતી નિશાની તરીકેના તેમના પત્રોને અવલોક્યા કરીશ. ’
વળી તેઓ લખે છે કે:—

“ It will be impossible for anybody who came in contact with him, not to remember his great and singular personality. ”

અર્થાત્:—‘ જેઓ તેમના સંબંધમાં આવ્યા છે, તેઓ તેમના મહાન અને અસાધારણ વ્યક્તિત્વને નહિ ભૂલી શકે. ’

સ્વીડનના ડો. બ્રજં ચાર્પેન્ડીઅર લખે છે કે—

“ As a standard example of truly great man, I pointed to the lamented Guru Maharaj, in whom I found the highest human ideal, the combination of saint and scholar. ”

અર્થાત્:—‘ સ્વર્ગસ્થ ગુરુમહારાજ સાચા મહાપુરુષોના પ્રમાણભૂત નમૂનારૂપે હતા, જેમનામાં ઉંચામાં ઉંચો માનવીય આદર્શ જેઓ છે, જે આદર્શમાં સાધુતા અને વિદ્તાનું સુંદર સમિશ્રણ હતું. ’

ઈટાલીના પ્રોફેસર મહાશય *Giuseppe Tucci* લખે છે કે—

“ I think that not only Jainism has lost one of its most distinguished leaders, but that, with the death of Dharma Vijaya Suri, the world itself is deprived of one of its greatest men. ”

અર્થાત્—‘ હું ધારું છું કે કેવળ જૈનીઝમેન પોતાનો મહોટો પ્રખ્યાત લીડર ગુમાવ્યો છે, એમ નથી, બલકે ધર્મવિજયસૂરિનું અવસાન થવાથી પુદ્દ દુનિયાને તેના એક પરમ ઉચ્ચકોટીના મહાપુરુષનો વિરહ થયો છે. ’

રાષ્ટ્રપતિ સરદાર

શ્રીમાન વલ્લભભાઈ પટેલનું ભાષણ.

રાષ્ટ્રપતિ સરદાર શ્રીમાન વલ્લભભાઈએ જણાવ્યું કે આજના પ્રસંગે મને પ્રમુખસ્થાન લેવા માટે આપે આજ્ઞા કરી તે વખતે મેં તે આજ્ઞા માથે ચઢાવી તેનું કારણ માત્ર એકજ છે. આ પ્રસંગે પ્રમુખપદ લેવાની ક્ષાયકાત મારામાં નથી તે વાત મારી જાણપહાર નથી. પરંતુ હું જાણું છું કે સંઘ તરફનાં હુકમનો અનાદર મુનિમહારાજો પણ ન કરી શકે, તો મારા જીવો પામર પ્રાણી કેમ કરી શકે ! તેથી પ્રમુખપદ લેવાનો સ્વીકાર કરી એવ્યદમ્પી સ્વીકારીને મેં પ્રમુખપદ લેવા હા પાડી હતી. સૌરાષ્ટ્ર રત્નોની ભૂમિ છે. વિજયધર્મસૂરિજી સૌરાષ્ટ્રમાં પેદા થયેલા છે. તેમના જીવનની રૂપરેખા મુનિજીએ આપી છે. આજે આપણે શ્રી. ધર્મવિજયજી મહારાજની જયન્તી ઉજવવા મળ્યા છીએ. મહાપુરૂષોના ગુણો ગાવા તે આપણો ધર્મ છે. પણ એકલા ગુણ ગાવાથી આપણું કલ્યાણ નથી. ઇન્ધીરીયલ બેંકમાં ઢગલાબંધ નાણાં પડેલાં છે. પણ ત્યાંના કલકોને તો તે ગણીને હાથ કાળા કરવા પડશે પરંતુ પૈસાનો પગાર જટલો હશે તે જ મળશે. મુનિમહારાજોએ તમને ઢગલાબંધ વ્યાખ્યાન સંભળાવ્યાં હશે. કથાઓ

જર્મનીના ડૉ. હર્ટ્ઝ લખે છે કે—

“Dharma Vijaya Suri was one of the greatest scholars, and at the same time one of the best Sadhus of India.”

અર્થાત્—‘ધર્મવિજયસૂરિ એ મહોટામાં મહોટા સ્ત્રોતર હતા અને સાથેજ સાથે તેઓ ભારતવર્ષીય સાધુઓમાં સહુથી ઉચ્ચકોટીના મહાત્મા હતા.’

જર્મન ડૉ. હેલ્મુથ લખે છે કે—

“He will ever, in my mind remain as a man who deserves the highest veneration from the part of men of all creeds and nations.”

અર્થાત્—‘જે તમામ ધર્મો અને દેશોના મનુષ્યો તરફથી ઉંચામાં ઉંચા સન્માનને યોગ્ય છે, એવા મહાપુરૂષ તરીકે તેઓ મહારા હૃદયમાં સદા રહેશે.’

ઈટાલીના લેટ ડૉ. એલ. પી. ટેસિટોરિએ સૂરિજીનું જીવન-ચરિત્ર લખ્યું છે, તેમાં તે વિદ્વાન શરૂઆતમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે—

“I should not hesitate to say that he is the most note-worthy figure, of whom the entire Jain community of India may boast at the present day.”

અર્થાત્—‘મહારે કહેવાને સંકોચ ન કરવો જોઈએ કે તેઓ મહોટામાં મહોટા મહિમાશાલી મહાત્મા છે, જેમને માટે ભારતવર્ષનો આખો જૈન સમાજ મગરૂર થઈ શકે છે.’

सरदार वल्लभभाई, श्री. भणिलाल कोडारी, श्री न्यायविश्वल

કહેનારા માણસોમાંના કેટલાકનો એ જીવનવ્યવહાર હોય છે. છતાં તેમાં કોઈનું કદ્યાણ થતું નથી. કયા કહેનાર પૈસા કેટલા મળશે તેની ધુનમાં અને કયા સાંભળનારા મજા મેળવવાની ધુનમાં હોય છે. આચાર્યમહારાજ શ્રીવિજયધર્મચૂરિજીનું જીવન આપણી સમક્ષ પડેલું છે. જૈનો તેમનું જીવન ચરિત્ર જાણે છે. પણ તેમાં તમારી મર્યાદા છે. તમારો અધિકાર બેંકના ક્લાર્કના પગાર જેવો છે. જેમ તમે તે મર્યાદા વધારશો તેમ તમારો અધિકાર વધશે અને તમે મહારાજશ્રીના સિદ્ધાન્તો જીવનમાં ઉતારી શકશો. એકસો પીળો ચાંદલો કરવાથી જૈન થવાતું નથી. પરંતુ જૈનમાં ખરા જૈનત્વની ભાવના હોવી જોઈએ. આપણામાં જે તે લાયકાત ન હોય તો આજેજ આપણે આત્મશુદ્ધિ કરી લેવાનો નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ. જે તેમ ન કરે અને બેંક ક્યારે ખુલે તેના ચિંતનમાં રહે તો પછી મારો, મુનિમહારાજનો અને તમારો વખત નકામો ગયો છે. જૈનધર્મ સર્વોપરિ ધર્મ ગણાય છે. અહિંસા પરમો ધર્મ એ જૈનધર્મનો સિદ્ધાન્ત છે. આ ધર્મ જે કાયરોનો હોય તો તેને આપણે છોડી દઈએ. અત્યારે ઘણા માણસોમાં એવી લાગણી પેદા થઈ છે કે જૈન કોમની જ્યાં મોટી વસ્તી છે ત્યાં અહિંસાના પોક્ષણ પ્રચારથી કાયરતા પેદા થઈ છે. પરંતુ આપણામાં એક ખરો જૈન પેદા થયો છે. તે આજ અહીંથી ૫૦૦૦ માઇલ છેટ ઘેરો છે. તેને નખળામાં નખળો માણસ દશ ગુલાંટો ખવાડી દે તેમ છે.

અગ્રણ્ય જતાં તે વિદ્વાન મહાશય પોતનો અનુભવ જણાવતાં કહે છે કે—

“ I have visited him four times during the last three years, and every time his extraordinary personality has aroused in me more interest and admiration. I have known him as a scholar, I have known him as an orator, I have known him as a monk, and, though he is not permitted to yield to feelings of worldly affection, I think I can say that I have also known him as a friend. In the cells of the Upasrayas I have sat by his side listening to his explanations of philological or philosophical difficulties which had been puzzling me; in the open halls of the Dharmasalas I have listened to his sermons delivered in Hindi or in Gujarati before a motionless and ecstatic audience, and have admired his simple and yet subtle and forcible eloquence; in the temples I have been taken by him right before the marble idols and have read with him the Sanskrita inscriptions engraved on their besements. * ”

અર્થાત્ — કદ્યા વાણ વર્ષમાં હું તેમને ચાર વખત મળ્યો છું, અને દરેક વખતે તેમના અદ્ભુત અસાધારણ વ્યક્તિત્વે મારી અંદર બહુ સરસ ભાવ અને મહાન વિસ્મય ઉપજાવ્યા છે. મેં તેમને એક સ્કોલર તરીકે જાણ્યા છે, મેં તેમને એક મહાન વક્તા તરીકે અનુભવ્યા છે, મેં તેમને એક સાધુ મહાત્મા તરીકે પીઠાણ્યા છે; અને

પરંતુ તેનામાં જે તેજ ભરેલું છે તે આખી દુનિયાને ડોલાવી રહ્યું છે. અને તે રીતે તે મહાપુરૂષ જૈનત્વને શોભાવી રહ્યો છે અને તેથી આપણે મહાત્મા ગાંધીજીની જય પોકારીએ છીએ. (તાળીઓ) મહાત્મા ગાંધીજીએ બતાવી આપ્યું છે કે અહિંસા એ કાયરોનો ધર્મ નથી, પણ વીરોનો ધર્મ છે. જે સત્તા પાસે પરશુબળ, દરીયાઈ સત્તા વગેરે આસુરી શક્તિઓ જખરી જખરી છે તે મહાન સહતનત સામે એક નિઃશસ્ત્ર મનુષ્યે માત્ર આત્મશક્તિના અવાજથી સામે થઈ હાંકવી તે સહતનતના સત્તાધારીઓનું આમન્ત્રણ મેળવ્યું છે. આ રીતે તે મહાપુરૂષે વિજય મેળવ્યો છે. તેમણે દેખાડ્યું છે કે અહિંસા એ તો વીરોનો ધર્મ છે. અહિંસા પાળનારા જૈનો વીર અને બહાદુર હોવા જોઈએ. તેમનામાં કાયરતા હોય કેમ? તેમના પરનું કાયરતાનું કલંક તેમણે સાચો પુરૂષાર્થ દોરવીને, ખરું જૈનત્વ દેખવીને ભૂંસી નાંખ્યું જોઈએ. જે ધર્મમાં અહિંસા, સત્ય અને સદાચારના સિદ્ધાન્ત છે તે ધર્મના અનુયાયીઓમાં પકાપક્ષી હોય, ફસાંપ હોય તો પક્ષી આખા દેશની એકતા કેમ થાય. હું ઉરતો ઉરતો કહું છું કે તમારામાંના કયડા સાંભળી અને દુઃખ થાય છે, ક્લેશ થાય છે. તમને આવા કયડા શોભતા નથી. તમે રોપ ન કરશો. હું તો જૈનકામનો સાચો સિપાઈ બનવા કચ્છું છું. એટલું કહી હું આ બાબત અતિશય

યદ્યપિ તેઓ સાંસારિક સ્નેહ-ભાગણીઓના તાબામાં નથી. તથાપિ માત્ર ધારવા મુજબ હું કહી શકું છું કે મેં તેમને એક મિત્ર તરીકે જાળવ્યા છે. ઉપાશ્રયોતી ઓરડીઓમાં તેમની જોડે બેસીને, ભાષાશાસ્ત્રસંબંધી અને તત્ત્વજ્ઞાનસંબંધી મુશ્કેલીઓ, જે મને મુંઝવ્યા કરતી હતી, તેના ખુલાસા મેં સાંભળ્યા છે. ધર્મશાળાઓના ખુલ્લા કમરાઓમાં સ્થિરતા-પૂર્વક એક ચિત્તે શ્રવણ કરનાર શ્રોતાઓની આગળ હિન્દી અને ગુજરાતીમાં અપાતાં તેમનાં વ્યાખ્યાનો મેં સાંભળ્યાં છે અને તેમની સરળ, છતાં મામિક અને જુરસાદાર વક્તૃતાને મેં પ્રશંસી છે. તેઓ મને જિન-મંદિરોમાં જિન-મૂર્તિઓની બરાબર પાસે લઈ ગયા છે, અને તેમની સાથે તે મંદિરોના સંસ્કૃત લેખો મેં વાંચ્યા છે.

શ્રીમાન એ. જે. સુતાવાળા સાહેબ. જેઓ હાલ ભાવનગરના મેજસ્ટ્રેટ છે, તેમણે અંગ્રેજીમાં લખેલું સરિજીનું જીવનચરિત્ર, જે કેમ્બ્રિજ-યુનિવર્સિટી પ્રેસ, લંડનમાં છપાયું છે, તેની ભૂમિકામાં લંડનના મહોદયા ફિલોસોફર ડોન એફ. ડબલ્યુ થોમસ સાહેબ લખે છે કે:—

“ Apart from the purely personal Qualities depicted in the memoir, the singular force of character, and sincerity of conviction, the dignified, unaffected mildness and friendliness, which characterize the saint, we shall no doubt, be right in selecting his open-mindedness and wideness of outlook as his most distinctive traits.”

અદ્યથી રબુ કરવા ઇચ્છું છું. મારા કોઈ પણ વ્યાખ્યાનથી જૈનોને દુઃખ થયું હોય તે મને યાદ નથી. જે કે મેં જલમાં સાંભળ્યું હતું કે અમદાવાદના જૈનો સમક્ષ આપેલા ભાષણથી પાછળથી જૈનોમાં કંઈક ચકચાર થઈ હતી. આજે પણ પ્રમુખપદ લેતાં મને ખ્યાલ આવ્યો હતો કે જૈનોની સેવા કરવા જતાં એ ખોલ કહેવાઈ જાય તો તેથી કુસેવા તો નહીં થાય ! તમારે શહેરની અન્દર એ પક્ષ પાડી લડવું ન જોઈએ. તમે લાઠી લઈને લડશો તો અહિંસા કોણ પાળશે ! તમારામાં દયા અને પ્રેમનો સાગર હોવો જોઈએ. તમોને તમારા કુટુંબ-કામી ભાઈઓ પ્રત્યે પ્રેમ નહીં હોય તો પછી દેશની પ્રજા પ્રત્યેના પ્રેમની વાત જ ક્યાં ? આજે મહાપુરૂષની જ્યન્તી પ્રસંગે આ પક્ષભેદની અને વેરઝેરની લાગણી દૂર કરી જૈનકામમાં એકતા સ્થાપવી જોઈએ. અમદાવાદના જૈનોએ કોઈ કુતરાં મારે નહીં તે માટે હજારો રૂપિયા ખર્ચ્યા છે. કચુતરાંને જીવાર નાંખવાથી અને કુતરાંને માટે પૈસા ખર્ચ્યાથી કંઈ જૈનત્વ પુરું થતું નથી. આપણે અહિંસા જીવનમાં ઉતારવી જોઈએ. અત્યારે આપણા કરોડો ભાઈ-બહેનોને એક ટાંક પૂરું ખાવાનું મળતું નથી અને લાખો માણસો જીખે મરે છે. શું આપણો ધર્મ એમ શિખવે છે કે પશુપક્ષીઓની રક્ષા કરવી અને મનુષ્યોની

અર્થાત્— ચરિત્રમાં વર્ણવાયલા તેમના પરિત્ર વૈયક્તિક ગુણો, જેવા કે ચારિત્રનું અસાધારણ બળ, હાર્દિક શ્રદ્ધા, તથા નૈસર્ગિક અમીરી સૌમ્યસ્વભાવ અને મિત્રભાવ, જે એક સાધુનાં લક્ષણો છે, તે બધાના ઉપરાંત, તેમની નિખાલસવૃત્તિ અને વિશાળ ગવેપણ-ચુકિતે તેમના મહાન્ વિશિષ્ટ લક્ષણ તરીકે સુંદરતામાં અમે નિઃસંદેહ ખરા છીએ.

એજ ભૂમિકામાં આગળ જતાં તેઓ લખે છે કે—

“ He has come to be regarded as the true mediator between Jaina thought and the west.”

અર્થાત્— તેઓ (સુરિંદ્ર) જૈન-વિચારભાવના અને ‘ પશ્ચિમ ’ ની વચ્ચે સાચા મધ્યસ્થ (મધ્યસ્થગીરી કરનાર) તરીકે ગણાયા છે.

સુપ્રસિદ્ધ ઇવિસમ્રાટ્ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર લખે છે કે—

“ His great reputation of liberal culture and large-mindedness had often urged me to visit him, and put before him my claim for help in founding a centre of Jaina learning, in connection with our Vishvabharati in Shantiniketana.”

અર્થાત્— તેમના વિશાળ સુધારકપણાની અને ઉદાર ભાવનાની મહાન્ કીર્તિએ તેમને મળવા માટે, અને અમારી ‘ શાન્તિનિકેતન ’ ની ‘ વિશ્વભારતી ’ ના વિભાગમાં જૈન-શિક્ષણનું સેન્ટર સ્થાપવામાં સહાયતા અમ્યન્ધી માગતી તેમની આગળ રબુ કરવા માટે મને તારવાર ઉશ્કેર્યો હતો.

રક્ષા ન કરવી ? ગામડાંમાં તમે જવ અને કંગાલીયત નિહાળો તો જણાશે કે આપણે અહિંસાવાદી હોવા છતાં આપણી નજર આગળ હિંસા થઈ રહી છે, અને તમે ઉંડાણથી વિચાર કરશો તો જણાશે કે તે હિંસા માટે જવાબદાર આપણે છીએ. કરોડો માણસો શેટલી વગર ટળવળે છે તે સંબંધમાં વિચાર કરી તે સ્થિતિ ટાળવા માટે આપણે આપણું કર્તવ્ય બજાવવું જોઈએ. જ્યાં સુધી ૧૧ રૂપિયાનો રેંટીયા ઘેરઘેર નહીં ચાલે ત્યાં સુધી આ કંગાલીયત સુધરવાની નથી. આખું જગત આ કંગાળ મુલકને તમારી મારફતે ચુસી રહ્યું છે. શહેરમાં વસનારા જૈન બાઈબહેનોને ગરીબોની રેટી પાછી આપવા માટે તપાસ કરવા કહ્યું છું.

જૈન બહેનોને અપીલ.

જૈન બહેનોને હું કહીશ કે ખારીક કપડાં પહેરવાં તે જૈન ધર્મની વિરુદ્ધ છે. આપણે અપાસરે સંયમ શિખવા જોઈએ છીએ. તે સમજીને સાધુઓ પાસેથી સાધુતાના ગુણ જીવનમાં ઉતારવા જોઈએ. હું જૈન બહેનોને નમ્ર પ્રાર્થના કરું છું કે તેઓએ હાથે કંતાયજ્ઞા સુતર અને હાથે વણાયેલા કાપડને પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ. મહાત્મા ગાંધીને અર્ધનગ્ન ફરીર કહેવામાં આવે છે અને તેને બ્રિટિશ સરકારમાં માન મળે છે, જ્યારે નેકટાઇ કોલરવાળા માણસનો ભાવ કોઈ પૂછતું નથી. અત્યારની હાલની સ્થિતિ ગરીબના ત્રાસના શ્રાપનું પરિણામ છે. તમે હિમ્મતથી, સત્યથી અને સદાયરણથી ચાલો અને કંગાળ બનેલા આ દેશને સમૃદ્ધ બનાવવાની તૈયારીઓ કરો. મેં જે કાંઈ કહ્યું છે તે તમારા પ્રત્યેના અગાધ પ્રેમને લઈનેજ કહ્યું છે. અને તેનો બરાબર વિચાર કરજો. એટલુંજ કહી હું માઈ બોલવું પૂર્ણ કરીશ. ઇશ્વર સર્વનું કલ્યાણ કરો. (તાળીઓ.)

એંગાલના પ્રખ્યાત વિદ્વાન હરિસત્ય ભટ્ટાચાર્યજી એમ. એ. બી. એલ. લખે છે કે:-

O BRAHMANA, if you want to see a real embodiment of the ascetic-ideal, then go to the great Vijaya Dharma.

O KSHATRIYA, if you look for a mighty Hero, I would name the Great Vijaya Dharma, the conqueror of Raga (Attachment and love) and Dvesha (Repulsion and Hatred)-the most powerful of Human enemies.

O VAISHYA, if you like to see the Wealthiest man, stand before the great Vijaya Dharma who is possessed of "Right faith," "Right Knowledge" and "Right Conduct"-the three priceless gems of purest ray serene.

શ્રી. મણિલાલ કોઠારીનું ભાષણ.

શ્રી. મણિલાલ કોઠારી બોલવા ઉડતાં તાલીઓના અવાજે ધડ રહ્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું કે મારો જન્મ જૈન કોમમાં થયો છે. ખરો મહાન જૈન વર્તમાન કાળમાં પેદા થયો છે, તેને હું અનુસરી રહ્યો છું. આજે આપણે એક મહાપુરુષની જન્મતી ઉજવવા માટે મળ્યા છીએ કે જેમણે જૈન ધર્મની, જૈન સમ્પ્રદાયની તથા જૈન સાહિત્યની ભારે સેવા બજાવી છે. ઉપરાંત, વિશાળ ભાવનાથી ભારતવર્ષની સેવા બજાવી છે. તેમનામાં રહેલી વિશાળ ભાવના આપણામાં નથી એ તો આપણે કબૂલ કરવું જ રહ્યું. હું આજે અમુક લાગણીથી કહું છું કે પૂર્વે જૈન કોમ ઘણી જ મોટી હતી, પણ હાલમાં તે સ્થિતિ નથી. આપણી સંખ્યામાં બહુ ઘટાડો થયો છે. આપણે નીચે ઉતરતા જઈએ છીએ. હિન્દુસ્તાનમાં પૂર્વે જૈનોની જાહોજલાલી હતી. આજે જૈનોમાં અગાઉના જૈનોએ બંધાવેલાં તીર્થોની રક્ષા કરવાની તાકાત નથી. આજના જૈનો સનેપાતરૂપી સદાના વેપાર અને મીલો ચલાવી રહ્યા છે. ક્યાં અહિંસા ધર્મ? આપણે આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીના જીવનનો અભ્યાસ કરીને તેમનામાંના ગુણો આપણા જીવનમાં ઉતારવા જોઈએ. હું તમોને અદબ અને ભાવપૂર્વક કહું છું કે જાગો, જાગો અને બીજી કોમોની પ્રગતિની માફક પ્રગતિ કરો. નહીં તો થોડા વખત પછી જૈનોનું નામનિશાન પણ રહેવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. હું આજે સાધુ મહારાજોને પ્રાર્થના કરું કહું છું કે તમારું સ્થાન શહેરો અને નાના ઉપાશ્રયોમાં નથી, પરંતુ રાષ્ટ્રના કલ્યાણમાં

O SUDRA. if you have not yet properly learnt what Service is, then follow the Great Vijaya Dharma the truly humble and unselfish Servant of Humanity."

‘ઓ આજ્ઞાણ! સંન્યાસી-આદર્શની સત્તી મૂર્તિનાં દર્શન કરવા આહતો હોય તો મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિની પાસે જા.

ઓ ક્ષત્રિય! તું જે શક્તિશાળી વીરને શોધતો હોય તો હું વિજયધર્મસૂરિનું નામ જણાવીશ, જેઓ મનુષ્યજાતિના મ્હોટામાં મ્હોટા બલવાન દુરમતો, જે રાગ અને દ્રેષ છે, તેને હાંકી ઘટનારા છે.

ઓ વૈશ્ય! તું જે મ્હોટામાં મ્હોટા ધનવાન માણસને મળવા આહતો હોય તો મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિ પાસે જઈ ઉભો રહે, જેઓ સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યગ્ ચારિત્રરૂપી અમૂલ્ય રત્નત્રયના સ્વામી છે.

ઓ શૂદ્ર! તું હજી સુધી સેવા-ધર્મ શું છે, એ જે બરાબર ત શિખ્યો હોય તો વિજયધર્મસૂરિનું અનુસરણ કર, જેઓ ખરેખરા નમ્ર અને માનવજાતિના નિઃસ્વર્થ સેવક છે.

છે. તમારું સ્થાન અમદાવાદની મીલોનાં ભુંગળાંમાંથી ધુમાડા કાઢી ગરીબોનાં લોહી ચુસનાર-રેસનાર જેનો વચ્ચે નથી, પરંતુ ગામડાઓમાં તમારો સન્દેશો ઝીલનારી પ્રજા વચ્ચે છે. જેમ ભગવાન વીરે અનાયોનિ અપનાવવા માટે પ્રયાણ કર્યું હતું તેમ કરો, અને રાષ્ટ્રધર્મને ખરાબર બજાવો. આજે આણંદજી-કલ્યાણજીની પેઢી નાણાંથી આપણાં તીર્થો નહીં રક્ષી શકે. એકાદ બે માણસની સાગવગથી તીર્થો નહિ બચી શકે. આ વાત મેં કલકત્તામાં જેનોની મળેલી સભા સમક્ષ ગદગદ કંઠે કહી હતી. પૂર્વે થયેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને ખાતર તમે રાષ્ટ્રયજ્ઞમાં તમારો ફાળો આપો. મહાત્મા ગાંધીજી આપણને સ્વરાજ લાવી દેશે એ ખ્યાલની પાછળ જગતના કલ્યાણનો ખ્યાલ પણ રહેલો છે. સાધુઓ અને આચાર્યોને વિનંતિ કરું છું કે તમે એ મહાપુરૂષને ઓળખો અને સાધુ મહારાજો, તમે તમારી જાતને વ્યાખ્યાન આપો અને રાષ્ટ્રકલ્યાણના મહાન કાર્યમાં તમારું તપોબળ રેડો અને તમારો પુરૂષાર્થ પ્રગટાવો.

છેવટે, જગતના તમામ જીવોની રક્ષા કરવાનો તથા મદદ કરવાનો અને અરસપરસના ઝગડા છોડી દેવાનો હું તમોને આગ્રહ કરું છું.

ખાદીનું વેચાણ.

એ પછી શ્રી. કોઠારીજીએ જણાવ્યું હતું કે, આવતી ગાંધી-જયંતી ઉજવવા માટે તમારે ખાદી ખરીદવી જોઈએ અને તમે સર્વે ખાદીના કાર્યમાં ફાળો આપશો એવી હું આશા રાખું છું.

[એ પછી ખાદીવેચાણનું કાર્ય હાથ ધરવામાં આવતાં લગભગ રૂ. ૫૦૦૦ ની ખાદી વેચાઈ હતી, જેમાં શ્રી. વીરચંદ પાનાચંદ તરફથી રૂ. ૧૦૦૦, શ્રી. ભોગીલાલ લહેરચંદ તરફથી રૂ. ૧૦૦૦ અને શ્રી. મેઘજી સોજપાલ તરફથી રૂ. ૧૦૦૦ ની રકમો હતી.

ખીજી તરફ સ્વયંસેવકોએ રોકડ ફાળો ઉઘરાવવા માટે ઝોળી ફેરવી હતી. જેમાં પણ સારી જેવી રકમ મળી હતી. એ પછી સભાની પૂર્ણાહુતિ જાહેર કરવામાં આવી હતી.]

સંજવત્માન તા ૨૫-૬-૩૧.

દીક્ષા સંબંધી ખરડો.

શ્રીમાન ન્યાયવિજયજીના અભિપ્રાય.

વડોદરાના “દીક્ષા” સમ્બન્ધી “ખરડા” ને રદ કરાવવા નિમાયલી અમહાવાદની “જૈન કમિટિ” ના તા. ૧-૬-૩૧ ના પત્ર પર ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમાન્ ન્યાયવિજયજી મહારાજે વાળેલો ઉત્તર નીચે મુજબ છે:—

મુ'ખઈ—કોટ, ઝોરાબજાર, જૈન ઉપાશ્રય.

તા. ૧૬-૬-૩૧ શનિવાર.

શ્રીમાન્ “કમિટિ” ના સન્નન મહાશયો !

ધર્મલાભ.

આપ સન્નનોનો મુદ્રિત પત્ર મળ્યો હતો. હું પણ દીક્ષા જેવી મહાન્ ધાર્મિક વસ્તુના વિષયમાં રાજ્ય તરફથી અંકુશ મૂકાય એ પસન્દ કરતો નથી. પણ આપણે આપણો પ્રમાદ નથી ખંખેરી શકતા એ બહુ જ દિલગીરીભયું છે.

આજે દીક્ષાના સમ્બન્ધમાં વર્ષોથી કેવી ધમાલો ચાલી રહી છે, એ આપ સન્નનો પણ જોઈ જ રહ્યા છો. દીક્ષાના સમ્બન્ધમાં જે ઉન્માદ સેવાઈ રહ્યો છે, જે મર્યાદા તોડાઈ રહી છે, એવું જ એ પરિણામ છે કે રાજ્યના મન્ત્રીઓ અને નરેશો પણ ખળભળી ઉઠ્યા છે.

દીક્ષાસમ્બન્ધી રોજ ઉઠીને ઉભા થતા આપણા ભવાડાઓએ દીક્ષાનું માન કેટલું ઘટાડ્યું છે અને સાધુ-સંસ્થાની ઇજ્જત કેટલી ઝાંખી પાડી છે એ આપ જેવા સજ્જનોને અજ્ઞાયું કેમ હોય ?

દીક્ષા જેવી મહાન્ પવિત્ર વસ્તુના સમ્બન્ધમાં રાજ્યને પડવામાં કોઈ જવાબદાર હોય તો તે આપણી દીક્ષા વિષેની વારંવાર ભજવાતી ધમાલ અને ધાંધલ જ મને શાગે છે.

આપણે પોતે એટલે જૈન સંઘે જ અગાઉ અચેત થઈને દીક્ષાના કાર્યને ખરાબર વ્યવસ્થિત અને પદ્ધતિસર અધારણ પર ગોડવ્યું હોત તો એક તરફ જૈન દીક્ષાનો સુંદર આદર્શ જગમાં ઝગમગત અને ધીજી તરફ કોઈથી પણ દીક્ષાની બાબતમાં દબલગીરી કરવાનું ન થઈ શકત.

આપણે પોતેજ ઘણી ઘણી દીક્ષા વિષેની ધાંધલો મચવા છતાં પ્રમાદમાં રહ્યા અને દીક્ષાની બાબતમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા બાંધવાનું ન સુઝ્યું, એટલે પછી આવો મોકો (વખત) આવે એ બનવાજોગ નથી શું ?

અન્યાય અને ઉત્પાત, ધમાલ અને બખેડા પર સમાજ જ્યારે અંકુશ મૂકવા તૈયાર ન થાય તો પછી તેના પર યોગ્ય અંકુશ મૂકવો એ સુરાજની ધમ્યં કરજ થઈ પડે છે, એમ મારો નમ્ર મત છે. તો પછી શ્રીમન્ત ગાયકવાડ સરકાર એ વિષયમાં અંકુશ મૂકે એ તો સ્વાભાવિક જ ગણાય, એમાં શું કહેવું ?

હવે પણ આપ જેવા અનેક સજ્જનોની મહાન્ કમિટિ-જૈન સંઘની મહાન્ કમિટિ દીક્ષા બાબતમાં યોગ્ય નિયમિત ધોરણ ઘડી તૈયાર કરે તો જૈનસંઘ ઉત્તમ મસ્તકે શ્રીમન્ત ગાયકવાડ સરકારના “ખરડા” ને રદ કરાવવાનું પ્રભુત્વ જરૂર દાખવી શકશે, એમ મારો દૃઢ વિધાસ છે. આથી વધુ આપને શું જણાવવાનું હોય !

તા. ૦૬-૦૧-૧૯૩૭ નસાડી-ભગાડી, છાની રીતે દીક્ષા આપવાનું જૈન શાસ્ત્રથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે, એ આપ ખચીત માનશેજી. અને લઘુ વયના બાળકો મારે પણ દીક્ષા બાબત ઉતાવળ કરવી ગેરવ્યાજબી છે, એમ મારો શાસ્ત્રાનુસાર દૃઢ મત છે.

ડી. શાસનસેવક

ન્યાયવિજય.

મુંબઈ સમાચાર તા ૨૬-૯-૩૭ મંગળવાર.

ગાંધી-સપ્તાહ

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ મુનિમહારાજ

શ્રીન્યાયવિજયજીને સન્દેશો.

શ્રી ગુજરાતીસોશીયલકલ્પ અને શ્રીનવયુગ-ઉદ્યોગમંદિરના સંયુક્ત આશ્રય નીચે તા. ૨ જુલાઈના રોજથી શરૂ થતા ગાંધી-સપ્તાહને અંગે અખંડ રેડિયો ચાલુ કરવાની રાષ્ટ્રપતિ સરદારશ્રીના પુનિત હસ્તે થનાર ક્રિયા વેળા હાજર રહેવાનું આમંત્રણ પૂજ્ય મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજીને આપવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ વરસાદના કારણે તેઓશ્રી હાજર રહી શક્યા ન હતા. પણ તેમણે નીચે પ્રમાણે સન્દેશ મોકલ્યો હતો.

“આજે દુનિયાના મહાન સન્તાની (અંગ્રેજ તારીખ અનુસાર) જન્મ-તિથિ છે. એની ઉજવણી એ મહાપુરુષના પવિત્ર સન્દેશનું અનુપાલન કરવામાં છે. આજે એ મહાન આત્મા કેવળ હિન્દના સ્વરાજ માટે નહિ, પણ આખા જગતનું કલ્યાણ કરવા માટે પ્રગટ થયો છે. એ મહાન સાધુ પુરુષની દૃષ્ટિમાં ભારતનું ભવિષ્ય ઉજ્જવળ મુખ્યત્વે ખાદી અને રેડિયામાં દેખાય છે. દેશના માણસોને તે વિષેની પ્રેરણા આપવામાં તે મહાત્માનો પ્રયત્ન સર્વોપરિ સ્થાન ભોગવે છે. દેશની પ્રજાએ એ દિશામાં ખૂબ આગળ ધપવાની આવશ્યકતા છે.

મને એ જાણી ખુબ આનંદ થયો કે, રાષ્ટ્રપતિ સરદાર શ્રીમાન વલ્લભભાઈ પટેલના પુનિત હસ્તે ગાંધી-સપ્તાહને અંગે આજથી અખંડ

રેંટિયો શરૂ કરવાનો શુભ ક્રિયા થનાર છે. ખરેખર, આ રીતે પ્રજાની અન્દર રેંટિયા તરફ હાર્દિક ઊર્મિ ઉભરાય એ બહુ જરૂરનું છે. વરસાદના કારણે હું સત્તામાં આવી શક્યો નથી, એ માટે દિલગીર છું. પણ આથી હું મારા ભાઈ-બહેનોને જણાવવા માગું છું કે જે દેશનું ભલું ચાહતા હો, અધોગતિના ભીષણ ખાડામાંથી દેશનો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો ધરે ધરે રેંટિયાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. વિદેશી કાપડે દેશના ધંધાનો નાશ કર્યો છે. એથી દેશમાં ગરીબાઈ અને ભૂખમરો વધતાં ચાલ્યાં છે. દેશ દિવસે દિવસે મિખારી થઈ રહ્યો છે. લાખો કુટુંબો અર્ધ નાગા અને અર્ધ ભુખ્યા રહે છે. હિન્દ એક એવો દેશ છે કે જ્યાં જોઈએ તે કરતાં વધારે અનાજ અને રૂ પેદા થાય છે. છતાં એક વખતનો રોટલો પણ કરોડો માણસો પેટ ભરીને પામતા નથી. કેટલી કંગાળ હાલત! દેશની આ હુદ્દા શી રીતે ફર થાય? ખાદીને રસ્તે એનો નિકાલ આવી શકે છે. દરેક હિન્દીના અંગ ઉપર શુદ્ધ ખાદી હોવી જોઈએ. પણ ખાદીનાં ધાન કંઈ આકાશમાંથી નહિ ઉતરે. એ માટે દરેકે કાંતવું જોઈશે. વિદેશીના મોહમાં પડી કરેલાં પાપ રેંટિયા-યજ્ઞથી ધોવાં પડશે. અનાજમાંથી ભોજન બનાવવામાં જેમ સ્વાધીનતા ધરાવે છે, તેમ રૂમાંથી કપડાં બનાવવામાં જ્યારે સ્વાશ્રયી બનશે ત્યારેજ દેશની ગુલામીનાં બંધન છુટશે. દેશના એક કરોડ માણસો દરરોજ એક એક કલાક કાંતે અને એ રીતે રોજ પોતાના એક કલાકનો સદુપયોગ કરે તો દરરોજ પચાસ હજાર રૂપિયાનો દેશના ધનમાં વધારો થાય.

રેંટિયો એ ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ છે. આજથી અડી હજાર વર્ષ ઉપર પણ રેંટિયો નિરાધારોનો આધાર અને અશરણોનું શરણુ ગણાતો હતો. આજે તો દેશની પડતી દશામાં રેંટિયાની ઘેર ઘેર જરૂર છે એ કોણ નહિ સમજી શકે? હાલની ગરીબાઈને ફર કરવાનું એનામાં મહાન બળ છે. શ્રીમન્નો સમજતા હોય કે અમારે રેંટિયાની શી જરૂર છે, તો તેમની તે ભૂલ છે. તેઓ પણ દેશનું એક અંગ છે અને દેશનો ઘેર ગરીબાઈ કાટી નિકળતાં તેમની પણ સત્તામતી કેટલી? ખરી રીતે તો તેમણે દેશની ગરીબાઈને પોતાની ગરીબાઈ સમજવાની જરૂર છે. ધર્મની દૃષ્ટિએ પણ ગરીબોના ઉપકાર ખાતર તેમણે પોતાને હાથ લાંબાવવાની જરૂર છે. આટલું જે દેશના ધનવાનો સમજી જાય તો જરૂર તેઓ રેંટિયાને અપનાવે અને પોતે શુદ્ધ ખાદી ધારણ કરી દેશહિતના કાર્યમાં સહાયક બને.

દુર્ભાગ્યે રેંટિયાની જગ્યા મિલોએ લીધી અને કપાસ પિલવાની જગ્યા હાથ-ચરખાને બદલે છતોએ લીધી, તેથી મ્હોટાં મ્હોટાં જંગલો ન કાપે તો

મિલો વગેરેમાં જાગે શું? જંગલો કાપવાથી વરસાદ ઓછો આવે છે. અને તેથી દેશમાં વારે વારે દુકાળ પડે છે. વળી જંગલો કાપવાથી લાકડાં મોંઘાં થયાં, તેથી હિન્દુ ડાંગામાં ડાંગુ ખાતર જે છાણ, તેનાં છાણાં કરી લોકો ખાળવા લાગ્યા, તેથી ખેતરોમાં ખાતર પુરતું ન મળવાને લીધે જમીનના ફસ ઘટ્યા. રેટિયો બંધ થવાથી મિલો વધી, તેથી તેમાં ચરબી વાપરવા હુમરો-લાખો ઢેરોનો નાશ થાય છે. દેરા ઘટવાથી ધી-હૂધ વગેરે પૌષ્ટિક પદાર્થો મોંઘા ઘટા ચાડ્યા અને તેથી માણસોને તેના લાભ મુશ્કેલ થઈ પડવાથી તેમની શક્તિ, બુદ્ધિ, બળ ઘટવા લાગ્યાં અને મૃત્યુ-પ્રમાણ વધતું ચાડ્યું. આ ઉપરથી એક રેટિયા વગર દેશને કેટલું નુકશાન થાય છે તે સમજી શકાય છે. હયા ધર્મ માણસ માત્રનો છે અને તે પાળવો હોય અને પશુધનની રક્ષા કરવી હોય, માણસ જાતનું જીવન સુધારવું હોય અને હવા સ્વચ્છ રાખવી હોય તો એક રેટિયો જબરદસ્ત ઉપયોગી છે એ આપણે સારી રીતે સમજી લેવું જોઈએ. રેટિયા માંજ એ શક્તિ છે કે તે દેશને પાપમાલ કરનાર કારખાનાઓને લાંગી પાડશે. એટલાજ માટે આજના મહાન કમયોગી મહાત્માજીએ રેટિયાને દેશની સામે ધર્યો છે. આશા છે કે મહાત્માજીના અવાજને દેશની તમામ પ્રજા વધાવી લ્યે અને રેટિયા-પ્રચારનું કાર્ય ખૂબ આગળ ધરીને દેશ સ્વાધીનતાને વરે એજ શાસન-દેવની આગળ નમ્ર પ્રાર્થના છે.”

ડી૦ ન્યાયવિજય.

મુંબઈસમાચાર તા. ૧૦-૧૦-૩૧.

હિંસાદિકં પાપમિતિ પ્રસિદ્ધં
તत्र प्रवर्तेत न चेत् कदापि ।
ईशस्य कुर्याद् भजनं च तर्हि
सुनिश्चितं साधितमात्मकार्यम् ॥

હિંસા આદિ પાપ તરીકે
પ્રસિદ્ધ છે. એમાં પ્રવૃત્તિ ન
કરાય અને પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં
રસ લેવાય તો નિઃસંદેહ,
આત્મકાર્ય સધાયું.

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકમાં શ્રી. ન્યાયવિજયજી.

નારીજીવનના સુધારા

માટે

મુનિમહારાજના પાઠકાર.

જ્ઞાન-સંસ્થાનું નિરૂપણ.

દુષ્ટ રિવાજોની ઝાટકણી.

આરોગ્ય અને સ્વચ્છતાના પાઠ.

નારી-વિભૂતિની યશઃપ્રશસ્તિ.

ખાદી અને રેંટિયો.

તા. ૪-૧૦-૩૧ રવિવારને રોજ મુંબઈ-માધવબાગમાં શ્રી જૈન-મહિલાસમાજ તરફથી ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમદ્ ન્યાયવિજયજી મહારાજે “શ્રી-જીવનની ઉન્નતિ” પર આપેલું બાપણ.

[શ્રીમતી લીલાવતી દેવીદાસે વ્યાખ્યાન માટે પ્રસ્તાવના રજૂ કરતાં જણાવ્યું હતું કે: ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ મુનિમહારાજ શ્રી-ન્યાયવિજયજી સમા જૈન શાસનના જ્યોતિર્ધરોથી, જૈન શાસનના જગમગતા સિતારાથી જૈન-જગત અપરિચિત ન જ હોય. એમનાં ઓજસૂભર્યાં વક્તવ્યો, જૈન જગતમાં નવીન ચેતન સ્ફુરાવતાં અમૂલ્ય પ્રવચનો, જૈન સમાજમાં પેટ્રી ગયેલાં અનેક કુદ્દિઓનાં બાળાં કાપતી, તેમજ આધ્યાત્મિક વિષય ચર્ચાતી એમની પ્રભાવશાસિની લેખિની, જૈન શાસનના અભ્યુદય માટે તેઓશ્રીનું દ્રવતું હૃદય, ઉપાશ્રયની ચાર દીવાલોમાં નહિ, પણ પૃથ્વીને ચારે છેડે દષ્ટિ સ્થાપી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, બાવ પ્રમાણે ઉપદેશાતો મૌલિક સમયધર્મ અને એજબેજ થઈ ગએલ ધર્મ તથા

રૂઢિને જુદા તારવતી એમની વીરત્વભરેલી વાણી આજે જેન સમાજના શરીરમાં અનેરી ભવ્યતા અપી રહ્યાં છે. આવા મહાન આધ્યાત્મિક તત્ત્વવેત્તા, આત્માથો, નિડર, પ્રસિદ્ધ વક્તાની અમૃતમય વાણી આપ સવે શાન્તિ રાખી સાંભળશો, એ આશા સાથે શ્રી જેનમહિલાસમાજ તરફથી મહારાજશ્રીને એમનું પ્રવચન સંભળાવવા અરજ ગુજરી બેન્ની જવાની રજા રૂઢ' છું.

મહારાજશ્રીનું ભાષણ.

ઉપક્રમ.

બિડિંગ ખડી કયારે થાય? અવલ તેનો પાયો મજબૂત જોઈએ. તેમ મનુષ્યજીવનના મહાન સિદ્ધાન્તની બિડિંગ ખડી કરવા સાડ તેનો પાયો તૈયાર કરવાની જરૂર છે. એટલે આજે આપની સમગ્ર એના પાયા તરીકે મારા વિચારો રજૂ કરીશ.

અર્થ-કામ.

ધર્મ સાથે અર્થ પુરૂષાર્થ અને કામ પુરૂષાર્થ સમગ્રની ઉદ્દેશ કરતાં 'સિન્દરપ્રકર' જણાવે છે કે—

“ ત્રિવર્ગસંસાધનમન્તરેણ પશોરિવાયુર્વિફલં નરસ્ય ।

તત્રાપિ ધર્મ પ્રવરં વદન્તિ ન તં વિના યદ્ ભવતોઽર્થકામૌ ” ॥

અર્થાત્:—ત્રણ વર્ગ (ધર્મ, અર્થ અને કામ)નું યોગ્ય સાધન કર્યો વગર માણસનું, ગૃહસ્થનું આયુષ્ય પશુની જેમ નિષ્ફળ છે. તેમાં પણ ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે તે વિના અર્થ-કામ સિદ્ધ થઈ શકતા નથી.

અર્થ-કામમાં આંધળા બનવું એ ભયંકર મૂર્ખાઈ જણાય. પણ ધર્મનીતિના પથ પર અર્થાદિની યોગ્ય પ્રવૃત્તિને અર્થ પુરૂષાર્થ અને કામ પુરૂષાર્થ કહેવામાં આવે છે. અને તે વિષે ગૃહસ્થોને માટે પાંચ મહાવ્રતધારી મુનિવરો-એ પોતાના ગ્રન્થોમાં ઉપદેશ કર્યો છે.

ધર્મગિન્દુમાં હરિભદ્રાચાર્ય અને મુનિચન્દ્રાચાર્ય અને યોગશાસ્ત્રમાં હિમચન્દ્રાચાર્ય અર્થ-કામ પુરૂષાર્થ બાબત ઉપદેશ કરે છે. હિમચન્દ્રાચાર્ય (યોગશાસ્ત્રના પ્રથમ પ્રકાશના છેલ્લા પ્રલોકોના કુલકના પ્રારંભમાં) લખે છે કે:—

ન્યાયસમ્પન્નવિભવઃ, શિષ્ટાચારપ્રશંસકઃ ।

કુલશીલસમૈઃ સાર્ધં કૃતોદ્વાહોઽન્યગોત્રજૈઃ ॥

અર્થાત્—ગૃહસ્થ ન્યાયથી ધનોપાર્જન કરે અને શિષ્ટોના આચરણનો પ્રશંસક હોય અને કુલ-શીલથી સરખા એવા અન્યગોત્રીય સાથે વિવાહ કરનાર હોય.

લગ્નસંસ્થા.

ઉપરના શ્લોકમાં પ્રથમ અર્થોપાર્જન કરવામાં પ્રામાણિક વૃત્તિ રાખવાનું ફરમાવે છે. અને ઉત્તરાર્ધમાં લગ્નસંસ્થા બાબત ઉપદેશ છે. એની ટીકામાં આચાર્ય મહારાજ લગ્નના પ્રાદ્ય, પ્રાબ્ધપત્ય, આર્ષ, દૈવ, ગાન્ધર્વ, આસુર, રાક્ષસ અને પૈશાચ એમ આઠ પ્રકાર બતાવીને શરૂના ચાર પ્રકારનાં લગ્નોને ધમ્ય બતાવે છે. માતાપિતાની સન્મતિ વગર પરસ્પર અનુરાગપૂર્વક વિવાહ એ ગાન્ધર્વ વિવાહ છે. શરતથી કન્યાગ્રહણ એ આસુર, બલાત્કારથી કન્યા-ગ્રહણ એ રાક્ષસ અને સુતેલી કે અસાવધાન કન્યાનું અપહરણ એ પૈશાચ છે. આ ચાર વિવાહને અધમ્ય બતાવીને પછી આચાર્ય મહારાજ એ વિષે એમ સ્ક્રોટ કરે છે કે:—

“યદિ વધૂવરયોઃ પરસ્પરં રુચિરસ્તિ તદા એતે અધમ્યા અપિ ધમ્યાઃ” ।

અર્થાત્—વધૂ-વરની જો પરસ્પર રૂચિ હોય તો આ અધમ્ય ગણાતા વિવાહ ધમ્ય બની જાય છે.

એ પછી આચાર્ય મહારાજ વિવાહનું ફળ બતાવતાં લખે છે કે:—

“શુદ્ધકલત્રલાભફલો હિ વિવાહઃ । અશુદ્ધમાર્યાદિયોગેન નરક એવ” ।

અર્થાત્—શુદ્ધ પત્નીનો લાભ થવો એ વિવાહનું ફળ છે. અશુદ્ધ સ્ત્રીનો તેમજ પતિનો યોગ નરકરૂપ ઘટ્ટ પડે છે.

શ્લોકમાં પણ કહેવાય છે કે:—

“શાક બગડ્યું તો દિવસ બગડ્યો,

અથાણું બગડ્યું તો વરસ બગડ્યું,

બાયડી બગડી તો ભવ બગડ્યો.”

આમાં “ભાયડી” ની જગ્યાએ “ભાયડો” પણ મૂકી શકાય. ભાયડી બગડતાં ભાયડોનો ભવ બગડે તો ભાયડો બગડતાં ભાયડોનો ભવ બગડે.

‘વિવાહનું’ કૃણ બતાવતાં આચાર્ય મહારાજ આગળ વધી જણાવે છે કે—

“તત્કલં તુ સુખતસુતસન્તતિઃ, અનાબાધચિત્તનિવૃત્તિઃ, ગૃહકૃત્યસુવિહિતત્વમ્, આભિન્નત્યાચારવિશુદ્ધત્વમ્, દેવાતિથિબાન્ધવસત્કારાનવધત્વં ચ.”

અર્થાત—વિવાહનું કૃણ ઉત્તમ સન્તતિનો લાભ, ચિત્તની નિરાબાધ શાન્તિ, ઘરના કામકાજની સુવ્યવસ્થા, સંતુલાચાર-વ્યવહારની શુદ્ધિ અને દેવ, અતિથિ અને બાન્ધવોના સત્કાર-સન્માનનો શુભ લાભ.

સ્ત્રી-પુરૂષ મગની બે ફાડ છે. એ સમાજરૂપી કે ધર્મરૂપી રથનાં બે પૈડાં છે. બે પૈડાં બરાબર હોય તો રથની કે શકટની પ્રગતિ થઈ શકે, તેમ સ્ત્રી-પુરૂષ, દમ્પતિ પરસ્પર યોગ્ય ગુણસમ્પન્ન હોય તો તેઓ પોતાનો ઉત્કર્ષ સાધી શકે, ગૃહસ્થાશ્રમને શોભાવી શકે અને તેમનાથી સમાજ અને ધર્મની ઉન્નતિ પણ થાય.

પણ ખેદની વાત છે કે, સ્ત્રી-વર્ગ માટે ઘણા હલકા શબ્દો વપરાતા આવ્યા છે. કોઈએ કહ્યું કે:—

આપદામાકરો નારી, નારી નરકવર્ત્તની ।

વિનાશકારણં નારી, નારી પ્રત્યક્ષરાક્ષસી ॥

પણ આની સામે નારી-વર્ગ ધારે તો એવોજ જવાબ આપી શકે છે કે:—

પુરુષો વિપદાં જ્ઞાનિઃ, પુમાન્ નરકપદ્ધતિઃ ।

પુરુષઃ પાપ્મનાં મૂલં પુમાન્ પ્રત્યક્ષરાક્ષસઃ ॥

પણ આમ એક-બીજાને ભાંડવાથી શું? નથી સ્ત્રી નરકની ખાણ અને નથી પુરૂષ નરકની ખાણ. નરકની ખાણ છે એક માત્ર પોતાની મલિન ભાવના અને પાપ વાસના. પુરૂષને સ્ત્રી પર વૈરાગ્ય થાય એટલા માટે જો સ્ત્રીને માટે હલકા શબ્દો વપરાયા હોય, તો સ્ત્રીને પુરૂષ પર વૈરાગ્ય થાય એટલા માટે પુરૂષ માટે પણ હલકા શબ્દો નહિ વપરાય કે? માટે ખરી વાત તો એ છે કે, પાપ વાસનાને અંખેરી નાંખી આત્મશુદ્ધિ કરવામાંજ જીવનનું શ્રેય છે.

સ્રી-શિક્ષણની જરૂર.

સ્રી એ સૃષ્ટિની માતા છે. એટલે તેની અજ્ઞાનદશા તો સંસારને માટે ભારે શ્રાપરૂપ ગણાય. નારીજીવનમાં જ્ઞાનરૂપી દીપક પ્રગટ ન થાય ત્યાં સુધી જગત્નો અન્ધકાર કદી દૂર થઈ ન શકે. બાળકને નવ મહિના સુધી પોતાના પેટમાં ધારી રાખનારી માતા છે. તેને જન્મ આપીને ઉછેરનારી-પોષનારી માતા છે. માતાના જ ખોળામાં લાંબો વખત બાળક પળે છે. તેણીના જ અધિક સહવાસમાં તે મોટું થાય છે. એ જ કારણ છે કે, માતાના સંસ્કારો બાળકમાં ઉતરે છે. માતા જો સુસંસ્કારશાલિની હોય તો બાળકના જીવનમાં સારા સંસ્કારો પડે છે. માતાના વિચાર, વાણી અને વર્તન ઉચ્ચ હોય તો તેનો સુંદર વારસો બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે. ઉચ્ચ માતાનું ઉચ્ચ વાતાવરણ બાળકને ઉચ્ચગામી બનાવે છે. ખરેખર બાલક-બાલિકાના જીવનસુધારનો મુખ્ય આધાર માતા પર રહેલો છે. એટલે દરેક માતાએ પોતાને માટે, પોતાની ઓલાદને માટે, પોતાના કુટુંબ-પરિવાર માટે વિચારમાં, વાણીમાં અને વર્તનમાં ઉચ્ચ બનવાની આવશ્યકતા છે, અને સમાજ તથા દેશના કલ્યાણ માટે આશીર્વાદરૂપ છે. પણ આ ઉચ્ચતા કેમ સાંપડે? આદર્શ શિક્ષણ વગર ન જ સાંપડે સુતરાં, સ્રી-શિક્ષણની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવેત્તા સ્માર્થેન્સ કહે છે—

" If the moral character of the people mainly depends upon the education of the home, then the education of women is to be regarded as a matter of national importance. "

અર્થાત—મનુષ્યનું નૈતિક ચારિત્ર જો મુખ્યત્વે ગૃહશિક્ષણ પર આધાર રાખતું હોય તો સ્રીશિક્ષણ એ પ્રત્યક્ષ જરૂરિયાતવાળી બાબત ગણાય.

બાળકનો સ્વભાવ છે કે, તે જેવું જુએ તેવું કરે છે. બીજાની દેખાદેખી નકલ કરવા તે જલદી પ્રેરાય છે. ઘરમાં જેવું દેખે છે તેવું તેનું જીવન ઘડાય છે. ઘરના માણસોની ખોલીચાલી અને વ્યવહાર હલકો અને ભદ્રા હોય તો બાળક પણ તેવું જ શિખવાનો. સ્કૂલમાંથી ગમે તેવું સાફ શિક્ષણ મળે, પણ ઘરની ખુરી હવા આગળ તે રદ થવાનું. સ્કૂલના સંગ કરતાં ઘરનો સંગ તેને વધારે હોય છે, એટલે ઘરના અંગણમાં જ સંસ્કારો ઘડાય તે સ્કૂલના શિક્ષણથી નહિ ઘડાવાના. ખરૂં સ્કૂલના શિક્ષણમાંથી મળતા સહાચાર-પાઠોને ઘરની અજ્ઞાન પ્રવૃત્તિઓ ભૂંસી નાંખવાની. ખરેખર, બાળકના જીવનવિકાસ માટે પહેલી અને ખરી સ્કૂલ જે ' ઘર '

ગણાય છે તે શિક્ષાસમ્પન્ન અને ચારિત્રવિભૂષિત હોવું જોઈએ. સમાર્થદસ કહે છે—

“ Home is the first and most important school of character. It is there that every human being receives his best moral training or his worst.”

અર્થાત્—ચારિત્રની પહેલી અને ખરી અગત્યની સ્કૂલ ‘ ઘર ’ છે. દરેક માણસ સારામાં સારું નૈતિક શિક્ષણ યા ખરાબમાં ખરાબ ત્યાંથી મેળવે છે.

નારીશ્રવનનું મહત્વ.

આજની કન્યાઓ એ આવતા કાલની માતાઓ છે. એટલે તેમને પુસ્તકીય જ્ઞાનની તો જરૂર છે જ, પણ ગૃહશિક્ષણની, માતૃત્વશિક્ષણની અને સહાચારશિક્ષણની એથીય વધારે જરૂર છે. વિદ્યા, શિક્ષણ અને સહાચાર, શીલ, સ્વયંમ અને લજ્જા, બળ, હિમ્મત અને વિવેક, પતિભક્તિ, સેવાધર્મ અને ડહાપણ એ રમણીની રમણીય વિભૂતિ છે, લલનાનું લલિત લાવણ્ય છે, સુંદરીનું સુંદર સૌન્દર્ય છે અને સતી-સત્ત્વનું સરસ સૌરભ છે. આવી ગૃહિણી એ ગૃહનો દીવો છે. એજ ગૃહ છે. આવી મહાત્મની ગૃહિણીને ઉદ્દેશીને જૈનાચાર્ય અમરચન્દ્રસૂરિશ્રીએ કહ્યું હતું:

અસ્મિન્નસારે સંસારે સારં સારંગલોચના ।

યત્કુક્ષિપ્રભવા ણ્તે વસ્તુપાલ ! મવાદશાઃ ॥

અર્થાત્—આ અસાર સંસારમાં ગૃહિણીનું સ્થાન મહત્વપૂર્ણ છે કે જેની કુક્ષિમાંથી, હે વસ્તુપાલ ! તમારા જેવા રત્નો પ્રગટ થયા છે.

“ જિનસૂર ” મુનિરાજ લખે છે કે:

સંસારભારાલિન્નાનાં, તિસ્ત્વો વિશ્રામભૂમયઃ ।

અપત્યં ચ કલત્રં ચ સતાં સંગતિરેવ ચ ॥

અર્થાત્—સંસારભારથી ખિન્ન થએલાઓને ત્રણ વિશ્રામભૂમિઓ છે: સુસન્તાન, સુકલત્ર અને સત્સંગ.

શ્રાદ્ધશુભવિવરણમાં ‘ જિનમંડનગણિ ’ લખે છે કે—

“ દક્ષા તુષ્ટા પ્રિયાલાપા પતિચિત્તાનુવર્તિની ।

કુલૌચિત્યાદ્ વ્યયકરી સા લક્ષ્મીરિવ ચાપરા ” ॥

અર્થાત્—ડાહી, અન્તોષિણી, મધુરભાષિણી, પતિના ચિત્તને અનુસરનારી અને ઉચિત રીતે ખરચ કરનારી એવી ગૃહિણી ખીજી લક્ષ્મી છે.

આવી ગૃહિણીનાં ગૃહ-મન્દિર કેવાં પવિત્ર હોય ! એમની આહારવિધિ, જલપાન, વસ્ત્રપરિધાન, જળ્યા તથા રહેઠાણ કેવાં સ્વચ્છ હોય ! પતિને આદરહાદ આપવામાં તેમની વિનયભક્તિ કેવી ઉજ્જવળ હોય ! ગૃહસ્થાશ્રમને સુખસમ્પન્ન બનાવવામાં સમયસૂચકતા અને ડહાપણ તેમનાં કેવાં રૂઠાં હોય ! તેમનું આરોગ્યજ્ઞાન અને બાળઉછેરની જાણકારી ગૃહ-પરિવાર અને બાળબચ્ચાંને કેવાં લાભકારી નિવડે ! અને તેમનો સેવાધર્મ સમાજ અને દેશને કેટલો ઉપકારક થાય !

૨૬વા-કુટવાનો રિવાજ.

પૂણ આજે અજ્ઞાનદશાએ સ્ત્રીવર્ગને બહુ હલકી પાયરીએ મૂકી દીધો છે. અને એજ કારણ છે કે તેમનામાં અનેક બદતનાં વહેમ, ઢાંગ અને દુષ્ટ રીતરિવાજો ઘર કરી બેઠા છે. અને એથી તે વર્ગનું જીવન નિઃસત્ત્વ બની ગયું છે. મરનારની પાછળ બબ્બર વચ્ચે લાઈનબંધ ગોઠવાઈ છાતી ખોટીને કુટવું એ કેવી ભુંડી રીત છે ? આ નિર્લજ્જ રિવાજ ગુજરાત-કાઠીયાવાડ સિવય બીજે નથી. બીજા દેશવાળા ગુજરાત-કાઠીયાવાડમાં આવી, છડેચોક સ્ત્રીઓને છાતી કુટતી જુએ છે, ત્યારે તેમને બહુ અજાયબી ઉપજે છે. અમે જ્યારે ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં વિચરતા હતા, ત્યારે ત્યાંના, ગુજરાત-કાઠીયાવાડ જઈ આવેલા લોકો અમને કહેતા કે—

“ મહારાજજી ! હમને ગુજરાતમે એક બડે મજેકા તમાશા દેખા ! ”

ત્યારે અમે તેમને પૂછતા કે—“ કહિએ ! કયા દેખા ? ”

ત્યારે તેઓ કહેતા કે—

“ વહાંકી ઐરતે બાબર કે બીચમે લાઈનસે ખડી રહ કર, છાતી ખુલ્લી કિએ હુએ, ઇસ તરહસે હાથ ઉંચા ઉંચા કરકે કુટતી હૈ, કિ કયા બતલાવે ! સાથ હી સાથ રાગ-રાગનિયા બી અલાપતી જતી હૈ ઐર પાવોકે થપકે બી દેતી જતી હૈ. કઈ ઐરતે ઇસ કલામે અપની

કુશલતા દિખવાનેકે લિએ “પ્લેટ-ફોર્મ” પર આ કર (આગે આ કર) મુખ્ય પાટ લેતી હૈં” ઐર સબકો અકચૌંધ કર દેતી હૈં.”

ગુજરાતના નારીવર્ગ માટે આ ઉપદાસ કેટલો નામોશીભરલો ગણાય ! આવા બેવકૂફીભરેલા રીત-રિવાજ ઘડીયે નસાવી લેવા જેવા નથી. ઉપરાંત આ દુબટ રિવાજથી ઘણી બાઈઓને ક્ષય અને છાતીનાં દર્દોના ભોગ થવું પડે છે. અને ગર્ભવતીઓના ગર્ભ ઉપર પણ માઠી અસર થાય છે. આ બધું વિચારી રડવા-કુટવાના રિવાજને સંદંતર અંધ કરી દેવાની જરૂર છે.

મરનારને ઘેર, બહારગામથી પણ થોકબંધ લોકો લાંબે સાદે પોકરાણુ મૂકતા આવે છે અને બહારથી આવતી બાઈઓ સાથે, વારે વારે ઘરની બાઈઓને છાજ્યાં લેવા અને છાતી કુટવા ઉતરવું પડે છે. એટલુંજ નહિ, પણ એક પછી એક બહારગામથી આવનાર મહેમાનોનાં ટ્રોળાંનો ગરીબના ઘર પર એટલો સખત બોલો પડે છે કે તેના સખગતા કામજા પર કડકડતું તેલ રેડાય છે ! ગરીબ ઘણી મરી જતાં તેની નિરાધાર બાળ-વિધવા ખુણામાં ધ્રુસકે ધ્રુસકે રોઈ રહી છે-દુઃખના સાગરમાં પરકાયલી તે બાળા હુદયભેદક આક્રન્દ કરી રહી છે, ત્યારે બીજી બાજુ બહારથી આવેલાઓ ધીમાં લચ-પચતા માલ-મલીલા ઉડાવી રહ્યા છે ! કેવી નિબંહુરતા ! આ થોક જાહેર કરવા આવ્યા છે કે માલ અપટવા આવ્યા છે ? સહાનુભૂતિ પણ તેમને ક્યાં બતાવવી છે ? દિલાસો કે શાન્તિ આપવાને બદલે તેઓ ઉત્કટ એવું કરી મૂકે છે કે, દુઃખીયાઓના શોક-સન્તાપને ઐર વધારે ઉત્તેજન મળે છે. કાણે-મોકાણે જનાર શેવા-કુટવાની અજ્ઞાન-બળ યા દમ્ભ-બળ પાથરી તે દુઃખિયાઓને વધારે શેવરાવે અને કુટાવે છે. શેનાર જેમ વધારે લાંબે સાદે પોક મૂકી શેવે અને કુટનાર જેમ વધારે કુટે તેમ તેની વધારે પ્રશંસા થાય, અને એમાં પાછળ રહેનાર ટીકાને પાત્ર થાય ! અજબ અજ્ઞાનતા ! ખરી વાત એ છે કે, મરનારની પાછળ આત્મ-ભાવના કરવાની હોય, વૈરાગ્ય-ભાવને પોષીને બળતા કાળબને શાન્તિ આપવાની હોય. હિન્દુ ધર્મમાં તે એવું લખ્યું છે કે—

“ શ્લેષ્માશ્રુ બન્ધુભિર્મુક્તં પ્રેતો મુંક્તે યતોઽવશઃ ।

અતો ન રોદિતવ્યં હિ ક્રિયાઃ કાર્યાઃ સ્વશક્તિઃ ॥ ”

(યાજ્ઞવલ્કય)

અર્થાત્—મરનારની પાછળ શેનાર બન્ધુઓ અને બાઈઓનાં આંસુ અને તેમનાં પ્રલેખ એ મરનારને પરવશ થઈ પીવાં પડે છે. માટે શેવું નહિ અને શક્તિ પ્રમાણે ક્રિયા કરવી.

દાડો કે ખર્ચ.

આ પ્રમાણે દાડો કે ખર્ચ કરવાની રીત પણ દુષ્ટ છે. મરનારનો પાછળ જે ગરીબ અને દુઃખી કુટુંબ છે તેની સારસંભાળ લેવી દૂર રહી, તેને સહાયતા પહોંચાડવી દૂર રહી, પણ તેનું અચ્યુ-અચ્યુ પણ આપટવાને થાળી-લોટો લઈ દોડ્યા આવવું એ કંઈ જાતની માણસાઈ ગણાય! દયાના હિમાયતીઓ કેવળ લીલવણી-સુકવણીની ઝીણવટમાં રોકાઈ જઈ આવા માનવ-દયા કરવાના પ્રસંગે નિષ્કુર વ્યવહાર આચરે એ તેમના દયા-ધર્મને ઝાંખપ લગાડનાર નથી શું? વસ્તુતઃ દાડો કે ખર્ચ કરવાની પ્રથા મિથ્યાત્વના મૂળમાંથીજ ઉદ્ભવી છે. એટલે એની નિરર્થક અને હાનિકારક પ્રથાને ઉખેડીજ નાખવી રહી. તેટલું ધન કેળવણીમાં, સાધનિકાના ઉદ્ધાર-કાર્યમાં યા પરોપકાર-ક્ષેત્રમાં વાપરવું ઘટે.

આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા.

આરોગ્ય માટે ચોખ્ખી હવા, શુદ્ધ ખોરાક, સ્વચ્છ જગ અને વસ્ત્ર તથા ઘર-મકાનની ચોખ્ખાઈ વગેરેની જરૂરીયાત છે પણ દિલગીરીની વાત છે કે ગુજરાત-કાઠીયાવાડમાં એકા-જૂકાને વિચાર બહુ એછો હોય છે. આ ગન્દાઈને લીધે તેઓ વગોવાય છે, બીજા દેશવાળાઓ તેમની ટીકા કરે છે, તેમને હુસે છે. ગોળામાં પાણી પીધેલા લોટા કે ખ્યાલા ફરીથી ઘોળાય એ એછી મહિનતા છે? એવા પાણીમાં અનેક માણસોનાં મોંઠાની લાળ કે છોકરાનાં નાકનાં લીટ દાખલ થવાનો સંભવ નથી કે? આથી ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ જીવોની વિરાધના થવા ઉપરાંત ક્ષય, ખાંસી વિગેરે એવી રોગો પણ લાગુ પડે. એકા ભાત હાંડલામાં પાછા નાખાય, એઠી કરેલ રોટલી રોટલીના ભાજનમાં પાછી મૂડી દેવાય, કડછીથી કડી ચાખીને પછી એની એ કડછી કડીની હાંડલીમાં નાખાય, કાળાં મેંશ જેવાં મહોતાંથી કામ લેવાય, કણેક મસળતાં પડખે એકેલ બળકતું મહોં કે નાક સાફ કરી એવા ને એવા ક્ષીટાળા હાથે ફરી કણેક મસળાય. આવી આવી અનેક ગન્દાઈઓ વાણિયા-ઓના ઘરમાં ઘુસેલી છે એ ખરેખર શરમાવા જેવું છે.

આરોગ્ય માટે કપડાં-લત્તાંની જેમ બિજાનાં પણ સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર છે. તેને મેલાં-ગન્દાં રાખી જીવોત્પત્તિ વધારવી એ જીવહિંસા કરવા બરાબર છે. સ્વચ્છતાના નિયમો પર ધ્યાન આપી જીવ-જન્તુઓ ઉપજવા ન પામે તેમ પહેલેથીજ યોગ્ય ગોઠવણ રાખવી એમાંજ અહિંસાધર્મીનું હહાપણ અને અહિંસા-ધર્મનું પાલન છે.

સુવાવડ.

ખેંદની વાત છે કે-સુવાવડી તરફ આપણા સમાજની એવી ધૃણા-દૃષ્ટિ છે કે, તે ખીચારીને ત્રુટેલા વાણુનો ખાટલો અને સુવાવડખાતાનું રાખી મૂકેલું ગંધાતું ગાભા જેવું ગોદડું કે સાદરું આપે છે. જ્યાં ઉભાશ નથી, હવા આવવાની જગ્યા નથી એવી અંધારી કોટડીમાં તે ગરીબડીને પૂરવામાં આવે છે. આ કેટલી મૂર્ખાઈ ગણાય ! વળી ખીજી મૂર્ખાઈ એ પેસી ગઈ છે કે સુવાવડીની સુવાવડ કરવામાં પાપ મનાયું છે. ગજબ ! ત્રિશલા માતા (ભગવાન મહાવીરનાં માતૃશ્રી) ની જેમણે સુવાવડ કરી તેમને પાપ લાગ્યું હશે કેમ ? સુવાવડ એક જાતની માંદગી ગણાય; એવી માંદગીવાળીની સેવા-શુશ્રૂષા કરવી એ તો સેવાધર્મ છે, દયાધર્મ છે, પરોપકારધર્મ છે, એ અનુકર્યા છે અને એમાં પુણ્ય છે. આ વાત બાઈઓ ખાસ ધ્યાનમાં લેવે અને સાધુ-સાધ્વીઓ પણ એવી બાધા આપવાની ખટપટમાં ભલા થઈ ન પડે.

વ્યાયામ અને અંગખીલવણી.

પૂર્વકાળના પુરૂષોની જીવનીઓ જતાં માલમ પડે છે કે, તેઓ યોગ્ય ઉમ્મરે વિવાહિત થવા પહેલાં અંગખીલવણી અને શસ્ત્રકલાઓનો અભ્યાસ કરતા હતા. દુર્યોધન, ભીમ અને અર્જુનની ખાટ્યાવસ્થાની કસરતો અને તેમના શસ્ત્રખેલો આ વાતની સાબિતી છે. ભગવાન મહાવીરદેવના પિતા સિદ્ધાર્થરાજનાં વિવિધ પ્રકારનાં વ્યાયામોનું વર્ણન, જે કલ્પસૂત્રમાં આપેલું છે તે સ્પષ્ટ પૂરવાર કરે છે કે, પૂર્વકાળના પુરૂષોની દિનચર્યામાં વ્યાયામ-ક્રિયા પણ એક આવશ્યક ક્રિયા ગણાતી હતી. કુમારપાળ રાજનાં વ્યાયામોનું વર્ણન હેમચન્દ્રાચાર્ય પ્રાકૃત 'દ્વયાશ્રય' કાવ્યમાં કરે છે. રાજકુમાર હોય કે વણિકકુમાર હોય, દરેકને બ્રહ્મચર્ય તથા વ્યાયામ દ્વારા, શરીરખીલવણીની સખત જરૂર છે. આ વિષયમાં વસ્તુપાલ-તેજપાત્ર, વિમળશાહ, ઉદયન, ભામાશાહ વગેરે વણિક સન્નનોનાં ઉદાહરણ મશહૂર છે. પહેલી ઉમ્મરમાં બાંધો બાંધાઈ ગયો તે બાંધાઈ ગયો. પછી તો જો કે "જાગ્યા ત્યાંથી સવાર છે જ," પણ "રાઈના ભાવ રાતે ગયા" એમજ કહેવાય.

સ્ત્રીઓને અંગકસરતની જરૂર.

પુરૂષોની જેમ સ્ત્રીઓને પણ અંગખીલવણીની જરૂર છે. પૂર્વકાળની કુમારીઓ તથા મહિલાઓની શક્તિઓનાં વર્ણન જોઈએ છીએ, ત્યારે આજની કમબેર અબળાઓની નિર્બળ દશા પર ખરેખર દિલગીરી છુટે છે. પરિણામે જેવી ભૂમિ તેવો પાક ધાય એમાં શી નવાઈ ? ગામડાંની કણબણો, પટલણો,

ભરવાડણા જુઓ કેવી હડ્ડી-કડ્ડી, મજબૂત અને ખલવાન હોય છે. એક મુક્કો મારે તો માણસને ધરતી ભેગો કરી દે. જ્યાં સુધી માતાઓમાં શક્તિ નહિ ખીલે, ત્યાં સુધી ખલવાન સન્તાનની આશા રાખવી વ્યર્થ છે.

આજની કન્યાઓ આવતી કાલની માતાઓ છે. અને નેશનલ બિલ્ડીંગના યાંભલા તેમની પાસેથી પૂરા પડવાની આશા છે. એટલે તેમને પણ પ્રદ્યુષ્યકાળમાં વિદ્યાધ્યયનની સાથે સાથે વ્યાયામ અને ખલપ્રયોગમાં પ્રવીણ બનાવવાની આવશ્યકતા છે.

પ્રાચીન નારીવિભૂતિ.

જે કૈકયીએ સમરાંગણમાં દશરથરાજના સ્વની ધરી એકાએક ટુટી જતાં પોતાની આંગળીને તે ધરીની જગ્યાએ ગોઠવીને પોતાના સ્વામિનાથને નિરાશામાંથી ઉગારી લીધો હતો; જે સીતા, રાવણ જેવા મદોન્મત્ત રાક્ષસથી પણ જરાય ભયભીત નહોતી થઈ; અને જે દ્રૌપદીએ જયદ્રથરાજને ધક્કો મારી નીચે પાડી દીધો હતો, તેમનાં પરાક્રમ કેવાં હશે! એવી વીરાંગનાઓના પુત્રો મહાન વીર યોદ્ધા નિકળે એમાં શું આશ્ચર્ય! ઉદરો તો ઉદરડીમાંથી અને ગુલામો ગુલામડીમાંથી પેદા થાય. બહાદૂર નેપોલીયન કહે છે કે મને વીરતાનો પાઠ ભણવનાર મારી માતા છે. જ્યારે જ્યારે કોઈ દેશની ઉન્નતિ થઈ છે, તેમાં આદિ કારણ તરીકે નારી-શક્તિનો પ્રભાવ છે. હિન્દુધર્મમાં ‘ગાર્ગી’, ‘ગાંધારી’ વગેરે મહાત્મનીઓનાં નામ પ્રખ્યાત છે. જે, યાજ્ઞવલ્ક્યઋષિને શાસ્ત્રાર્થમાં હાર ખવરાવે છે તે બાળમુદ્ધચારિણી ‘ગાર્ગી’ નું નારીજીવન કેટલું પ્રભાવશાલી હશે? ‘ગાંધારી’ રાજસભામાં આવી ‘મહાભારત યુદ્ધ’ માંડવું કે કેમ? એ પ્રશ્નની ચર્ચા પ્રશ્નજે પૌલિટિકલ મેટરમાં ભાગ લે છે અને પોતાના પુત્ર દુર્યોધનને યુદ્ધ ન કરવા માટે ઉપદેશ આપે છે. સ્થૂલભદ્ર મહાત્માની બહેનો યક્ષા, યક્ષદત્તા, ભૂતા, ભૂતદિન્ના, એણા, વેણા અને રેણા એવી બુદ્ધિશાલિની હતી કે પહેલીને, એક વાર સાંભળતાં, બીજીને જે વાર, ત્રીજીને ત્રણ વાર, એમ છેલ્લીને સાત વાર સાંભળતાં અખ્યાબંધ પ્રલોકો યાદ રહી જતા હતા. આજે સ્ત્રીનું સ્થાન કેટલું દીન-હીન છે. તેને તુચ્છ, અજ્ઞાત, દુર્બળ અને એક પ્રકારનું ‘‘મશીન’’ સમજી તેનો જે અવગણના થતી આવી છે તેનું જ એ પરિણામ છે કે ‘‘શક્તિમાતાને!’’ કોપ દેશ ઉપર ઉતરી આવ્યો છે, અને દેશની દીન દશા સુધાર્યું સુધરતી નથી. જે કે હાલના રાષ્ટ્રીય યુદ્ધમાં મહિલાઓએ પોતાની શક્તિનો સરસ પરિચય દેખાડ્યો છે. અને તેમનો ત્યાગ, તેમની સેવા, તેમની હિમ્મત અને તેમની મહેનત દેશની વર્તમાન હિલચાલમાં સુંદર રંગ પૂરી રહ્યાં છે. છતાંય મોટે ભાજે અખ્યાઓ હજી નિર્બળ હાલતમાં છે અને ખાસ કરીને જ્યાં પડદાનો

રિવાજ છે ત્યાંની અબળાઓનું તો પૂછવું જ શું? એક ગૃહસ્થ સ્ટેશન પર એક ઓળખીતા ભાઈને કહે છે કે “ભાઈ! આ પાંચ ટ્રંક છે, જરા ધ્યાન રાખજો, હું ટિકિટ લઈ આવું.” ત્યારે પેલો ભાઈ કહે છે કે—“મહેરબાન! પાંચ ક્યાં છે. આ તો ચાર છે.” ત્યારે એ ગૃહસ્થ મ્હોં મલકાવીને બોલ્યા: “ચાર ટ્રંક આ અને પાંચમો ટ્રંક આ મારી ઝોરત!” હાય! સ્ત્રીને પણ એક ટ્રંકની જેમ સાચવવી પડે એ કઈ હૃદની દુર્બલતા ! એ તે ઢીંગલી સમજવી કે પૂતળી !

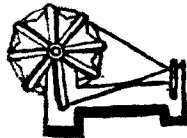
છતાં ન ભૂલવું જોઈએ કે, નારીની આત્મસત્તામાં એક એવી વિલક્ષણ શક્તિ છુપાયેલી છે કે જેનો સમુચિત વિકાસ થાય તો તેના આધાર પર આખા રાષ્ટ્રનું ઉત્થાન થઈ શકે. એક વિદ્વાનના શબ્દો છે:—

“ The hand that rocks the cradle rules the world, ”

અર્થાત—જે સુકુમાર હાથ પાલણામાં બચ્ચાંને ઝૂલાવે છે તેમાં જયતનું શાસન કરવાની પણ શક્તિ મોજૂદ છે.

રેંટિયો અને ઉપસંહાર.

હવે ઉપસંહાર કરતાં, જહેનોનું ધ્યાન ખાદી અને રેંટિયા તરફ ખેંચું છું. ઘરે ઘરે રેંટિયાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. એમાં બહુ લાભ છે. ગરીબ-ભૂખ્યાને રોટલો ઘડીને ખાવા આપીએ તો એમાં પુણ્ય કે પાપ? પુણ્યજ. જો કે રોટલો ઘડવામાં અગ્નિકાય વગેરે છકાયની વિરાધના સમાયલી છે, છતાં તેમ કરીને ભૂખ્યાને રોટલો ખવરાવવો એમાં પુણ્ય છે. તેમ રેંટિયો ફેરવવાથી અને ખાદી ધારણ કરવાથી લાખો ભૂખ્યાં કુટુંબોનાં મ્હોંમાં રોટલો પડે છે. માટે તેમાં પુણ્ય છે, ધર્મ છે, દયા છે, પરોપકાર છે. એમાં અનેક ફાયદા સમાયલા છે. માટે “વાયુકાયની વેવલી” વાતો ઉપર નહિ ભરી જતાં સ્વ-પરના ભલા માટે, કુથળીમાં ટાઈમ ખરાબ ન કરતાં રેંટિયાનો ઉપયોગ કરવો બહુ જરૂરી છે. આશા રાખું છું કે મારા શબ્દોમાંથી યોગ્ય સાર ગ્રહણ કરીને આત્માનું હિત થાય એવો માર્ગ તમને સાંપડે અને તમારું કલ્યાણ થાય. બસ, એમાં શાન્તિ !

ન્યાયતીર્થ-ન્યાયવિશારદ પરમ પૂજ્ય મુનિમહારાજ

શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજનો

સૂન્દેશ.

[“પ્રબુદ્ધ જૈન” ના તા. ૨૦-૨૦-૩૧ ના શરૂઆતના અંકમાં પ્રગટ થયેલ.]

બહાલા ઉત્સાહિત યુવકો !

સામાજિક, રાષ્ટ્રીય કે ધાર્મિક સંસ્થાના પુનરુદ્ધારનું કાર્ય કુદરતે તમને અપ્યું છે. તે તમેજ કરી શકવાના. તત્કાળ સંગઠન તમારામાં થવાની જરૂર છે. બ્રહ્મચર્યનો પ્રચંડ દંડ ધારણ કરી કમ્પ્લેક્ષમાં ઉતરો ! પ્રજામાં આન્દોલન મચાવો ! સમાજમાં ક્રાન્તિ ઉત્પન્ન કરો ! લોકોમાં ‘હો ! હો !’ થઈ તો રહોજ છે, વળી ખૂબજ થવાનો, અને થવોજ જોઈએ. ક્રાન્તિના કોશાહુલોમાંથી જ અરૂણોદય પ્રકટે છે. સમય તમને હાકલ મારી રહ્યો છે. સાંભળશો ? તમારી જવાબદારીનો ખ્યાલ કરશો ? સમાજમાં દહાય લાગી હોય અને ધર્મનો કાટ વળવા ઝેડો હોય તેવે વખતે તમને ઐશઆરામ કેમ સૂઝે ? તમારી ત્યાગભાવના પર તો દેશ, સમાજ અને ધર્મનાં પુનર્વિધાન ઘડાયાં છે. તમારી નબળાઈ પર તો સમાજ રસાતળમાં જાય ! અને એનો શ્રાપ તમારે માથે ઉતરે ! તમારી જીવાનીનો જોશ, તમારું ઉછળતું ખમીર, તમારી જ્ઞાન-શિક્ષા અને તમારું જીવન-સર્વસ્વ ધર્મની જીજ્ઞાસી જ્યોતને પુનઃ પ્રજ્વલિત કરવામાં ખતમ થઈ જવું જોઈએ. ઉઠો ! અને ખખેરી નાંખો કાયરતાનાં જાળાં ! યા હોમ કરીને ફૂદી પડે કમ્પ્લેક્ષના મેદાનમાં ! શાસનદેવ તમારો સહાયક છે. અને વીર-ધર્મના જય-લોચની યશોમાળ તમને વરશે.

—ન્યાયવિજય

“કલમના કટાક્ષ.”

[તા. ૨૬-૧૦-૧૯૩૧ ના હિન્દુસ્તાન અને પ્રજામિત્રમાં પ્રગટ થયેલ.]

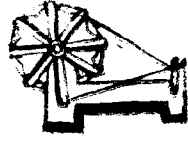
અહિંસાનો અતિરેક.

જૈન ડોમે ‘અહિંસા’નો અતિરેક કર્યો છે, અને તેનાં વધુ પડતાં વ્યસનથી પ્રજાને ખાયલી અને નમાલી બનાવી છે, એવો આક્ષેપ કેટલીક વખત કરવામાં આવે છે; અને તેમાં તથ્યાંશ રહેલું છે, એમ જનતાની ખરી હાલતનો કોઈ પણ જાણકાર કબ્બા વગર રહી શકશે નહીં. આ બાબતમાં હાલમાં કોટના ઉપાશ્રયમાં ખીરાજતા ન્યાયવિશારદ—ન્યાય-તીર્થ મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજી સાથે વાર્તાલાપ કરતાં, તેઓએ જે ખુલાસો કર્યો હતો, તે દરેક જૈન ભાઈબહેને પોતાના અન્તરમાં કોતરી રાખવો જોઈ છે. શું દુષ્ટા આપણા પેટને પીટી રહ્યા હોય, અને આપણું ગળું ઘુંટી રહ્યા હોય, ત્યારે પણ આપણે ‘અહિંસક’ રહેવું જોઈએ ! એવી મતસખનો સવાલ પૂછવામાં આવતાં, સાધુ-સન્તોએ તો મન-કર્મ-વચન વહે અહિંસક રહેવું જોઈએ, એમ કહી, વ્યવહારમાં પડેલા અન્ય ગૃહસ્થો માટે તેઓએ શ્રી. હેમચન્દ્રના યોગશાસ્ત્રનું નીચેનું સૂત્ર કહી સંભળાવ્યું હતું:—

“નિરાગ્રસજન્તૂનાં હિંસાં સંકલ્પતસ્ત્યજેત્.”

આ સૂત્રનો તેઓશ્રીએ કરેલો અર્થ હું એમ સમજ્યો છું કે, કોઈ પણ માણસે સ્વાર્થ, શોખ કે આગ્રહની ખાતર નિરૂપદ્રવી જીવોની સંકલ્પપૂર્વક હિંસા કરવી નહીં. મતસખ કે અજાણતાં હિંસા થઈ

જ્ય તો આપણો ઉપાય નથી; અને આત્મસંરક્ષણાર્થે ઉપદ્રવી અપરાધીઓની હિંસા કરવી એ અનિવાર્ય થઈ પડે તો તેમાં આપણો દોષ નથી. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, અસંખ્ય જીવોની હિંસા વડે જ થતાં રેશમ, મોતી આદિના વેપાર ધર્મિષ્ઠ કહેવાતા જૈનો યથેચ્છ રીતે કર્યે જાય છે: પણ જ્યાં 'હિંસા-અહિંસા' ની ચર્ચા ચાલે, તે આત્મરક્ષણ અગર દેશરક્ષણ માટે હિંસા વગર ના ચાલે એમ કોઈ કહે તો, એ જ જૈન બ્રાહ્મણો 'અહિંસા' ના શંખધ્વનિ વડે આપણા કાનના પરદા ચીરી નાંખે છે! અહિંસાનો અતિરેક કરનારા આવા ધર્મધેસા જૈન બ્રાહ્મણો શ્રી. હેમચન્દ્રાચાર્યજી અને મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજીનો સહયોગ સમજે, અને સમયને ઓળખીને ચાલે એટલુંજ કહેવું આજે તો ખમ થશે.

લોલેષુ લોલે મન एकमस्ति
 कार्यं परं निग्रहणं च तस्य ।
 अपेक्ष्यते तत्र महान प्रयत्न-
 स्तदर्थमभ्यासपरःसदा स्यात् ॥

ચંચળમાં ચંચળ એકમાત્ર મન
 છે. અને તેનો નિગ્રહ એ મહોટામાં
 મહોટું કામ છે. તેમાં મહાન પુરુષા-
 થાની દરકાર છે. તેને માટે હુ મેશાં
 અભ્યાસ-પરાયણ રહેવું જોઈએ.

[અધ્યાત્મતત્ત્વલોકમાં શ્રી. ન્યાયવિજયજી.]

સાધુ-સંસ્થાની વર્તમાન જીવન-દશા.

[તા. ૧-૧૧-૩૧ ના 'જૈન' માં પ્રકાશિત.]

(લેખક:-ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમદ ન્યાયવિજયજી સહારાજી)

ત્યોગ-માર્ગ સર્વોત્તમ ધર્મ છે. અન્યાસના પંથે એ મહાન્ ધર્મ સધાય છે. મુનિ-જીવનનું અદ્ભુત માહાત્મ્ય છે. તેની શીતલતા અન્દન અને અન્દ્ર કરતાંય અધિક વર્ણવી છે. વૃક્ષાદિ એકેન્દ્રિયની છાયામાં જતાં ટાઢક વળે છે, તો મુનિનાં ચરણોની છાયામાં જેસતાં કેટલી શીતળતા મળે ! મુનિના મુનિધર્મનું એ સૌરભ છે કે તેની આસપાસનું વાતાવરણ શાન્તિમય હોય. તેનું સંયમ-તેજ આત્મ-ખળનો ભાસ કરાવે, તેની શાન્ત મુદ્રા આલહાદ આપે અને તેનાં વચન મીઠાં રસ પાય. આવું પુણ્યમય જીવન કોને વન્દનીય ન હોય ? છતાં આજે દિવસે દિવસે મુનિવર્ગ તરફ આદર કેમ ઘટતો જાય છે ? આ વાતનો અમારે પોતેજ વિચાર કરવો રહે. અમારા અધ્યાન્ત વ્યવહારે, અમારા કલહ-જીવને, અમારી ઉપાધિ-ધર્માલે સમાજના વાયુમંડળને બહુ ક્ષુબ્ધ કરી મૂક્યું છે. પશ્ચાપક્ષી, ખેંચાખેંચી અને ઇર્ષ્યા-દ્રેષના ખળભળાટ એવા મચી રહ્યા છે કે મુનિવર્ગ પ્રત્યે જનતાની આસ્થા બહુ ઓછી થતી ચાલી છે. એક તો અમારામાં અદ્વાકાશરોની સંખ્યા બહુ અધિક છે, અને વિદ્વાન્ ગણુતાઓનું પણ જ્ઞાન-તેજ પ્રાયઃ જ્ઞેષ્ટતા પ્રમાણમાં ઝગમગતું નથી, જેથી આજનો શિક્ષિત-વર્ગ સાધુઓ તરફ આકર્ષિતો નથી. અમારી સંસ્થામાં કુસંપ તથા ઝગમગોનાં વાદળ હાલ એવાં ઘેરાયાં છે કે, અમારા વર્ગ તરફ તેમની અરુચિ

વિશેષ વધતી જાય છે. એક-દર તમામ સમાજની ભક્તિ-લાગણીમાં બહુ ફેરફાર થઈ ગયો છે. સુગન્ધ વગરના પુષ્પની કેટલી કદર ! અંગત રાગી યા વ્યક્તિગત મોહ ધરાવનારા ભલે અમને ગૌતમાવતાર (!) માનતા હોય, એથી શું દહાડો વળ્યો ?

મુનિ-ચર્યાની વાસ્તવિક સ્થિતિ વિચારતાં અહિંસા, સત્ય અને અપરિ-
ગ્રહના મહાન્ આદર્શો ક્યાં અને આજની વધતી જતી અનેકાનેક ઉપાધિ-
ઓની ધમાલો ક્યાં ? મહાવ્રતધારીઓને તરપણી-પાતરાં, કપડાં-કાંબળ, મલ-
મલ-ફલાટીન, ઓઘા-વાઘા અને પુસ્તક-પાનાં વગેરેના પેટી-પટારા ભરવાના
હોય ? એવા પટારા અને કબાટોના સ્વમાલિકીના સંગ્રહ કરવાના હોય ? આવા
પરિગ્રહના પોટલા રાખવાના હોય ? નિર્ગન્ધ-જીવનની ચર્યાનો ખ્યાલ કરતાં
અમારામાં પહેલું ગાળડું અમારે નિહાળવું જોઈએ. શ્રમણ-જીવનમાં સ્વાદેન્દ્રિયને
થકવવાની કોશિશ ચાલે; ત્યાં સતત સરસ માલમલીઠાની ગવેષણા ન હોય. એ
સંન્યાસી જીવન, તટસ્થ સદુપદેશ આપી આપો સમય શુભ જ્ઞાન-ક્રિયામાં
જીવવાનું છે. એ કપાય-શમનની સાધના છે, ત્યાં પછી રાગ-દ્વેષના
અખેડાઓમાં પડવાનું કેવું ?

“ અજ્જપ્પમિદ્ સંજમે દુરારાહણ મવિસ્સદ્ ” એવાં વચન આગળ
કરી અમે અમારા શૈથિલ્યનો અચાવ નથી કરી શકતા. તેવાં વચનોનો તાત્પર્યાર્થ
એ જ છે કે, જિનકાલિક યુગના શારીરિક સંહતનથી જેટલે દરજ્જે
સંયમ-સાધન બની શકતું હતું તેટલે દરજ્જે બનવું આજે શક્ય નથી.
પણ આજના કાળમાં બની શકે તેટલી હદે સાધન ન કરાય
તો એ શ્રમણ-જીવનની ચાળખી નગળાઈ જ ગણાય. આપણે આપણી
સંયમ-ભાવનાનો ઉપયોગ કરવામાં સંલગ્ન હોઈએ તો પદવીઓની પાછળ જે
ધમપછાડ થાય છે તે જોના બને ! સદ્ગુણીને તો પદવી શોધવા નિકળે છે,
જ્યારે નિર્ગુણી માણસ પદવી પાછળ દોડધામ કરે છે. સદ્ગુણીનો સંગ
થતાં પદવીનું મહત્ત્વ વધે છે, જ્યારે નિર્ગુણીને પદવે પડવાથી તે વગોવાય
છે. ઉમેદવાર ચાહે નિરક્ષર-ભટ્ટાચાર્ય હોય, તો પણ ગતાનુગતિક તપ-ક્રિયાની
મેહનતે તે ‘ પંન્યાસ ’ થઈ શકે છે. તેવી જ રીતે એકાદ શિષ્યનો સહકાર મળતાં
અયોગ્ય હાલતમાં પણ ‘ આચાર્ય ’ પદવીના શિખર સુધી પહોંચી શકાય
છે ! કેટલી અન્યાયુન્ધી ! એક સમય એ હતો કે પદવીનું માન હતું અને
પદવીધારી પૂજ્યતા. પણ આજે તો પદવીઓનો સફાઈ ફાટ્યો છે અને
અધિકાંશ ન્યાં-ન્યાં ટકાના થઈ ફેરે છે.

નીતિ-સૂત્ર તો એ છે કે—

“ First deserve and then desire. ”

અર્થાત—પહેલાં યોગ્ય બનો અને પછી મનોરથ કરે. અસ્તુ.

૫૧ી અમારામાં કેટલેક સ્થળે ચેલા-ચાપટ વધારવા ખાતર પણ કાવતરાં કંઈ એછાં રચાતાં નથી. અને એ વાત તો આજે જગમાં ચક્રોળે ચઢી છે. મહામોહનું વાદળ એવું ઘેરાએલું છે કે, એક સમુદાયના ગુરુ-ભાઈઓની અન્દર અન્દર પણ એકના ચેલાને બીજે હડપ કરવા બળ પાથરે છે ! એકની કમાણીને બીજે “ હોયાં ” કરી જવા મથે છે ! સ્વાર્થદૃષ્ટિ અને સંકુચિતતાની મલિન મનોદશાના પરિણામે સાધુઓ માંહોમાંહો લડે છે, ઝઘડે છે અને વાતવાતમાં મારામારી પર આવી બંધ છે. હાય ! મુનિપદની કેટલી કમળખતી ! ન્હાના-મહોટાના વન્દન-વ્યવહારને અંગે પણ મનોમાલિન્ય બહુ વધ્યું છે. એ ખામતના વાંધાએ સાધુ-વર્ગની વિચિત્ર દશા કરી મૂકી છે. એક મકાનમાં પચાશ સંસારીઓ પોતાના ઉતારા કરી શકશે, પણ એક મકાનમાં ચાર સાધુઓ કે બે સમુદાયો શાન્તિપૂર્વક નહિ રહી શકે. હાય ! શ્રમણ-જીવનની ઉદારતા તે ક્યાં ચાલી ગઈ !

શ્રીમણ-જીવન એ વિશ્વબન્ધુત્વનું વ્રત છે. તેઓ બીજનું ભલું જ કરે. તેમનાથી બીજનું ખુરું કરાવાનો સંભવ જ ક્યાંથી હોય ! તેમના મોઢેથી કડવી-કઠોર ભાષા નિકળે જ શી રીતે ! સુગન્ધી હૃદય-કમલમાંથી સુવાસ જ નિકળે. તેઓ બીજને ઉદ્દેવેગમાં ન નાખે. “ પરોદ્દેગાહેતુતા ” એ ધર્મબિન્દુનું હારિભદ્ર વચન તેમના સ્મરણમાં હોય. તેમની આલહાદક જીવનપ્રભાથી કદાચ કોઈ અભાગીઆને આલહાદ ન થાય, તો સન્તાપ તો ન જ થાય. દ્વેષ કરનારની તરફ તેઓ ન અડ્ડાયા. ક્રોધ કરનારની સામે ક્રોધ ન કરે. આક્રોશ કરનાર સામે કુશલ વાણી વહે. નિન્દકની તરફ પણ તેઓ મોટું પેટ રાખે. વિશેષીને જવાબ આપે તો યુક્તિસિદ્ધ શૈલીમાં અને મિષ્ટ શબ્દોમાં. નીચ, ગ્લીચ ભાષાની મોરી તો જે હૃદય ‘પાયખાનું’ બનેલું હોય તેમાંથી જ નિકળે. હરિભદ્રાચાર્ય સાધુ-જીવનનાં લક્ષણોમાં એક લક્ષણ “ પારુખ્યાપરિત્યાગઃ ” મૂકે છે. મહાવ્રતોની મહત્તા પર ધ્યાન અપાય તો અમારાં માયા-દમ્ભ, કૂટ-કપટ, નિન્દા-વિકથા, ઇર્ષ્યા-દ્વેષ અને ઇળ-પ્રપચ-મૃષાવાદનાં આચરણ ખરે જ અમને ભાન કરાવે કે અમે ક્યાં સુધી નીચે ઉતરી ગયા છીએ.

આ તો અંગત કથા થઈ. બહાર પદ્ધતિ પણ વિચારવા લાયક છે. પહેલી વાત દીક્ષા-પ્રણાલીની વિચારવા જેવી છે. મારા નમ્ર મત પ્રમાણે જીવનનો

સાધારણ માર્ગ પ્રદ્યયર્થાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યાસા-
શ્રમની પરાપૂર્વથી ચાલી આવતી પદ્ધતિ પર છે. પહેલી ઉમ્મરમાં પ્રદ્યયર્થાશ્રમ
સાધી જ્ઞાન-અળ-શક્તિમાં યોગ્યતા સમ્પાદન કરીને પછી વીર્યોદ્ધાસનો
પરિણામ વધતાં એકદમ-વચ્ચેનાં એક આશ્રયે પડતાં મૂકી ચોથા
આશ્રમ પર પહોંચવું એ મહાન્ ગૌરવની વાત છે. એવા મહાત્મા
પૂર્વે થયા છે અને થઈ શકે. પણ એ વિરલ વસ્તુ છે. ઐતિહાસિક
દૃષ્ટિએ અને સામાન્ય સ્થિતિ પર વિચારણા કરતાં એ ખાસ ધોરી રસ્તો
કે 'રાજ-સડક' ન ગણાય. એમ મારો નમ્ર મત છે. મેં મારા "ઠંઠેરામાં"
જણાવ્યું છે કે—

“ગૃહસ્થાશ્રમ સાર્ધાં સંન્યસ્ત ધવુ” એ રાજ-સડક છે. તીર્થ-કરો, ગણધરો,
જ્ઞાનીઓ, મુનિવરો, મહાત્માઓ બધાય એ રાજ-સડકે ચાલેલા છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં
આવ્યા વગર સંન્યાસી થયેલાઓની સંખ્યા એ રાજ-સડકે ચાલેલાઓની
સંખ્યા આગળ એટલી બધી જુજ છે કે સમુદ્રની આગળ જળ-ખિન્દુ. ગૃહ-
સ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગર એકદમ જ સંન્યાસ પ્રહણ કરવો એ વિરલપ્રકૃતિસિદ્ધ
હોઈ એમ કરનારાઓની સંખ્યા સહેજે જુજ જ હોય; જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં
પસાર થઈને સંન્યાસ તરફ વળવું એ વિશ્વવ્યાપક સાધારણ માર્ગ ગણાય.
એટલે થોડા અપવાદોને બાદ કરતાં બધાય એ રાજમાર્ગે ચાલેલા અને
ચાલે એ દેખીતું છે.”

આમ સંન્યાસભૂમિ પર ફૂટકો મારી પહોંચી જનારા વીર જેમ
પૂર્વકાળમાં નિકળતા હતા, તેમ આ કાળે કોઈ ન જ નિકળી શકે એમ નથી.
પણ આજે તો “અનુગ્રહધિયા પરામ્યુપગમઃ” ન રહીને મોહ, પરિવારવૃદ્ધિ
અને માનેષણાની વાસના જ મહોટે ભાગે દીક્ષા-મુંડન કરી રહી છે. “અનુગ્રહધિયા
પરામ્યુપગમઃ” તો એવો હોય કે ઉપદેશ અપાય તટસ્થ અને એને પરિણામે
સુમુદુ પ્રાર્થના કરે ત્યારે તેની યોગ્યતા તપાસી, તેને લગતી આવુખાવુની સ્થિતિનો
વિચાર કરી, કલહ-કોલાહલ કે શાસન-ઉદ્ગ્રહ થવાનો પ્રસંગ ન ઉભો થવાનું ખાસ
લક્ષ્યમાં રાખી કેવળ તેના આત્મહિત માટે કારુણિક શુ તેને પ્રવચ્ચા આપે. આ
દીક્ષાની રીત છે. વગર વિચારે ઉતાવળ કરી મુનિ-ધર્મના પવિત્ર સિંહાસન પર
“કાગડો” બેસાડવામાં બહુ બેહુડુ થાય છે. દુઃખની વાત છે કે આજે દીક્ષા
જેવી મહત્ત્વપૂર્ણ વસ્તુ, જે આવે તેને આંધળીઆ કરી મુંડવાની તાલાવેલીમાં
બહુ વગોવાઈ રહી છે! આજ કારણ છે કે ભારતવર્ષમાં સામાન્યતઃ સાધુ-
સંસ્થા જે માનનીય-પૂજનીય ગણાતી હતી, તે આજે અધિકાંશ પોતાનું તેજ
શુભાવી બેઠી છે. આજના પ્રતિષ્ઠિત મહાપુરુષો પણ છડે એક વહે છે કે:-

“આજ કાલની લેવાતી દીક્ષામાં કાયરતા સિવાય કંઈ જોવામાં આવતું નથી. અને તેથી જ સાધુઓ પણ તેજસ્વી હોવાને અહલે ઘણા ખરા આપણા જેવા દીન અને જ્ઞાન-હીન હોય છે.”

(મ૦ ગાંધી.)

ગુણ—બળની જેમ સંખ્યા-બળમાં માનીને પણ એટલું તો જરૂર સમજવું જોઈએ કે નિબંધોની સંખ્યા વધારવા કરતાં સબળ આત્માઓ થોડી પણ સંખ્યામાં પ્રગટે એ વધારે યોગ્ય અને લાભકર્તા છે. પણ તે ખાલ-દીક્ષાથી નહિ. વિચારક જોઈ શકે છે તેમ આજે સમય-ધર્મ સાફ કઢી રહ્યો છે કે—

Early Diksha is generally More dangerous than early Marriage.

અર્થાત્—‘ખાલદીક્ષા ઘણે ભાગે ખાલગનથી વધુ ભયાવહ છે.’ પણ શા માટે દીક્ષા આપવામાં “હાય-વોય” કરી ઉતાવળ કરવી જોઈએ? હરિભદ્રસૂત્રનાં “ઉપાયતઃ કાયપાલનમ્” “ભાવવૃદ્ધિકરણમ્” એ વગેરે સૂત્રો પ્રમાણે દીક્ષા એકદમ ન આપતાં ઉચિત સમય સુધી દીક્ષાથીને દીક્ષાના ગુણોનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે તો શું ખોટું? પહેલેથી ઘડાવામાં મુમુક્ષુને કંઈ ગેરલાભ ખરો? દીક્ષાપૂર્વવર્તિની અભ્યાસી અવસ્થા પણ કંઈ ઓછી પવિત્ર છે? એ અવસ્થામાં દ્રવ્યતઃ લલ્લે ગમે તે ગુણુસ્થાન હોય, પણ આનંદર ઇવનમાં ભાવેદલાસ વધતાં ઉંચું ગુણુસ્થાનક ફરસી જાય તો કામ નિકળી જાય. ગુરૂં તો ‘વા’ ખાતા રહે અને ચેલો (દીક્ષા-વેષ વગર પણ) કામ કઢી દ્યે! એવી અવસ્થામાં મોત આવી જાય, તોય સદગતિ હાજર જ છે. દીક્ષા-ગુણુનું યોગ્ય પરિશીલન કર્યા પછી યોગ્ય ઉમ્મરે દીક્ષા ગ્રહણ થાય તો એવા કૃત-પૂર્વાભ્યાસ મહાભાગ પર ચારિત્રની જુલ કેવી દીપી ઉડશે! તેનું સંયમ-તેજ કેવું ખિલી ઉડશે! અને જનતાને તેથી કેટલો લાભ પહોંચશે!

આમ યોગ્ય ઉમ્મરે, જ્ઞાન-ચારિત્રની સમુચિત શિક્ષા સમ્પાદન કરી અનુભવમાં આવેલી મોહ-રાગની વિકટ ખાણાવલીને પહોંચી વળવાની આત્મશક્તિના સંગ્રહ-લાભ સાથે દીક્ષા લેવામાં કંઈ ખોવા જેવું છે જ નહિ. માત્ર ધીરજની જરૂર છે. વિલંબ થાય પણ શક્તિ કરતાં અશક્તિ માર્ગ ગ્રહણ કરવો મારો.

લજન-સંસ્થાનો યથાયોગ્ય સુધારો થતાં ન બાલવિધવાઓની સંખ્યા વધવાની અને ન તેમને માટે દીક્ષાનો પ્રશ્ન ઉઠવાનો. મતલબ કે ન્હાની બાળા કે યુવતિને દીક્ષા આપવી એ ઉચિત નથી જણાતું. આચાર્ય શ્રીવિજયદેવ-સૂરિના* સમયમાં પણ આવી જતનું બંધારણ ઘડાયલું. આજે તો બાલિકા પણ વૈધવ્યના કપટથી કંટાળી અને એલીઓ માટે તરસી રહેલી સાધ્વીઓથી ભરમાઈ જઈ ઝટ વેષ ધારણ કરી લે છે. આમ પ્રવેતાંબર કે સ્થાનકવાસી સમુદાયમાં શીઘ્ર વેષ પહેરાવી દેવાનું બહુ વધી ગયું છે. દીક્ષા ન લે ત્યાં સુધી તો ઉમેદવારને માન-સન્માનથી રખાય, ઘણા પ્રેમ-વહાલ દેખાડાય, અને એ રીતે પ્રયત્ન કરતાં ‘પક્ષી’ કાસલામાં આબુ* કે પછી જોઈ લ્યો, કેવા દંડા ઉડે છે ! એક તો નારીજતને તેની અજ્ઞાન દશાએ ઝઘડાખોર કરી જ મૂકી છે અને એથી જ એ ત્યાં સુધી ગવાય છે કે:—

“ચાર મળે ચોટલા, કઈના ભાંગે ચોટલા !”

“ચાર મળે ચોટલા, કઈના ભાંગે રોટલા !”

તેમાં વળી દીક્ષાનો હોદ્દો મળ્યો, પછી શું ‘પૂછવું’ ! હા, જેમના આત્માઓ જ્ઞાન-સંયમની શિક્ષાઓથી વિભૂષિત છે, જેઓ વૈરાગ્યવાસિત છે અને જેઓ પાપભીરુ હોઈ ચારિત્ર-સાધનમાં સતત ઉજમાળા રહે છે, તેઓ ખરેખર વન્દનીય મહાત્મનીઓ છે. તેમને પૂર્વોક્ત ટીકા સાથે કંઈયે લાગે વળગે નહીં. તેવી શ્રમણીઓ મહિલા-સમાજને સુધારવામાં શ્રમણો કરતાં પણ વધારે સફલ-પ્રયત્ન થાય. એવી શ્રમણીઓનું ચારિત્ર વિધ-કલ્યાણ માટે પણ શ્રમણ-જીવનના જેટલે દરજ્જે જરૂરી અને ઉપયોગી છે. અને હું તો એટલે સુધી કહેવાની રજા લઈશ કે, બાઈઓનાં જો વિવેકપુરસ્કાર ઉપધાન થાય તો તેવી ભિક્ષુણીઓના આશ્રય નીચે થાય, જ્યારે સાધુઓ માત્ર પુરુષોને જ કરાવે. પણ એવી કેટલી નિકળશે ! મહોટો ભાગ તો ઝઘડાખોર છે. તેમનાં લઠાઈ-ઝઘડાનાં પ્રદર્શનો, તેણીઓ જ્યાં જ્યાં પધારે છે, ત્યાં ત્યાં ખરાબર ખુદશાં મૂકી દે છે. ભણવા-ગણવાનો ઉત્સાહ તો તેમનામાં છે જ ક્યાં ? કોઈ કદાચ લોક-દેખાવ સાડ જૈન-શાળાના શિક્ષક પાસે જરા ટેં ટેં કરી આવશે. બસ, પછી પત્યું.

“સાધ્વી-સંસ્થા” ઉપયોગી અને મહાનું ઉપયોગી હોવા છતાં આજે તે વર્ગ મહોટો ભાગે નિરુપયોગી થઈ પડ્યો છે. મહોટો ભાગે તેમની દિનચર્યા સીવવા-સાંધવામાં કે કપડાં ધોવામાં પુરી થાય છે. તેમનો વખત ઘણે ભાગે સંસારી બાઈઓની જેમ કુથળીમાં અને ગામગપાટા હાંકવામાં પસાર થાય છે.

* શ્રી. બાલાભાઈ કકત્રભાઈએ છપાવેલ “સવેગી સાધુ યોગ્ય નિયમ સંગ્રહ”માં આચાર્ય શ્રી હીરવિજયસૂરિના પ્રશિષ્ય પદ્મધર શ્રી વિજયદેવસૂરિએ કરેલ “સાધુમર્યાદા-પટ્ટક” જુઓ ! તેમાં મહિલાને દીક્ષા દેવા આગત કડક અંકુશ છે.

તેઓ પણ ખતથી અભ્યાસ કરીને જ્ઞાનોપાર્જન કાં ન કરે! તેઓ પણ વિદ્યા-
ભ્યાસમાં આગળ વધી વિદુષી કાં ન બને! તેઓ પણ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને
સૂત્ર-સિદ્ધાન્ત તથા દાર્શનિક ફિલસુફીમાં પાંડિત્ય સંપાદન કરી સરસ ધર્મોપદેશિકા
કાં ન બને! વ્યાખ્યાનો અને ધર્મોપદેશ દ્વારા તેઓએ સમાજ અને શાસનને
ઉપયોગી નિવડવું જોઈએ. અને એ માટે વિદ્યાભ્યાસગની સખત જરૂર છે,
એ તેમના ધ્યાનમાં ઉતરવું જોઈએ. પણ સાધુઓનાજ ધ્યાનમાં હજી એ
નથી ઉતરતું; ત્યાં પછી સાધવીઓની વાતજ ક્યાં કરવી? સાધુઓજ નિરંકુશ
પણે દીક્ષાની મોજ-મજ માણવામાંથી ઉંચા આવતા નથી, તેમને જ નિરક્ષરોના
અહવાસમાંથી નિકળી વિદ્વાનોના સત્સંગમાં રહેવાનો ઉમંગ કે ઉત્સાહ જગૃત
થતા નથી, તેઓજ વિદ્વાન અને મૂળ સાધુ બનેની માન-પૂજા થતી
દેખી વિદ્યાભ્યાસને નકામો સમજી બેસા છે, અને તેઓજ વાણીયાઓનું
મનોરંજન થાય એટલા પુરતું શિખી લેવામાં પોતાના જ્ઞાન-વિભવની ઇતિશ્રી
સમજતા હોય છે! જ્યાં સાધુઓની જ પ્રાયઃ આ સ્થિતિ છે ત્યાં સાધવીઓની
વાત ક્યાં કરવી! પણ આમ તે ગાડું ક્યાં સુધી ચાલશે? ચોખ્ખી વાત
એ છે કે, સાધુસંસ્થાની અધોદશાનાં મૂળીયાં તેમના સંગડન-વિચ્છેદના
તળમાં સમાયાં છે. સંગડન-શક્તિનો વિકાસ થયા વગર એ સમાજનો
સગ દૂર થવા શક્ય ન હોઈ વિનાશના પથે તેનું વાહન વહેતું
રહેવાનું. સાધુ-સંસ્થાના અસુદ્ધાર માટે આચી ધગશ ધરાવનાર
મહાનુભાવોએ તેમનાં અંદર અંદરનાં વેર-ઝેર દબાવવા એવી લાઈન ગોડવવી
જોઈએ કે ધીરે ધીરે તેમના સંગડનનો માર્ગ સરળ થઈ જાય. તો જ
સાધુસમાજનું ભડું થવું છે. નહિ તો એ મહાન સંસ્થાનું તેજ આગે એટલું
બધું હણાઈ રહ્યું છે, હણાતું જાય છે કે, એ સંસ્થાનું ભયંકર ભવિષ્ય સાદી
અક્કલનો માણસ પણ ખુસ્તી કલ્પનાથી જોઈ રહ્યો છે.

બીજી વાત અમ લોકોને માટે એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે,
અમારે અમારી ઉપદેશ-શૈલીને ઉચિત માત્રામાં ઉદાર બનાવવાની જરૂર છે.
“લીલવણી-સુકવણી” જેવી બાબતો તરફ સમાજને આકર્ષવાનો જેટલો પ્રયત્ન
થાય છે, તેટલો તેને નૈતિક જીવન વિષેના ઉપદેશો પુરા પાડવામાં નથી થતો,
એ મહોટી બાબત છે. વળી વ્યાખ્યાનનું ઐચિત્ય પણ સમજવાની જરૂર છે.
સાધારણ સમજવાળા શ્રાતા વર્ગની આગળ ‘પત્રવણા’ જેવાં સૂત્રો વ્યાખ્યાનમાં
વંચાય એનો શું અર્થ? તેમને તેમાં શું રસ પડે? તેથી તેમને શો
જ્ઞાનનો લાભ થાય? હા, પોતાને તો સૂત્ર-સ્વાધ્યાય થાય, પણ વ્યાખ્યાન
તરીકે એની સફળતા કેટલી! સમાજની પરિસ્થિતિ જોતાં તો તેમને આચા
ગૃહસ્થ તરીકેનાં કર્તવ્યોના પાઠો નિયમસર શિખવવાની જરૂર છે. અમારી
વ્યાખ્યાન-શાળા આ રીતે એક શિક્ષણ-શાળા બનવી જોઈએ. શ્રાતાઓમાં સારી
વિચાર-ભાવનાઓ સિંચાય, તેમના કર્તવ્ય-માર્ગનું તેમને ભાન થાય, હાનિ-

કારક રિવાજો દૂર થાય અને તેમની જ્ઞાન-શિક્ષામાં વૃદ્ધિ થાય, એ આતુર્ભાસિક વ્યાખ્યાનોનાં ક્ષણ છે. ધર્મોપદેશક મુનિવરોની ધર્મોપદેશકતા આ રીતે ચરિતાર્થ થવાની જરૂર છે. જેને ખરી રીતે ‘બહેર ભાષણ’ કહેવામાં આવે છે, તેની પણ અમ મુનિઓમાં મહોટી ખામી છે. વાણિઆઓના કે શ્રાવકોના ટોળામાં વ્યાખ્યાન આપવું એ બહેર ભાષણ ન કહેવાય. જૈન શાસનનો વિશિષ્ટ ઉદ્દ્યોત તો જૈનેતર જનતા અને જૈનેતર વિદ્વાનોવાળી સભામાં વ્યાખ્યાનો આપવાથી થઈ શકે. વિદ્વાન્તાની ખરી કસોટી ત્યાં થાય. એ માર્ગે કામ કરતાં આવડે તો જૈનધર્મની મહત્તા ફેલાય. નહિ તો સમયધર્મના અનભિજ્ઞ “વેદીયા” “વિવાહની વરસી” જેવું કરી મૂકે. તેવી સભામાં જુની ઢબે પોતાના સામ્પ્રદાયિક ધર્મનું પાત્રાણ કરવાથી કામ ન ચાલે. ત્યાં તો વિશ્વધર્મ પર પ્રકાશ પાડવાનો હોય. સત્ય સિદ્ધાન્તને બાધ ન આવે તેમ વિશ્વમાન્ય સિદ્ધાન્તોનું પ્રતિપાદન કરવાનું હોય. એથી જૈન ધર્મનું માન વધે. આવી વ્યાખ્યાનૃત્વ-શક્તિ વિકસાવવા માટે અન્યાન્ય ભાષાનાં સારાં સારાં પેપરો અવલોકવાની જરૂર છે, અન્ય ધર્મશાસ્ત્રોનું સમુચિત જ્ઞાન સંગ્રહવાની જરૂર છે અને મોટા મન રાખી ઉદાર સ્વભાવ કેળવવાની પણ જરૂર છે. ઉચિત માત્રામાં મત-સહિષ્ણુતા અને સમય ચૂચકતાના ગુણો વ્યાખ્યાતામાં અવશ્ય ખિત્તવા જોઈએ. આ બાબતની અમ સાધુઓમાં જે ખામી છે, તે દૂર થવી જોઈએ. અમ મુનિઓ આગળ નવીન શિક્ષિતો આવતાં ભડકે છે, એનું કારણ પણ દૂર થવું જોઈએ. તેમને જ્યારે તેમના પ્રશ્નો માફક જવાબ નથી મળતો, ત્યારે તેમને અસન્તોષ થાય છે. પણ એવા માફક જવાબ આપનારા બધા ક્યાંથી હોય! પણ એવા ન હોય તેમણે તેમને “નાસ્તિક” આદિ વિશેષણોથી શું કામ તરછોડવા જોઈએ? એમ તરછોડવાથી શું તેઓ કેકાણે આવશે? “અવોધેઽપ્યનિન્દા” એ હરિભદ્રનું ધર્મગિન્દુમાં કરમાન છે. એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા કાયક છે. એણે કે વિપરીત સમજનારને પણ નિન્દીએ નહિ, એમ તેઓશ્રી એ સૂત્રથી ફરમાવે છે. કાં તો જ્ઞાનશક્તિથી તેમના બુદ્ધિ-પ્રદેશ પર પ્રકાશ નાખવો જોઈએ, યા તો સમતા ગુણથી તેમના હૃદય પર પ્રભાવ પડવો જોઈએ. તેઓ સંતોષાય એવી આ જે રીતો છે. જે કે એ જે રીતોમાં બહુ તકાવત છે. પણ તુચ્છકારવાથી તો તેઓ મુનિઓથી વધારે વેગળા બસતા બન્ય છે. અને યાદ રાખવું જોઈએ કે, ભાવી સમાજ તો એમનાથી બનવાનો છે. એટલે તેમના હૃદયપ્રદેશો વિપર્યસ્ત થતાં તેમની ઓલાદ પર પણ શાયદ તેવા સંસ્કારો પડવા સંભવ છે; અને એ સ્થિતિ ધર્મસંસ્થાને કેટલી બાધક નિવડે એ વિચારવા જેવું છે. કેટલીક વખત અકષ્ટાક્ષર મુનિઓની જેમ સાક્ષર મુનિવરો પણ તે લોકોના વિચિત્ર પ્રશ્નો પર ઉશ્કેરાઈ બન્ય છે. આથી તે લોકોને વધારે નારાજ થવાનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે. વિકટ પ્રશ્નો પર પડે નાખવાની ખૂબીથી પણ વાકેફ થવાની જરૂર છે. એથી આકર્ષણ ન થાય તો ઐમનસ્ય તો જાળવાય જ, વૈમનસ્ય તો ન જ ઉભું થાય.

વીતરાગ પરમાત્માની મૂર્તિ પર અંગપ્રશોભન થટે ?

મુંબઈ-કોટના વ્યાખ્યાન-પીઠ પરથી ન્યાયવિશારદ— ન્યાયતીર્થ

શ્રીમદ્ ન્યાયવિજયજી મહારાજે આપેલું ભાષણ.

'પરમાત્મા પરમેશ્વર વીતરાગ છે. રાગદ્વેષાદિ સકલ દોષોથી રહિતપણું એ જ ઇશ્વરત્વનું લક્ષણ છે. એ દેવની સ્થાપનાનું ધામ તે દેવાલય. ત્યાં આપણે શું કામ જઈએ છીએ? દર્શન કરવાનું કંઈ કારણ? કારણ એક માત્ર આત્મશાન્તિ મેળવવી એ છે. રાગ-દ્વેષરૂપ સંસાર-દાવાનલના પ્રચંડ તાપથી બળ્યા-ઝળ્યા જીવોને વીતરાગ પરમાત્માનાં શરણ સિવાય બીજું કોઈ શાન્તિનું સાધન નથી. હૃદયની શુદ્ધિ માટે, આત્માની શાન્તિ માટે, ઇન્દ્રિયોના વશીકરણ માટે અને કષાયોનો પરાજય કરવા માટે આપણે દેવદર્શને જઈએ છીએ. અન્દરનો મેલ ધોવા માટે, અન્દરના રોગોને નાબૂદ કરવા માટે, રાગદ્વેષને ખંખેરવા માટે, સત્યના પાઠ શિખવા માટે, અહિંસાનો ઓધ લેવા માટે, આત્મશક્તિના નાદ સુણવા માટે દેવાલયે જઈએ છીએ. અનન્ત શુભી મહાપ્રભુના મહાન્ જીવનમાંથી જીવનના મહાન્ પાઠો વિચારવા માટે, અહુણ કરવા માટે ત્યાં જઈએ છીએ. દેવદર્શનનો આ મુખ્ય હેતુ ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. આપણે આપણા આત્મજીવનનો વિકાસ કરવા માટે દેવાલય જઈએ છીએ. ત્યાં જઈને પરમોર્ણવલ વિધિ-પ્રભુના શુભોનું ચિન્તન કરી તેમાંના કંઈક અંશે આપણે પોતાના જીવનમાં ઉતારવા પ્રયાસ કરવાનો છે. જીવનમાં ધુસેલા દોષોનું પ્રક્ષાલન અને સદ્શુભોનું પ્રાદુષ્કરણ કરવાનો ઉદ્દેશ દેવદર્શનદ્વારા સાધવાનો છે. પરમાત્માની સાચી ઉપાસ્તિ જીવનની શુદ્ધિ કરવામાં છે.

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, દેવાલય એ શાન્તિનાં ધામ છે. પણ જ્યારે તેમાં ધમાલ અને બખેડાનાં દૂષિત તત્ત્વો ધુસે છે

ત્યારે તે, શાન્તિનાં ધામ મટી જઈ અશાન્ત વાયુમંડળને વિસ્તારનારાં થઈ પડે છે. દેવનાં ધામ કેવાં હોવાં જોઈએ? વિકારના વાયરાથી વેગળાં, પ્રલોભન અને મોહાકર્ષણથી વિમુક્ત અને શાન્તિમય જીવનનાં પ્રેરક હોવાં જોઈએ. દેવાલયમાં દાખલ થતાં લક્ષ્મી જનનું હૃદય ઉદ્ભવિત થાય અને પ્રસન્ન વૃત્તિએ ઇશ્વર-ભજન સાધી આત્માનન્દની સુન્દર અનુભૂતિ મેળવી શકે, એવું મન્દિરનું સ્વસ્થ અને શુદ્ધ વાતાવરણ હોવું જોઈએ. પણ—

આજે આપણે શું જોઈએ છીએ?

મોટે ભાગે દેરાસરોમાં એટલો ઘોંઘાટ અને ગડગડાટ જોઈએ છીએ કે ત્યાં મુમુક્ષુને આત્મ-ચિન્તન કરવાનો માર્ગ મુશ્કેલીભર્યો થઈ જાય છે. દેરાસરની આ સ્થિતિ હોય? એક તરફ કોઈ બુદ્ધા સગડા તાણુતા હોય, ત્યારે બીજી તરફ બીજા બુદ્ધા બરાડા પાડતા હોય! દેવદર્શનની આ પદ્ધતિ? બીજાઓનાં પ્રાર્થના-મન્દિરો જુઓ! ત્યાં હજારો ભેગા થવા છતાં કેટલી બધી શાન્તિ પથરાયેલી રહે છે. આપણે આ રીતભાત ક્યારે શિખીશું! ભગવચ્ચિન્તનમાં રસ લેનારાઓને આજનાં દેરાસરોના ઘોંઘાટ અને કલગલાટ બહુ અકાર થઈ પડ્યા છે. ધમાલ અને ઉપાધિના અતિરેકના કારણે દેરાસરો અનેકોને અરુચિના વિષય થતા જાય છે અને અનેકો દેરાસર આવતા બંધ થઈ ગયા છે. આ ઝોઝી દિલગીરીની વાત ગણાય? વિવેક અને સભ્યતાની જામીનું આ પરિણામ છે. વિવેક અને ડહાપણ વગરની ક્રિયા અનિષ્ટ પરિણામ લાવે છે. પ્રભુમકિતમાં દયાપૂર્વક વર્તનની જાસ આવશ્યકતા છતાં તે જાગતમાં ગડગડાક્યાય કેટલો આવે છે એ આપણે ક્યારે તપાસીશું? વિવેક વગર કૂલોના ઢગના ઢગ ચઢાવવામાં આવે અને તે માણસોના પગે ખુદાય તથા કચરાય અને વળી કેટલેક સ્થળે વાગી કૂલો, જેમાં અસંખ્ય જીવજન્ટુઓ ઉત્પન્ન થયા હોય તેની પરવા કર્યા વગર એમને એમ “નમણુમાં” (પાણીમાં) પથરાવી દેવાય એ શું દયાપૂર્વક આવરણુ ગણાય? અંગરચના કરવામાં કેટલો અવિવેક થાય છે તેનું પણ ક્યાં ભાન છે? કોટ, અંગરખા, કમળ, બદ્દીટ વગેરે વગેરે ભગવાનને પહેરાવીને તમે ભગવાનને કેવા ચિતરવા માંગો છો? એનો કોઈ દિવસ વિચાર કર્યો છે? ભગવાનને કોઈ શેડ, ડાકોર, રાબ કે નરેશ સમજી લીધા છે શું? ભગવાન કોણ છે એ પહેલાં સમજવું જોઈએ. ભગવાનને ઝોળખો! એ છે વીતરાગ. એનું આસન ધ્યાનસ્થ યોગીનું છે. એનું આસન, એની ઝેડકજ આપણને બતાવે છે કે, એ મહાન યોગી અને પરમ સંન્યાસી છે. ‘કુમારપાળ’ની મૂર્તિ પર સાંસારિક પ્રશોભન ઘટી શકે, પણ ‘હિમચન્દ્ર’ની પ્રતિકૃતિ પર ન ઘટે. દેવતાઓ અને ઇન્દ્રો “સમવસરણુ” ની રચનામાં સુવર્ણ, રત્ન

આદિના ગઠ કરતા અને અનન્ત લક્ષ્મી પાથરતા, પણ ભગવાનના અંગ પર-એક પણ અંગોપાંગ પર-જરા પણ આભૂષણ નહોતા પહેરાવતા. ઈન્દ્રો પાસે કંઈ ખોટ હતી? નહિ, પણ તેઓ વિવેકી હોય છે. તેઓ સમજે છે કે સભા-સ્થાનને સુવર્ણાદિથી ગમે તેટલું મઢી શકાય, પણ વીતરાગના અંગ પર તો કંઈ પણ આભૂષણ ન ચઢે. તેઓ સમજે છે કે અલંકારો પહેરાવીને તેમને ગૃહસ્થના દેખાવમાં ન મૂકાય. તેઓ સમજે છે કે, આભૂષણો પહેરાવવાથી એ વીતરાગ પ્રભુના પરમ સંન્યાસી શુદ્ધ સ્વરૂપને બાધ આવે. તેમના આ વિવેક અને ડહાપણને આપણે સમજવાની જરૂર છે.

ભગવાનની મૂર્તિ એ પરમ વીતરાગની મૂર્તિ છે. એટલે કે એ મહા-ધ્યાનસ્થ પરમ યોગીની મૂર્તિ છે. એ ગૃહસ્થાશ્રમની અવસ્થાનું કે રાજની અવસ્થાનું ચિત્ર નથી. ગૃહસ્થાશ્રમ કે રાજની અવસ્થાવાળું ચિત્ર હોય તો તેની ઉપર આભૂષણ ઘટી શકે; પણ વીતરાગ યોગીની ધ્યાનસ્થ આકૃતિ ઉપર આભૂષણ કેમ ઘટી શકે? આ બાબત એટલી સાદી, સરલ છે કે કોઈ પણ સમજી સહેલાઈથી સમજી શકે તેમ છે. વીતરાગની મૂર્તિ પર આભૂષણ ચઢાવવાથી તેમની ધ્યાનસ્થ યોગી આકૃતિ ન સચવાય-તેમાં બાધ આવે-તેમાં બગાડ થાય અને ધ્યાનસ્થ યોગીનો દેખાવ મટી જઈ ગૃહસ્થાશ્રમી કે રાજનો દેખાવ થાય. આ રીતે વિચારતાં સ્પષ્ટ સમજી શકાશે કે વીતરાગ પરમાત્માની યોગવાદી મૂર્તિ પર આભૂષણ ચઢાવવામાં તે મહાન પ્રભુની આશાતના થાય છે.

વીતરાગ દેવનું બાલ અવસ્થાથી માંડી અવચાન સુધીનું તમામ જીવન (Whole Life) પવિત્ર અને ઉચ્ચ છે. તેમનું આખું જીવન વિચારવા યોગ્ય છે. તેમના જીવનની દરેક ઘટી અને દરેક પગ મંગળભૂત છે. તેમના જીવનની તમામ મિનિટો અને તમામ સેકન્ડો કલ્યાણક છે. મતલબ કે તેમનું તમામ જીવન ભાવના કરવા લાયક છે. બાલ અવસ્થામાં તેઓ કેવા નીડર, સુશીલ, ખીર અને હિસ્મતવાન હતા, એવા પ્રકારની ઉચ્ચતાવાળું એમનું બાલજીવન; અને કુમાર અવસ્થામાં તેમનો મનઃસંયમ અને બ્રહ્મચર્ય આદિ શુભ-વિભવ કેટલો દેહીપ્યમાન હતો-એવા પ્રકારનું એમનું શ્રેષ્ઠ કૌમાર જીવન વિચારવા લાયક છે. એ પ્રમાણે, એમના ગૃહસ્થાશ્રમ અને રાજ્યાશ્રમની મહાન જ્ઞાનમય, મહાન સંયમમય, મહાન નીતિમય, મહાન વિવેકમય, મહાન સન્તોષમય અને મહાન પરોપકારમય જીવન-વિભૂતિ વિચારવા લાયક છે. એમના સંન્યાસની મહાતાનું તો પૂછવું જ શું! અને એમના વિશ્વદર્શી જીવનની તો પ્રતિભાઓ કરી બેસાડીએ છીએ. આમ અહીં ભગવાનનું તમામ જીવન ચિન્તન કરવા લાયક છે. અને એ

પ્રકારના ચિન્તન માટે જ આપણે દેવાલય જઈએ છીએ. ચિન્તન કરી આપણે આપણા જીવનનો ગુણ-વિકાસ સાધવાનો છે. પણ ચિન્તન કરવા માટે ભગવાનના જીવનની તે તે અવસ્થાના દેખાવો મૂર્તિમાં ઉભા કરવાના ન હોય. ગૃહસ્થાશ્રમ કે રાજવસ્થાની ભાવના કરવા માટે જો ગૃહસ્થાશ્રમ કે રાજપણાનો દેખાવ મૂર્તિ પર લવાતો હોય અને એને માટે જો મૂર્તિ પર ઘરેણાં કે દાગીના ચઢાવાતા હોય તો તે હવે આટલું વાંચ્યા પછી વ્યાજબી નહિ હરે. ભગવાનના બાલ જીવન કે કૌમાર જીવનની ભાવના કરવા માટે જેમ તે તે જીવનનો દેખાવ (બાલકની ચેષ્ટા વગેરે) મૂર્તિ પર નથી લાવતા, તેમ ગૃહસ્થાશ્રમ કે રાજપણાની અવસ્થાના ચિન્તન માટે ગૃહસ્થાશ્રમ કે રાજવસ્થાનો દેખાવ પણ મૂર્તિમાં લાવવાનો ન હોય. દેખાવ તો માત્ર એકજ, અને તે વીતરાગની પ્રશાન્ત ધ્યાનસ્થ યોગી આકૃતિનોજ. એ શિવાય સાંસારિક ભોગ-વૈભવના દેખાવ વીતરાગની ધ્યાનસ્થ આકૃતિ પર ન ઘટી શકે. ક'ચન અને કામિની એ જો સંસારનાં મહાન બંધન ગણાય છે. એ બંનેનો જેણે ત્યાગ કરી સમ્પૂર્ણ યોગી જીવન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેના ઉપર-તેની મૂર્તિ ઉપર ક'ચનના અલંકારો મળવી ગૃહસ્થાશ્રમનો દેખાવ લાવવો એ શું ફીક ગણાય વાડ ?

ગૃહસ્થાશ્રમનો કે રાજવસ્થાનો દેખાવ પણ એકલા ક'ચનથી કેમ લાવી શકાય ? ખીલ પણ ઉપકરણ જોઈએ ને ! ક'ચન સાથે કામિની પણ જોઈએ ! રામની પાસે સીતા, કૃષ્ણની પાસે રાધા, તેમ મહાવીરની પાસે 'યશોદા' મૂકે અને ઋષભદેવની પાસે 'સુનંદા-સુમંગલા' મૂકે. ત્યારે બરાબર ગૃહસ્થાશ્રમનો દેખાવ આવે ! ઉફ ! કેટલી ગેરમજબ ! !

સ્ત્રી, રાગતું ચિહ્ન છે અને શસ્ત્ર-હથિયાર દેવતું ચિહ્ન છે, તો ક'ચન કોઈતું ચિહ્ન ખરું કે નહિ ? સાદી સમજનો માણસ પણ સમજી શકે છે કે સ્ત્રી રાગતું ચિહ્ન છે, તેમ ક'ચન પણ રાગતું ચિહ્ન છે. ક'ચન અને કામિની બંને રાગનાં ઉચ્ચ ચિહ્નો છે. તેમાંથી એકેનો સમ્પર્ક, રાગને ફગાવી દઈ પરમ વીતરાગ દશાને પહોંચેલા મહાપ્રભુની ધ્યાનસ્થ વીતરાગ યોગી મૂર્તિ પર ન ઘટી શકે. આ બાબત સત્યાઈથી એટલી પરિપૂર્ણ છે કે આની સામે, કેવળ પુસ્તકોના કોરા અક્ષરોના સ્પર્શ, બાહ્ય અને શુષ્ક દેખાવો ધરવાનો કદાચ પ્રયત્ન થઈ શકે, બાકી આડું મૂકાય એવું કોઈ તત્ત્વજ નથી. રૂઢિપૂલની ચિરખરૂઢ લકીર, મધ્યસ્થ વિચારણા કરતાં જો ખસી જાય તો આ પરમાર્થ તત્ત્વ તત્કાળ હૃદયમાં ઉતરે તેવું છે.

શાન્તિનાં ધામરૂપ દેવાલયો પ્રબલને અભયના પાઠ શિખવવા માટે યોજાયલાં, તે આજે લક્ષ્મીના ધનધનાટ કરતા ભંડારોથી સભય દશામાં મૂકાઈ ગયાં છે અને

લૈયાઓની ચોકી નીચે રક્ષાઈ રહ્યાં છે. અભયનાં શિક્ષણાલયોને આમ લયા-વહુ સ્થિતિમાં મૂકવાં એ શું ઠંડાપણુની વાત ગણાય ? વાણિયાશાહીસ્વભાવ-સુસલ વાણિજ્યવૃત્તિ નીચે કચરાતું “દેવ-ધન” વેપારને ચકડોળે ચઢે છે અને એકનું અનેકગણું કરવા ગમે તેવા અધમ રસ્તે પણ ધકેલાય છે. એ ધક્કાઈ પણ જાય છે અને અન્દર-અન્દર ભરખાઈ પણ જાય છે. પોતાના વેપાર-ધનના પોષવાની યુરી દાનત પણ એનો મજેથી લાલ ઉઠાવે છે ! અજ્ઞાન દશાના પંજામાં સપડાયલું એ “મંગળ ધન” દુરૂપયોગના રસ્તે વેડકાય છે અને એથી સમાજ તથા ધર્મનું તેજ વધવાને મદદે તેનો વધ ધઈ રહ્યો છે. દેવના અલંકારો અને દેવના ધનલંકારોથી દેવાલયમાં ચોરોને પણ પેસવાનો ખૂબ અવકાશ મળે છે. અને “કતારગામ” જેવા મ્થળે દેરાસરની ચોકી કરતા લૈયાને કતલ કરીને પણ લૂંટારા દેવના ધન તરફ ધસે છે. હાય ! દેવાલયની આ સ્થિતિ ? પોતાના જ્ઞાનમાલનું રક્ષણ કરવાની પણ જેમનામાં તાકાત નથી, લયમાં મૂકાયલાં પોતાનાં ખૈરાં-છોકરાંની સંભાળ લેવા જેટલી પણ જેમનામાં હિમ્મત નથી એવો વણિક-વર્ગ કે જૈન સમાજ દેરાસરોને ધનમાલથી ભરી દેવા પહેલાં પોતાની નિર્બંધ હાલત પર જરા ધ્યાન ન આપે ?

[મુંબઈસમાચારના તા. ૩-૧૦-૩૧ શનિવારના અંકમાં અને તા. ૮-૧૧-૩૧ ના ‘જૈન’ માં તથા ‘હિન્દુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’ માં આ લેખનું પ્રકાશન થયું હતું.]

વૈભવભર્યાં જિનાલયો!

[તા. ૬-૧૨-૩૧ ના 'જૈન' પત્રમાં પ્રગટ થયેલી સમ્પાદકીય નોંધ.]

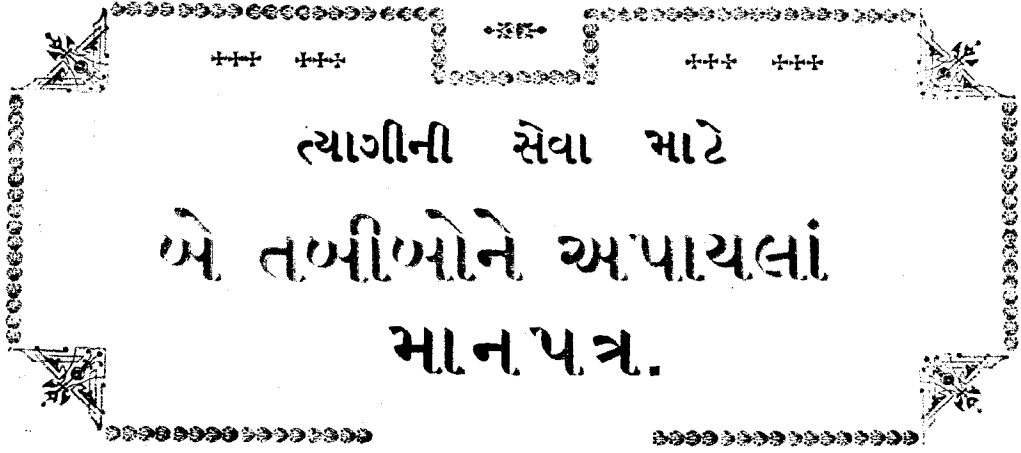
પ્રજાની સંસ્કૃતિ અને રૂચિ, એમના સ્વભાવ અને રહેણી: એનું સ્પષ્ટ દર્શન એમની સંસ્થાઓમાં મળી આવે. જે પ્રજા નિયંત્રણ અને નિયમિતતામાં માનતી હોય, જે સમાજ સાથે જ શાન્તિ અને ગાંભીર્યની આહવા સખતો હોય તે પ્રજા અને તે સમાજનાં ધર્મમંદિર, ઉપદેશમંદિર કે કળામંદિરમાં પણ એજ વસ્તુનાં સ્પષ્ટ-અસ્પષ્ટ પ્રતિબિમ્બ દૃષ્ટિગોચર થયા સિવાય ન રહે. પૂજા, ઉપાસના અને કળાપ્રદર્શનનાં સર્વસામાન્ય મંદિરો પ્રજાસમૂહની સર્વસાધારણ રૂચિ અને સ્વભાવમાંથી જન્મતા હોવાથી, જેમ માતૃપિતાની અસર અન્તાન ઉપર પડે જ તેમ સમૂહના માનસની છાપ બંધરે સંસ્થા ઉપર પડે એ સ્વાભાવિક છે. એ દૃષ્ટિએ આપણાં જિનાલયો અને વ્યાખ્યાનશાળાઓ-એટલું જ શા સાડ?—આપણાં સાધર્મિકવાન્સરૂપો, આપણા વરષોડાઓ અને પ્રાયઃ બધા બંધરે સમારભો વિગેરેમાં આપણી સ્વાભાવિક વૈશ્યવૃત્તિ, વૈભવપ્રદર્શનની મહત્ત્વાકાંક્ષા અને નિયંત્રણના છેક અભાવવાળી ધર્માત્મ દેખાઈ આવે છે. શાન્તિ, ભવ્યતા અને ઉપાસના-લક્ષિતને યોગ્ય પવિત્ર વાતાવરણ નહીં મળવાથી કેટલાક લક્ષો અને સુરૂચિ ધરાવતા ભાઈઓનાં દિલ આથી ધવાય છે. તેમને લાગે છે કે આપણે જિનાલયોને એવાં વૈભવી અને એવાં અશાન્ત બનાવી દીધાં છે કે આપણી લક્ષિતભાવના અને આપણી સંસ્કૃતિ એથી શરમાય છે. જિનમંદિર અને વ્યાખ્યાનશાળામાં આપણે પરમ શાન્તિ, સરળતા અને નિરાડમ્બરતાની આશા રાખીએ. કેમકે એ આપણો આદર્શ હોય છે. એને બદલે જ્યારે કેટલાક પ્રમાણ વગરનો ઠાડમાઠ-વૈભવ અને અસ્તવ્યસ્તતા નિહાળીએ ત્યારે આપણને જરૂર એમ થાય છે કે આમાં

મૂળ આશય અને આદર્શ બૂલાઈ જવાયો છે. આશ્ચર્યની વાત એ કે શ્રી-ન્યાયવિજયજી મહારાજ જેવા વિદ્વાનો જ્યારે મન્દિરના કોલાહલ અને વધી પડેલા વૈભવના આડમ્બર વિષે ક્ર્યાદ કરે છે, ત્યારે કેટલાકો તેની સામે શાસ્ત્રનાં શ્રેણી છૂટાં-છવાયાં અવતરણો ધરી રાખી, આશ્ચર્યપૂર્વક આજની સ્થિતિનો બચાવ કરવા મેદાને પડે છે. પરમ વીતરાગ પુરૂષના દેહની આસ-પાસ સેના-રૂપાનો ધથેરો એ શાસ્ત્રીય બચાવની વસ્તુ શી રીતે હોઈ શકે એ નથી સમજતું. શાસ્ત્રીય રીતે આવ જાદા પ્રશ્નનું પણ નિરાકરણ શોધાવું જ જોઈએ એમ જેઓ કહે છે અથવા માને છે તેઓ પોતાની સામાન્ય વિવેક-દૃષ્ટિ કે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે તો પણ તેમને યોગ્ય સમાધાન મળી રહે. જિતાણ્યોમાં અવ્યવસ્થિતપણાને લઈને આપણે ભક્તિ-ઉપાસના-ધ્યાનને યોગ્ય શાન્તિ તો ગુમાવી છે જ, પણ વૈભવસૂચક શબ્દગારને વધારવા જતાં આપણે બીજી અનેક ઉપાધિઓ વહોરી લીધી છે. અને એ બધાનાં પરિણામે પૂજના આશય અને આદર્શ પ્રત્યે પણ ઉપેક્ષા જ દાખવી છે. અમને તો આ બધી જાળનું એક જ કારણ સમજાય છે. આપણા સ્વભાવમાં જે વૈશ્યભાવના ભરી પડી છે તે જ લાગ મળતાં દેરાસરો વિગેરેમાં પણ પોતાનું સ્થાન જમાવે છે. આભરણો પ્રત્યેનો આપણો મોહ અને ઘોંઘાટ પ્રત્યેનું આપણું મમત્વ એ ધર અને બજારની વસ્તુઓ આપણા મન્દિરમાં પણ આપણે ન સમજીએ એ રીતે ઘુસી જાય છે. આપણને અત્યંત પરિચિત હોવાને લીધે તે ત્યાં પણ આપણને વહાલાં લાગે છે. કારણ કે મૂળે આપણા સ્વભાવ અને રૂચિમાંથી જ તે જન્મ્યાં છે, પડ્યાં છે અને પોષાયાં છે. જ્યારે આપણે વૈશ્ય મટી જૈન બનશું ત્યારે આપણે એની અશોભનતા જોઈ શકીશું. પછી તો શાસ્ત્રીય ચર્ચા કે વાહ-પ્રતિવાહની પણ જરૂર નહીં રહે.

इन्द्रियार्थविलासाय
न जातं तव जन्मना ।
विकासायितुमात्मानं
कर्तव्यं ते विदाङ्कुरु ॥

વિષય-વિલાસ માટે તારો જન્મ
નથી થયો. આત્માના વિકાસ
માટે તારો કર્તવ્ય-ભાગ તું
સમજ જા !

[શ્રી. ન્યાયવિજયજી]

ત્યાગીની સેવા માટે
બે તબીબોને અપાયલાં
માનપત્ર.

સાધુઓની માફક ગરીબોની પણ વિના મૂલ્યે
સેવા બજાવવાની સલાહ.

શ્રી. મણિલાલ કેઠારીની પ્રખર પ્રેરણા.

•••••

મુનિ ત્રીન્યાયવિજયજીએ આપેલો બોધ.

•••••

આ "માનપત્ર" નહિ, પણ "ભાનપત્ર" છે!

તા. ૮ મી નવેમ્બર અને રવિવારે ડૉ. એમ. વી. મોદી અને ડૉ. ધીરજલાલ એન. દક્ષતરીને માનપત્ર આપવાનો એક મેળાવડો મિન્ટરોડ પર આવેલી કાનજી ખેતશીની વાડીમાં કેટલા જૈન સ્ત્રી તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો. જે વખતે સર લલુભાઈ શામળદાસે પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું. આ સભામાં બહુિતા ગૃહસ્થોએ હાજરી આપી હતી. જેમાં શ્રી. દેવચંદ કલ્યાણજી, શ્રીયુત મણિલાલ કેઠારી, હીરાચંદ વનેચંદ દેશાઈ, શેઠ માવજી ગોવીંદજી, ડૉ. પુનશી મઈસરી, ડૉ. કલ્યાણદાસ, ડૉ. ચીમનલાલ મહેતા, શ્રી અમૃતલાલ ખોખાણો, ડાહ્યાલાલ મકનજી ઝવેરી, કરશનદાસ દામોદર, ડૉ. એચ. પી. મહેતા, શ્રી. ખેરીસ્ટર મકનજી બૂડાભાઈ તથા શ્રી. વજેશંકર સંઘવી વગેરે હતા.

સંઘના સેક્રેટરી તરફથી આમન્ત્રણ-પત્રિકા વંચાયા બાદ મિ. છોટાલાલ ઘેવરીયા વકીલે પ્રમુખની દરખાસ્ત મૂકતાં જણાવ્યું કે વકીલો અને ડોક્ટરો નિઃસ્વાર્થ ભાવે ભાગ્યેજ સેવા બજાવે છે. પણ મોદી અને

દક્તરી એ સેવાભાવી અને દયાલુ ડોક્ટરો છે. તેમણે મુનિમહારાજ શ્રીન્યાય-વિજયજીની ધર્મભાવે બળવેલી સેવા માટે સંઘ તેઓનો આભારી છે. અને આવાં સત્કાર્યોમાં સર લલ્લુભાઈ જેવા વયોવૃદ્ધ પ્રમુખસ્થાને બિરાજે એ અત્યંત ઇચ્છવાજોગ છે. શ્રીજમનાદાસ ખુશાલે ટેકો આપ્યા બાદ દરખાસ્ત તાળીઓના અવાજ વચ્ચે પસાર થઈ હતી.

સર લલ્લુભાઈનું ભાષણ.

સર લલ્લુભાઈએ જણાવ્યું કે હું જીન નથી. અને પ્રાન્તિક ભાવનાને પણ પોષનારો નથી. મારી ઇચ્છા તો આખો દેશ એક બનીને આગળ વધે એમ જોવાની છે. આમ છતાં કાઠિયાવાડી તરીકેના મારા કુદરતી અભિમાને મને અહીં આવવા પ્રેર્યો છે. અને એ કાઠિયાવાડી ડોક્ટરોને માન આપવાના કાર્યમાં ભાગ લેતાં મને ઘણો આનંદ થાય છે. વકીલોના અને ડોક્ટરોના સમ્બન્ધમાં વકીલો કદાચ ઉદાર હોય કે ન હોય, છતાં ડોક્ટરો તો કંઈક ઉદાર હોય છે. અને ધર્માચાર્યો જ્યારે મનના રોગ મટાડે છે ત્યારે ડોક્ટરો શરીરના રોગ મટાડવાનું શુભ કાર્ય કરે છે એમ જણાવી તેઓએ સહાનુભૂતિના આવેલા અનેક સન્દેશા, તારો અને પત્રા વાંચી સંભળાવ્યા હતા.

ડોક્ટરોનો પરિચય.

બાદ મિંચંદ્રકાન્તે બંને ડોક્ટરોનો પરિચય કરાવતાં જણાવ્યું કે ડો. મોટીએ ૨૫ વરસની નાની ઉંમરે એફ. આર. સી. એસ. ની માનવંતી ડિગ્રી પ્રાપ્ત કરી છે. અને હુરકીશનદાસ તથા જી. ટી. હોસ્પિટલોમાં તેઓ એન. સરજન તરીકે અચ્છું કામ બજાવી રહ્યા છે. સદ્ગત બાપુ ગુનુનું એપરેશન તેમનેજ હાથે થયું હતું. તેમની ઉંચી વિદ્વત્તા અને લાયકાતને કારણે તેમને પરીક્ષક પણ નિમવામાં આવે છે. તેમની પ્રયોગકૃશલતા મહાન યશસ્વી ગવાય છે. સાથેજ તેમની નમ્રતા, સુમનવૃત્તિ અને મૃદુ સ્વભાવ બરેજ એટ્રેક્ટિવ છે. ડો. દક્તરી (M.B.B.S.) એક ગર્ભશ્રીમંત, મોરળીના બાણીતા દક્તરી કુટુંબના ફરજનદ છે. દક્તરી કુટુંબમાં મોરળીના મહાન દિવાન કીરચંદલાઈ અમરચંદલાઈ ગોકળદાસલાઈ વિગેરેએ દિવાનગીરી કરી મોરળી રાજ્યની સેવામાં ઉત્તમ ક્ષણો આપ્યો છે. ડો. દક્તરીના વયોવૃદ્ધ પિતાશ્રી શ્રીયુત નવચંદ હોશાલાઈ મોરળીના આગેવાન વકીલ છે અને તેઓ પણ હાલના જમાનાને અનુકૂળ બહુ આગળ પડતા વિચારો ધરાવે છે. ડો. ધીરુલાઈ નાનપણથીજ ભણવામાં બહુ ચાલાક હતા અને મુંબઈ તેમજ ઘાટકોપરમાં તેઓ એક કાબેલ તેમજ યશનામી ડોક્ટર તરીકે બાણીતા થયા છે. ગરીબો પ્રત્યે તેઓ હંમેશાં રહેમદિલી બતાવે છે. અને કોંગ્રેસની સેવામાં પણ તેઓએ પોતાનો ઉત્તમ ક્ષણો આપ્યો છે.

એ પછી એ બંને ડોક્ટરોને સુંદર કાસ્કેટો સાથે માનપત્રો તાલીઓના હર્ષનાદ વચ્ચે અર્પણ કરાયાં હતાં.

મુનિ મહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી.

મુનિ મહારાજશ્રીએ જીવન-વિકાસના ઉત્તમ ધ્યેય વિષે પોતાની લાક્ષણિક ભાષામાં ઘણું સુમધુર અને ઓધક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. લોભ એ જ દરેક પાપનું મૂળ છે એ મુદ્દાને દાખલા-દલીલોથી સમજાવી તેઓશ્રીએ સેવા, સત્ય, અહિંસા, ત્યાગ અને પ્રહ્લયય વડે માનવ-જીવનને સફળ કરવાનો ઓધ આપ્યો હતો. અને વ્યક્તિ, સમાજ તેમજ રાષ્ટ્રને એકસાંપીનો મન્ત્ર સાધી પોતાની ફરજ બજાવવાની બલામણુ કરી હતી.

માનપત્ર કે ભાનપત્ર ?

શ્રી મણિલાલ ડોઠારીએ બંને ડોક્ટરોને માનપત્રથી મૂઝવિંત નહીં થતાં આ તો ભાનપત્ર છે અને તમારા શિર પર સાધુઓની માફક જ ગરીબોની પણ વિના મૂક્યે અને નિઃસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરવાની ફરજ નાંખે છે એમ ઘણી અસરકારક ભાષામાં સમજાવ્યું હતું. અને દેશની વર્તમાન ગંભીર પરિસ્થિતિ તથા દરિદ્રનારાયણોના હુઃખની હૃદયભેદક વાતો કહી સંભળાવી હતી. અને, ‘બચાં ઓછા કરો! ડોક્ટરો! અને વકીલો! તમે તમારી ફી ઘટાડો! ગરીબોને સહાય કરો! અને ખાદી પહેરો!’ વગેરે મીઠી વાણીમાં બેરહાસ ઉપદેશ કર્યો હતો. અને સિવિલ હોસ્પિટલોને કલત્રખાતાની ઉપમા આપી મર્મસ્પર્શી શિખામણુ આપી હતી. એ પછી વિજ્ઞાપાપટમના સંકટ-નિવારણુ ફંડ માટે તેઓએ ૧૫૦૦ રૂપીયાની અપીલ કરી હતી. તે વખતે ડૉ. દક્તરીએ માનપત્રની કાસ્કેટ એ ફંડમાં ભેટ આપતાં અને ડૉ. દક્તરીનાં ભત્રીજી કુમારી મધુકાન્તા શંકરલાલ દક્તરીએ પોતાની સોનાની અંગડીઓ અર્પણ કરતાં સમાજનોએ એ બેટોને સહયોગ વધાવી લીધી હતી. અને કાસ્કેટનો હરણાજીમાં ડૉ. દક્તરીએ રૂ. ૫૦૦) ની ખીડ આપતાં તે પાછી તેમનેજ સુપ્રત કરવામાં આવી હતી. અને પંદરસોની રકમ સભામાં જોતજોતામાં ભરાઈ ગઈ હતી.

માનપત્રોનો જવાબ આપતાં ડૉ. મોદીએ જણાવ્યું કે મેં મારી ફરજ બજાવવા સિવાય કંઈ વિશેષ કયું નથી. છતાં મારી નાની સેવા માટે આપે મને જે મોટું માન અને આશીર્વાદ આપ્યા છે તેને માટે હું આપનો આભારી છું.

ડોક્ટર દક્તરીનો જવાબ.

ડૉ. ધીરજલાલ દક્તરીએ માનપત્રનો જવાબ આપતાં જણાવ્યું કે, આજે આપે મારી કિચિત્ અદ્ય સેવા બદલ માનપત્ર આપીને મને અનહદ ઉપકારના ઓજ તળે દાખી લીધો છે. આજે આપે મહારી પર વેરેલાં

પ્રશંસાનાં પુષ્પો એટલાં તો વજનદાર છે કે પરમાત્મા તેનો બોલો ઉચકવાની મને શક્તિ અને લાયકાત આપે એજ મહારા અન્તરની મહોટામાં મહોટી ઇચ્છા છે. મહારી લાયકાતના કરતાં મહારી અપૂર્ણતાઓનું મને વિશેષ ભાન છે. અને આપના માનપત્રથી મારી ત્રુટિઓ દૂર કરવાની મને જે પ્રેરણા મળે છે તેને માટે હું આપનો ખાસ ઋણી છું. મુનિમહારાજ જેવા ત્યાગી વિદ્વદ્વચ અને સુસ સન્નજનની સેવા કરવાની મને મળેલી તકને હું મહારાં અહોભાગ્ય સમાન સમજું છું. અને મહારા જીવનનું લક્ષ્યખિન્દુ પણ તેઓશ્રીની ત્યાગવૃત્તિ તથા સેવાભાવનાથી રંગાઈ જાય અને રોગગ્રસ્ત, દુઃખી જનતાની નિઃસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરવાની મહારી અંતર ઉમિંઓ સખળ અને એવું ખરા જીગરથી ઇચ્છું છું.

સમાજ-સેવાનાં કાર્યો લક્ષ્મીની પાછળ ફાંફાં મારવા માટે નહિ, પણ પ્રભુના ખરા દાસ તરીકે સમાજની સેવા કરવા સાફ જ હોય. આ આદર્શ આજે ઘણે અંશે ભૂલાઈ ગયો છે. એમ ખિન્ન હૃદયે મારે કહેવું પડે છે. પણ મુનિશ્રી જેવા સદ્ગુણોનો માનવ-જીવનની મહત્તાનો સદ્બોધ સાંભળ્યા પછી પરોપકારી ભાવનાઓ પ્રબળ બને અને તવંગરોના કરતાં ગરીબોની વિના મૂલ્યે સેવા કરવાની સદ્વૃત્તિ સર્વત્ર જાગૃત થાય એવું જાનોજીગરથી ઇચ્છી મુનિશ્રી તેમજ આપ સર્વે સકળ સંઘનો મને આપેલા માન બદલ હું એક વાર ફરીથી અન્તઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માની બેસી જવાની રજા લઉં છું.

છેવટે પ્રમુખશ્રીના બોધક અને બન્ને ડોક્ટરો માટે માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવા ઉપસંહાર બાદ જયજિનેન્દ્રના પોકારો વચ્ચે મેળાવટો વિચારન થયો હતો.

‘મુ’અઈસમાચાર’ તા. ૧૧-૧૧-૩૧. “સાંજ” ૯-૧૧-૩૧.

બન્ને ડોક્ટરોને આપેલ આશીર્વાચન.

‘મોદી’ ડાક્ટર-પુંગવઃ સુચરિતૌ શ્રી ‘દાફતરી’ ડાક્ટરઃ
સૌજન્યોજ્જ્વલકૌશલોચ્ચયશસૌ નિઃસ્વાર્થસેવા-ધિયા-
સ્વાસ્થ્યં તોષવિધાયિ મામનયતામુચ્છિચ રોગાસ્પદં
તાભ્યાં હર્ષતાં ઉદ્ધિરામિ મહતીં શ્રીધર્મલાભાશિષમ્ ! ॥

— ન્યાયવિજયઃ ।

संस्कृत-पाठ

श्री. न्यायविजयल-रचित संस्कृत काव्योनुं
पठन-पाठन.

[मुंअठमां अंग्रेल साथे संस्कृत शिषता
केटलाक विद्यार्थीआ न्यायविजयल महाराजनी
पासे संस्कृत-वाचन करता; तेमां तेआश्रीनी
अनावेदी कतिपय संस्कृत कृतिआनुं पाणु वाचन
यावेतुं, जे अर्ही प्रगट करवामां आवे छे:]

सन्देशः

प्रस्तावना

इंगलीशभाषया सार्ध

संस्कृतां भारतीमपि—।

सम्पठत्सु कुमारेषु

विद्यार्थिषु सुबुद्धिषु ॥ १ ॥

अन्यान्यकाले पत्राणां

संस्कृतश्लोकरूपतः—।

लिखितानां मया प्रेम्णा

सङ्ग्रहोऽयं प्रकाशते ॥ २ ॥

(युगमम)

१-२

—अंग्रेल भाषा साथे संस्कृत भाषाते
पाणु अभ्यास करता बुद्धिशाली विद्यार्थी
कुमारो पर धरुणां वर्षी पढेलां लुदा लुदा
वअते संस्कृतश्लोकग्रन्थमां भारा स्नेहपूर्वक
दण्डेला कतिपय पत्रोते आ (अऽप)
संग्रह प्रगट थाय छे.

નિજ 'ગુર્જર' વાક્યમા—
 નુવાદસાહિતો લઘુ:—।
 સન્દેશા ઉપયોગી સ્તાદ્
 વાચકાનાં યથાસ્થિતિ ! ॥ ૩ ॥

—'યુજરાતી' અનુવાદસાહિત લઘુ
 'સન્દેશ' વાંચનારાઓને તેમની સ્થિતિ
 અનુસાર ઉપયોગી થાઓ !

પ્રોત્સાહનમ્ ।

(૧)

અયિ ! ત્વદીયે કુશલં શરીરે ?
 કચ્ચિત્ ત્વદીયં હૃદયં પ્રસન્નમ્ ? ।
 પ્રવર્ત્તે તેઽધ્યયનં ચ કચ્ચિદ્ ?
 ગચ્છન્તિ કચ્ચિત્ સુખવાસરાસ્તે ? ॥

(૧)

—ભાઈ ! શરીરે કુશળ છે ! ચિત્ત
 પ્રસન્ન છે ! વિદ્યાભ્યાસ બરાબર
 ચાલે છે ! દિવસો આનન્દમાં બીજા છે !

(૨)

વચસ્ત્વદીયં પયસઃ સહોદરં
 મદીયચેતસ્યુપતિષ્ઠતે યદા—।
 તદા ત્વદેકાપ્રમનીભવન્નહં
 ક્ષણં પ્રમોદે યદદઃ પ્રમાતુ કઃ ? ॥

(૨)

—તારાં દૂધ સરખાં મીઠાં વચનો
 જ્યારે મને યાદ આવે છે ત્યારે તારી
 તરફ એકાગ્રમનવાળો બનતો કાણુ-
 ભર જ પ્રમોદ અનુભવું છું તેને
 કાણુ માપી શકે !

(૩)

પરસ્ય દેહોઽપિ નહિ પ્રવેષ્ટું
 શક્યો ભવેદ્ યોગિવરેતરેણ ।
 પ્રવિશ્ય મે ચેતસિ વર્ત્તસે ત્વં
 તદ્ભૂતં કસ્ય પુરો વદામિ ! ॥

(૩)

—બીજાના શરીરમાં પણ મહાન્
 યોગી સિવાય બીજાથી પ્રવેશ કરવો
 શક્ય નથી, તો તું તો મારા ચિત્તમાં
 પ્રવેશ કરીને બેઠો છે. એ આશ્ચર્યની
 વાત હું કોની આગળ કરું !

(૪)

વિલાસ-ખેલ-ભ્રમણેષ્વનર્થં
 ન યાપનં તે સમયસ્ય યુક્તમ્ ।
 ક્ષણો ગતો નૈવ પુનઃ સમેતિ
 તતોઽપ્રમત્તઃ પઠનોઽદ્યતઃ સ્યાઃ ॥

૪

—વિલાસ, ખેલ અને ભ્રમણમાં
 નિર્થક વખત ગુમાવવો તને વ્યાજબી
 નથી. ગયો વખત ફરી હાથ આવતો
 નથી. મારે પ્રમાદ દૂર કરી વિદ્યા-
 ધ્યયનમાં ઉદ્યમશીલ થા.

(૫)

જ્ઞાનાય ચેત્ સન્તતમુદ્યતો ભવે-
મહોન્નતોઽગ્રે ભવિતું તદર્હસિ ।
વયસ્તવાઽઽસ્તે લઘુ, બુદ્ધિરુત્તમા
સમગ્રસામગ્ન્યુદયાર્થમસ્તિ તે ॥

(૬)

મા નિર્બલો ભૂર્મનસા શુભૈષિન્ !
સર્વં ત્વયિ સ્યાદુપપદ્યમાનમ્ ।
મયા યથાર્થં હિ પરીક્ષિતસ્ત્વ-
મેકં દૃઢં ચિત્તમપેક્ષ્યતે તે ॥

(૭)

બ્રહ્માઽઽદિમં સાધનમુન્નતીનાં
સમ્પાલયન્ સચ્ચરિતોઽજ્જ્વલસ્તત્-
વિદ્યાં પરાં જીવનસંવિકાસાઽઽ-
વહામવાપ્તું પ્રયતસ્વ સમ્યક્ ॥

(૮)

મનોબલં સ્વં પ્રકટીકુરુઘ્વ
પ્રોત્સાહપૂરં હૃદિ વાહયસ્વ ।
કાર્યસ્ય સિદ્ધૌ પ્રવલાભિકાઙ્ક્ષાઽઽ-
વિર્ભાવ આવશ્યકતાં હિ ધત્તે ॥

(૯)

યઃ સન્મતિઃ સત્પુરુષાર્થશીલ-
સ્તસ્યોદયાત્મૌ ન ભવેદ્ વિલમ્બઃ ।
વિચારયાન્તઃકરણે તદેતત્
સ્ફારં પરિસ્ફારય પૌરુષં સ્વમ્ ॥

(૫)

—વિદ્યા માટે જે સતત ઉદ્યમશીલ
બને તો આગળ ઉપર તું મહાન
ઉન્નતિ સાધી શકે છે. તારી ઉન્નતિ
મહાન છે અને બુદ્ધિ શ્રેષ્ઠ છે.
એટલે ઉન્નતિ માટે સર્વ સામગ્રી
તને પ્રાપ્ત છે.

(૬)

—ઓ! શુભેચ્છક! મનનો નબળો
થા માં. તારી અન્દર બધું બની
શકે તેમ છે. મેં બરાબર તને
પારખ્યો છે. કૃત એક મન દૃઢ
થવાની જરૂર છે.

(૭)

—બ્રહ્મચર્ય ઉન્નતિ-પ્રવાહનું
આદ સાધન છે. સચ્ચરિતથી
ઉન્નતિ બની તેનું પાલન કરતો,
જીવન-વિકાસ સાધે એવી ઉન્નતિ
વિદ્યા ઉપાર્જન કરવા બરાબર
ઉદ્યમ કર.

(૮)

—તારા મનોબલને પ્રગટ કર!
હૃદયમાં ઉત્સાહનું પૂર વહેવડાવ!
કાર્યસિદ્ધિ કરવામાં દૃઢ ભાવનાબલની
પહેલી જરૂર છે.

(૯)

—જેની બુદ્ધિ સારી છે અને જે
રીતસર ઉદ્યમશીલ છે તેને ઉન્નતિ
મેળવતાં ઢીલ ન થાય. આ બાબત
તું તારા દિલમાં વિચાર. અને
તારે બરાબર પુરુષાર્થ ક્ષેત્રવ.

(૧૦)

સ્વલ્પશ્રિયાં તુલ્યતિ યસ્ય ચેતો
નાપ્રે વિધિર્વિધયતે જનં તમ્ ।
ઇદં વિચિન્ત્ય પ્રકટીકુરુષ્વ
હંહો ! સ્વકીયં પુરુષાર્થમુગ્રમ્ ॥

(૧૦)

—થોડી વિભૂતિમાં જેનું ચિત્ત
ધરાઈ જાય છે (વિવેકથી નહિ,
સન્તોષથી કે ત્યાગથી નહિ, પણ
અકર્મહુયતાથી) તેની પ્રગતિ ત્યાંજ
અટકી જાય છે. “ વિધિ ” તેને
ત્યાંથી આગળ વધારતો નથી. આમ
સમજીને તું તારા ઉચ્ચ પુરુષાર્થને
પ્રકાશમાં લાવ !

(૧૧)

વિનષ્ટમુત્સાહધનં યદીયં
મૃતઃ સ જીવન્નપિ ભાગ્યહીનઃ ।
જ્ઞાનોઞ્જ્વલોત્સાહવલપ્રકર્ષ—
માલમ્બતે જીવન-સંવિકાસઃ ॥

(૧૧)

—જેનું ઉત્સાહરૂપી ધન નષ્ટ
થયું છે તે અભાગીઓ જીવતો પણ
મરેલા પરાપર છે. જીવનનો સુંદર
વિકાસ પ્રશસ્તજ્ઞાનવિભૂષિત એવા
ઉત્સાહ-બલના ઉત્કર્ષને આભારી છે.

(૧૨)

મા વીવિજ્ઞશ્ચિત્તમસદ્વિચારાન્,
અન્તઃપ્રવિશ્યાઽઽત્મનિપાતકાસ્તે ।
ધ્યેયે સ્થિરીકૃત્ય પરે દૃશં સ્વાં
પ્રલોભનૈર્મા સ્મ પરાજિતો મ્હુઃ ॥

(૧૨)

—ખરાબ વિચારોને તારા હૃદયમાં
પેસવા ન દે. તેઓ અન્દર દાખલ
થઈને આત્મ-બલને હણે છે.
મહાન્ ધ્યેય પર તારી દૃષ્ટિ સ્થિર કરી
પ્રલોભનોથી પરાજિત ન થા.

(૧૩)

ઉચ્ચં ધનં સર્વધનેભ્ય એકં
ચારિત્ર-પાવિત્ર્યમશેષવિશ્વે ।
દધાતિ રઙ્ગોઽપિ સ સાર્વભૌમાત્
સ્થાનં મહદ્, યસ્ય સતસ્તદાસ્તિ ॥

(૧૩)

—દુનિયાભરમાં તમામ ધન કરતાં
ઉંચું ધન એક ચારિત્ર છે. જે
સમજનની પાસે એ ધન છે તે
ગરીબ હોય તો એ એક ચક્રવર્તી—
બાદશાહ કરતાં પણ ઉંચું સ્થાન
ધરાવે છે.

(૧૪)

ગતં ધનં ચેન્ન ગતં હિ કિશ્ચિત્
સ્વાસ્થ્યં ગતં ચેદ્ ગતમસ્તિ કિશ્ચિત્ ।
પરં ચ ચારિત્ર-વલ્લં હતં ચેત્
સર્વં તદાનીં હતમસ્તિ હન્ત ! ॥

(૧૫)

વિદ્યાનુષઙ્ગો વિમલં ચ વૃત્તં
સેવાનુરાગશ્ચ વિનીતભાવઃ ।
વિદ્યાર્થિકર્તવ્યદિશાઽનયા યાન્
સ્વજીવનસ્યોન્નતિમાતનુષ્વ ॥

(૧૬-૧૭)

નિપુણોઽસિ સમર્થોઽસિ
શિક્ષામાત્રોઽસિ ચ સ્વયમ્ ।
ચિત્રણં કેકિપિચ્છાના-
મિત્ર તે દક્ષતા સ્વતઃ ॥

તથાપિ શિક્ષણં દત્તં
યદેતત્ તત્તુ વસ્તુતઃ- ।
પવિત્રપ્રેમપૂરસ્ય
મદીયસ્યાસ્તિ ગર્જનમ્ ॥

(યુગ્મમ્)

વિરક્તશાન્તિઃ ।

(૧)

યથા તથા જલ્પતુ માં મનુષ્યો
ન તેન કિશ્ચિદ્ મમ હાનિરસ્તિ ।
નિર્દોષભાવો યદિ મામકીનઃ
કિં મે પ્રલાપપસરેણ મૃણામ્ ? ॥

(૧૪)

—ધન ગયું છે તો કંઈ નથી
ગયું, તન્દુરસ્તી ગુમાવી છે તો
કંઈક ગુમાવ્યું છે, પણ જે
ચારિત્રબળ હણાયું તો બધું
હણાયું છે.

(૧૫)

—વિદ્યાભ્યાસમાં આસક્તિ,
નિર્મળ ચારિત્ર, સેવાભાવ અને વિનીત
આચરણ એ વિદ્યાર્થી-જીવનની
કર્તવ્ય-દિશા છે. એ દિશાએ
પ્રયાણ કરતો તું તારા જીવનની
હિનનતિ સાધ.

(૧૬-૧૭)

—તું સ્વયં નિપુણ છે, સમર્થ
છે અને શિક્ષણ લીધેલ છે. મોરનાં
પીછાંની ચિત્ર-રચનાની જેમ તારું
ઉદાહરણ સ્વાભાવિક છે. છતાં આ
જે 'શિષ્યામણુ' અપાય છે તે તો
ખરી રીતે મારા પવિત્ર પ્રેમનું પૂર
ગાજી રહ્યું છે.

(૧)

—માણસો મને ગમે તેમ બોલે,
એથી મને કંઈ હાનિ નથી. હું
જે નિર્દોષ છું તો લોકોના બક-
વાદથી મને શું !

(૨)

આસ્તાં વિરુદ્ધો મયિ રાગિવર્ગો
મહાજનસ્તિષ્ઠતુ વક્રવક્રઃ ।
एतावता नश्यति किं मदीय-
मालम्बनं:मे यदि विश्वनाथः !॥

(૩)

કો રાગિવર્ગેણ મમાસ્તિ લાભઃ ?
કા દ્વેષિવર્ગેણ મમાસ્તિ હાનિઃ ? ।
एवं च सर्वस्य विरोधितापि
न कण्टकः स्यान्मम जीवनस्य ॥

(૪)

યે રાગિણઃ સન્તિ ત એવ કાલા-
ન્તરે વિરુદ્ધાચરણા ભવન્તિ ।
एवं च को रागितयाऽवसेयः ?
किं रागनिष्पादनमर्थवच्च ? ॥

(૫)

ન શ્રીમતઃ કિંચિદપિ પ્રયોજનં
ન કિંચિદાવશ્યકમગ્રગીજનાત્ ।
सर्वत्र साधारणभावतस्सतो
युक्तं विरक्तस्य सदा प्रवर्तितुम् ॥

(૬)

पूर्वाजितं कर्म विना विपाकं
कथं प्रणश्येदिति चिन्तयन्तः-।
सन्तो न ताम्यन्त्ययशःप्रचारे
प्रशान्तिः श्रेयसि सञ्चरन्ति ॥

(૨)

—રાગી લોકો મારી વિરુદ્ધ થાય
અને મોટા માણસો મારી તરફ વાંકું
મોઢું કરીને બેસે, એથી મારું શું
બગડવાનું હતું—જે મને જગતના
નાથ પરમેશ્વરનો આસરો છે તે !

(૩)

—રાગી માણસોથી મને લાભ
શું ! અને દ્વેષી લોકોથી મને
હાનિ શી ! એટલે બધાય વિરોધી
થઈ જાય તોયે એ મારા જીવનને
કંટક--સમાન નથી.

(૪)

—જેઓ આજે રાગી હોય છે
તેઓજ વખત જતાં ક્યાં ઉલટા
નથી થઈ જતા ! પછી, કોને
પોતાનો રાગી સમજવો ? અને રાગ
કરવાથી ક્ષણ શું ?

(૫)

—શ્રીમન્તોથી કંઈ પ્રયોજન
નથી. આગેવાનોથી કશી જરૂરીઆત
નથી. વિરક્ત સુજનને હંમેશાં સર્વત્ર
સાધારણ ભાવે, મધ્યસ્થપણે વર્તન
રાખવું યુક્ત છે.

(૬)

—પૂર્વ જન્મ થા જન્મોમાં
ઉપાજન કરેલ કર્મ તેનો વિપાકોદય
ભોગવ્યા વગર કેમ નષ્ટ થઈ શકે--
આમ ભાવનાને પોષતા સજ્જનો
અપકીર્તિનો પ્રચાર થતાં દુઃખી
થતા નથી; કિન્તુ શાન્તિપૂર્વક
કલ્યાણના પંથે વિચરતા રહે છે.

આશ્વાસનમ્ ।

(૧)

વિમુઞ્ચ ખેદં હૃદયં પ્રસન્ની-
કુરુષ્વ ધૈર્યં સમુપાશ્રયસ્વ ।
વિવેકદીપં હૃદયે વિધાય
શોકાન્ધકારં જહિ સત્ત્વશાલિન્ ॥

(૨)

યદ્ ભાવિકાલે નિયમેન ભાવિ
કેનાપિ દૂરીકરણં ન તસ્ય ।
ઇત્યેવમાલોચ્ય ગમીરબુદ્ધ્યા
મન્તોષમન્તઃકરણે નિધેહિ ॥

(૩)

યતેત દેવો યદિ સર્વશક્ત્યા
તથાપિ શુષ્યેન્ન હિ ભાવિરેશ્વા ।
સૂર્યઃ પ્રતીચ્યામુદિતો યદિ સ્યાદ્,
ન નિશ્ચિતં કર્મ તથાપિ નશ્યેત્ ॥

(૪)

અનલ્પવીર્યેણ ગતિં વિતન્વન્
ક્વચિદ્ યદિ પ્રસ્થલનં લભેત ।
તથાપિ પાત્રં સ્વલુ ધન્યવાદ-
હારાવલીનાં સ મહાનુભાવઃ ॥

(૫)

સંસારવાસે વસતાં જનાનાં
સુખં ચ દુઃખં ચ સદા સહ સ્તઃ ।
ન સન્તિ સર્વે દિવસાઃ સુખસ્ય
દુઃખમસજ્જોઽપિ કદાપિ સઘ્નઃ ॥

(૧)

હે બલવાન્ આત્મા !
ખેદ મૂઢી છે ! ચિત્તને પ્રસન્ન
રાખ ! ધીરજ્ઞને ધારણ કર ! વિવેકરૂપ
દીપક હૃદયમાં પ્રગટાવી શોકરૂપ
અન્ધકારને મારી ભગાડ !

(૨)

—ભવિષ્યમાં જે ચૌકસ બનનાર
હોય છે તે કોઈથી હાડાવી શકાતું
નથી. આમ ગમ્ભીર દષ્ટિથી
વિચાર કરા અન્તઃકરણમાં સન્તોષ-
ની સ્થાપના કર.

(૩)

—દેવતા પણ જે સર્વશક્તિથી
પ્રયત્ન કરે તોજે ભવિ-રેશ્મા
મદ્રી શક્તી નથી. સૂર્ય પશ્ચિમ
દિશામાં ઉદય પામે તો પણ
નિશ્ચિત કર્મ (ભોગચ્યા વગર)
નષ્ટ થઈ શકતું નથી.

(૪)

—પ્રબળ વીર્યથી ગતિ કરતો કોઈ
ચાલતાં ચાલતાં યદિ ક્યાંય સખલના
પામે, ક્ષતિ અનુભવે તો પણ તે
મહાનુભાવ ખરેખર ધન્યવાદના
હારોની શ્રેણીઓથી અભિનન્દનને
પાત્ર છે.

(૫)

—સંસારવાસમાં વસતા માણસોને
સુખ અને દુઃખ હમેશાં સાથે સાગેલાં
છે. બધા દિવસો સુખના નથી હોતા.
ક્યારેક દુઃખના પ્રસંગ પણ ખમવા
પડે છે.

(૬)

નોપાર્જિતા તાદશપુણ્યભૂતિ-
 ર્યતઃ સદા સૌખ્યમવાપ્નુયામ ।
 અતઃ પરિક્લેશનિમિત્તયોગે
 યુક્તં મનઃ સાન્ત્વયિતું સુધીનામ્ ॥

(૭)

પ્રાશ્નૉ મહાન્તોઽપિ દૃઢસ્વર્કર્મ-
 ભુક્તિં વિના મુક્તિમવાપ્નુવન્ન ।
 કિં સર્વસાધારણકર્મજન્ય-
 ક્ષતિમસન્ને ક્ષિતનોષિ શોકમ્ ॥

(૮)

અગ્નિપસન્ને કનકસ્ય કાન્તિ-
 ર્યથાથિકં દીપ્યત એવમેવ- ।
 ક્ષતિપસન્નેઽપિ મહાશયસ્ય
 મનોબલં યાતિ વિશેષદીપ્તિમ્ ॥

(૯)

તે સ્વલ્પવીર્યાઃ, પતને હતાશા
 ભવાન્તિ શોચન્તિ મુહુર્મુહુર્યે ।
 અનેકવારં પતનેઽપિ તે ચો-
 ત્સાહસ્થિરાઃ સ્યુર્વિપુલૌજસો ચે ॥

(૧૦)

ઉત્સાહવૃત્તિર્નહિ શોકસત્ત્વે
 નોત્સાહવૃત્તેર્વિરહે ચ ધૈર્યમ્ ।
 વિના ચ ધૈર્યેણ ન કાર્યસિદ્ધિઃ
 શોકસ્તતોઽસ્માકમનન્યશત્રુઃ ॥

(૬)

—તેવી પુણ્ય-લક્ષ્મી ક્યાં ઉપા-
 ન્ન કરી છે કે જેથી હમેશાં સુખ જ
 મળ્યા કરે ? માટે દુઃખનો
 પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં સમજીએ
 પોતાના મનને સાન્ત્વન આપવું
 જોઈએ.

(૭)

—પૂર્વકાળના મહાત્માઓ પણ
 પોતાનાં દૃઢ કર્મોના ભોગોમાંથી છૂટી
 શક્યા નથી. પછી, કર્મજનિત
 વિષમ પ્રસંગ, જે સર્વ-સાધારણને
 લાગુ પડે છે, તે ઉભો થતાં તું કેમ
 શોક કરે છે !

(૮)

—અગ્નિનો પ્રસંગ મળતાં સુવર્ણ-
 ની કાન્તિ જેમ વધુ ઝળકે છે, તેમ
 ક્ષતિના પ્રસંગ વખતે પણ મહા-
 શયનું મનોબળ વિશેષ પ્રકાશે છે.

(૯)

—તે અલ્પ વીર્યાના માણસો છે,
 જેઓ પડી જતાં હતાશ અને અને
 વારવાર શોક કર્યા કરે છે. અનેક વાર
 પડવા છતાં પણ, જેઓ વિપુલ
 શક્તિ ધરાવે છે તેમનો ઉત્સાહ
 અચલ રહે છે.

(૧૦)

—શોક ઉભરાતાં ઉત્સાહ આલ્યો
 જાય છે, ઉત્સાહ જતાં ધૈર્ય ખસાસ
 થાય છે અને ધૈર્ય નહિ રહેતાં કાર્ય-
 સિદ્ધિ ખનતી નથી. માટે શોક
 અમારો અસાધારણ દુશ્મન છે.

(૧૧)

કરોતિ શોકો હૃદયસ્ય હાનિં
બુદ્ધિ પરિભ્રંશયતિ સ્મૃતિં ચ ।
શોકેન મસ્તિષ્કમપિ ભ્રમત્ સ્યાદ્ ,
ન તેન શોચન્તિ મહામનસ્કાઃ ॥

(૧૨)

યદેવ જાતં સ્વલુ જાતમેવ
શોકેન જાતં ન ભવેદજાતમ્ ।
તતઃ કર્યં શોકહૃતાશદાહે
સ્વકીયમન્તઃકરણં જુહોષિ ? ॥

(૧૩)

સંસારવાસે ઘટના અનેકા
વિચિત્રરૂપાઃ સતતં ભવન્તિ ।
જગત્પ્રવાહો ધ્રુવમેવમેવ
સદા વહન્નસ્તિ કિમત્ર શોચ્યમ્ ? ॥

(૧૪)

એકાન્તિકં નાસ્તિ સુખં પૃથિવ્યા-
મિત્યેવમ્ચુર્મુનયઃ પુરાગાઃ ।
વયં ચ સાક્ષાદ્વલોકયામઃ
સ્વસ્થેન ચિત્તેન નિરીક્ષમાણાઃ ॥

(૧૫)

एवं च शोकावरणं जहीहि
मनःप्रकाशं प्रकटीकुरुष्व ।
प्राग्वत् पुनः सज्जकटीतधीस्याः
सम्प्राप्तिमुद्दिश्य महौदयस्य ॥

(૧૧)

—શોક હૃદયને હાનિ પહોંચાડે છે અને બુદ્ધિ તથા સ્મરણ-શક્તિનો ભ્રંશ કરે છે. શોકથી મસ્તિષ્ક પણ ભ્રમવા લાગે છે. માટે મ્હેટા મનના મનુષ્યો શોક કરતા નથી.

(૧૨)

—જે બની ગયું તે બની ગયું. શોક કરવાથી હવે બની ગયું તે ' ન બન્યું ' નહિ થાય. માટે શોકરૂપ અગની ઝાળમાં તારા અન્તઃકરણને શા માટે હોમે છે ?

(૧૩)

—સંસારવાસમાં અનેક વિચિત્ર ઘટનાઓ હોમેશાં બન્યા કરે છે. નિશ્ચય, જગતનો પ્રવાહ હોમેશાં આમજ વહેતો ચાલે છે. એમાં શોક કરવા જેવું શું ?

(૧૪)

—દુનિયામાં એકાન્તિક સુખ ક્યાંય નથી એમ પુરાણા મુનિઓ કહી ગયા છે અને આપણે પણ સ્વસ્થ ચિત્તથી નિરીક્ષણ કરતાં એ વાત સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

(૧૫)

—માટે તું શોકના પડદાને ફેંકી દે! અને મનના પ્રકાશને પ્રગટાવ! અને મહાન્ ઉન્નતિને માટે પહેલાંની જામ ફરી પાછો ઉદ્ધમ કરવા કટીબદ્ધ થા ?

આત્મપ્રવોધઃ ।

(૧)

સુદુર્લભં માનુષજન્મ વુદ્ધવા
તત્સાર્થકત્વાય વુદ્ધા યતન્તે ।
સ્વાર્થં ન યઃ સાધયતે સ મૂર્ખઃ
સ્વાર્થશ્ચ નાત્મોન્નતિતઃ પરોઽસ્તિ ॥

(૨)

સંસારભાવાઃ સકલા અનિત્યા
મા વિશ્વસીસ્તત્ર મહાનુભાવ ! ।
વિજ્ઞાનશક્તૌ પ્રવિધાય ચિત્ર-
માત્મોન્નતેર્મા વિપરાહ્મુલ્લો મૂઃ ॥

(૩)

પરાયગા એહિક-ચિન્તનાયાં
નિરન્તરં સન્તિ જગન્મનુષ્યાઃ ।
આમુષ્મિકાર્થે વિહિતાવધાનો
વિવેકવાનેવ મહાશયઃ સ્યાત્ ॥

(૪-૫)

ઇદં શરીરં યદિ નાશિ ન સ્યાદ્,
ન વા પુનર્જન્મગતિર્યાદિ સ્યાત્-।
ન કર્મસૃષ્ટેર્યાદિ સમ્ભવઃ સ્યાદ્,
ન ભોગ-યોગે પ્રતિવોધનં સ્યાત્ ॥

સર્વાઽસ્તિકાનાં પરમાગમેષુ
ભવાન્તરં કર્મ ચ સિદ્ધમુચ્ચૈઃ ।
સાક્ષાચ્છરીરાદિ વિનશ્વરં ચ
તસ્માદ્ વિરાગસ્થિતિરેવ યુક્તા ॥

(યુગ્મમ્)

(૧)

—મનુષ્યજન્મને બહુ દુર્લભ
સમજી તેને સાર્થક બનાવવા
સુજા જનો પ્રયત્ન કરે છે. જે સ્વાર્થને
સાધતો નથી તે મૂર્ખ છે. અને
આત્માની ઉન્નતિ સિવાય બીજા કોઈ
સ્વાર્થ પણ નથી.

(૨)

—સંસારના ભાવો તમામ અનિત્ય
છે. તેમાં હે મહાનુભાવ ! વિશ્વાસ ન
કર. ભૌતિક સાયન્સની પ્રયોગ-શક્તિ
પર આશ્ચર્ય કરી આત્મોન્નતિના
કાર્યથી પરાહ્મુખ ન થા.

(૩)

—ઐહિક (આ જિન્દગીના)
અર્થની ચિન્તામાં જગત્ના માણસે
હમેશાં મશગૂલ છે. પણ પરલોક-
સાધનમાં, મહામના વિવેકવાનું હોય
તે જ સાવધાન બને.

(૪-૫)

—જો આ શરીર નાશવન્ત ન હોત
અને જન્માન્તર કે પરલોક જેવું
કંઈ ન હોત અને કર્મસૃષ્ટિનું
નિયમન ન હોત તો ભોગ-યોગન
સમ્બન્ધે વોધ આપવા જેવું ન રહેત.

—પણ તમામ આસ્તિકાના
આગમેમાં પુનર્જન્મ અને કર્મનું
અસ્તિત્વ ખૂબ સાબિત કરવામાં
આવ્યું છે. અને શરીર વગેરે સાક્ષા
નાશવન્ત દેખાય છે. માટે વિરાગ વૃત્તિ
જીવન-કલ્યાણનો સાચો માર્ગ છે.

(૬)

વિચાર્યમાણઃ પરિશુદ્ધબુદ્ધ્યા
 માત્યેષ નિઃસારતયા પ્રપન્નઃ ।
 પરં મહામોહતમોઽન્ધલત્વે
 ન વસ્તુતત્ત્વં પ્રતિયન્તિ લોકાઃ ॥

(૭)

કિં સ્વલ્પહો ! સ્વીયતયાઽમ્બુપેયં
 સર્વત્ર વિશ્વેઽપિ વિચારયસ્વ ! ।
 ન નામ મોહાસ્પદમસ્તિ કિઞ્ચિદ્,
 નિર્મોહઃ એકઃ પરમઃ સુખી સ્યાત્ ॥

(૮)

સ્નેહઃ સ્થિરો નાસ્તિ, વિયોગિતાન્તા
 સંયોગિતા તેન સુખં ક મુગ્યમ્ ? ।
 પ્રેમ્ણા વિમોહાઽઽવરણાત્મકેન
 સ્વર્જીવનં દુઃખિ જનાઃ સૃજન્તિ ॥

(૯)

સુમોજનં સુન્દરપાનકં ચ
 મનોહ્રવસ્ત્રાભરણાદિકં ચ ।
 અનન્તશો ભૂવનવાનશુક્લઃ
 તથાપ્યહો ! શામ્યતિ નો રિરંસા ॥

(૧૦)

સંસારવાસે સુખમસ્તિ દુઃખ-
 મિશ્રં તતઃ કો મતિમાસ્તાદિચ્છેત્ ? ।
 ચૈતન્યશક્તેઃ પરમોન્નતત્ત્વે
 યન્નિર્મલં શં સુધિયાં તદિષ્ટમ્ ॥

(૬)

—શુદ્ધ બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં આ
 સંસાર-પ્રપન્ન નિરસાર ભાસે છે.
 પણ મહામોહના અન્ધકારે ઉપજાવેલી
 'અન્ધ' દશાની હાલતમાં લોકો
 વસ્તુતત્ત્વને સમજી શકતા નથી.

(૭)

—ઓહ ! સમગ્ર જગત્ની અન્ધર
 કંઈ વસ્તુ સમત્વને પાત્ર છે ? કંઈ
 પોતાની સમજવા યોગ્ય છે ? વિચાર
 કર ! ભલા ! મોહ કરવાનું સ્થાન
 ખરી રીતે કંઈ નથી. એક નિર્મોહ
 આત્માજ દુનિયામાં પરમ સુખી હોય.

(૮)

—સ્નેહ સ્થિર નથી. સંયોગના
 અન્તે વિયોગજ હોય. એટલે પછી
 સુખ કયાં શોધવું ? વિષમ મોહના
 આવરણ રૂપ પ્રેમ વડે માણસો હાથે
 કરી પોતાના જીવનને દુઃખી બનાવે છે.

(૯)

—મિષ્ટ ભોજન, સુન્દર પાન અને
 મનોહર વસ્ત્ર, આભરણ વગેરેના
 ભોગો આ જીવે અનન્તવાર ભોગવ્યા
 હશે. છતાં ઓહ ! રતિવાસના હજુ
 શાન્ત પડતી નથી ! ગળખ મોહ !

(૧૦)

—સંસારવાસમાં જે સુખ છે તે
 દુઃખમિશ્રિત છે. માટે કોણ સમજી
 એવા સુખને ઇચ્છે ! ચૈતન્યશક્તિની
 પરમ ઉચ્ચ દશામાં જે નિર્મળ
 સુખ પ્રગટે છે તે જ સુજ દષ્ટિને
 ઇષ્ટ હોય.

(૧૧)

ન દક્ષતાસૌ પ્રવિનાશિર્નર્મણે
વ્યુચ્છેદનં શાશ્વતશર્મવર્ત્મનઃ ।
તૃષ્ણાપ્રવાહં વિનિરુદ્ધ્ય ચેતનાઽઽ
નન્દાનુભૂતૌ યતનં તુ દક્ષતા ॥

(૧૨)

નાન્યવ્યપેક્ષા સુખસિદ્ધિરસ્તિ,
પ્રતીયતે યદ્યપિ કિન્તુ તુચ્છા ।
અનન્તસાચિત્સુખશક્તિરૂપં
નિજં વિદિત્વા મુખિતઃ સ્વતઃ સ્યાઃ ॥

(૧૩)

મહાન્ વ્રભૂવાન્ વહુશો વિશારદઃ
સર્વેષુ શાસ્ત્રેષુ તથાપિ નાઽઽપિવાન્-
આત્મોન્નતિં વાસ્તવિકીમયં જનોઽ
પરાધિની તત્ર વિમોહવાસના ॥

(૧૪)

પ્રવર્ત્તમાનો વ્યવહારમાર્ગ
આત્માર્થ-કાર્યાણ્યપિ સાધયેત ।
આત્મીયસંશુદ્ધિમસંસ્પૃશત્ તુ
સર્વં વૃથા કર્મ વિદાક્કરોતુ ॥

(૧૫)

આત્મોન્નિનીષાં પ્રવલીકુરુધ્વ
સ્થૈર્યેણ તત્ત્વં પ્રવિચારયસ્વ ।
સનાતનં સત્ત્વ વિનાશિ ચાઽસત્
સમ્યગ્ વિવિચ્ય પ્રથમે યતસ્વ ॥

(૧૧)

—સંસારના વિનશ્ચર વૈષયિક સુખ
માટે શાશ્વત આનન્દના માર્ગનો
ઉચ્છેદ કરવો એ કંઈ ડહાપણવાળું
કામ ન ગણાય. કિન્તુ તૃષ્ણાના
પ્રવાહને અટકાવી ચેતન-શક્તિના
ઉર્જાવળ આનન્દલાભ માટે પ્રયત્ન
કરવામાં ખરું ડહાપણ સમાયલું છે.

(૧૨)

—સુખની સિદ્ધિ પરને અધીન
નથી-વિષયાધીન નથી. વિષયસંયોગ-
સાપેક્ષ સુખ યદ્યપિ અનુભવાય છે,
પણ તે ખરી રીતે તુચ્છ છે. અનન્ત-
સચ્ચિદાનન્દશક્તિરૂપ એવા પોતાને
તું ઝાળખ ! અને એમ પોતાને
ઝાળખીને સ્વત એવ સુખી થા !

(૧૩)

—આ માણસ સર્વ શાસ્ત્રોમાં મ્હેટો
પંડિત ધણીવાર ખની ચુક્યો હશે.
તો પણ સાચી આત્મોન્નતિનો માર્ગ
તેને ન સાંપડ્યો, એમાં વાંક એની
મોહવાસનાનો છે.

(૧૪)

—માણસ વ્યવહારમાર્ગમાં
વર્તમાન હોય, છતાં તેણે આત્મ-
હિતના સાધનમાં પણ ઉદ્યત રહેવું
જોઈએ. આત્મશુદ્ધિને સ્પર્શ નહિ
કરનાર તમામ આચરણ પરમાર્થતઃ
નિરર્થક જ સમજવાં જોઈએ.

(૧૫)

—આત્મોન્નતિની ઉત્કંઠાને પ્રખળ
ખનાવ ! સ્થિર દૃષ્ટિથી તત્ત્વ-સ્વરૂપનો
યથાસ્થિત વિચાર કર ! અને, સત્
અને શાશ્વત શું છે તથા અસત્
અને નાશવન્ત શું છે એ બાબતનો
ખરાખર વિવેક કરી સત્નો માર્ગ
ગ્રહણ કર !

(૧૬)

સમ્પાદ્ય ધૈર્યં વિપુલં યતસ્વ
તૃષ્ણાપિશાચીં શિથિલાં વિધાતુમ્ ।
અયં હિ પન્થાઃ પરમોદયસ્ય
રહસ્યમાધ્યાત્મિકમેતદેવ ॥

(૧૭)

ઋવાસનાનામુદયં નિરસ્ય
સંરક્ષ ચેતઃ સતતં પવિત્રમ્ ।
કસ્યપિ વાઙ્છેરશુભં ચ નૈવ
ચેરેઃ સદા શાન્ત-ગમીરવૃત્ત્યા ॥

(૧૮)

આત્માન્નતિર્માનવજીવનાદ્ યા
ન દેવદેહાદપિ લભ્યતે સા ।
इत्येवमालोच्य महानुभाव !
મા ભૂઃ પ્રમાદીતિ મમોપદેશઃ ॥

(૧૬)

—મહાનુ ધૈર્યને કેળવી તૃષ્ણારૂપ
પિશાચનીને નિર્મળ બનાવવા
પ્રયત્ન સેવ ! ખરેખર પરમ ઉત્તમ
સ્થિતિ મેળવવાનો એ જ માર્ગ છે.
એ જ આધ્યાત્મિક તત્ત્વસદસ્ય છે.

(૧૭)

—કુવાસનાઓને ઉદયમાં આવતી
રોક ! મનને હુમેશાં નિર્મળ રાખ !
પવિત્રતા હુમેશાં ઝળવી રાખ !
કોઈનું પણ ખુરું ન ચાહ ! અને
સદા શાન્ત નથા ગમ્ભીર રીતે
વિહર !

(૧૮)

—માનવજીવનમાં જે આત્માપ્રાપ્ત
સાધી શકાય છે તે દેવતાના શરીરથી
પણ સાધી શકાતી નથી. આમ
સમજીને હે મહાનુભાવ ! તું પ્રમાદી
બનીશ માં ! એ જ મારો ઉપદેશ છે.

આ સન્દેશનું સંસ્કરણ વડોદરા-જૈનયુવક-
સંઘ તરફથી પ્રકટ થયેલ છે.

મુદ્રાલેખઃ

[દ્વાવિંશતિકા]

સાર્વધર્મઃ ।

(૧)

દુઃખસ્ય મૂલમજ્ઞાનં
તેન મુહ્યન્તિ જન્તવઃ ।
સત્સંજ્ઞેન સુખાકાંક્ષી
સમુચ્છેતું તદર્હતિ ॥

(૨)

દુઃખનું મૂળ અજ્ઞાન છે. તેનાથી
જીવો મુહ્યાય છે. સુખનો અર્થી
તેને સત્સંગ વડે ઉચ્છેદી શકે છે.

(૨)

આવશ્યકમુપાસીત
જ્ઞાનં કર્તવ્યમોચરમ્ ।
યદ્ વિના સર્વશાસ્ત્રાણાં
નિષ્ફલા જ્ઞાનરાજયઃ ॥

(૩)

મુમુક્ષ્વાંઽપિ વિદ્વાંસઃ
સામ્પ્રદાયિકદુર્ગ્રહાત્- ।
ફિષ્ટચેતઃપરીણામાત્
જાયન્તે કાપથોન્મુસ્તાઃ ॥

(૪)

તમપાસ્ય સદાલોક-
રોધિ-કાલુષ્યકારિણમ્- ।
જિજ્ઞાસુ-શાન્ત-મધ્યસ્થ-
વૃત્તિના ભાવ્યમાત્મના ॥

(૫)

તત્ત્વં ધર્મસ્ય સુસ્પષ્ટં
મૈત્રીભાવ-વિકાસનમ્ ।
પરોપકારનિર્માણં
શમ-વૃત્તેરુપાસનમ્ ॥

(૬)

ઇત્યં ધર્મમુપાસીના
ભિન્નદિગ્વર્તિનોઽપિ હિ- ।
ન સન્તઃ કલહાયન્તે
ધર્મભેદ-નિબન્ધનમ્ ॥

(૨)

‘કર્તવ્ય શું છે’ એ વિષેનું જ્ઞાન,
જેની પુરેપુરી જરૂર છે તે મેળવવું
જોઈએ; જે વગર સકલ શાસ્ત્રોની
જ્ઞાન-રાશિ પણ નિર્થક છે.

(૩)

વિદ્વાનો મુમુક્ષુ છતાં સામ્પ્રદાયિક
દુરાચરને લીધે કષાયકલુષિત
ચિત્તપરિણામવાળા બને છે, અને
જોથી આડે રસ્તે ઉતરી જાય છે.

(૪)

સામ્પ્રદાયિક દુરાચર સત્જ્ઞાનને
અટકાવનાર અને મલિન વૃત્તિ ઉત્પન્ન
કરનાર છે. તે મૂકી દઈ પોતાના
આત્માને જિજ્ઞાસુ, શાન્ત અને
મધ્યસ્થભાવી બનાવવો જોઈએ.

(૫)

ધર્મનું તત્ત્વ તો સ્પષ્ટ છે. અને તે
મૈત્રીભાવને વિકસાવવામાં, પરોપકાર
કરવામાં અને શમ-વૃત્તિને કેળવવા-
માં છે.

(૬)

આ પ્રકારે ધર્મની ઉપાસના કરતાં
સજ્જનો જુદી જુદી દિશામાં પ્રવર્તવા
છતાં સામ્પ્રદાય-ભેદના કારણે
અરસપરસ કલહ કરતા નથી.

(૭)

એકરૂપ્યં ન સર્વત્ર
કર્મકાણ્ડેષુ સમ્ભવિ ।
લભન્તે તદ્વિભેદેઽપિ
શ્રેયઃ પ્રજ્ઞમ-વૃત્તયઃ ॥

(૮)

સદ્વિચાર-સદાચારૌ
ધર્મઃ સત્યઃ સનાતનઃ ।
સર્વં તદ્વચતિરેકેણ
સાધનં સ્યાદસાધનમ્ ॥

(૯)

ધર્મ-વર્ત્મનિ સ્વલ્વત્ર
ક્રુતો હિંસાદિસમ્ભવઃ ।
ક્રુતો વિષયલામ્પટ્યં
ક્રુતોઽન્યાહિતભાવના ॥

(૧૦)

અહિંસા સત્યમસ્તયં
બ્રહ્મચર્યમલોભતા ।
એષ ધર્મો જગન્માન્યઃ
સાર્વભૌમઃ સતાં મતઃ ॥

(૧૧)

કાપિ દેશે કુલે કાપિ
કાપિ જાતૌ મતેઽપિ ચ-।
વર્ત્તમાનઃ પથાનેન
માવી કલ્યાણ-ભાજનમ્ ॥

(૭)

કર્મકાંડોમાં સર્વત્ર ઐક્ય કે
અભિન્નતા થવી અસમ્ભવિત છે.
ક્રિયામાર્ગ ભિન્ન ભિન્ન છતાં શાન્ત
વૃત્તિ અને સમભાવ ધરાવનારા
આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે.

(૮)

સદ્વિચાર અને સદાચાર એ સત્ય-
સનાતન ધર્મ છે. એના વગર કોઈ
સાધન સાધન ન નિવડે. સાધન
બાધન થાય.

(૯)

આ ધર્મ-માર્ગમાં હિંસાદિનાં
આચરણ, વિષયલામ્પટય અને પર-
દ્રોહવૃત્તિને અવકાશ ક્યાંથી હોય.

(૧૦)

અહિંસા, સત્ય, અચૈર્ય, બ્રહ્મચર્ય
અને નિર્લોભતા એ જગન્માન્ય ધર્મને
સન્તોએ 'સાર્વભૌમ ધર્મ' કહ્યો છે.

(૧૧)

કોઈ પણ દેશ, કોઈ પણ કુલ, કોઈ
પણ અતિ અને કોઈ પણ સમ્પ્રદાયનો
માણસ આ માર્ગે વિચરતાં કલ્યાણ-
ભાગી થાય.

પ્રવોધનમ્ ।

(૧)

પ્રજ્ઞસા લોક-લાભાય
ચતુરાશ્રમ-પંદ્રતિઃ ।
બ્રહ્મચર્યાશ્રમસ્તત્ર
જીવનાધાર આદિમઃ ॥

(૨)

જીવનં નેતુમુચ્ચત્વં
સંસ્કાર્યં પ્રથમં વયઃ ।
તદા-નિહિત-સંસ્કારા
દૃઢમૂલા ભવન્તિ હિ ॥

(૩)

દુર્વૃત્તિપરિહારેણ
બ્રહ્મચર્યપુરસ્સરમ્- ।
વિદ્યાર્થીતિ સતાં સજ્ઞે
કુર્યાત્ પ્રથમ આશ્રમે ॥

(૪)

શારીરીં માનસીં શક્તિં
શક્તિમાધ્યાત્મિકીં તથા- ।
સમ્પાદયેત્ સમુત્કર્ષં
બ્રહ્મચર્યાશ્રમે સ્થિતઃ ॥

(૫)

બલવદ્દેહસમ્પન્ના
દૃઢ-નિર્ભય-માનસાઃ- ।
તેજસ્વિનઃ સ્ફુરત્પ્રજ્ઞા
અસ્માઙ્જાયન્ત આશ્રમાત્ ॥

(૧)

લોકોના ઉપકાર માટે ચાર
આશ્રમોની પદ્ધતિ અતાવવામાં આવી
છે. તેમાં પહેલું બ્રહ્મચર્યાશ્રમ છે,
જે જીવનનો આધાર છે.

(૨)

જીવનને ઉચ્ચ બનાવવા માટે પહેલી
ઉંમરને સંસ્કારિત બનાવવાની જરૂર
છે. કેમકે તે વખતના પડેલા-પાડેલા
સંસ્કારો દૃઢમૂલ બને છે.

(૩)

પ્રથમ આશ્રમમાં, સત્સંગમાં
રહી બ્રહ્મચર્યપૂર્વક સદાચરણ સાથે
વિદ્યાધ્યયન કરવામાં આવે છે.

(૪)

બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં રહેલો મનુષ્ય, તે
મહાન્ આશ્રમમાં સધાતા સદ્ગુણોના
પ્રતાપે શારીરિક, માનસિક અને
આધ્યાત્મિક શક્તિનો વિકાસ પ્રાપ્ત
કરે છે.

(૫)

આ આશ્રમમાંથી બલવદ્દેહસમ્પન્ન,
દૃઢનિર્ભયમાનસ, તેજસ્વી અને
પ્રજ્ઞાવાન્ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે.

(૬)

સર્વમજ્જલસમ્પન્નઃ
 સર્વકલ્યાણકારણમ્— ।
 સર્વોન્નતીનામાધારો
 બ્રહ્મચર્યાશ્રમો મતઃ ॥

(૭)

યથાવત્ પાલિતો યેન
 મહાનાશ્રમ એકઃ— ।
 મહાદુર્ગવિજેતાપિ
 તેન સ્વલ્પધરીકૃતઃ ॥

(૮)

વિદ્યા-શિક્ષણ-શક્તીનાં
 કન્યાસ્વપિ વિકાસનમ્— ।
 પરમાવશ્યકં પુંવદ્
 ભાવિન્યસ્તા હિ માતરઃ ॥

(૯)

જ્ઞાનશિક્ષણસમ્પન્નાઃ
 સુશીલાસ્તા મહાશયાઃ— ।
 આરુહ્ય ગૃહિણીસ્થાનં
 દ્યોતયન્તિ ગૃહાઙ્ગમ્ ॥

(૧૦)

ઈદ્દશો માતરઃ સ્વીયાઃ
 સન્તતીર્નેતુમુચ્ચતામ્— ।
 પ્રભવન્તિ વિશેષેણ
 શિક્ષકેભ્યઃ શતાદપિ ॥

(૬)

નિઃસન્દેહ, સર્વમંગલસમ્પન્ન,
 સર્વકલ્યાણકારણ અને સર્વ
 ઉન્નતિઓનો આધાર એવો
 બ્રહ્મચર્યાશ્રમ છે.

(૭)

આ મહાનાશ્રમને જાણે બરાબર
 એવો છે, તેણે મહેલો ગઢ છતનારા
 યોદ્ધાને પણ મહાત કરી દીધો છે.

(૮)

પુરુષોની જેમ કન્યાઓમાં પણ
 વિદ્યા, શિક્ષણ અને શક્તિના વિકાસ-
 સાધનની જરૂર છે. જેમકે તેઓ
 ભવિષ્યની માતાઓ છે.

(૯)

જ્ઞાન-શિક્ષણ-સમ્પન્ન અને
 સુશીલ એવી એ મહાશયાઓ
 ગૃહિણીના પદ ઉપર આવીને ધરના
 આંગણને અજવાળે છે.

(૧૦)

આવી માતાઓ પોતાની સન્તતિના
 જીવનને ઉચ્ચ બનાવવામાં સૌ શિક્ષકો
 કરતાં પણ વધારે સમર્થ નિવડે છે.

(૧૧)

ईदृशां युवकानां च
युवतीनां च तेजसा- ।
उज्ज्वलस्य समाजस्य
किं ब्रूयोऽभ्युदय-श्रियम् ॥

(૧૨)

उत्तिष्ठध्वमये ! धीराः !
निद्रामुत्सार्य सत्वरम्- ।
अधोगतिमुखीं जातिं
समुद्धर्तुं प्रयत्नतः ॥

પ્રેરણા ।

(૧)

ब्रह्म-दण्डं गृहीत्वोच्चै-
र्बहिरागच्छ ! कर्मणे ।
आन्दोलय ! प्रजाः सुप्त-
प्रवृत्ता आत्म-नादतः ॥

(૨)

लोक-प्रसादनं सत्य-
भाषणं च विरोधिनी ।
आहुत्यापि यशोवादं
सत्यं सर्वत्र घोषय ! ॥

(૩)

न भेतव्यं न भेतव्यम्-
अयि ! लोकापवादतः ।
तुष्य मत्वा तमारार्षिं
कदुकौषध-पायने ॥

(૧૧)

આવા યુવકો અને આવી યુવતિ-
ઓના તેજ-પુંજથી જે સમાજ
ઉજ્જ્વલ ઢોય તેના અભ્યુદયનું
શું પૂછવું !

(૧૨)

ઓ ! ધીરો ! પ્રમાદ-નિદ્રાને જલદી
દૂર કરો ! અને અધોગતિ તરફ ધસતા
જતા સમાજના ઉદ્ધાર સારૂ ઉઠો !
તૈયાર થાઓ !

(૧)

બ્રહ્મ-દંડને પરાપર જોરથી અહણુ
કરીને કર્મ-સાધના માટે બહાર
આવ ! અને અન્તરના અવાજથી
સુપ્ત-પ્રમત્ત પ્રજામાં આન્દોલન
મચાવ !

(૨)

લોકોને રીઝવવા અને સત્ય ભાષણ
કરવું એ એક-ખીજથી વિરૂદ્ધ છે.
યશોવાદને ઢોંખીને પણ સર્વત્ર સત્યની
ઘોષણા કર !

(૩)

સુદૃઢ ! લોકોપવાદથી ન ડર ! ન
ડર ! ! લોકોના અપવાદપૂર્ણ કોલા-
હલને એમ સમજ કે તેઓ કડવું
'ઔષધ' પીવશવતાં રાડ નાંખી રહ્યા
છે અને એમ સમજી મન પ્રકુલ રાખ !

(૪)

સમાગતોઽસિ માનુષ્યં
પુરુષોઽસિ સુધીરસિ ।
વિજાતીહિ સ્વ-કર્ત્તવ્યં
સુજ્જતે પશવોઽપિ દિ ॥

(૫)

ક્ષીયમાણમવેક્ષસ્વ
સમાજં ધર્મ-મન્દિરમ્ ।
આવશ્યકં ચ કર્ત્તવ્યં
તત્ર તત્ર વિચારય ॥

(૬)

અત્તિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ! નિર્ભીકઃ
સ્ફારય ! સ્ફાર-પૌરુષમ્ ।
સમર્પય ! નિજં યોગં
સમાજોત્થાન-કર્મણિ ॥

(૭)

કોલાહલેન મહતા ભવિતવ્યમેવ
ક્રાન્તિર્યદા ભવતિ સ્વલ્લભિતઃ પ્રજાસુ
ઉત્થાન-ત્રીજકમિહૈવ નિવિષ્ટમાસામ્ ,
ઉત્પીડનેન દિ વિના પ્રસવોઽપિ ન સ્યાત્ ॥

(૮)

મહાત્મભાવાઃ સ્વલુ કર્મયોગ-
પરાયણીભૂય સૃજન્તિ યત્નૈઃ ।
પ્રજાકૃતે જીવન-વર્ત્મ ભવ્યં
કાર્યૈર્મહાદ્ધિશ્ચ ભવેન્મહાત્મા ॥

(૪)

માનવરૂપે તેં અવતાર લીધો છે. તું
પુરુષ છે, સમજી છે. તારા કર્ત્તવ્યને
સમજ ! ભોગ તો અનવરો પણ
ભોગવે છે.

(૫)

સમાજ એ ધર્મનું મન્દિર છે. એની
પહતી હાલત પર ધ્યાન આપ ! અને
એ બ.બતમાં તારું અવશ્ય કરવા લાયક
કર્ત્તવ્ય શું છે, એનો વિચાર કર !

(૬)

ભયને દૂર ફેંકી ઉભો થા ! નીંદર
બની તૈયાર થા ! વિપુલ પુરુષાર્થને
ફેરવ ! અને સમાજના ઉત્થાન-
કાર્યમાં તારો યોગ્ય હિસ્સો આપ !

(૭)

પ્રજામાં ચેષિર ક્રાન્તિ થવા માટે
ત્યારે મહાન્ કોલાહલ થવોજ જોઈએ.
એમાં જ સમાજના ઉત્થાનનું બીજ
સમાયું છે. ઉત્પીડન વગર તો પ્રસવ
પણ નથી થતો !

(૮)

મહાન્ આત્મભાવ ધરાવનારા મહોટા
માણસો કર્મયોગપરાયણ બની
પ્રયત્નો દ્વારા જન-કલ્યાણ માટે
જીવનના ભવ્ય માર્ગનું સર્જન કરે
છે. મહાન્ કાર્યો કરવાથી જ
મહાત્મા થવાય છે.

(૯)

મનોમલં સ્વં સમપાસ્ય ધીરઃ
 શાન્તઃ સહિષ્ણુર્વિનયી ચ મૃત્વા-।
 પ્રજામલં દુર્ગતિહેતુભૂતં
 ચદિઃ સમૃત્પાટયિતું સમેહિ! ॥

(૯)

પોતાનો મનોમલ દૂર કરી, ધીર,
 શાન્ત, સહિષ્ણુ અને વિનીત બની
 પ્રજના સડા, જે દુર્ગતિનાં કારણભૂત
 છે તેને ઉખેડી કેંદ્રી દેવા બહાર આવ!

આ 'મુદ્રાલેખ' વડોદરા-જૈનયુવકસંઘ
 તરફથી બહાર પડેલ છે.

દીનાકન્દનમ્ ।

[દ્વાત્રિંશિકા]

પ્રસ્તાવના.

પરમેશ્વર આગળ આ દીનનું આકન્દન છે, દુખિયાનો આત્નાદ છે.

હાદિક આકન્દન હૃદય-પટને ધોવામાં બહુ સરસ કામ કરે છે. એથી જીવન પર ભક્તિનો રંગ પૂરાય છે, એથી માણસ અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી ઉગરી બચે છે, તેની ગ્લાનિઓ ટળી બચે છે અને શાન્તિમય જીવનનો માર્ગ તેને સરળ થઈ પડે છે.

ભક્તિમાર્ગ બહુ રમણીય યોગ છે. એનો અભ્યાસી એમાંથી બહુ સરસ આનન્દ લૂટે છે. એ રસ્તે આત્મજીવન ઘડાય છે. પ્રભુમય જીવન પામવાની એ દિશા છે.

આ સ્તોત્ર-પાઠ દરેકને ઉપયુક્ત સમજી પ્રકાશનમાં મૂકાય છે. પાઠક આથી પોતાના ભક્તિભાવને ખિલવે અને આત્મશાન્તિનો માર્ગ સાધે એટલે બસ.

(૧)

ત્રૈલોક્ય-દેવતા ક્વ ત્વં
 દીન-દીનઃ ક્વ માદૃશઃ !
 પરચતસ્ત્વામહો ! અથ
 નાનન્દો માતિ મે હૃદિ ॥

(૨)

સન્તપ્તસ્યાસદ્વાયસ્ય
 ભ્રમતો યત્ર-તત્ર મે-
 અકસ્માત્ પથિ દૃષ્ટોઽસિ
 પ્રસીદ ! પરમેશ્વર ! ॥

(૩)

માદૃશાનામભાગાનાં
 સુલભં દર્શનં ક્વ તે !
 પ્રસરન્તિ શુભા આશા
 અથ ત્વાં પશ્યતસ્તુ મે ॥

(૪)

કલ્પદ્રોરપિ કલ્પદ્રુ—
 મહનોઽપિ મણેર્મણિઃ ।
 દેવાનામપિ પૂજ્યોઽસિ
 કિયત્ તે મમ પૂરણમ્ ! ॥

(૫)

સ્વયં જાનાસિ હે દેવ !—
 ક્ષીદશોઽસિ દયાસ્પદમ્ ! ।
 દયારત્નાકરશ્ચાસિ
 નાથ ! નાથામિ તે દયામ્ ॥

(૧)

ત્રણ જગત્નો દેવ તું ક્યાં
 અને મારા જેવો દીન-હીન ક્યાં?
 આજ તને નિહાળતાં અહા ! મારા
 હૃદયમાં આનન્દ માતો નથી.

(૨)

સન્તાપથી બળી રહેલો અને
 અહાય વગરનો એવો ન્યાં-ત્યાં
 આથડનારો હું આજ રસ્તામાં
 ભમતાં-ભમતાં અકસ્માત્ તને દેખવા
 પામ્યો છું ! હે પરમેશ્વર ! પ્રસન્ન થા !

(૩)

મારા જેવા અભાગીયાને તારું
 દર્શન ક્યાં પડ્યું છે ! પણ આજ
 તારું દર્શન થતાં મને સારી આશાઓ
 સ્ફુરી રહી છે.

(૪)

તું કલ્પવૃક્ષનો પણ કલ્પવૃક્ષ
 છે, મહાન મણિનો પણ મણિ છે,
 તું દેવોને પણ પૂજ્ય છે, તો મારા
 જેવાનું પૂરણ કરવું એ તને શા
 હિસાબમાં !

(૫)

હે દેવ ! તું સ્વયં ત્રણે છે કે,
 હું કેવો દયાપાત્ર છું. અને તું તો
 દયાનો મહાસાગર છે. હે નાથ !
 તારી દયા યાચું છું.

(૬)

લગ્નોઽસ્મિ તે પદામ્બોજ—
યુગે મહિમશાલિનિ ।
કૃપા વર્ષતુ તે સ્વામિન્ !
મદૌર્ભાગ્ય-હૃતાશને ॥

(૭)

માં દહત્યેક્તશ્ચિન્તા
વાસના હન્તિ ચાન્યતઃ ।
દુર્બલોઽસ્મિ દરિદ્રોઽસ્મિ
રોગિતોઽસ્મિ ચ પશ્ય ! મામ્ ॥

(૮)

દૌર્બલ્યેઽપિ સ્વરઃ ક્રોધો
નૈર્ગુણ્યેઽપ્યભિમાનિતા ।
વૈયર્થ્યેઽપિ મહામાયા
લોભો દૌઃસ્થ્યેઽપિ મે મહાન્ ॥

(૯)

एवंविधे कषायानौ
विश्वेशश्चेत् त्वमेव माम्— ।
दद्यमानमुपेक्षथा
हा ! हतानाश्रया दया ! ॥

(૧૦)

ममन्द्रियाणि मत्तानि
चञ्चलं च मनो भृशम् ।
ऊर्मयश्च विकाराणा—
मुच्छलन्ति क्षणे क्षणे ॥

(૬)

તારાં ચરણુ પ્રભાવશાલી છે. હું
તારા ચરણુ વળગ્યો છું. હું તારે
પગે પડું છું. હે સ્વામિન્ ! મારા
દુર્ભાગ્યરૂપ આગ પર તારી કૃપા વરસો !

(૭)

મને એક બાબુ ચિન્તા બાળી
રહી છે અને બીજી બાબુ વાસના
સતાવી રહી છે. હું દુર્બળ છું,
દરિદ્ર છું, રોગી છું. પ્રભુ ! મારી
સામું જરા બે !

(૮)

દુર્બળતા છતાં ઉત્ત ક્રોધ, નિર્ગુણતા
છતાં પ્રબળ અભિમાન, અકર્મણ્યતા
યા અર્થહીન સ્થિતિ છતાં
મહામાયા અને દારિદ્ર્ય છતાં મહાન
લોભ મારામાં ભરેલા છે ! પ્રભુ !

(૯)

આમ કષાયરૂપી અગ્નિમાં બળી
રહેલા એવા મને વિશ્વનેશ ઇશ્વર
એવો તું જ બે ઉવેખે, તો હાય !
આશ્રય વગરની-કામ-કેકાણા વગરની
બની જતી દયા હુણાઈ ન બચ ?

(૧૦)

મારી ઇન્દ્રિયો ઉદ્ભટ છે. મારું
મન અતિશય ચંચળ છે. વિકારોની
ઉમિંગો ક્ષણે ક્ષણે ઉછાળા મારે છે.

(૧૧)

વિચારાણાં ન મે શુદ્ધિ-
 વર્ણીસંયમનં ન ચ ।
 મહાનુચ્છૃહ્ણલઃ કાયઃ
 કિં બ્રુવે સ્વવિદમ્બનમ્ ॥

(૧૨)

આસ્વાદ્ય તવ સિદ્ધાન્તં
 પીત્વાપિ શમ-ભારતીમ્— ।
 વાસના-ચરિતાપો મે
 ન હી શામ્યતિ તૃગ્ગજઃ ॥

(૧૩)

પરઃમહસ્નાનાકર્ષત્-
 પ્રગાલ્યોપદિશામ્યહમ્ ।
 સ્વક્રીયં પુનરાત્માનં
 નોપદેષ્ટું ભવામ્યલમ્ ! ॥

(૧૪)

શાસ્ત્રાણાં પઠનં જ્ઞાનં
 વૌધનં સુકરં કિલ્ ।
 દુષ્કરં તુ પરં નાથ !
 જીવંને સ્વે પ્રવેશનમ્ ॥

(૧૫)

સ્વાર્થવૃત્તિ-મૃષાવાદિ-
 માયિ-દુઃશીલ-મૂર્છતઃ- ।
 અહિંસા સત્યમસ્તેયં
 ક્વ મે બ્રહ્માપરિગ્રહઃ ? ॥

(૧૧)

મારા વિચારો શુદ્ધ નથી. વાણી
 પર મારો કાબૂ નથી. મારી શરીર-
 ચેષ્ટા પણ બહુ ઉચ્છાંબલ છે. પ્રભો !
 મારી વિદમ્બના તે હું શું વર્ણવું !

(૧૨)

તારા સિદ્ધાન્તોનો સ્વાદ લઈને
 અને તારી પ્રશમપૂર્ણ વાણીનું પાન
 કરીને પણ હું તૃષ્ણુશીલ બની
 રહ્યો છું. પ્રભુ ! મારો વાસનાનો
 પરિતાપ ઠંડો પડતો નથી.

(૧૩)

હવેનો માણસોને હું આકર્ષક
 શેડીથી ઉપદેશ કરું છું. પણ મારા
 પોતાના આત્માને હું ઉપદેશ કરી
 શકતો નથી ! મારી જાતને હું
 વ્યાખ્યાન આપતો નથી !

(૧૪)

શાસ્ત્રો ભણવાં, જાણવાં અને ધીજી-
 ઝોને સમજવાં સહેલાં છે, પણ હે
 નાથ ! પોતાના જીવનમાં ઉતારવાં
 દોહવાં થઈ પડ્યાં છે.

(૧૫)

સ્વાર્થવૃત્તિપરાયણુ, મૃષાવાદી,
 માયા-પ્રપંચી, દુઃશીલ અને મૂર્છાગ્રસ્ત
 એવા મારામાં અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય,
 બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ કયાંથી હોય ?

(૧૬)

મોહારણ્યં મહાઘોરં
 ત્રિલશ્યમાનસ્ય મેઽન્તઃ-
 નાન્ય આશ્વાસકઃ કશ્ચિદ્,
 માવજ્ઞાસીસ્તદીશ ! મામ્ ॥

(૧૭)

સ્વામિનં શ્રદ્ધધામિ ત્વાં
 ત્વાયિ ભક્તિં વહામિ ચ ।
 ન તુ તે વચનં કુર્વે
 જાનન્નાપિ સુસ્વાવહમ્ ! ॥

(૧૮)

યાદૃશસ્તાદશો વાપિ
 દેવ ! દાસોઽસ્મિ તાવકઃ ।
 દાસોદ્ધરણશૈથિલ્ય
 સ્વામિનો ન દિ શોભતે ॥

(૧૯)

જ્ઞાનં પૂર્ણં પરા શક્તિ-
 રનન્તસ્તે દયારસઃ ।
 વહૂનુદધરઃ પાપાન્
 મત્કૃતે વિમુક્તોઽસિ કિમ્ ? ॥

(૨૦)

પૂત્કરોમિ તવ દ્વાર—
 મુપસ્થાય સ્વદુર્દશામ્ ।
 ત્વં ચેત્ પિધાસ્યસે કર્ણૌ
 કા ગતિર્મે ભવિષ્યતિ ! ॥

(૧૬)

મહાભયં કર મોહ-જંગલમાં
 હુઃખી હાલતે રખડતા એવા મને
 આશ્વાસન આપનાર કોઈ બીજો નથી.
 હે ઇશ ! તું મારી અવજ્ઞા ન કર !

(૧૭)

હે દેવ ! હું તને સ્વામી તરીકે
 સદ્દહું છું અને તારી તરફ ભક્તિ
 ધરાવું છું. પણ કેવો અભાગીયો છું કે
 તારું કથન સુખદાયક બાબુવા છતાં
 કરતો નથી !

(૧૮)

દેવ ! એવો-તેવો પણ હું તારો
 દાસ છું. દાસનો ઉદ્ધાર કરવામાં
 શિથિલ થવું સ્વામીને ન શોભે.

(૧૯)

તારામાં જ્ઞાન પૂર્ણ, શક્તિ પરમ
 અને દયારસ અનન્ત છે. તે ધણા
 પાપીઓને ઉદ્ધર્યા છે. તો આજ
 મારે મારે તું વિમુખ કેમ છે ?

(૨૦)

તારા દ્વાર આગળ ઉપસ્થિત
 થઈ હું મારી દુર્દશાનો પોકાર કરી
 રહ્યો છું. તું જો કાન બંધ કરી
 દઈશ, તો પછી મારી શી વલે
 થશે ? પ્રભુ !

(૨૧)

મનોડપ્યથિકૃપાપ્માનો
દૃશ્યન્ને મુલ્લશાલિનઃ ।
નિષ્કુરવ્યવહારેણ
વિશિર્મય્યેવ વર્તન્તે ॥

(૨૨)

ત્રીર્ષે મે ત્વાદૃશઃ સ્વામી
દુઃસ્થયં ચ દશા મમ ! ।
અસમ્ભાલ્યમિદં શમ્ભો !
કથં નુ ઘટતે દદા ! ॥

(૨૩)

જાનેડં વીતરાગોડસિ
નિર્મમોડસિ સમોડસિ ચ ।
તથાપિ શ્રદ્ધયે વાદં
નાફલં મે નિવેદનમ ॥

(૨૪)

જાનામિ, સ્ત્રયમેવાસ્તિ
કર્તા ભોક્તા ચ ચેતનઃ ।
સ્વકૃતં સ્વલુ ભોક્તવ્યં
નાન્યથા પ્રકૃતિ-ક્રમઃ ॥

(૨૫)

પરન્ત્વાક્રન્દનેડપિ સ્યાત્
મુલ્લં મે પુરતસ્તવ ।
પ્રમીદાતિ મનોડનેન
પ્રસાદસ્તે તદેવ ચ ॥

(૨૨)

મારાથી પણ વધુ પાપ કરનારા
દુનિયામાં સુખી કેમ થાય છે. હાય !
“વિધાતા” મારા પર જ કેમ નિષ્કુર
અવહાર કરાવે છે ?

(૨૨)

મારે માથે તારા જેવા સ્વામી
અને મારી આ દુઃશા ! કે શમ્ભો !
આવી અસમ્ભાલ્ય, આવી અસમ્ભાલ્ય
ઘટના કેમ ઘટે ?

(૨૩)

હું બાલું છું કે, તું વીતરાગ છે.
તને કોઈ પર મમત્વ નથી. તું સર્વત્ર
સર્વ પર સમ છે. તો પણ મને
પાત્રી આતરી છે કે, માટે નિવેદન
અર્થ નહિ થાય.

(૨૪)

હું બાલું છું કે દરેક આત્મા
પોતાજ કર્તા છે અને ભોક્તા છે.
પોતા કરેલું પોતાજ ભોગવવું પડે.
પ્રકૃતિનો ક્રમ અન્યથા થઈ શકતો નથી.

(૨૫)

પરન્તુ તારી આગળ આક્રન્દન
કરવામાં પણ મને સુખ થાય છે. એથી
મન પ્રસન્ન થાય છે. અને મનની
પ્રસન્નતા એજ તારી પ્રસન્નતા છે.
આત્મપ્રસાદ એજ પરમાત્મ-પ્રસાદ.

(૨૬)

જગતામેકમાધારં
 ભવવ્યાધિભિષમ્બરમ્—।
 અસ્વપ્હાનન્દચિન્મૂર્તિ
 ધન્યોઽહં ત્વામ્પાગતઃ ॥

(૨૭)

મહાદેવોઽસિ બુદ્ધોઽસિ
 શક્ત્રોઽસિ શિવોઽસિ ચ ।
 જિનોઽસિ ત્રીતરાગોઽસિ
 વિશ્વવિશ્વેશ્વરોઽસિ ચ ॥

(૨૮)

નમસ્તુભ્યં જગન્નાથ !
 નમસ્તુભ્યં જગત્પતે ! ।
 નમસ્તુભ્યં જગત્સ્વામિન્ !
 નમસ્તુભ્યં જગદ્ગુરો ! ॥

(૨૯)

ગતં મમાઘ દારિદ્ર્યં
 રોગાઃ સર્વે પલાયિતા—।
 દષ્ટે ત્વાયિ મહાનન્દ—
 મયે શ્રીપરમાત્માનિ ॥

(૩૦)

અઘ પ્રોહ્લસિતં પુણ્યં
 પાપં પાતાલમત્રજત્—।
 ત્વદ્ભક્ત્યા ભવ-નિર્વેદો
 મ્હ્યાન્મે શિવસમ્પદે ॥

(૨૬)

હું ધન્ય છું કે જગત્ને
 એક આધાર, ભવની વ્યાધિનો મહાન
 વૈદ્ય અને અખંડાનન્દ-ચિત્સ્વરૂપ એવા
 તને દેખવા પામ્યો છું !

(૨૭)

તું મહાદેવ છે, બુદ્ધ છે, શંકર
 છે, શિવ છે, જિન છે, ત્રીતરાગ છે
 અને અખિલ વિશ્વનો મુશ્વર છે.

(૨૮)

હે જગત્ના નાથ ! હું તને હાથ ઝેડું છું.
 હે જગત્ના પતિ ! તને મારા નમસ્કાર છે.
 હે જગત્ના સ્વામી ! તને મારાં વન્દન છે.
 હે જગત્ના ગુરુ ! હું તને પૂજું છું.

(૨૯)

આજ, પરમ આનન્દના અવતાર—
 રૂપ આપ શ્રીપરમાત્માનાં દર્શન
 થતાં મારું દારિદ્ર્ય આદ્યું ગયું
 અને મારા અધા રોગો દૂર થયા.

(૩૦)

આજ મારું પુણ્ય ઉલ્લસી રહ્યું
 છે. અને પાપ તો પાતાલે ગયું.
 તારી ભક્તિના પ્રભાવે, હે ભગવન !
 મને મોક્ષ-લક્ષ્મીને અનુકૂળ ભવ-
 વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાઓ !

(૩૧)

નમામિ ત્વાં નમામિ ત્વાં
 નમામિ ત્વાં પુનઃ પુનઃ ।
 મદા ભક્તિલહર્યસ્તે
 પ્રવદ્ધન્તુ મમાઽઽત્મનિ ॥

(૩૨)

નિર્મોહાવરણોઽનુપાધિરમલો
 વિશ્વપ્રકાશઃ પ્રભુ—
 મ્તુષ્ટો ન પ્રિયમાદધાતિ ન પુનઃ
 કર્યાપિ છટ્ટોઽપિયમ ।
 ચેતેરાંગનિવારણેન સફલં
 મ્યુઅન્મમાઽઽક્રન્દનં
 તોપસ્તત્ત્વત આત્મનો ભગવતઃ
 સમ્પદ્યતામુજ્જ્વલઃ ! ॥

(૩૧)

હું તને નમન કરું છું, નમન
 કરું છું, ફરી ફરી નમન કરું છું.
 તારી તરફ ભક્તિની હહેરો હમેશાં મારા
 આત્મામાં વદ્યા કરો ! પ્રભુ !

(૩૨)

મોહના આવરણથી વિમુક્ત, નિર-
 પાધિ અને નિર્મળ એવો વિશ્વપ્રકાશરૂપ
 ભગવાન તુષ્ટ થઈને કોઈનું સાડું કરી
 દેતો નથી, તેમજ રુષ્ટ થઈને કોઈનું
 છુડું કરતો નથી.

મારું ' આક્રન્દન ' મનના રોગોને
 નિવારણ કરવામાં સફળ સિદ્ધ થાયો !
 અને તત્ત્વદષ્ટિએ ચિદરૂપ, પ્રભુરૂપરૂપ
 એવા આત્માને ઉજ્જ્વળ સન્તોષ પ્રાપ્ત
 થાયો ! અથવા, આત્માની ઉજ્જ્વળ તુષ્ટિ
 એ જ વસ્તુતઃ પરમાત્માની તુષ્ટિ
 છે અને એ મને પ્રાપ્ત થાયો !

આ ' દીનાક્રન્દન ' વડોદરા-જ્ઞાનયુવકસંઘ
 તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

અનેકાન્ત-વિભૂતિઃ [દ્વાત્રિંશિકા]

પ્રસ્તાવના

ક. સિદ્ધસેનસ્તુતયોઃ
 દેમસ્પૂરેઃ ક્વ મૂળાયઃ ।
 ચશોલિજયવાષ્ઠઃ ક.
 ક્વેદં મે ચાલ્-ચાપલમ્ ! ॥

—સિદ્ધસેનની સ્તુતિઓ ક્યાં ? હંમચન્દ્રની
 સ્તુતિઓ ક્યાં ? યશોલિજયલ્લની વાણ્ણી
 ક્યાં ? અને આ મારું ખાલ-ચાપલ ક્યાં ?

તથાપિ શ્રદ્ધામુગ્ધસ્ય
નિર્ગતા મે દૃઢૂર્મયઃ ।
મગવચ્ચરણાભ્યર્ણે
ન હિ યાસ્યન્તિ નિષ્ફલ્યાઃ ॥

સર્વે માધ્યસ્થ્યમાસ્થાય
સાધવશ્ચ વિશેષતઃ ।
સકૃદેતદ્ વલોકેત-
ત્રિતિ નમ્રસ્ય મેડર્થના ॥

—તથાપિ, ભગવન્તના ચરણ-સમીપે
શ્રદ્ધા-મુગ્ધ ભાવે નિકળેથી મારી હૃદયોમિ'ઓ
નિષ્ફળ નહિ જાય.

—અથા અને ખાસ કરી સાધુ જનો
માધ્યસ્થ્યવૃત્તિથી એક વાર આ અવલોકી
જાય એમ મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

[વિષય-પરિચય, અનેક=અન્ત અનેકાન્ત, આત્મા અને મોહ યા આત્મા અને
પાપનો યોગ એ અનેકયોગ. એ 'અનેક' નો અન્ત એ 'અનેકાન્ત.' મોહ યા પાપને
ખખેરવાના ઉદ્ધમે એ 'અનેકાન્ત' સધાય.

સત્ય એક છે, ત્યારે અસત્યની ગણતરી નથી. અર્થાત્ અસત્ય અનેક છે. તેનો
અન્ત તે 'અનેકાન્ત.' એટલે સત્યમય જીવન એ 'અનેકાન્ત.' જીવન એ અંશોમાં
જ્ઞાન અને આચરણમાં.

અનેકનો અન્ત તે 'અનેકાન્ત', અર્થાત્ એક્ય. એટલે અનેકાન્તનું સૂત્ર એ
એક્યનો પાઠ છે. એ સર્વ સૂત્રો સાથે મત્રી રાખવાનો પાઠ પદ્ધતિ છે. લિન્ત લિન્ત
વિચાર-સરણીઓનો સમન્વય એ કથી રીતે સાધે છે એનું કિચિત્ દિગ્દર્શન આ
ખત્તીસીમાંથી મળી શકે છે.]

(૧)

મહાતપઃસાધનતોઽવધૂય
રજઃ સમગ્રં ભવચક્રવાહિ- ।
પરં મહઃ પ્રાદુરવીમવો યદ્
નમોઽસ્તુ તસ્મૈ જગદીશ ! વાર ! ॥

(૨)

તસ્મિન્ પરે તેજસિ માસમાનેઽ-
નેઠાન્તતત્ત્વં મહદસ્ફુરદ્ યત્- ।
પ્રરૂપણં લોકહિતાય તસ્ય
પરોપકારઃ સુમહાનયં તે ॥

(૧)

સંસારચક્ર-સંચાલક તમામ રજ
મહાન્તપના સાધનથી ખખેરી નાંખીને
જે પરમજ્યોતિ તે તારી અન્દર
પ્રગટાવી છે તેને હે વીર ! હે
જગદીશ ! મારાં નમન છે.

(૨)

તે પરમ પ્રકાશમાન તેજની અન્દર
જે મહાન્ત અનેકાન્ત-તત્ત્વ સ્કુયુ છે
તેનું લોકહિત માટે પ્રકાશન કરીને
તે જગત્ ઉપર ખહુ મહોરો ઉપકાર
કર્યો છે.

(૩)

એકાન્તદુર્નીતિમહામયાર્ત-
 પ્રજાપુરસ્તાદુપદૌકનેન ।
 સ્વામિ અનેકાન્તમહૌષધસ્ય
 ✽વિષ્ણોપકાર્યામનમાગનાંઽમિ ॥

(૪)

મતાગ્રહોન્મત્તવિરોધવાત-
 મચારસન્તમજગત્પ્રજાસુ- ।
 વ્યથા અનેકાન્ત-સુથાનિષેકં
 શમસ્ય પન્થાઃ પરમાદ્રુતસ્તે ॥

(૫)

✽અદોષ્યેષ્ણાનયતો વિમર્શઃ
 સમન્વયાલોચનતો વિવેકઃ ।
 મ્યાદ્રાદ્ એવ ત્વદુપત્ત ઉચ્ચાઽ-
 નેકાન્ત-નામાન્તર આમનાથ ॥

(૬)

પ્રશાન્તવાદી સમભાવમૂલં
 સ સામ્યવાદોઽપિ મતાં પ્રસિદ્ધઃ ।
 મમ્પોચ્ય સિદ્ધાન્તમિમં મહાન્ત-
 માષ્ટિષુ મુલ્યો જગતાં મતોઽમિ ॥

(૭)

મૂલમકૃત્યા યદિહાસ્તિ નિત્યં
 તદેવ પર્યાયવશ્ચાદનિત્યમ્ ।
 ક્ત્યં વિવિચ્યાઽઽધતઃ સમાધિ
 વિવાદિનાં કૌશલમુત્તમં તે ॥

✽વિષ્ણોપકારિ=આસનમ્ । વિશ્વમુપકાર્ય
 યત્ર તથાવિધં વા આસનમ્ ।

✽ અદોષી ।

(૩)

એકાન્ત-દુર્નીતિરૂપ મહારાગમાં
 અપકાર્યેણ પ્રજા આગળ, હે સ્વામિનુ !
 અનેકાન્તદર્શનરૂપ મહાન્ ઔષધ
 મૂકવાથી 'વિષ્ણોપકારી' તરીકેના
 આસન પર તું વિરાજમાન થયો છે.

(૪)

મતાગ્રહ-હડવાદ-જનિત ઉન્માદી
 કલહોના ઉબ્ધ વાતાવરણથી સન્તમ
 અનેક જગત્ની પ્રજા પર તે
 અનેકાન્તદર્શનરૂપ અમૃતનું સિન્ધન
 કર્યું છે. પ્રભુ! શાન્તિ પમાડવાનો
 તારો માર્ગ ખૂબ અદ્ભુત છે.

(૫)

હે વિશ્વ-હિતૈષિનુ! અપેક્ષાદષ્ટિએ
 યથાસ્થિત વિચારણા, સમન્વયદષ્ટિએ
 વિવેક એ તારો પ્રકાશેણ ઉચ્ચ
 સિદ્ધાન્ત 'મ્યાદ્રાદ' છે. જેનું ખીનું
 નામ અનેકાન્તવાદ છે.

(૬)

એ સિદ્ધાન્તવાદ જનતામાં શાન્તલાવનું
 વાતાવરણ ઉપજાવનાર છે અને
 એથીજ એ સમલાવનું મૂળ છે.
 એટલા માટે સન્તો એને 'સામ્યવાદ'
 પણ કહે છે. આ મહાન્ સિદ્ધાન્તનું
 પ્રવચન કરવાથી જગતના આસામાં
 તારું મુખ્ય સ્થાન ગવાયું છે.

(૭)

મૂલ પ્રકૃતિ (દ્રવ્ય) થી જે નિત્ય
 છે તેજ પર્યાય-દષ્ટિએ અનિત્ય છે.
 આમ વિવેચન કરીને વિવાદીઓનું
 સમાધાન કરનાર તારું કૌશલ ઉત્તમ છે.

(૮)

સ્વભાવતઃ સત્ પરભાવતોઽસત્.
વ્યક્ત્યા ચ શક્ત્યા ચ ભવેદસત્ સત્ ।
इत्थं त्वदीयं सदसत्प्रवादं
निश्चय को दार्शनिको न तुष्येत् ॥

(૯)

ઢ્રેતં યથાર્થં જહ-ચેતનાભ્યા-
મદ્રેતમાત્મોન્નતિદષ્ટિયંગાન ।
इत्थं द्रयं तत् पटु संगमस्य
शान्तस्त्वया तारक ! तद्विरोधः ॥

(૧૦)

एकान्तवादो हि समात्मवादः
स सर्वभूतैः समभाववादः ।
इत्थं सुधीर्भावयति श्रितोऽपि
नानात्मवादं परमार्थसिद्धम् ॥

(૧૧)

मुक्तस्य भूयो न भवावतारो
मुक्ति-व्यवस्था न भवावतार ।
उत्कृष्टजन्मान उदारकार्यै-
र्महावतारा उदिता महान्तः ॥

(૧૨)

नृपाधिरात्मा जगति प्रवृत्तोऽ-
नृपाधिरात्मा न वेहेदुपाधिम् ।
एवं हि कर्तृत्वमकर्तृतां चाऽऽ
श्रित्योद्भवन्तः कलहा अपेयुः ॥

(૮)

સ્વભાવે સત્ અને પરભાવે અસત્ .
વ્યક્તિ રૂપે અસત્ અને શક્તિ રૂપે સત્ .
આમ તારો સદસદ્વાદ સાંભળી કોણ
દાર્શનિક ખુશ નહિ થાય !

(૯)

જગત્ જડ અને ચેતન એમ એ
તત્ત્વરૂપ હોઈ 'દ્વૈતવાદ' યથાર્થ છે.
તેમજ આત્મભાવની ઉચ્ચ દૃષ્ટિએ,
આત્મોન્નતિના સાધનની દૃષ્ટિએ
'અદ્વૈતવાદ' પણ યથાર્થ છે. આમ,
એ જન્નેની કુશલ સંગતિ કરીને, હે
તારક ! તેમનો વિરોધ તે શાન્ત કરી
દીધો છે.

(૧૦)

એકાત્મવાદ એટલે સમાનાત્મવાદ,
અર્થાત્ જ્યાં આત્માઓ મૂળ ચિતસ્વરૂપે
સમાન છે. અને એ વાદ ખરી રીતે
સર્વ ભૂતો સાથે સમભાવનો પાઠ
શિખાડવા માટે છે. એટલે 'એકાત્મવાદ'
વસ્તુતઃ સર્વાત્મસમભાવવાદ છે. સુન્ન
માનસ અનેકાત્મવાદના વાસ્તવિક
સિદ્ધાન્તનું અનુગામી છતાં આ પ્રકારની
ઉદાર ભાવના પોષે છે.

(૧૧)

મુક્તિ પામ્યા પછી મુક્ત આત્માનું
પુનઃ સંસારમાં અવતરણ થતું નથી.
સંસારમાં પુનરવતાર માનવામાં
મુક્તિની વ્યવસ્થા રહેશે નહિ. મહાન્
પુરુષોનો જન્મ મહાન્ કાર્યો કરવા વહે
મહાન્ ગણાય છે. અને એથીજ,
અવતારનો અર્થ 'જન્મ' હોઈ તેઓ
મહાન્ અવતારી ગણાય છે.

(૧૨)

ઉપાધિવાળો આત્મા જગત્માં
પ્રવૃત્તિ કરે છે. ઉપાધિરહિત વિશુદ્ધ
અધ્યિદાનન્દમય આત્માને ઉપાધિ ઉઠા-
વવાનું અઘટિત છે. આમ, કર્તૃત્વ અને
અકર્તૃત્વવાદને અંગે ઉભા થતા કલહો
શમી જાય છે.

(૧૩)

સાકારભાવે સશરીરતાયાં
નિરાકૃતિત્વે ચ વિદેહતાયામ્— ।
સંગચ્છમાને પરમેશ્વરસ્ય
સર્વજ્ઞદેવસ્ય ન સંવિરોધઃ ॥

(૧૪)

શરીરમાનોઽસ્તિ શરીરધારી
વિભુઃ પુનર્જ્ઞાનવિભુત્વયોગાત્ ।
ઇત્યં બુધોઽવૈભવ-વૈભવસ્ય
સમન્વયં સત્ક્રુરુતે ત્વદીયમ્ ॥

(૧૫)

ભવાવંટે કિંચન નાસ્તિ સાર-
મિતિ પ્રબુદ્ધો નિજગાદ શૂન્યમ્ ।
વિનશ્વરં ચ ક્ષણિકં તદેવં
જ્ઞાત્વાઽઽશયં કઃ કુરુતાં વિરોધમ્ ! ॥

(૧૬)

‘દિગમ્બરા’ નામ દિગમ્બરત્વે
‘સિતામ્બરા’ નામ સિતામ્બરત્વે— ।
પ્રકાન્તતો મુક્તિપદં વદન્તઃ
કથં મિથઃ સ્યુઃ કલહાયમાનાઃ ? ॥

(૧૭)

કપાયમુક્તાવગત્ય મુક્તિ
વુદ્ધાઽપ્યનાસક્તિ-સમર્થયોગમ્— ।
જ્ઞાત્વા ક્રમં સાધનસંશ્રયં ચ
કો નામ નિન્દિષ્યતિ વસ્ત્રવાદમ્ ! ॥

(૧૩)

પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવતું શરીરધારી
અવસ્થામાં સાકારપણું અને વિદેહ
દશામાં નિરાકારપણું એમ એ
બંને સંગત હોઈ તેમાં વિરોધને
અવકાશ નથી.

(૧૪)

શરીરધારી આત્મા શરીરપ્રમાણ
છે. અને જ્ઞાનશક્તિની વ્યાપકતાના
યોગે વળી તે ‘વિભુ’ છે. આમ તારા
વિભુત્વ-અવિભુત્વના સમન્વયને સુજ
બન સત્કારે છે.

(૧૫)

સંસારના ખાડામાં કંઈ સારભૂત
નથી એમ સમજનારે ‘શૂન્ય’ કથન
કયું છે. અને, વિનશ્વર સમજનારે
‘ક્ષણિક’ ઉચ્ચાર્યું છે. આ પ્રમાણે
આશય સમજતાં કોણ વિરોધ કરે !

(૧૬)

શા માટે ‘દિગમ્બરો’ દિગમ્બરપણા-
માં અને ‘સિતામ્બરો’ સિતામ્બરપણા-
માં એકાન્તપણે મુક્તિ બતાવી
અરસપરસ ઝગડતા હશે ?

(૧૭)

કપાયમુક્તિમાં ‘મુક્તિ’ બહુ
પછી, ‘અનાસક્તિ’ યોગનું સામર્થ્ય
સમજ્યા પછી અને સાધનમાર્ગના
ક્રમનું ભાન કર્યા પછી કોણ ‘વસ્ત્રવાદ’-
ને વળોડશે !

(૧૮)

ન મુક્તિસંસાધનયોગમાર્ગો
 વસ્ત્રાદ્ વિના ન્યૂનદશો યદિ સ્યાત્— ।
 નગ્નો વિમુચ્યેત કથં ન તર્હિ ?
 સતામનેકાન્ત-વિચારણેયમ્ ॥

(૧૯)

પ્રપદ્યતે મુક્તિ-દશાં સમર્થ-
 શક્તિપ્રયોગાન્મહિલાપિ પુંવત્ ।
 સ્વાતન્વ્ય-સામ્યં પ્રવદન્તમિત્થં
 ન કઃ સુધીસ્ત્વાં વિનિશમ્ય તુષ્યેત્ ॥

(૨૦)

શૂદ્રોઽપિ સ્વલ્લર્હતિ ધર્મ-માર્ગે
 પ્રયત્નયોગાહ્લભતે ચ મુક્તિમ્ ।
 इत्यं गिरं ते महतीमुदारा-
 मुदारधीः को न समभ्युपेयात् ॥

(૨૧)

શૂદ્રા અનેકે પુનરન્ત્યજા અપિ
 પ્રાપ્તાસ્ત્વદીયં ચરણં ત્વયોદ્ધૃતાઃ ।
 ઉપાસકાનાં ગૃહિણાં કૃપાનિધે !
 મુખ્યા મતાસ્તે કૃષકાશ્ચ કુમ્ભકૃત્ ॥

(૨૨)

સદ્ભાવના જાગ્રતિ મૂર્ત્તિયોગાદ્,
 ઉપાસકાસ્તં તત આશ્રયન્તે ।
 યોગાપ્રમત્તસ્થિરમાનસાના—
 માવશ્યકઃ સ્યાન્નહિ મૂર્ત્તિવાદઃ ॥

(૧૮)

મુક્તિલાભમાં સાધનભૂત જે
 યોગમાર્ગ છે તેમાં જે વસ્ત્ર વગર
 ખામી ન આવતી હોય તે નગ્નની
 મુક્તિ કેમ નહિ થાય! આમ સુર
 માનસની અનેકાન્ત-વિચારણા હોય.

(૧૯)

પુરુષની જેમ સ્ત્રી પણ સમર્થ
 શક્તિ ફેરવવાથી મુક્તિદશા પામી
 શકે છે. આમ સમાન સ્વાતન્વ્યની
 તારી ઘોષણા સાંભળીને કોણુ સમજદાર
 મનુષ્ય રાજી નહિ થાય!

(૨૦)

શૂદ્ર પણ ધર્મ-માર્ગને બરાબર
 યોગ્ય છે. અને પુરુષાર્થ-બળથી તે
 પણ મુક્તિ મેળવી શકે છે. આમ
 તારી મહાન્ ઉદાર વાણીનો સ્વીકાર
 કોણુ ઉદાર-મના નહિ કરશે!

(૨૧)

અનેક શૂદ્રો અને અન્ત્યજો પણ
 તારા ચરણે આવેલા, જેમને તે ઉદ્ધર્યા
 છે. હે કૃપાનિધાન! તારા ગૃહસ્થ
 ઉપાસકોમાં 'કૃષકો' અને 'કુ'ભાર' ને
 તે અવલ નમ્બરે મૂક્યા છે.

(૨૨)

પરમાત્માની મૂર્ત્તિના યોગથી
 સદ્ભાવના બંધૂત થાય છે. માટે
 ઉપાસકો તેનો આશ્રય લે છે. યોગની
 અપ્રમત્ત દશામાં સ્થિર મનવાળાઓને
 માટે મૂર્ત્તિવાદ જરૂરી ન હોય.

(૨૩)

મદ્રાવનાજાગૃતિમાધનાનાં
 સૂર્યાત્મકં સ્વલ્પધિકં ચ એકમ્ ।
 શ્રયંદ્ યથાશક્તિઃ વિવેકપૂર્વં
 કરોતિ નૈવાનુચિતં સ કિશ્ચિત્ ॥

(૨૪)

કપાયરોધાય દિ પૂનિયોગઃ
 સમાશ્રયસ્તં તમનાશ્રયદ્વિઃ ।
 માર્થં વિરોધાચર્ણં વિદધ્યાત
 કૃતસ્તદા તસ્ય સ માર્થિકઃ સ્યાત્ ॥

(૨૫)

ન કમ્કાળડાઽઽસ્વદ્દુઘ્રેહસ્યાઽ
 નેકાન્તદર્શી દદતેઽવકાશમ્ ।
 સર્વોઃ ક્રિયાઃ શુદ્ધિમૃતઃ સુયોગાઃ
 શુભાવહાઃ કોઽચ્ચ મતાં વિરોધઃ ॥

(૨૬)

માર્થ્યં ભવેત્ સ્પષ્ટતયા યથાર્થં
 મિત્ત્રાઃ પુનઃ સાધનચર્મમાર્ગાઃ ।
 તદ્રેદમાશ્રિત્ય વિરોધમાત્ર -
 પ્રસારકામ્નવાં નદિ સંવિદન્તિ ॥

(૨૭)

ન માધનાનામિદ કશ્ચિદાગ્રહાં
 વિશુદ્ધિમત્ સાધનમાદર્શીત મત્ ।
 પર્ગમ્પરોપસ્થિતમાધનાન્યાપિ
 ત્યજેદ્ ભવેયુઃ પરિદૂષિતાનિ ચેત્ ॥

(૨૩)

સહસાધનાને બાબૂત કરવાનાં
 સાધનામાં એક વધુ સાધન મૂતિયોગ
 પણ છે. તે એક વધુ સાધનનો જે
 વ્યવશિક્ષિત વિવેકપુરસ્સર આશ્રય લે
 છે, તે શુદ્ધ એવ્યાવહીકરે છે ?
 નહિ જ.

(૨૪)

મૂતિયોગ કપાયોના નિરોધ માટે
 છે. તેનો આશ્રય લેનાર તેનો આશ્રય
 નહિ લેનાર માર્થે એ વિરોધભાવ અસ્તી
 તે તેનું મૂતિ-દેખાવત કેમ સાધ્ય
 થાય !

(૨૫)

અનેકાન્તદર્શી ક્રિયાકાંડની બાબત
 માં દુરાચાર કે હવાતને અવકાશ ન
 આપે. દરેક ક્રિયા એ શુદ્ધિવાળી હોય
 અને જેમાં મન-વચન-કાયના યોગે
 શુદ્ધ હોય તે તે ક્રિયાબંધર છે. એમાં
 તે શાબ્દ માત્રોત્તરી તકરાર શું ?

(૨૬)

સુખ્ય બાબત એ છે કે, શુદ્ધ
 માર્થ પરબર સ્પષ્ટ હોયું એવું.
 સાધન માર્ગો તે હમેશાં શુદ્ધ
 મુદા હોય. સાધન-માર્ગોના બેદો પર
 વિરોધભાવ દેવાવનારા એ બગવન !
 તેને એવાબતા નથી.

(૨૭)

સાધન-માર્ગોમાં કોઈ આશ્રય
 નથી. જે સાધન શુદ્ધ હોય તેને
 રીતસર અલગ કરીએ. પરમ્પરથી આલ્યા
 આવતાં સાધન પણ એ દેશ-કાળે
 અશુદ્ધ તથા દૂષિત બની ગયાં હોય તે
 તેનો ત્યાગ જ કરવો ઘટે.

(૨૮)

સમ્યક્ સમાધાય સમન્વયેન
 સર્વત્ર સામ્યં સમુપેત્ય મૈત્રીમ્ -- ।
 કલ્યાણસંસાધનમર્થ ઈકોઽ—
 નેકાન્તનીતિપ્રતિપાદનસ્ય ॥

(૨૯)

રાગાદિજેતા ભગવન્ ! જિનોઽસિ
 બુદ્ધોઽસિ બુદ્ધિ પરમામુપેતઃ ।
 કેવલ્યાચિદ્વ્યાપિતયાઽસિ વિષ્ણુઃ
 શિવોઽસિ કલ્યાણવિભૂતિપૂર્ણઃ ॥

(૩૦)

મતાન્તરાણાં રચનં ચ પાપ—
 આસ્તાં ભવન્તૌ ભગવન્ ! યદેહ ।
 તદા તદાન્દોલિતતાપશાન્ત્યૈ
 વિશ્વસ્ય ધર્મં ન્યગદઃ શિવાય ॥

(૩૧)

રાગાન્ન રોપાન્ન વહિર્ગતોઽપિ
 સામ્યસ્ય પાટં જગતો દદાનઃ— ।
 મહત્તમં કારુણિકઃ પરોઽસિ
 શિરઃ કિર્માયં ન નમેન્ તવાંશૌ ! ॥

(૩૨)

જનાન્ પુણ્યાચારાન્ ન પરમનયસ્સદ્ગતિપદં
 કૃપાવૃષ્ટિદષ્ટેરથમહદયાનપ્યુદધરઃ ।
 મહાંસ્તચ્ચાલોકો વિમલચરિતં સામ્યમસમં
 પરેયં તે ભૂતિર્ભવતુ જગતો મજ્જન્કરી ! ॥

(૨૮)

અનેકાન્ત-નીતિનું પ્રતિપાદન કરવામાં મુખ્ય ઉદ્દેશ એકજ છે અને તે યોગ્ય સમન્વય વડે ચિત્તનું સમાધાન થાય, સર્વત્ર સમવાંત તથા મૈત્રીભાવ મેળવાય અને એ રીતે જીવનનું કલ્યાણ સધાય.

(૨૯)

હે ભગવન ! તું રાગાદિ સર્વ દોષોનો જેતા હોઈ ' જિન ' છે. પરમ બુદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલ હોઈ ' બુદ્ધ ' છે. કેવલ્યચેતનાથી વ્યાપક હોઈ ' વિષ્ણુ ' છે. કલ્યાણવિભૂતિપૂર્ણ હોઈ ' શિવ ' છે.

(૩૦)

ન્યારે ભારતમાં અનેકાનેક મતા-મતાન્તરોના વાડા બંધાતા હતા અને તેમને મજબૂત બનાવવાના પ્રયાસો ચાલી રહ્યા હતા, તે વખતે તે તે વાડા-બંધીના કલહ-કોલાહલની ઉબ્બ જવામાને શમાવવા ધર્મનો મહાન્ મંગલમય આદર્શ જગતની આગળ પ્રકટ કર્યો છે.

(૩૧)

રાગ અને દ્રેપથી બદ્ધિભૂત છતાં તે જગતને સામ્યવાદનો મહાન્ પાટ ભેટ ધર્યો છે. ખરેખર તું સાચો-અપ્ક કારુણિક છે. પ્રભુ ! કોનું શિર તારા ચરણમાં ન નમે !

(૩૨)

તે કેવળ ભલા માણસોને જ સદ્ગતિ પર નથી ચલાવ્યા, પણ તારી કૃપાવૃષ્ટિભરી દષ્ટિથી અધમ જીવાને પણ તે ઉદ્ધર્યા છે. તારી મહાન્ વિભૂતિ જે મહાન્ તત્વાલોક, ઉચ્ચ આરિત્ર અને અનુપમ સમભાવ છે એ જગતનું મંગલ કરે !

આ 'અનેકાન્ત-વિભૂતિ' વરોદરા-જૈન-પુસ્તકોંચ તરફથી પ્રગટ થયેલ છે.

वीर-विभूतिः

पस्तावना

कर्तुं मनुष्य-कर्तव्यं
 ज्ञातुं मानव-जीवनम् - ।
 सम्यग्रूपमधीयते
 श्रीमहावीर-जीवनम् ॥ १ ॥

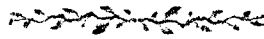
—मनुष्य-कर्तव्य अगववा અને માનવ-
 જીવનનું જ્ઞાન મેળવવા માટે ભગવાન
 મહાવીરનું જીવન સારી રીતે અધ્યયન કરવા
 યોગ્ય છે.

श्रीमहावीर-वृत्तस्य
 ग्रन्थाः सन्ति प्रकाशकाः ।
 प्रणीताः पूर्वविद्भि-
 र्बहवः सुप्रतिष्ठिताः ॥ २ ॥

—મહાવીરવર્ણના જીવન-ચરિત્રનો
 પ્રકાશ કરે એવા, પૂર્વ વિદ્વાનોના કરેલા
 અનેક સુપ્રતિષ્ઠિત ગ્રન્થો હયાત છે.

अयं क्षुद्रः प्रयासस्तु
 जीवनात् तन्महात्मनः - ।
 कर्तव्यबोधपादाना-
 मुपदर्शन-वृष्टितः ॥ ३ ॥

—આ ક્ષુદ્ર પ્રયાસ તો મહાવીર ભગવાન-
 ના જીવનમાંથી કર્તવ્ય-વિષયક બોધ-પાઠો
 પ્રદર્શિત કરવાની દૃષ્ટિએ છે.

(१)

तपश्चराणां धुरि कीर्त्यते यो
 महानर्हि साचरणावतारः ।
 जगद्धिताऽऽदर्शविभासिवाचः *
 स्मरामि तं किञ्चन वर्धमानम् ॥

* “यथा वाचा निशा दिशा ।”

(१)

જે તપસ્વીઓમાં અગ્રેસર તરીકે
 ગવાય છે, જે અહિંસાનો યા અહિંસા-
 મય ચારિત્રનો મહાન અવતાર
 છે અને જેની વાણી, જગતને હિતા-
 વહ એવા આદર્શનો પ્રકાશ કરનારી
 છે, એ વર્ધમાનને હું કંઈક યાદ
 કરું છું.

(૨)

મૂલાભિધાતઃ સ્વલુ વર્ધમાનો
 દેવાર્યનામ્નાઽભિદધે પ્રજાભિઃ ।
 વીરઃ પુનર્વીરતયા પ્રસિદ્ધઃ
 સ સન્મતિર્જ્ઞાતમુતોઽપ્યમાપિ ॥

(૩)

પ્રાચીનવર્ણાશ્રમવર્ત્મના સ્વાં
 ગતિં તનોતિ ત્રિશલાઙ્ગજન્મા ।
 ચતુર્વસૌ વિશ્રમમાશ્રમેષુ
 કુર્વન્ ક્રમાદન્તત ણતિ પૂર્ણમ્ ॥

(૪)

પદં સમસ્તિ પ્રથમં જનન્યા
 આરાધનીયઃ પ્રથમઃ સ દેવઃ ।
 કર્તવ્યભૂતામિતિ માતૃભક્તિ—
 મસૌ વિધત્તે કિયદગ્રકોટિમ્ ! ॥

(૫)

સ્વેદો જનન્યા મમ કોઽપિ મા ભૂદ્
 ઇતિ સ્થિરીભાવમવાપ્ય ગર્ભે— ।
 સ માતૃભક્તેરનુશાસ્તિ પાઠં
 સ્વયં સમાચર્ય મહત્તમાં તામ્ ॥

(૬)

સ શૈશવેઽપ્યદ્ભુતનિર્ભયત્વઃ
 ક્રીડન્ વયસ્યૈઃ સહ બાલવીરઃ— ।
 વિલોકતે મીષણમન્યદાઽર્હિં
 ક્ષિપત્યમું રજ્જુવદન્યતો દ્રાક્ ॥

(૨)

મૂલ નામે 'વર્ધમાન' છે. પ્રબલ્યે એમને 'દેવાર્ય' નામથી સંબોધ્યા છે. વીરતાના યોગે 'વીર' નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે. 'સન્મતિ' અને 'જ્ઞાતપુત્ર' પણ એ કહેવાય છે.

(૩)

'ત્રિશલાનન્દન' પ્રાચીન વર્ણાશ્રમ-પદ્ધતિના માર્ગે પોતાની ગતિ લાગાવે છે. ચાર આશ્રમોમાં ક્રમશઃ વિશ્રામ લેતો એ મહાપુરુષ આખરે પૂર્ણવિશ્રામી બને છે.

(૪)

માતાનું સ્થાન પ્રથમ છે. માતૃદેવ પ્રથમ આરાધન કરવા યોગ્ય છે. એ માટે 'વર્ધમાન' કર્તવ્યભૂત માતૃભક્તિ કેટલી ઉચી હૃદની બબલે છે !

(૫)

મારાં માતાજીને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન થાય એ ધરાદે ગર્ભમાં સ્થિર થઈને-પોતાનું હાલવું-ચાલવું બંધ કરીને એ મહાનુભાવ માતૃભક્તિનો પાઠ શિખવે છે-સ્વયં એ મહાન ભક્તિને પોતે આચરણમાં મૂકીને શિખવે છે.

(૬)

બાલવયમાં પણ અદ્ભુત નિભયતા ધરાવનાર એ બાલ-વીર પોતાના ગોઠીયાઓ સાથે રમત રમતાં એક દિવસે એક ભયંકર ભુજંગ દેખે છે. અને તુરતજ તેને દારડીની જેમ પકડી અલગ ફેંકી દે છે.

(૭)

ક્રોડાં મુહુરિઃ સ પુનઃ કરોતિ
પ્રત્યાગતૈઃ સર્પભયાત્ પલાય્ય ।
મશ્ચારણં નિર્ભય-સંસ્કૃતીનાં
પ્રજામ્બુ વાલ્યાદૃપદિશ્યતેજનઃ ॥

(૮)

તમષ્ટવર્ષે પઠનસ્ય હેતો-
સ્વીતિશાલાં નયતઃ પિતાઽમ્બા ।
માતા ચ શત્રુર્જનકશ્ચ વૈરી
ન યૌ સમધ્યાપયતઃ પ્રજાં સ્વામ્ ॥

(૯)

પરં મહોદ્રાસિમતેસ્વીતી
નાવશ્યકસ્તસ્ય પરિશ્રમઃ સ્યાત્ ।
તથાવિશ્વાઃ સ્વલ્વનશીતિ-વિજ્ઞાઃ
પ્રાગ્જનમસંસ્કારસમર્થશક્તયા ॥

(૧૦)

યુવત્વ-કાલઃ સ્મર-રક્તભૂમિ-
ને ચાપલં તન્મનસસ્તદાપિ ।
તન્માનસં સંયમયોગમુદ્રં
વિશાન્તિ નો વૈપચ્ચિકા વિચારાઃ ॥

(૧૧)

ન તાદૃશો રાજકુમારકસ્ય
દુરાપતા રાજકુમારિકાણામ્ ।
પરં પુરસ્તસ્ય વિવાહ-વાર્તા-
મુદ્ધાચ્યેત્ કઃ પ્રશમોઽજ્વલમ્ય ? ॥

(૭)

અને ફરી એ, સર્પના ભયથી
નાસી જઈને પાછા ઉપસ્થિત થયેલા
મિત્રો સાથે રમવા લાગી જાય છે.
આ ઉપરથી, બાળકોમાં અવ્યવસ્થી
નિર્ભયતાના સંસ્કારો પાડવાનું
સુચવાય છે.

(૮)

આઠ વર્ષની ઉમ્મર થતાં વર્ધ-
માન કુમારને ભણાવવા માટે માતા-
પિતા વિદ્યાશાલામાં લઈ જાય છે. તે
માતા શત્રુ છે અને તે પિતા વૈરી
છે કે જેઓ પોતાની ઓલાદને બરા-
બર વિદ્યાભ્યાસ કરાવતા નથી.

(૯)

પણ, મહાન તેજસ્વી પ્રજાધારક
એવા વર્ધમાનને વિદ્યાધ્યયન માટે
પરિશ્રમ કરવાની જરૂર ન હોય.
એવાઓ વસ્તુતઃ જન્માન્તરના સમર્થ
સંસ્કાર-બળથી અનધ્યયન-વિદ્વાન
હોય છે.

(૧૦)

યૌવન-કાળઃ એ કામદેવની રંગ-
ભૂમિ છે. તે વખતે પણ તે કુમારનું
મન ચપલ થતું નથી. તેના સંયમ-
યોગથી મુદ્રિત માનસમાં વિષયના
વિચારો પ્રવેશ પામતા નથી.

(૧૧)

તેવા રાજકુમારને રાજકુમારી-
ઓની શી ખોટ હોય ! પણ, પ્રશમ-
ભાવથી ઉદ્ભવળ એવા એ યુવકની
આગળ વિવાહ કરવાની વાત કોણ
મૂકે !

(૧૨)

વિચિન્તયેયુશ્વપલા યુવાનઃ
 પદાર્થપાઠં સુમહાન્તમેતમ્ ।
 કુચાલતો બાલક-જીવનાનાં
 રક્ષા-પ્રબન્ધઃ પ્રવિધેય આપ્તઃ ॥

(૧૩)

અજ્ઞાનયોગં ચરિતં ગૃહસ્ય
 શિક્ષાલયા દૂષિતવાતસજ્ઞાઃ ।
 સત્સન્ન-બોધો વિરલસ્તતોઽથ
 પ્રજાઃ કુમાર્ગં દ્રુતમાવિશન્તિ ॥

(૧૪)

તાસાં બલં 'નાટક'-'હોટલા'ઘા
 નિમ્નન્તિ, શૃંગારિકવાચનં ચ- ।
 રક્તસ્ય શોષં કુરુતે, વિલાસા-
 ન્વેપાય ચાટન્તિ વિલાસસક્તાઃ ॥

(૧૫)

જિતેન્દ્રિયં જ્ઞાતમુતસ્ય વૃત્તં
 નિવેદનં સાધુ કુમારક્રાણામ્- ।
 બ્રહ્માશ્રમી યોગ્યવિવાહપૂર્વે
 બ્રહ્મવ્રતં પૂર્ણતયાઽભિરક્ષેત્ ॥

(૧૬)

બ્રહ્મવ્રતં જીવનમૂલભૂતં
 બ્રહ્માશ્રમઃ સદ્ગુણરાશિદીપઃ ।
 બ્રહ્માઽઽસ્પદં શક્તિ-મહઃ-સુખાનાં
 કર્તવ્યમાધ્યાશ્રમપાલનં સત્ ॥

(૧૨)

અપણ યુવાનોએ આ મહાનું પદાર્થ-
 પાઠ પર ધ્યાન આપવા જેવું છે.
 આળસોના જીવનને ખરાબ ચાલથી
 ખચાવવા સંબન્ધે આપત જનોએ
 પ્રબન્ધ કરવો જોઈએ.

(૧૩)

ગૃહજીવનની અજ્ઞાન દશા,
 શિક્ષણાલયોનાં દૂષિત વાતાવરણ અને
 સત્સંગ તથા સદુપદેશની ખામી-એથી
 આજની ઉછરતી પ્રબલ જટ આઠે
 રસ્તે ઉતરી જાય છે.

(૧૪)

નાટક-હોટલા વગેરેના શોખ
 તેમનું ખળ હણી રહ્યા છે, શૃંગારિક
 વાચન તેમનું ખૂન ચુસી રહ્યું
 છે અને વિલાસીઓ વિલાસની
 શોધમાં આથકે છે.

(૧૫)

જ્ઞાતપુત્રનું જિતેન્દ્રિય જીવન
 જગતના કુમારોને માટે સુંદર
 " નિવેદન " તરીકે છે કે, યોગ્ય
 વિવાહ કરવા પૂર્વે બ્રહ્મચર્યાશ્રમના
 પાલકે પૂર્ણ રીતે પોતાના બ્રહ્મચર્યાનું
 રક્ષણ કરવું જોઈએ.

(૧૬)

બ્રહ્મચર્યા એ જીવનનો મૂલાધાર
 છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ એ સદ્ગુણરાશિનો
 દીવો છે. બ્રહ્મવ્રત એ શક્તિ, તેજ
 અને સુખનું સ્થાન છે. ખરેખર,
 પ્રથમ આશ્રમનું પાલન કરવું એ
 પવિત્ર કર્તવ્ય છે.

(૧૭)

ચતુર્ણુ સ્વપ્નેષ્વિહ જીવનસ્ય
શ્રીબ્રહ્મદેવઃ પ્રથમેઽસ્તિ રાજન્ ।
ગચ્છન્નનર્ચન્ મનુજસ્તમગ્રે
સ્વજીવનાધોગતિમાતનોતિ ॥

(૧૮)

કિં સન્મતેઃ સમ્પતિમન્તરેણ
લગ્નાય સિદ્ધાર્થનૃપોઽપિ કુર્યાત્ ! ।
અથેહતે તત્સુહૃદસ્તદગ્રે
સ પ્રેષ્ય તં વૌધધિતું તદર્થે ॥

(૧૯)

મિત્રેષુ સાફલ્યમનાપ્નુવત્સુ
સ્વયં જનન્યેત્યુપવર્ધમાનમ્ ।
સ્નેહસ્ય વૃષ્ટ્યા કરુણાગ્રહાચ્ચ
માતુર્વચઃ સ્વીકુરુતેઽન્તતોઽસૌ ॥

(૨૦)

વિવાહ-સંસ્થામથ સમ્પ્રવિઙ્ય
બ્રહ્માશ્રમાદ્ યાતિ ગૃહાશ્રમં સઃ ।
તદ્ધર્મપત્ન્યા અભિધા યશોદા
પ્રસૂતિરેકા ચ તયોઃ કુમારી ॥

(૨૧)

વિહાય કાંશ્ચિત્ સકલા અનેનાઽઽ
શ્રમાધ્વના તીર્થકરાદયોઽગુઃ ।
માર્હસ્થ્યમપ્રાપ્ય પુરોઽગમન્ ચે
તેઽત્યલ્પસહ્જ્યાઃ ક્રમગામુકાગ્રે ॥

(૧૭)

જીવનના ચાર ખંડો પૈકી પ્રથમ
ખંડમાં શ્રીબ્રહ્મચર્ય-દેવ વિરાજમાન
છે. તેનું પૂજન કર્યા વગર આગળ
ચાલતો માણસ પોતાના જીવનની
અધોગતિ કરે છે.

(૧૮)

‘ સન્મતિ ’ (વર્ધમાન)ના લગ્ન
માટે તેની સમ્પતિ વગર ‘ સિદ્ધાર્થ ’
રાજા પણ શું કરે ! હવે ‘ સિદ્ધાર્થ ’
રાજા વર્ધમાનના મિત્રોને તેની પાસે
મોકલી લગ્ન માટે તેને સમજાવવા
કેશિશ કરે છે.

(૧૯)

વર્ધમાનના મિત્રોને સફલતા
નથી મળતી, તે અવસરે માતા
‘ ત્રિશલા દેવી ’ ખુદ વર્ધમાનની પાસે
ઉપસ્થિત થાય છે. માતાની સ્નેહ-
વૃષ્ટિ અને તેમના કરુણાપૂર્ણ આશ્ર-
થી આખરે વર્ધમાન માતાનું
કહું માની લ્યે છે.

(૨૦)

હવે વિવાહસંસ્થામાં પ્રવેશ
કરીને મહાવીર બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાંથી
ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ થાય છે. તેમની
ધર્મપત્નીનું નામ ‘ યશોદા ’ છે.
પ્રસૂતિમાં તેમને એક કન્યા થાય છે.

(૨૧)

કેટલાકને ખાદ કરતાં, ‘ તીર્થ-
કર ’ વગેરે બધા આ આશ્રમ-પદ્ધતિ-
ના માર્ગે ચાલ્યા છે. જેઓ ગૃહ-
સ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગર આગળ ગયા
છે તેઓ, આશ્રમ-પદ્ધતિના કુમે
ચાલનારાઓની આગળ બહુજ થોડી
સંખ્યાવાળા છે.

(૨૨)

ગાર્હસ્થ્યમપ્રાપ્ય પુરો ગમસ્તુ
સંસાધનીયો વિરલ-પ્રકૃત્યાઃ ।
વિશ્વપ્રસિદ્ધઃ ક્રમિકાશ્રમાઘ્વા
પ્રાયોઽસ્વિલાસ્તેન તતઃ પ્રયાન્તિ ॥

(૨૩)

યઃ સ્યાત્ પ્રમોદસ્તનયાવતારે
ન સ પ્રમોદસ્તનયાવતારે ।
કન્યોદ્ભવઃ પ્રત્યુત સ્વદહેતુઃ
સંજાયમાનઃ પરિદૃશ્યતેઽથ ॥

(૨૪)

પરિસ્થિતાવીદૃશિ કારણં તુ
સમાજસંસ્થાગતદુર્વ્યવસ્થા ।
પુત્રશ્ચ પુત્રી પરમાર્થતસ્તુ
દેશસ્ય સ્વલ્વસ્તિ સમા વિભૂતિઃ ॥

(૨૫)

ઈદૃક્ષસામ્યોઽજ્જ્વલભાવનાયા
વિકાસનાયૈ જનતામનસ્તુ- ।
અદૃષ્ટસંકેતવશેન મન્યે
મહાત્મવીરસ્ય કનીપિતૃત્વમ્ ॥

(૨૬)

સ્વભાગિનેયેન 'જમાલિના'ઽમા
વીરઃ સમુદ્રાહયતિ સ્વકન્યામ્ ।
રૂઢિપ્રકારા શુભિ મિન્ન-મિન્નાઃ
કાલે ચ કાલે પરિવૃત્તિભાજઃ ॥

(૨૨)

ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગર
આગળ જવું એ વિરલપ્રકૃતિસાધ્ય
છે. જગત્પ્રસિદ્ધ માર્ગ આશ્રમ-
પદ્ધતિનો માર્ગ છે. એટલે પ્રાયઃ
બધા એ જ માર્ગે ચાલે છે.

(૨૩)

પુત્ર અવતરતાં જે હુપ થાય, તે
પુત્રી અવતરતાં ન થાય. બદકે,
દીકરીનો જન્મ આવે એવનક થતો
એવામાં આવે છે.

(૨૪)

આવી પરિસ્થિતિ થવામાં કારણુ તો
સમાજસંસ્થાગતદુર્વ્યવસ્થા છે. પરમા-
ર્થતઃ પુત્ર અને પુત્રી બન્ને દેશની
સરખી વિભૂતિ છે.

(૨૫)

આવી 'સમાનતા'ની ઉર્જાવળ
ભાવના જનતાના મનમાં ખિલવવા
માટે, હું માનું છું કે, અદૃષ્ટ સંકેત-
વશાત મહાત્મા વીરને કન્યાના પિતા
થવાનું સાંપડ્યું હશે !

(૨૬)

મહાવીર પોતાની કન્યા પોતાના
લાણેજ 'જમાલિ' સાથે પરણાવે છે.
દુનિયામાં રૂઢિની રીતો ભિન્ન-ભિન્ન
હોય છે, અને સમયે સમયે બદલાયા
કરે છે.

(२७)

सन्तो महान्तोऽवतरन्ति नैव
भोगाय सांसारिकवैभवस्य ।
सहावतारेण तथाविधानां
भवेन्महत् संकलितं रहस्यम् ॥

(२८)

वीरो यदाऽजायत, भारतस्य
स्थितिर्विचित्रा समभूत् तदानीम् ।
मूढक्रियाकाण्डविमोहजाले
निबध्यमाना जनता यदाऽऽसीत् ॥

(२९)

“धर्माधिनाथं”श्च जनो यदाऽन्ध-
श्रद्धावटेऽभूत् परिपात्यमानः ।
उच्चब्रुवा नीचपदेऽवगम्य
परान् यदानल्पमदृढवंश्च ॥

(३०)

यदापजहुर्महिलाधिकारा-
नन्यायतः पौरुषगर्वमत्ताः ।
धर्माय यज्ञादिषु भूरिहिंसा-
पापानलः प्रज्वलितो यदाऽऽसीत् ॥

(३१)

एतादृशं भारत-देशःस्थकाले
देवार्थदेवो ‘मगध’-प्रदेशे ।
ख्याते पुरे ‘क्षत्रियकुण्ड’नाम्नि
प्राजायत क्षत्रियराजगेहे ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)

(२७)

महान् आत्माभ्यो संसार-
विलास भोगववा भाटे जन्मता नथी.
तेभना अवतरणु साथे भेडाट्ट
रहस्य संकणायलुं डोय छे.

(२८)

महावीर जन्म्या ते वणतनी
भारतवर्षनी स्थिति विचित्र इती.
जे वणते जनता अज्ञान डमकांणी
मोहजालमां क्सावाती इती.

(२९)

अने, जे वणते धर्मना “डेकेदारो”
डोकोने अन्धश्रद्धाना आडामां पटकी
रह्या इता, अने, जे वणते पोताने
‘उच्च’ माननाराभ्यो भीज्ज्योने
“नीच” अमण्णुण्डु सतापी रह्या इता.

(३०)

अने, जे वणते पौरुष-महथी छडी
अयेदा पुरुषो अन्यायथी स्त्रीजतिना
इच्छे परत्राप भारी रह्या इता, अने,
जे वणते धर्मना नामे यज्ञादिमां
पशु-वधने पापानल अयंकर रीते
धमधमी रह्या इतो,

(३१)

—जेवा देशनी दुर्दशाना वणतमां
‘देवार्थ’ देव ‘मगध’ देशमां,
ज्जालीता ‘क्षत्रियकुण्ड’ नगरमां,
क्षत्रिय राजना राजमहालयमां
अवतरे छे.

(૩૨)

અમ્હુદસૌ સાર્ધસહસ્રયુગ્મ-
વર્ષોર્ધ્વકાલો વહુદૂષિતત્વઃ ।
પાસ્વણ્ડ-દમ્ભૈશ્ચ કુલાભિમાન-
મદૈરનાચાર વધોપતાપૈઃ ॥

(૩૩)

અશાન્તવાતાવરણાભ્રપુંજાઽઽ
વૃતપજોદ્ધારવિધાનહેતોઃ- ।
સ્વાભાવિકઃ કમ્યચનાવતાર
આસીત્ તદાનીં મુમહાન્મશક્તેઃ ॥

(૩૪)

ધર્માન્ધ સત્તોન્મદ-નિર્દયત્વા-
ત્યાચારવાયુઃ પ્રમરીસરીતિ- ।
તદા તદાતાપશમાય શાન્તિ-
પાઠાય કોપ્યેતિ ભુવં મહાત્મા ॥

(૩૫)

ઉચ્ચોચ્ચશક્તેરવતાર एष
यद् वर्धमानो भुवमाजगाम ।
असौ विरक्तो जगदार्त्तनादै-
र्भवत्यनल्पाऽऽत्मविमुक्तिचिन्तः ॥

(૩૬)

दीक्षायनाप्तुं कुरुते स्म पित्रो-
रा जीवितं गर्भपदे प्रतिज्ञाम् ।
खेदाकुलीभूततया स्वगर्भ-
स्थैर्येण मातुः स विवेकशाली ॥

(૩૨)

હગભગ અઠી હુન્નર વર્ષ ઉપરનો
એ કાળ અનાચાર, દંભ, પાખંડ અને
બલિકુલાભિમાન-મદોથી તથા હિંસા-
પ્રાસથી બહુ દૂષિત હતો.

(૩૩)

અશાન્ત વાતાવરણનાં અભ્રપટતથી
બેસાયત્રી પ્રગ્નના ઉદ્ધરણ માટે તે વખતે
કોઈ મુમહાન આત્મશક્તિનું અવતરણ
થયું સ્વાભાવિક હતું.

(૩૪)

ધર્માન્ધતા, અતોન્મદ અને
નિર્દયતાનો અત્યાચાર-વાયુ ત્યારે
બૂળ દેહાય છે ત્યારે તેના અન્તાપને
શમાવવા અને શાન્તિના મન્ત્રપાઠ
બણાવવા માટે કોઈ મહાત્માનું
પૃથ્વી પર આગમન થાય છે.

(૩૫)

આ ઉચ્ચીમાં ઉચ્ચી શક્તિનું
અવતરણ છે કે મહાવીરનું પૃથ્વી
પર આગમન થયું. એ મહાન પુરુષ
જગતના આર્તનાદોથી વિરક્ત બની
આત્મમુક્તિના મહાન ચિન્તનમાં
મગ્ન બને છે.

(૩૬)

મહાવીર ગર્ભાવાસમાં સ્થિર
થવાથી તેમનાં માતાજી બહુ ખેદાકુલ
થયાં હતાં. એથી એ વિવેકશાલી પુરુષ
માતા-પિતા જીવન્ત હોય ત્યાં સુધી
અન્યાસ-દીક્ષા નહિ ગ્રહણ કરવાની,
ગર્ભાવસ્થામાં જ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી.

(૩૭)

સ ચિન્તયામાસ તદોજ્જ્વલાત્મા :-
 શુશ્રૂષમાણસ્ય ગુરૂ ઈમૌ મે-।
 ગૃહાનુપિત્વા ક્રમયોગતોઽન્તે
 સમ્પત્સ્યતે ન્યાય્યતયા તપોપિ ॥

(૩૮)

સમગ્રપાપાપગમસ્વરૂપા
 દીક્ષા મતા નિર્મલભાવયોગા ।
 પિત્રોઃ સમુદ્દેગાવિચાયકસ્યા-
 ન્યન્તં ન સા ન્યાયસમન્વિતા સ્યાત્ ॥

(૩૯)

પિત્રોરુપાસ્તિત્રતસન્પદાદિ-
 ભૂતં મહામજ્જલમસ્તિ લોકે ।
 સુદુષ્ટપ્રતીકાર-મહોપકારૌ
 પૂજાસ્પદં ધર્મ્યધિયાં મહત્ તૌ ॥

(૪૦)

સ શુદ્ધધર્મા સ પુનઃ કૃતજ્ઞઃ
 સતી ચ તદેવગુરુક્રમાર્ચા ।
 સમુજ્જ્વાલાન્તઃકરણેન સમ્યગ્
 એતૌ મહાન્તૌ પ્રતિપદ્યતે યઃ ॥
 (ચતુર્ભિઃ કલાપકમ્)

(૪૧)

સાધારણસ્વાર્થકૃતેઽપિ પિત્રો-
 વિમાનનાચાપલમાચરદ્વિઃ-।
 એષ પ્રસન્નઃ પરિચિન્તનીયો
 દેવાર્યદેવસ્ય મહોદયસ્ય ॥

(૩૭)

તે મહાન્ પવિત્ર આત્માનુ' તે
 વખતે એવું ચિન્તન કે: મારા આ માતા-
 પિતાની ધરમાં રહી સેવા-શુશ્રૂષા
 કરતાં અન્તે પરિવ્રજ્યા પણ મને
 અનુક્રમે ન્યાયસર સાંપડશે.

(૩૮)

“દીક્ષા સર્વ પાપોની નિવૃત્તિરૂપ
 અને નિર્મળ ભાવવૃત્તિરૂપ ફરમાવવા-
 માં આવેલી છે. માટે માતા-પિતાને
 અત્યન્ત સન્તાપમાં નાંખી દીક્ષા
 શ્રદ્ધા કરવી ન્યાયસર નથી.

(૩૯)

“ ચારિત્ર-વ્રતની સાધનાનું
 પહેલું મહામંગલ માતા-પિતાની
 ઉપાસના છે. જેમનો પ્રત્યુપકાર બહુ
 દુષ્કર છે એવા મહોપકારી માતા-
 પિતા ધર્માર્થી જનને મહાન્ પૂજ-
 નીય હોય છે.

(૪૦)

“ તે શુદ્ધ ધર્મને ભજનારો છે, તે
 કૃતજ્ઞ છે અને તેની દેવગુરુસેવા
 પ્રશસ્ત છે, કે જે, આ મહાન્ ગુરુઓ-
 (માતા-પિતા) ને ઉચ્ચ અન્તઃ-
 કરણથી યોગ્ય રીતે આરાધે છે. ”

(૪૧)

સાધારણ સ્વાર્થ માટે પણ જેઓ
 પોતાના માતા-પિતાનું અપમાન
 કરવાની ચપલતા કરી બેસે છે તેમણે
 મહોદય ' દેવાર્ય ' દેવનો આ પ્રસંગ
 વિચારવો ઘટે.

(૪૨)

યદીયમન્તઃકરણં વિરક્ત-
મત્યન્તમુત્કં તપસે પ્રયાતુમ્ ।
વિલમ્બતે પ્રવર્જિતું તથાપિ
સ કેવલં તોષકૃતે સ્વપિત્રોઃ ॥

(૪૩)

અમુત્ર માતાપિતરૌ પ્રયાતોઽ
ષ્ટાવિંશત્વર્ષે સતિ વૃર્ધમાને ।
રાજ્યાભિષેકોઽથ શિરઃ કિમીયં
“સિદ્ધાર્ય”-સૂત્વોઃ સમલક્ષ્મરોત્ ॥

(૪૪)

પુત્રઃ પિતા વાન્ધવ-વાન્ધવૌ ચ
પરસ્પરોચ્છેદપરૌ ભવેતામ્-।
યદર્થમુગ્રાઃ સમરા ભવન્તિ
તત્રાસ્તિ લક્ષ્મ્યાં જગદ્ન્યમૂતમ્ ॥

(૪૫)

પરન્તુ ‘નન્દિ’રધિકઃ મિયોઽસ્તિ
લક્ષ્મ્યાઃ સ્વકીયો લઘુસોદરોઽસૌ ।
નિવેદયત્યાગ્રહપૂર્વકં તં
‘નન્દિ’નૃપત્વાસન આસનાય ॥

(૪૬)

વીરસ્તદસ્વીકૃતિમાદરેણ
કૃત્વા સ્વદીક્ષાવિષયે તમાહ-।
‘મમ વ્રતાભિગ્રહ આર્ય ! પૂર્ણ-
સ્તતોઽનુમન્યસ્વ તપઃકૃતે મામ્’ ॥

(૪૨)

જેનું વિરક્ત અન્તઃકરણુ પ્રવળ્યા-
ના પંથે પ્રયાણુ કરવા અત્યન્ત
ઉત્કંઠિત થઈ રહ્યું છે, છતાં તે મહાન
યુવક કેવળ પોતાના માતા-પિતાને
સંતોષવાની ખાતર દીક્ષા લેવામાં
વિવશ થઈ રહે છે.

(૪૩)

વર્ધમાનની અઠાવીશ વર્ષની
ઉંમર થતાં તેમના માતા-પિતા પર-
લોક સિધાવે છે. હવે રાજ્યાભિષેક
એ લાઈઓમાં કેનો થાય !

(૪૪)

જેને માટે બાપ-બેટા અને ભાઈ-
ભાઈ એક-બીજાનું ઉચ્છેદન કરવા
તૈયાર થાય છે અને જેને માટે ભય-
કર યુદ્ધો ખડાં થાય છે તે લક્ષ્મીનો
અન્દર જગત્ આંધળું અન્યું છે.

(૪૫)

પરન્તુ ‘નન્દિ’ (‘નન્દિવર્ધન’) ને
લક્ષ્મી કરતાં પોતાનો ન્હાનો ભાઈ
(વર્ધમાન) વધારે વ્હાલો છે.
‘નન્દિવર્ધન’ વર્ધમાનને રાજ્યગાદી
પર બેસવા આગ્રહપૂર્વક નિવેદન
કરે છે.

(૪૬)

મહાવીર તેનો આદરપૂર્વક
અસ્વીકાર કરી પોતે દીક્ષા લેવા
ખાબત જણાવે છે કે, હે આર્ય ! મારો
વ્રતાભિગ્રહ હવે પૂર્ણ થાય છે. માટે
દીક્ષા માટે મને અનુમતિ આપો !

(૪૭)

સ આહ પિત્રોર્વિરહોપરિષ્ઠાત્
 મુદુઃસહં મે ભવિ તે પ્રયાણમ્ ।
 વર્ષદ્વયં તન્મમ તોષણાયાઽ-
 ધિકં ગૃહાનાવસ વર્ધમાન ! ॥

(૪૮)

તદ્વાચમઙ્ગીક્રુરુતે વિનમ્રોઽ
 ધિકં ગૃહે તિષ્ઠતિ વર્ષયુગ્મમ્-
 ક્રિયાવિશેષાત્ વ્રતિજીવનસ્ય
 ગૃહસ્થવેપેઽપિ સમાચરન્ સઃ ॥

(૪૯)

ઇમાં પ્રવૃત્તિ કિલ વેદ 'વાન--
 પ્રસ્થાશ્રમ'સ્થાનતયા તદીયામ્ ।
 આવશ્યકોઽભ્યાસવિધિર્મુમુક્ષોઃ
 પ્રવેશતઃ પ્રાગનગાર-ધર્મે ॥

(૫૦)

અભ્યસ્ય હિ ત્યાગવિધિં પ્રવેશો
 હિતાવહઃ સ્યાદનગાર-ધર્મે ।
 દુત્યં તૃતીયાઽઽશ્રમ-સંવિધાનં
 સંન્યાસસમ્પાદનપૂર્વભૂમિઃ ॥

(૫૧)

આવશ્યકોઽભ્યાસવિધિર્ન પૂર્વ
 ધવેન્મહાવીરવિધોત્તમાનામ્ ।
 તથાપિ દાતું મુવિ વોધપાઠં
 તથા મહાનાચરતિ સ્વયં સઃ ॥

(૫૨)

ત્રિશેઽથ વર્ષે સ સમાપ્તિમાત્રે
 *સંન્યાસરૂપામુપયાતિ ડીક્ષામ્ ।
 મુવિસ્મિતાસ્તત્સમયાઃ પરેઽપિ
 સન્તસ્તપસ્તસ્ય વિલોક્ય ચોરમ્ ॥
 * સર્વવિરતિલક્ષણામ્ ।

(૪૭)

'નન્દી' જવાબ આપે છે: ભાઈ! માતા-પિતાના વિરહ ઉપર વળી તારૂં પ્રયાણ થાય એ મને બહુ દુઃસહ થઈ પડે. માટે મને સંતોષવાની ખાતર હું વર્ધમાન! એ વર્ષ વધુ ઘરમાં ઠેરી જાઓ.

(૪૮)

મહાવીર વિનમ્રપણે પિતાના મોટા ભાઈનું કહ્યું સ્વીકારી લે છે. અને, ગૃહસ્થવેપભૂમિમાં પણ ત્યાગી જીવનની વિશેષ ક્રિયાઓનું આચરણ કરતા તેઓ એ વર્ષ વધુ ગૃહવાસમાં રહે છે.

(૪૯)

મહાવીરની આ પ્રવૃત્તિને હું "વાનપ્રસ્થાશ્રમ"ના સ્થાન સમજું છું. મુમુક્ષુને અનગાર-ધર્મમાં પ્રવેશ કરવા અગાઉ ત્યાગનું અભ્યાસ-વિધાન આવશ્યક છે.

(૫૦)

ત્યાગ-વિધિનો અભ્યાસ કરીને અનગાર-ધર્મમાં પ્રવેશ કરવા એ હિતાવહ પદ્ધતિ છે. આમ, ત્રીજા આશ્રમનું વિધાન એ સંન્યાસ-અહણની પૂર્વાભૂમિરૂપ છે.

(૫૧)

મહાવીર જેવા ઉત્તમ આત્માઓને આરિત્ર અહણ કરવા પૂર્વ ત્યાગનું અભ્યાસ-વિધાન કરવાની કંઈજ જરૂર ન હોય. છતાં જગતને યોધ-પાઠ આપવા સારુ એ મહાન આત્મા સ્વયં તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે.

(૫૨)

ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે એ મહાનુભાવ સંન્યાસરૂપ (સર્વવિરતિરૂપ) ડીક્ષા અંગીકાર કરે છે. તેમનો ચોર તપ જોઈ તે કાળના ખીજા મહાન સન્તો પણ ખૂબ અજાયબ થાય છે.

(૫૩)

મૌનાશ્રિતો દ્વાદશ વત્સરાણિ
પ્રાયેણ હિત્વાઽશન-પાનકં સઃ- ।
ઉજ્જાગરો નમ્રશરીરપાદો
મહીમટ્લ્યારત આત્મશોથે ॥

(૫૪)

મહામહોપદ્રવકષ્ટપાતે-
જ્વપિ સ્થિરાત્મા સ મહર્ષિનાથઃ- ।
ન રુપ્યતિ ક્વાપ્યધમાધમેઽપિ
ક્ષમાં દધાનઃ પરમાં કૃપાં ચ ॥

(૫૫)

एवंविधे द्वादशवर्ष-साधने
समाप्तिमागच्छति तस्य योगिनः- ।
सर्वप्रकाराऽऽवरणप्रहाणतः
पूर्ण परब्रह्म-महः प्रकाशते ॥

(૫૬)

पूर्णात्माऽसौ परमविमलालोकचैतन्यरूपः
पूर्णानन्दः परमविभुतः श्रीमहावीरदेवः- ।
तत्त्वालोकं सृजति परमं लोककल्याणहेतो-
रायुष्पूचौ भवति च निराकारसिद्धस्वरूपः ॥

(૫૭)

एवम्भूताय देवाय
वीतरागाय शम्भवे ।
ब्रह्मणे विश्वनाथाय
श्रीवीराय नमो नमः ॥

(૫૩)

આત્મ-શોધમાં મગ્ન થયેલ એ
મહાન્ આત્મા બાર વર્ષ લગી પ્રાયઃ
ખાવું-પીવું મૂકી દઈ, મૌનપણે
ઉબાગરા કરતો ઉઘાટે શરીરે તથા
ઉઘાટે પગે પૃથ્વી પર પથઈતુ કરે છે.

(૫૪)

મહામહાઉપદ્રવોનાં કષ્ટો પડવા
છતાં જેનો આત્મા સ્થિર છે
એવો એ મહાન્ મહર્ષિ કોઈ પર
શેષ કરતો નથી. અધમાધમ ઉપર
પણ તેના મહાન્ જીવનમાંથી ક્ષમા
અને દયા જ નીતરે છે.

(૫૫)

આમ, બાર વર્ષની સાધના પૂર્ણ
થતાં તે મહાત્માને સર્વ પ્રકારનાં
આવરણો (ધાતી કર્મો) ખરી જતાં
પરબ્રહ્મનો પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રકટ થાય છે.

(૫૬)

પૂર્ણાત્મા, પરમેનિર્મલપ્રકાશમય-
ચૈતન્યસ્વરૂપ, પૂર્ણાનન્દ અને પરમવિભુ
શ્રીમહાવીરદેવ હવે લોકકલ્યાણ માટે
મહાન્ તત્ત્વાલોકનું સર્જન-મહાન્
તત્ત્વાદર્શનું પ્રકાશન કરે છે. અને
આયુષ્ય (૭૨ વર્ષનું) પૂર્ણ થતાં
નિરાકાર સિદ્ધસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે.

(૫૭)

આવા વીતરાગદેવ, શમ્ભુ, બ્રહ્મા,
વિશ્વનાથ શ્રીમહાવીર પરમાત્માને
વારંવાર નમન હો !

આ કાવ્ય વડોદરા-જૈનયુવકસંઘ
તરફથી પ્રકટ થયેલ છે.

કર્મના સંયોગ-વિયોગે સઘાતી આત્માની
ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ પર જૈન દૃષ્ટિનું

સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ

ભાવપાંચક-વિવરણ

વ્યાખ્યાતા

ન્યાયનિશારદ ન્યાયતીર્થ શ્રીમદ્ ન્યાયવિજયજી મહારાજ

ભાવઃ ક્ષાયિક પશ્ચાદ્દશમિકો મિશ્રસ્તૃતીયઃ પુન-
સ્તૃત્યઞ્ચૌદયિકસ્તથા ' પરિણતિ ' સ્થાતો ભવેત્ પશ્ચમઃ ।
તેષાં સમ્મિલનૈર્દ્વિકાદિકતયા પૃથ્થ સાંયોગિક-
સ્તેષામત્ર નિરૂપણં પરિમિતં કુર્વે યથાધીચલમ્ ॥

આત્મસ્થિતિનો વિચાર કરતાં શાસ્ત્રપ્રજ્ઞપ્ત પાંચ “ભાવો” તરફ સહેજે નજર જાય છે. કર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસી અને આધ્યાત્મિક તત્ત્વોના ગવેષકને એ વિષયનો વિમર્શ રમણીય લાગે તેમ છે. આત્મસંબંધી વિચારણા કરતાં કર્મ-સિદ્ધાન્તોની વિચાર-અર્ચા એકદમ ઢોડી આવે છે. અને એવા પ્રસંગે ઔપશમિકભાવ ક્ષાયિકભાવ, ક્ષાયોપશમિકભાવ, ઔદયિકભાવ અને પારિણમિકભાવ એ પાંચ ભાવોનું પર્યાલોચન બહુ ઉપયુક્ત થઈ પડે છે. અહિં ‘ભાવ’ શબ્દનો અર્થ ‘સ્થિતિ’ ‘અવસ્થા’ (Condition) થાય છે. હવે આપણે એ વિષયને નિહાળવા પ્રયત્ન કરીએ.

ઔપશમિકભાવ.

મોહના ઉપશમથી જે સ્થિતિ, જે અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે તે 'ઔપશમિક ભાવ' કહેવાય છે. મોહના (દર્શનમોહના) ઉપશમથી જે ઉજ્જવળ સમ્યક્દર્શન (તત્ત્વદષ્ટિ) પ્રાપ્ત થાય છે અને મોહના (ચારિત્રમોહના) ઉપશમથી જે ઉજ્જવળ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે તે (જન્ને) ઔપશમિક ભાવ છે.

ઔપશમિકભાવ ૨—

૧ સમ્યક્ત્વ

૨ ચારિત્ર.

ઉપશમ, મોહનોજ થાય છે અને મોહના પેટા ભાગ દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ એમ બે છે. એટલા માટે ઉપશમસમ્પન્ન સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એ બેજ ભેદો ઔપશમિક ભાવમાં ગણાવ્યા છે.

ક્ષાયિકભાવ.

કર્મક્ષયથી જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે તે 'ક્ષાયિકભાવ' છે. ક્ષાયિકભાવમાં જ્ઞાનાવરણુક્ષયસમુત્થ કેવલજ્ઞાન, દર્શનાવરણુક્ષયોદ્ધિત કેવલદર્શન, મોહુક્ષયસમ્પન્ન સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર તથા અન્તરાયક્ષયસિદ્ધ પાંચ દાન-લાલ-ભોગ-ઉપભોગ-વીર્યલબ્ધિઓ, એમ નવ લેવાય છે. આમાં ફક્ત ધાતિકર્મક્ષયસાધિત ક્ષાયિકો લેવાયા છે.

ક્ષાયિકભાવ ૬—

૧ કેવલજ્ઞાન

૩ સમ્યક્ત્વ

૨ કેવલદર્શન

૪ ચારિત્ર.

૫-૬ દાનાદિ પાંચ લબ્ધિઓ.

(૧) દાનલબ્ધિ

(૪) ઉપભોગલબ્ધિ

(૨) લાલલબ્ધિ

(૫) વીર્યલબ્ધિ

(૩) ભોગલબ્ધિ

ક્ષાયોપશમિક ભાવ.

ધાતિકર્મોના ક્ષયોપશમથી જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે તે 'ક્ષાયોપશમિક ભાવ' છે. જ્ઞાનાવરણુ કર્મોના ક્ષયોપશમથી સાધિત મતિસદસત્જ્ઞાન (મતિજ્ઞાન તથા મતિઅજ્ઞાન), શ્રુતસદસત્જ્ઞાન (શ્રુતજ્ઞાન તથા શ્રુતાજ્ઞાન), અવધિજ્ઞાન તથા વિભંગજ્ઞાન અને મનઃપર્ચવજ્ઞાન એમ સાત ભેદો, દર્શનાવરણુના ક્ષયોપશમથી

સાધિત વ્યક્તુદર્શન, અવ્યક્તુદર્શન અને અવધિદર્શન એમ ત્રણ ભેદો, મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી સાધિત સમ્યક્ત્વ તથા દેશવિરતિ-સર્વાવિરતિ એ ચારિત્રદ્વિક એમ ત્રણ ભેદો તથા અન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી સાધિત થતી પાંચ દાન-લાભ-ભોગ-ઉપભોગ-વીર્યલબ્ધિઓ, એમ બધા મળી અદાર ભેદો ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં ગણાવ્યા છે.

દાનાદિ લબ્ધિપચક ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એમ બે પ્રકારનાં હોઈ, ક્ષાયિકભાવમાં તે ક્ષાયિક રૂપે મૂકાયેલ છે અને ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં ક્ષાયોપશમિક રૂપે છે. જેવી રીતે, સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એમ ત્રણ પ્રકારનું હોઈ ઔપશમિક ભાવમાં ઔપશમિક રૂપે, ક્ષાયિકભાવમાં ક્ષાયિક રૂપે અને ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં ક્ષાયોપશમિક રૂપે મૂકાયેલ છે.

ક્ષાયોપશમિક ભાવ ૧૮—

૧ મતિજ્ઞાન	૮ વ્યક્તુદર્શન
૨ શ્રુતજ્ઞાન	૯ અવ્યક્તુદર્શન
૩ અવધિજ્ઞાન	૧૦ અવધિદર્શન
૪ મનઃપર્યાયજ્ઞાન	૧૧ સમ્યક્ત્વ
૫ મતિઅજ્ઞાન	૧૨ દેશવિરતિ
૬ શ્રુતઅજ્ઞાન	૧૩ સર્વાવિરતિ
૭ વિભંગજ્ઞાન	૧૪-૧૮ દાનાદિ લબ્ધિપચક

ઔદયિક ભાવ.

કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થતી સ્થિતિ 'ઔદયિક ભાવ' છે. ઔદયિક ભાવમાં અજ્ઞાન, અસિદ્ધત્વ, અસંયમ, લેશ્યા (કૃણુ-નીલ-કાપોત-તેજઃ-પદ્મ-શુક્લ એ છ લેશ્યાઓ), ચાર કષાયો (ક્રોધ-માન-માયા-લોભ), ચાર ગતિ (દેવ-મનુષ્ય-તિયંચ-નારકગતિ), ત્રણ વેદો (પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસક વેદ) અને મિથ્યાત્વ એમ એકવીસ લેવામાં આવ્યાં છે. આ બધાં કર્મોદયનાં પરિણામરૂપ છે.

અજ્ઞાન મિથ્યાત્વોદયથી છે. અસિદ્ધત્વ અષ્ટપ્રકારક કર્મોના ઉદયનું પરિણામ છે. અસંયમ (અવિરતિ) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયોના ઉદયને આભારી છે. લેશ્યા × મનોયોગપરિણામ છે. કષાયો મોહનીયકર્મોદયથી થનારા છે. ગતિ

× મનોયોગ મનઃપર્યાયિતને આભારી છે. અને મનઃપર્યાયિત નામકર્મનો એક ભેદ છે.

ગતિનામકર્મોદયને આભારી છે. વેદ પુરુષાદિવેદમોહનીયોદયનું પરિણામ છે. મિથ્યાત્વ મિથ્યાત્વમોહની પરિણતિ છે.

આ સિવાય દર્શનાવરણસમુદ્ભૂત નિદ્રાદિ પાંચક, વેદનીયકર્મસમ્ભૂત સુખ-દુઃખ, મોહનીયજનિત હાસ્યાદિ છ, આયુષ્યકર્મસમુત્થ ચાર આયુષ્ય, નામ કર્મની સર્વ પ્રકૃતિપરમ્પરા અને ગોત્રોદયજન્ય ઉચ્ચાનુચ્ચ ગોત્ર એ બધાંએ ઐદ્યિક ભાવમાં સમજવાનાં છે. એકવીશ સંખ્યા બતાવી છે તે ઉપલક્ષણમાત્ર છે. એટલે એ સિવાય બીજા પણ ઐદ્યિકભાવમાં લેવાય છે. અથવા એકવીશમાં બાકીનાઓનો પણ સમાવેશ કરી શકાય છે. અને તે આ રીતે—

‘અજ્ઞાન’નું પ્રહણ કરવાથી નિદ્રાદિ પાંચક પણ ખેંચી શકાય છે. કેમકે જ્ઞાન-દર્શનાવરણ અને દર્શનમોહનો ઉદય અજ્ઞાનનું કારણ છે. એટલે એ કર્મોના ઉદયજનિત પરિણામ બધાં ‘અજ્ઞાન’થી આવી જાય છે. મિથ્યાત્વનો પૃથગ્ ઉદ્ભેદ કર્મ-વૃક્ષના મૂળાધાર રૂપે તેને જાહેર કરવા માટે છે. ‘ગતિ’ પ્રહણ કરવાથી શેષ નામભેદો અને ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એઓનો પણ સમાવેશ કરી શકાય છે. કેમકે આયુષ્ય, જાત્યાદિ નામ, ગોત્ર અને વેદનીય એમાંથી એકનો પણ અભાવ હોય તો ગતિનો સંભવ નથી. કારણ કે એ કર્મો ભવ-ધારણનાં કારણ છે. ‘વેદ’ પ્રહણ કરવાથી હાસ્યાદિ છ પણ લઇ શકાય છે. કેમકે તે વેદોપપ્રહકારક છે. અથવા કષાયના નિર્દેશમાં હાસ્યાદિ નોકષાયોનો સમાવેશ થવો સુકર છે. કેમકે નોકષાયો કષાયસહવર્તી હોય છે.

ઐદ્યિકભાવ ૨૧—

૧	અજ્ઞાન	૧૦-૧૩	કષાય (૪)
૨	અસિદ્ધત્વ	૧૪-૧૭	ગતિ (૪)
૩	અસંયમ	૧૮-૨૦	વેદ (૩)
૪-૯	લેશ્યા (૬)	૨૧	મિથ્યાત્વ

પારિણામિક ભાવ.

આત્મસ્વરૂપ જીવત્વ અને આત્માની વિશેષ સ્થિતિરૂપ લવ્યત્વ તથા અલવ્યત્વ એમ ત્રણ પારિણામિક ભાવ છે.

પારિણામિક ભાવ ૩—

૧	જીવત્વ	૨	લવ્યત્વ	૩	અલવ્યત્વ
---	--------	---	---------	---	----------

આમ, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે—

ઔપશમિક ભાવના	૨	ભેદ
ક્ષાયિક ભાવના	૯	ભેદ
ક્ષાયોપશમિક ભાવના	૧૮	ભેદ
ઔદયિક ભાવના	૨૧	ભેદ
પારિણામિક ભાવના	૩	ભેદ

નેહ લીધા. અને એ સવનો સરવાળો કરતાં ૫૩ ભેદો થયા. અર્થાત્ પાંચ ભાવોના ભેદો ગદ્યા મળી ૫૩ થાય.

સાન્નિપાતિક ભાવ.

સન્નિપાત એટલે સંયોગ. સંયોગસિદ્ધ ભાવ એ સાન્નિપાતિક ભાવ. આ પાંચે ભાવોના દ્વિક સંયોગ, ત્રિક સંયોગ, ચતુષ્ક સંયોગ અને પંચક સંયોગ વડે ભાંગા પાડીએ તો ૨૬ ભાંગા થાય. તે આ પ્રમાણે—

દશ દ્વિક-સંયોગો—

૧૨	૨૩	૩૪	૪૫
૧૩	૨૪	૩૫	
૧૪	૨૫		
૧૫			

દશ ત્રિક-સંયોગો—

૧૨૩	૧૩૪	૧૪૫	૨૩૪	૨૪૫	૩૪૫
૧૨૪	૧૩૫		૨૩૫		
૧૨૫					

પાંચ ચતુષ્ક-સંયોગો—

૧૨૩૪	૧૨૪૫	૧૩૪૫	૨૩૪૫
૧૨૩૫			

એક પંચક-સંયોગ—

૧૨૩૪૫

આમ ૨૬ ભાંગા થાય.

સ્પષ્ટ કરવા ખાતર ઔપશમિક આદિ પાંચે ભાવોનાં નામ લઈને તેમના દ્વિક-ત્રિક-ચતુષ્ક-પંચક-સંયોગો નેહ જઈએ.

દશ દ્વિક સંયોગો—

- ૧ ઔપશમિક—ક્ષાયિક
- ૨ ઔપશમિક—ક્ષાયોપશમિક

- ૩ ઐપશમિક—ઐદયિક
- ૪ ઐપશમિક—પારિણમિક
- ૫ ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક
- ૬ ક્ષાયિક—ઐદયિક
- ૭ ક્ષાયિક—પારિણમિક
- ૮ ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક
- ૯ ક્ષાયોપશમિક—પારિણમિક
- ૧૦ ઐદયિક—પારિણમિક

દશ ત્રિક સંયોગો—

- ૧ ઐપશમિક—ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક
- ૨ ઐપશમિક—ક્ષાયિક—ઐદયિક
- ૩ ઐપશમિક—ક્ષાયિક—પારિણમિક
- ૪ ઐપશમિક—ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક
- ૫ ઐપશમિક—ક્ષાયોપશમિક—પારિણમિક
- ૬ ઐપશમિક—ઐદયિક—પારિણમિક
- ૭ ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક
- ૮ ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક—પારિણમિક
- ૯ ક્ષાયિક—ઐદયિક—પારિણમિક
- ૧૦ ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક—પારિણમિક

પાંચ ચતુષ્ક સંયોગો—

- ૧ ઐપશમિક—ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક
- ૨ ઐપશમિક—ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક—પારિણમિક
- ૩ ઐપશમિક—ક્ષાયિક—ઐદયિક—પારિણમિક
- ૪ ઐપશમિક—ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક—પારિણમિક
- ૫ ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક—પારિણમિક

એક પંચક સંયોગ—

- ૧ ઐપશમિક—ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક—ઐદયિક—પારિણમિક.

આ પ્રમાણે ઐપશમિક આદિ પાંચ ભાવોના દ્વિક આદિ સંયોગો વડે ૨૬ ભાંગા થાય. પણ એમાં ફક્ત છ ભાંગા જ સંભવિત છે. બાકીના ૨૦ સંયોગો સ્થાનશૂન્ય છે.

સંભવિત છ સંયોગો આ છે—

- ૧ દ્વિક સંયોગ (એક) ૨-૩ ત્રિક-સંયોગ (બે)
 ૪-૫ ચતુષ્ક-સંયોગ (બે) ૬ પંચક-સંયોગ (એક)
 એક દ્વિક સંયોગ—

૧ ક્ષાયિક-પારિણામિક સંયોગ (સાતમો).

આ દ્વિક-સંયોગ સિદ્ધમાં છે. સિદ્ધમાં જ્ઞાનાદિ ક્ષાયિક ભાવ છે અને જીવત્વ પારિણામિક ભાવ છે.

બે ત્રિક-સંયોગ—

- ૧ ક્ષાયિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ (નવમો).
 ૨ ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ (દશમો).

આમાં પહેલો ત્રિક સંયોગ લવસ્થ કેવલીમાં છે. લવસ્થ કેવલીમાં જ્ઞાનાદિ ક્ષાયિક ભાવ છે, મનુષ્યગતિ ઐદયિક ભાવ છે અને જીવત્વ પારિણામિક ભાવ છે.

ક્ષાયોપશમિક, ઐદયિક અને પારિણામિક એ ત્રણ ભાવો ફક્ત છઠ્ઠ્ઠસ્થમાંજ હોય. અને તે તમામ છઠ્ઠ્ઠસ્થોમાં. કેટલાક છઠ્ઠ્ઠસ્થોમાં એ ત્રણ ઉપરાંત અન્ય પણ ભાવ યા ભાવો હોય. પણ આ ત્રિક સંયોગ (કેવળ આ ત્રિપુટી) તો માત્ર સમ્યક્ત્વ વગરના જીવમાં અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વવાળામાંજ હોય છે. એટલે આ બીજો ત્રિક સંયોગ ચારે ગતિઓના તમામ મિથ્યાદૃષ્ટિ (સમ્યક્ત્વ વગરના) જીવોમાં હોય છે. કેમકે તેમની નરકાદિ ગતિ આદિ એ ઐદયિક ભાવ છે, તેમની ઇન્દ્રિયો એ ક્ષાયોપશમિક ભાવ છે અને તેમનાં જીવત્વાદિ એ પારિણામિક ભાવ છે. ચારે ગતિઓના ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વધારી જીવોમાં પણ આ ત્રિક સંયોગ હોય છે. કેમકે તેમનું ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં સ્થાન લે છે. બાકી ઐપશમિક અને ક્ષાયિક ભાવની એકે ચીજ તેમને હોતી નથી. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ સાથે ઐપશમિક ભાવ અને ક્ષાયિક ભાવનો સમ્પૂર્ણ વિરોધ છે.

બે ચતુષ્ક સંયોગો—

- ૧ ઐપશમિક-ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ (ચોથો)
 ૨ ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ (પાંચમો)

આમાં પહેલો (ચોથો) ચતુષ્ક સંયોગ ઐપશમિકસમ્યક્ત્વધારકને અને ઐપશમિકસમ્યક્ત્વચારિત્રોલયધારકને હોય છે.

બીજો (પાંચમો) ચતુષ્ક સંયોગ ઉપશમશ્રેણી વગરના છઠ્ઠ્ઠસ્થ ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વધારકને અને છઠ્ઠ્ઠસ્થ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ-ચારિત્રોલયધારકને હોય છે.

ઔપશમિકસમ્યકત્વધારક ચારે ગતિઓમાં હોઈ શકે. અને ઔપશમિક-સમ્યકત્વ-ચારિત્રોભયધારક કેવળ મનુષ્યગતિમાં જ હોય. એમ એ બધામાં પહેલો ચતુષ્કસંયોગ (ચોથો) પ્રાપ્ત થાય.

ક્ષાયિક સમ્યકત્વ પણ ચારે ગતિઓમાં સંભવે. એટલે દેવ, નરક અને તિર્યચ એ ત્રણ ગતિઓમાંના ક્ષાયિકસમ્યકત્વોમાં અને ઉપશમશ્રેણી વગરના અથવા અગ્યારમા ગુણુસ્થાનવગરના * છર્ફસ્થ ક્ષાયિકસમ્યકત્વો મનુષ્યોમાં તથા ક્ષાયિકસમ્યકત્વ-ચારિત્રોભયધારક છર્ફસ્થ મનુષ્યોમાં બીજો (પાંચમો) ચતુષ્કસંયોગ પમાય.

આમ, બંને ચતુષ્કસંયોગો ચારે ગતિઓમાં પ્રાપ્ત થાય.

એક પાંચક સંયોગ—

૧ ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ.

આ પાંચક-સંયોગ ઉપશમશ્રેણીવાદીમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ તે અવસ્થામાં ક્ષાયિક સમ્યકત્વ હોય તો. એટલે સમ્યકત્વ ક્ષાયિકભાવ, ચારિત્ર ઔપશમિક ભાવ, ઇન્દ્રિયોઃ ક્ષાયોપશમિકભાવ, મનુષ્યગતિ ઐદયિકભાવ અને છત્રવાદિ પારિણામિકભાવ એમ પાંચે ભાવોનો સંયોગ ઉપશમશ્રેણીવાદી x ક્ષાયિક સમ્યકત્વવન્તને પ્રાપ્ત હોય છે.

આમ, પાંચ ભાવોના દ્વિકાદિ સંયોગોથી નિષ્પન્ન થતો છઠ્ઠા ‘સાન્નિપાતિક ભાવ’ છ ભેદ વાળો ગણાય. પંદર પ્રકારનો પણ બતાવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

૧ ક્ષાયિક-પારિણામિક સંયોગ, સાતમો (ઃસિદ્ધમાં).

૨ ક્ષાયિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ, નવમો (ભવસ્થ કેવલીમાં).

૩-૬ ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ, દશમો (નરકાદિ ચારે ગતિઓને આશ્રીને ૪).

૭-૧૦ ઔપશમિક-ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ, ચોથો (નરકાદિ ચારે ગતિઓને આશ્રીને ૪).

૧૧-૧૪ ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ, પાંચમો (નરકાદિ ચારે ગતિઓને આશ્રીને ૪.)

૧૫ ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-ઐદયિક-પારિણામિક સંયોગ (ક્ષાયિક-સમ્યકત્વધારકની ઉપશમશ્રેણીમાં)

આમાં દશમા ત્રિક-સંયોગને અને ચોથા તથા પાંચમા ચતુષ્ક સંયોગને નરકાદિ ચાર ગતિઓને આશ્રીને ચાર ભેદોમાં વહેંચી દીધા છે. એટલે એ ત્રણ સંયોગોના બાર ભેદો અને શેષ એકવિધ ત્રણ સંયોગો એમ પંદર ભેદ થાય.

* નવમો-દશમા ગુણુસ્થાનોમાં ઔપશમિક ચારિત્ર ન માનવાના દ્વિસામે.

x ખરી રીતે અગ્યારમા ગુણુસ્થાનવાળાને; કેમકે તેને જ વસ્તુતઃ ઔપશમિક-ચારિત્રવત્ત્વ ઔપશમિકભાવ પ્રાપ્ત હોય છે.

કર્મોમાં ભાવ.

કર્મના વિષયમાં પણ આ ભાવો વિચારાય છે.

જેમકે—

ઉપશમ, મોહનીય *કર્મનોજ હોય છે. ખીજનો નહિં.

ક્ષયોપશમ, ચાર ઘાતી કર્મોનોજ હોય છે. ખીજનો નહિં. ઐદયિક, ક્ષાયિક તો આડે કર્મોને અંગે હોય છે. એટલે કે આડે કર્મોના ઉદય પણ હોય છે અને ક્ષય પણ થાય છે પારિણામિક ભાવ જીવત્વ, લવ્યત્વ અને અલવ્યત્વ છે. માટે જેમ કર્મનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષય અને ઉદય, તેમ કર્મનો પારિણામિક ભાવ શું? કર્મનું તે તે રૂપે પરિણમન થતું રહે છે. પણ તે પરિણમનરૂપ પરિણામ અહીં પારિણામિક ભાવથી વિવક્ષિત નથી. ‘પારિણામિક’ ભાવથી તો ખાસ જીવત્વ, લવ્યત્વ અને અલવ્યત્વ લીધાં છે. લવ્યત્વ અને અલવ્યત્વ મોહાદિકર્મસત્તા પર અવલમ્બિત છે. અને જીવત્વ સ્વાભાવિક સનાતન તત્ત્વ છે.

મોહનીય કર્મના બધા ભાવો બને છે. ‘પરિણમન’ અર્થમાં ‘પારિણામિક ભાવ’ પણ ઘટે. મોહવર્જિત શેષ ત્રણ ઘાતી કર્મોના ઉપશમ વગર ચાર ભાવો હોય છે અને શેષ ચાર અઘાતી કર્મોના ઉદય, ક્ષય અને પરિણામરૂપ ત્રણ ભાવો છે. કેવલજ્ઞાનાવરણ અને કેવલદર્શનાવરણ કર્મ ‘ઘાતી’ છતાં તેમને ક્ષયોપશમિક ભાવ ન હોય. કેમકે ત્રિપાકોદય-વિષ્કંભ તેમનો નથી હોતો.

ગત્યાદિ માર્ગણ્યોમાં ભાવ.

નરકાદિ ચારે ગતિઓમાં-દરેક ગતિમાં પાંચ ભાવો હોય છે. કેમકે ક્ષયોપશમિક, ઐદયિક અને પારિણામિક ભાવ એ ત્રણની વ્યાપકતા તો જોવાઈ ગઈ છે, અને ક્ષયોપશમિક, ઐપશમિક તથા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ દરેક ગતિમાં સંભવે છે.

ગત્યાદિ માર્ગણ્ય-દ્વારોમાં ક્ષયોપશમિક, ઐદયિક અને પારિણામિક એ ત્રણ ભાવો તો નિયત છે. અને ક્ષાયિક તથા ઐપશમિકની ભજના છે. ત્યાં ક્ષાયિક તથા ઐપશમિકનો સંભવ હોય, ત્યાં પાંચે ભાવો સમજવા. તે બંનેમાં અન્યતર હોય તો ચાર. એ બંનેમાં એકે ન હોય તો ક્ષયોપશમિક, ઐદયિક અને પારિણામિક એ ત્રણ ભાવો જાણવા. એ ત્રણ ભાવો તો દરેક સંસારી-મોહાવૃત-છર્જસ્થ જીવમાં છે, સૂક્ષ્મનિગોદ સુદ્ધાંમાં

* “ સર્વોપશમ પવાયં વિજ્ઞેયો ન તુ દેશતઃ ।

યદ્ દેશોપશમસ્તુ સ્યાદ્ અન્યેવામપિ કર્મણામ્ ॥ ”

છે. કેમકે તેમને ત્વચિન્દ્રિયરૂપ ક્ષાયોપશમિકભાવ, તિચંગતિ આદિ ઔદયિક ભાવ અને જીવત્વાદિ પારિણમિક ભાવ એમ ત્રણ ભાવો છે. જ્ઞાનાવરણનો ક્ષાયોપશમ દરેકે દરેક જીવમાં, પરમસૂક્ષ્મ જીવમાં પણ છે. એટલે આ ત્રણ ભાવ તો દરેકે દરેક ઇર્ષ્ઠસ્થ જીવમાં હોયજ છે.

ગુણુસ્થાનોમાં ભાવ.

અવિરત-સમ્યક્દૃષ્ટિ આદિ ચાર ગુણુસ્થાનોમાં ત્રણ અથવા ચાર ભાવો પ્રાપ્ત હોય છે. એ ચાર ગુણુસ્થાનોમાં જે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય તો ત્રણ ભાવ સમજવા; અને જે ઔપશમિક યા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોય તો ચાર ભાવો જાણવા. જ્યાં સમ્યક્ત્વને લગતો ક્ષાયોપશમિક ભાવ ન હોય ત્યાં પણ ઇન્દ્રિયાદિરૂપ ક્ષાયોપશમિકભાવ તો સ્પષ્ટજ છે. અને તે બારમાં ગુણુસ્થાન સુધી છે. અને પાંચમા-છઠ્ઠા-સાતમા દેશવિરતિ-સર્વવિરતિ પણ ક્ષાયોપશમિક ભાવ છે.

નવમા અને દશમા ગુણુસ્થાનોમાં ચાર ભાવો હોય છે. એ ગુણુસ્થાનત્રણા જે ઉપશમશ્રેણીવાહી હોય તો તેમને ઔપશમિક યા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોય; અને જે ક્ષયકશ્રેણીવાહી હોય તો તેમને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વજ હોય. આમ તેમને ચાર ભાવો સમજવા. કેટલાકના મતે તે ગુણુસ્થાનોમાં ઉપશમશ્રેણીવાહીને ઔપશમિક ચારિત્ર પણ ગણાય છે. તેમના મતે તે ગુણુસ્થાનોમાં ઉપશમશ્રેણીવાહીને ઔપશમિક ચારિત્ર માનીએ તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની ગણના કરતાં પાંચ ભાવો પણ ગણાવાય. અગ્યારમા ગુણુસ્થાનમાં ચાર યા પાંચ ભાવ હોય છે. ત્યાં જે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ન હોય તો ચાર ભાવ, અને હોય તો પાંચ ભાવ સમજવા. આઠમા અને બારમા ગુણુસ્થાનમાં ચાર ભાવો હોય છે. આઠમામાં ક્ષાયિક યા ઔપશમિક એ બેમાંથી એક સમ્યક્ત્વ તો હોયજ, એટલે ચાર. બારમામાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રના અવશ્યમ્ભાવને લીધે ચાર. મિથ્યાદૃષ્ટિ-સાસ્વાદન-મિથ્ર એ ત્રણ ગુણુસ્થાનોમાં ઔપશમિક કે ક્ષાયિક વસ્તુ કોઈ નથી એટલે ત્રણ ભાવ. તેરમા અને ચૌદમા ગુણુસ્થાનમાં ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિક ભાવ ન હોવાથી ત્રણ ભાવ.

સામાન્ય પ્રકારે અનેકજીવાપેક્ષયા વિચારીએ તો ચોથાથી અગ્યારમા ગુણુસ્થાન સુધીના દરેક ગુણુસ્થાનકમાં પાંચ ભાવો લાભી શકે. કેમકે ચોથાથી સાતમા સુધીના દરેક ગુણુસ્થાનમાં ક્ષાયોપશમિક, ઔપશમિક અને ક્ષાયિક એ ત્રણ સમ્યક્ત્વનો સંભવ છે. સમ્યક્ત્વની દૃષ્ટિએ ચતુર્થગુણુસ્થાની, પંચમગુણુસ્થાની, ષષ્ઠગુણુસ્થાની અને સપ્તમગુણુસ્થાની ત્રણ ત્રણ ભાગોમાં વહેંચાય છે. જેમકે ચતુર્થગુણુસ્થાની ત્રણ પ્રકારના-ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વધારક, ઔપશમિકસમ્યક્ત્વધારક અને ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વધારક. એમ પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણુસ્થાનવાળા માટે પણ સમજવું.

આઠમાથી અચ્ચારમા સુધીનાં ચાર ગુણસ્થાનોમાં ઔપશમિક તથા ક્ષાયિક સિવાય બીજું સમ્યકત્વ જ નથી. એટલે એ ગુણસ્થાનોમાં સમ્યકત્વ-વિષય ક્ષાયોપશમિકભાવ તો નજ હોય. બાકી ઇન્દ્રિયાદિરૂપ ક્ષાયોપશમિક ભાવ તો બારમા સુધી છેજ. ઉપરાંત, આઠમા-નવમા-દશમા ગુણસ્થાનોનું ચારિત્ર પણ ક્ષાયોપશમિકભાવમાં ગણાય છે, જ્યારે અચ્ચારમામાં તો ઔપશમિક જ ચારિત્ર હોય છે.

‘ક્ષોણમોહ’માં ઔપશમિકભાવ મુદલ ન હોય. એટલે ત્યાં ચારજ ભાવ હોય. ઇન્દ્રિયાદિરૂપ ક્ષાયોપશમિક ભાવનું અનુસરણ તો પહેલાથી લઈ બારમા સુધી સમગ્ર છગ્નસ્થ-સંસારમાં છે. છેલ્લાં બે ગુણસ્થાનોમાં ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક એ બન્ને ભાવો હોતા નથી. એટલે ત્યાં ત્રણજ ભાવ સમજવા. ગુણસ્થાનોમાં ક્ષાયોપશમિક ભાવના ભેદો.

પ્રથમનાં બે ગુણસ્થાનોમાં ક્ષાયોપશમિકભાવના દશ ભેદો હોય છે-ત્રણ અજ્ઞાન, બે ચક્ષુરચક્ષુદર્શન અને દાનાદિ લબ્ધિપચ્ચક.

મિશ્ર ગુણસ્થાનમાં જ્ઞાનત્રય, દર્શનત્રય, દાનાદિ લબ્ધિપચ્ચક અને મિશ્રરૂપ સમ્યકત્વ એમ બાર ભેદો ક્ષાયોપશમિક ભાવના ગણાવ્યા છે.

મિશ્ર ગુણસ્થાનમાં જ્ઞાનત્રયની માન્યતા મતભેદગ્રસ્ત છે. કેટલાકે અજ્ઞાનત્રયમાં આદિનાં ત્રણે ગુણસ્થાનો માને છે. તેમના મતે જ્ઞાનત્રયને બદલે અજ્ઞાનત્રય મિશ્ર ગુણસ્થાનમાં ગણાય. દર્શનત્રયગત અવધિદર્શન પણ કેટલાકોના મતે આદિનાં ત્રણ ગુણસ્થાનોમાં નથી હોતું. કિન્તુ ‘સિદ્ધાન્તકાર’ ‘અજ્ઞાની’ મિથ્યાદષ્ટિમાં પણ તેનો સહભાવ માને છે.

ક્ષાયોપશમિકભાવના ભેદોમાં ‘મિશ્ર’ રૂપ સમ્યકત્વ તો મૂકાયું જ નથી. છતાં જ્યારે અમુકના મતે અમુક દષ્ટિએ જ્ઞાનત્રય સુદ્ધાં મિશ્ર ગુણસ્થાનમાં માનવામાં આવે છે, તો પછી તેમાં ‘સમ્યકત્વ’ ની ગણતરી તો આપોઆપ થઈ જ જાય. મિશ્ર ગુણસ્થાનમાં જ્ઞાનત્રય માનનારાઓનું એમ કહેવું છે કે યદપિ મિશ્ર ગુણસ્થાનમાં યથાસ્થિત વસ્તુતત્ત્વનો નિર્ણય નથી, તથાપિ તેનાં જ્ઞાન અજ્ઞાન જ ન કહેવાય. કેમકે તે, સમ્યગ્જ્ઞાનાંશ-મિશ્રિત હોય છે. જે મિશ્ર-દષ્ટિમાં મિથ્યાત્વનું આધિક્ય છે તે અજ્ઞાન-બહુલ અને જે મિશ્રદષ્ટિમાં સમ્યકત્વનું આધિક્ય છે તે સમ્યગ્જ્ઞાન-બહુલ ગણાય. પહેલામાં અજ્ઞાનબહુલ્ય અને બીજામાં સમ્યગ્જ્ઞાનબહુલ્ય સમજવું. એટલા માટે જ્ઞાનાંશબહુલ્યની વિવક્ષાએ મિશ્રગુણસ્થાનમાં જ્ઞાનત્રય માન્યું છે.

આ મન્તવ્ય ઉપરથી સમજી શકાય છે કે, મિશ્ર ગુણસ્થાનમાં, જ્ઞાનત્રય જેવા પ્રકારનું સમ્યગ્દષ્ટિમાં હોય છે તેવા પ્રકારનું નથી હોતું. છતાં પણ

કથંચિત્ માન્યુ; તો 'સમ્યકત્વ' પણ કથંચિત્ માનવું પડેજ. કેમકે જ્યાં 'જ્ઞાન' માનવામાં આવે, ત્યાં સમ્યકત્વ પણ માનવુંજ પડે. એવા જ હિસાબે મિશ્રગુણુસ્થાનમાં ક્ષાયોપશમિક ભાવના ભેદ તરીકે સમ્યકત્વને 'મિશ્ર' વિશેષણથી નવાજવામાં આવ્યું હશે! વાસ્તવિક રીતે તો 'મિશ્ર' સમ્યગ્દષ્ટિ અને સમ્યજ્ઞાનશાલી નથી.

અવિરત-સમ્યગ્દષ્ટિમાં ક્ષાયોપશમિક ભાવના બાર ભેદો મિશ્ર ગુણુસ્થાનની જેમ સમજવા. ફરક એટલો કે 'મિશ્ર' સમ્યકત્વના સ્થાને અહીં ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વ ગણવું.

દેશ-વિરતમાં, અતુર્થ ગુણુસ્થાનના ઉક્ત બાર ભેદોમાં દેશવિરતિનો પ્રશ્નેષ કરતાં તેર ભેદો ક્ષાયોપશમિક ભાવના સમજવા.

છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણુસ્થાનમાં ચૌદ ભેદો ક્ષાયોપશમિક ભાવના સમજવા. પૂર્વોક્ત (દેશવિરતિના) તેર ભેદોમાંથી દેશવિરતિ કાઢી નાંખવી. અને સર્વાવિરતિ તથા મનઃપર્યાય જ્ઞાનનો ઉમેરો કરવો.

આઠમા-નવમા-દશમા ગુણુસ્થાનોમાં તેર ભેદો ક્ષાયોપશમિક ભાવના સમજવા. પૂર્વોક્ત (છઠ્ઠા-સાતમાના) ચૌદ ભેદોમાંથી ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વ કાઢી નાંખવું.

અગ્યારમા-બારમા ગુણુસ્થાનોમાં બાર ભેદો ક્ષાયોપશમિક ભાવના સમજવા. પૂર્વોક્ત તેરમાંથી ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર અત્રગ કરવું. કેમકે અગ્યારમામાં ઔપશમિક ચારિત્ર અને બારમામાં ક્ષાયિક ચારિત્ર હોય. દર્શનત્રિક, જ્ઞાન-અતુષ્ટ્ય, અને લબ્ધિ-પચક જેમ બાર ભેદો ક્ષાયોપશમિક ભાવના અગ્યારમામાં અને બારમામાં હોય છે. બસ, અહીં સુધીજ ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોય છે. તેરમામાં અને ચૌદમામાં ક્ષાયોપશમિકભાવ મુદ્દલ નથી.

ગુણુસ્થાનોમાં ઔદયિક ભાવના ભેદો.

પ્રથમ ગુણુસ્થાનમાં ઔદયિક ભાવના તમામ (૨૧) ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે.

સાસાદન ગુણુસ્થાનમાં મિથ્યાત્વ વગર ૨૦. મિશ્ર ગુણુસ્થાનમાં અજ્ઞાન વગર ૧૯. અવિરતિ-સમ્યગ્દષ્ટિમાં પણ તેજ મુજબ ૧૯ (ત્રણ વેદ, ચાર કપાય, ચાર ગંતિઓ, છ લેશ્યા, અસંયમ અને અસિદ્ધત્વ એ ઓગણીશ). દેશવિરતિમાં ૧૭ (એ ઓગણીશમાંથી દેવગતિ-શ્વબ્રગતિ એ બે કાઢી નાંખતાં ૧૭). કેમકે દેવગતિ અને શ્વબ્રગતિમાં દેશવિરતિ નથી હોતી.

પ્રમત્તમાં ૧૫ (એ સત્તરમાંથી તિયંગગતિ અને અસંયમ એ બે કાઢી નાંખવા). તિયંગગતિમાં દેશવિરતિ સુધીજ ગુણુસ્થાનો હોય.

અપ્રમત્તમાં ૧૨ (આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ અલગ કરવી).

આઠમા અને નવમામાં ૧૦ (તેજ અને પદ્મ લેશ્યા એ બે કાઠી નાંખવી).*

સૂક્ષ્મસંપરાયમાં ૪ (સંજ્વલનલોભ, શુક્લ લેશ્યા, મનુષ્યગતિ અને અસિદ્ધત્વ એ ચાર ઔદયિકભાવ છે).

ઉપશાન્તમોહમાં ૩ (ઉપરના ચારમાંથી સંજ્વલન લોભ નિકળી જતાં).

ક્ષીણમોહમાં	૩ ઉપર પ્રમાણે
સયોગ કેવલીમાં	૩ ”
અયોગી કેવલીમાં	૨ (શુક્લ લેશ્યા નિકળી જતાં).

ગુણસ્થાનોમાં ઔપશમિક ભાવના ભેદો.

ચોથા ગુણસ્થાનથી અગ્યારમા પર્યન્ત ઔપશમિક સમ્યક્ત્વરૂપ ઔપશમિક ભાવ પમાય છે, અને ઔપશમિક ચારિત્રરૂપ ઔપશમિક ભાવ કેટલાકના મતે નવમાથી અગ્યારમા પર્યન્ત ગણાય છે. પણ કેટલાક નવમા અને દશમા ગુણસ્થાનોમાં ઔપશમિક ચારિત્ર નથી માનતા. તેમના મતે ઔપશમિક ચારિત્ર અગ્યારમામાં સમજવું. નવમા-દશમામાં ઔપશમિક ચારિત્ર માનનારાઓએ “સત્સામીપ્યે સદ્વદ્” ન્યાયનો આશ્રય લીધો હશે. પણ એ ન્યાયનો આશ્રય લઈએ તો ક્ષપકશ્રેણીવાહીને નવમા-દશમામાં ક્ષાયિક ચારિત્ર પણ માનવું પડશે! નવમા-દશમામાં ઔપશમિક ચારિત્ર નહિ માનનારા ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર માને છે. કેમકે ચારિત્રમોહનો પૂર્ણ ઉપશમ તો અગ્યારમામાં થાય છે; તે પહેલાં નવમા-દશમામાં નહિ. એકત્રું ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ ચોથાથી આઠમા સુધી અથવા દશમા સુધી અને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અને ઔપશમિક ચારિત્ર એ યુગલ નવમા-દશમા-અગ્યારમામાં અથવા કેવળ અગ્યારમામાં હોય છે.

* કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાઓ પ્રથમે ગુણસ્થાનથી લઈ છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધી જતાવી છે. તેજ અને પદ્મલેશ્યા એ પ્રથમ ગુણસ્થાનથી લઈ સાતમા ગુણસ્થાન સુધી દર્શાવી છે. અને શુક્લલેશ્યા પ્રથમ ગુણસ્થાનથી લઈ તેરમા સુધી જણાવી છે.

શુક્લ લેશ્યા ૧ હા ગુણસ્થાનથી ૧૩ મા ગુણસ્થાન સુધી. તેજલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યા ૧ હા ગુણસ્થાનથી ૭ મા ગુણસ્થાન સુધી. કૃષ્ણ-નીલ-કાપોતલેશ્યા ૧ હા ગુણસ્થાનથી ૬ હા ગુણસ્થાન સુધી. પહેલા ગુણસ્થાનથી ૬ હા સુધી છએ લેશ્યાઓ હોય. સાતમામાં તેજ-પદ્મ-શુક્લ એ ત્રણ હોય. આઠમાથી તેરમારે પર્યન્ત એક શુક્લ લેશ્યા હોય.

૧ આદિની ત્રણ લેશ્યાઓમાં આદિનાં ચાર ગુણસ્થાનો હોય. અર્થાત્ કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાઓ પહેલા ગુણસ્થાનથી ચોથા ગુણસ્થાન સુધી હોય. આનો મતાન્તર પણ છે.

૨ આદમું ગુણસ્થાન અલેશ્ય (લેશ્યા વગરનું) છે.

ગુણસ્થાનોમાં ક્ષાયિકભાવના ભેદો.

ચોથા ગુણસ્થાનથી અગ્યારમા સુધી ક્ષાયિક સમ્યકત્વરૂપ એક ક્ષાયિક ભાવ પમાય છે. બારમા ગુણસ્થાનમાં ક્ષાયિક સમ્યકત્વ અને ક્ષાયિક ચારિત્ર એ બંને ક્ષાયિકભાવો હોય છે. અને તેરમા-ચૌદમામાં કેવલજ્ઞાન-દર્શન, ક્ષાયિક સમ્યકત્વ-ચારિત્ર અને દાનાદિલઘિપચક એમ નવ ભેદો ક્ષાયિકભાવના પ્રાપ્ત હોય છે.

ગુણસ્થાનોમાં પારિણામિક ભાવના ભેદો.

પ્રથમ ગુણસ્થાનમાં જીવત્વ, લવ્યત્વ અને અલવ્યત્વ એમ ત્રણે પારિણામિક ભાવો હોય. બીજા ગુણસ્થાનથી બારમા સુધી જીવત્વ અને લવ્યત્વ એ બંને હોય. ચરમ બે ગુણસ્થાનોમાં કેવળ જીવત્વ હોય. કેવલી માત્ર પરમાત્મપદે બિરાજે છે. એટલે એમનામાં “લવ્યત્વ” ન હોય.

ગુણસ્થાનોમાં સાન્નિપાતિક ભાવના ભેદો.

બે ગુણસ્થાનમાં જેટલા ભાવોના જેટલા ભેદો બતાવ્યા છે, તેટલા ભાવોના તેટલા ભેદોનો સરવાળો કરતાં બે પ્રાપ્ત થાય તેટલા ભેદો તે ગુણસ્થાનમાં સમજવા. જેમકે, મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકમાં ઔદયિકભાવના ૨૧, ક્ષાયોપશમિક ભાવના ૬ અને પારિણામિક ભાવના ત્રણ ભેદો બતાવ્યા છે. એટલે એ સર્વનો સરવાળો કરતાં ચોત્રીશભેદનિષ્પન્ન સાન્નિપાતિકભાવ મિથ્યાદૃષ્ટિમાં સમજવો. અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનમાં સાન્નિપાતિકભાવના ૩૪ ભેદો ગણાય.

સાસાદન ગુણસ્થાનમાં ૩૨ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૦, ઔદયિકના ૨૦, પારિણામિકના ૨).

મિશ્રમાં ૩૩ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૨, ઔદયિકના ૧૯, પારિણામિકના ૨).

અવિરતિ ગુણસ્થાનમાં ૩૫ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૨, ઔદયિકના ૧૯, પારિણામિકના ૨, ઔપશમિકનો ૧, ક્ષાયિકનો ૧).

દેશવિરતિ ગુણસ્થાનમાં ૩૪ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૩, ઔદયિકના ૧૭, ઔપશમિકનો ૧, ક્ષાયિકનો ૧, પારિણામિકના ૨).

પ્રમત્ત ગુણસ્થાનમાં ૩૩ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૪, ઔદયિકના ૧૫, પારિણામિકના ૨, ઔપશમિકનો ૧, ક્ષાયિકનો ૧).

અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનમાં ૩૦ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૪, ઔદયિકના ૧૨, પારિણામિકના ૨, ઔપશમિકનો ૧, ક્ષાયિકનો ૧).

અષ્ટમ ગુણુસ્થાનમાં ૨૭ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૩, ઐદયિકના ૧૦, પારિણામિકના ૨, ઐપશમિકનો ૧, ક્ષાયિકનો ૧).

નવમા ગુણુસ્થાનમાં ૨૭ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૩, ઐદયિકના ૧૦, પારિણામિકના ૨, ઐપશમિકનો ૧, ક્ષાયિકનો ૧).

દશમા ગુણુસ્થાનમાં ૨૧ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૩, ઐદયિકના ૪, ઐપશમિકનો ૧, ક્ષાયિકનો ૧, પારિણામિકના ૨).

ઉપશાન્તમોહમાં ૨૦ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૨, ઐદયિકના ૩, પારિણામિકના ૨, ઐપશમિકના ૨, ક્ષાયિકનો ૧).

ક્ષીણમોહમાં ૧૯ (ક્ષાયોપશમિકના ૧૨, ઐદયિકના ૩, પારિણામિકના ૨, ક્ષાયિકના ૨).

૧૩ મા ગુણુસ્થાનમાં ૧૩ (ક્ષાયિકના ૯, પારિણામિકનો ૧, ઐદયિકના ૩).

૧૪ મા ગુણુસ્થાનમાં ૧૨ (ક્ષાયિકના ૯, પારિણામિકનો ૧, ઐદયિકના ૨).

આમાં નવમા-દશમા ગુણુસ્થાનોમાં ઐપશમિક ચારિત્ર માનીએ તો ઐપશમિકભાવ બે, અન્યથા એક.

ભાવોમાં ચતુર્ભંગી

સાદિ-સાન્ત, સાદિ-અનન્ત, અનાદિ-સાન્ત અને અનાદિ-અનન્ત એમ ચાર ભંગોથી ઐપશમિક આદિ ભાવો વિચારાય છે. તે અહીં જોઈએ.

ઐપશમિક-ભેદો સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર બંને સાદિ-સાન્ત છે.

મોહનો ઉપશમ થયા પછીયે મોહના ક્ષયને અવકાશ છે. એટલે મોહક્ષયથી પ્રકટ થનારાં સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર જ અન્તિમ કોટીનાં ગણાય. ઉપશમસાધ્ય સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર અવશ્ય પડનારાં છે. એટલે સાદિ-સાન્ત ગણાય. સુતરાં ઐપશમિક ભાવમાં સાદિ-સાન્ત એ એકજ ભંગ લાભે.

ક્ષાયિક ભાવના ભેદો તમામ સાદિ-અનન્ત છે. ક્ષય-સમ્યક્ ભાવો સદા શાશ્વત હોય. એટલા માટે ક્ષાયિકભાવ સાદિ-અનન્ત પ્રકારનો છે. મતાન્તરે, દાનાદિલબ્ધિપત્રક અને ચારિત્ર સિદ્ધ-દશમાં ન ગણવાથી તેમને આશ્રીને ક્ષાયિકભાવ સાદિ-સાન્ત પણ ગણાય.*

* આત્માની ઉચ્ચવળ સ્થિતિ એ ચારિત્ર, અને એજ મુક્તિ. પછી મુક્તિમાં ચારિત્ર નથી એ ખોલવું કેટલું અસંગત છે. સિદ્ધમાં ચારિત્રભાવદર્શક ઉદ્ભવ યોગસાપેક્ષ ચારિત્રનો અભાવ બતાવે છે. આત્મકવનરૂપ ચારિત્ર આત્મામાં ન રહે તો આત્માજ ન રહે. શુદ્ધ આત્મામાં અન્તરાયક્ષયોદિત અન્ત શક્તિ હોય.

ક્ષાયોપશમિકભાવમાં છાન્નસ્થિક ચાર જ્ઞાનો સાદિ-સાન્ત છે. સમ્યગ્દર્શનનો ઉદય થતાં તે સાદિ ગણાય, અને મિથ્યાત્વનો ઉદય થતાં યા કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થતાં સાન્ત ગણાય.

મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુર્દર્શન લવ્યોને આશ્રીને અનાદિ-સાન્ત અને અલવ્યોને આશ્રીને અનાદિ-અનન્ત છે.

વિલગજ્ઞાન, અવધિદર્શન, ચક્ષુર્દર્શન, દાનાદિ લબ્ધિપચક, દેશસંચમ તથા સર્વસંચમ અને સમ્યકત્વ એ અગ્યાર ક્ષાયોપશમિક ભાવો સાદિ-સાન્ત છે.

આમ, ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં સાદિ-સાન્ત, અનાદિ-સાન્ત અને અનાદિ-અનન્ત એમ ત્રણ ભાંગા ઘટે.

ઐદ્યિકભાવમાં 'ગતિ' સાદિ-સાન્ત છે. અને શેષ સત્તર લવ્યાપેક્ષ્યા અનાદિ-સાન્ત અને અલવ્યાપેક્ષ્યા અનાદિ-અનન્ત છે. એટલે ઐદ્યિક ભાવમાં અનાદિઅનન્ત, અનાદિસાન્ત અને સાદિસાન્ત એ ત્રણ ભાંગો પમાય.

પારિણમિકભાવમાં શુભત્વ અને અલવ્યત્વ એ એ અનાદિ-અનન્ત છે. લવ્યત્વ અનાદિ-સાન્ત છે. લવ્યત્વની અવધિ બારમા ગુણસ્થાન સુધીજ છે.

ખસ, પાંચ ભાવોનું અવલોકન પૂરું થાય છે. એમાં પારિણમિક ભાવની વસ્તુઓ તો સ્વભાવસિદ્ધ છે. એટલે એને માટે પ્રયાસને સ્થાનજ નથી. ઐદ્યિક ભાવ કર્મના ઉદયથી નિપજનાર છે. એટલે એ કાર્મિકપ્રયોગ-સિદ્ધ હોઈ હાનસ્થાને છે. એટલે શેષ ત્રણ ભાવો કર્તવ્ય-દૃષ્ટિએ ચઢે છે. આત્મવિકાસનો આરંભ ક્ષાયોપશમિક ભાવથી શરૂ થાય છે. ક્ષાયોપશમિક ભાવ, ઐપશમિક ભાવ અને ક્ષાયિક ભાવ એ ત્રણ વિકાસની ભૂમિકાઓ છે. મુખ્યતયા સમ્યકત્વ અને ચારિત્ર ઉપરથી આત્મવિકાસનું માપ અંકાય છે. સમ્યકત્વ અને ચારિત્ર એ આત્મવિકાસની સાધના છે. એ સાધનાનો ઉત્કર્ષ પરાકાષ્ઠા પર પહોંચતાં ક્ષાયિક ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. એ આત્મવિકાસનો ઉચ્ચતમ લાભ છે. ઉચ્ચતમ સમ્યકત્વ તો નજીકમાં નજીક ચોથે ગુણસ્થાને પણ પમાય છે. કિન્તુ ઉચ્ચતમ ચારિત્ર તો બહુ છેટે છે. બારમા ગુણસ્થાને તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. અહીં છદ્મસ્થતાનો અન્ત આવે છે. અહીં આત્મવિકાસની સાધના પૂરી થાય છે. અહીં આત્માનાં તમામ આવરણો ખરી પડે છે. અહીંના પરમ ઉત્કૃષ્ટ યોગે આત્મા તત્કાળ પરમ નિર્મળ થતાં પૂર્ણ ન્યોતિને પ્રાપ્ત થઈ પરમાત્મદશાને વરે છે. એ દશા આપણને પ્રાપ્ત થાયો! એ દશાએ પહોંચેલાઓને આપણાં ભૂરિ ભૂરિ નમન હો! વન્દન હો એ વીતરાગ પદને!

રાગદ્રેષમલોચ્છેદપ્રાપ્તસચ્ચિન્મહોદયમ્ ।

શિવં બ્રહ્માણમર્દન્તં જગદીશમુપાસ્મહે ॥

શ્રીમહાવીર

વ્યાખ્યાતા

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રી-ન્યાયવિજયજી મહારાજ

ઉપક્રમ.

સુનાતન સમયથી જે અશ્રમ-પદ્ધતિ ચાલી આવી છે તેના ચીલે ચીલે ભગવાને પોતાની ગતિ લાંબાવી છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યાસાશ્રમ એ ચાર આશ્રમોમાં ક્રમપૂર્વક વિશ્રામ લેતા મહાવીર આખરે પૂર્ણ વિશ્રામી બને છે.

માતૃભક્તિ.

દુનિયામાં માતાનો ઉપકાર થયો નથી. જગત્માં માતૃદેવનું પ્રથમ સ્થાન છે. માતૃદેવો ભવ! પિતૃદેવો ભવ! એ બહુ પ્રાચીન ઉપદેશ છે. માતૃભક્તિનું મહાન કર્તવ્ય બળવવામાં મહાવીર કેટલો ઉચો નંબર લે છે! ગર્ભાવસ્થામાં ગર્ભનું હાલવું-ચાલવું જે નિસર્ગસિદ્ધ છે, પ્રાકૃતિક છે, તેની ઉપર પણ મહાવીર અંકુશ મૂકે છે. અને તે એટલા માટે કે, મારા હાલવા-ચાલવાથી રખેને મારાં માતાજીને દુઃખ થાય! માતા પ્રત્યે કેટલો ઉન્નત ભાવ!

બાલ-જીવન.

બાલસ્વભાવસુલભ ચાંચલ્ય બાલ મહાવીરમાં ન હોય એ કેમ બને! બાળ વર્ધમાન * પોતાના સરખી ઉમ્મરના ગોઠીયાઓ સાથે રમે છે, ખેલે છે.

* વર્ધમાન, દેવાય, જ્ઞાતનન્દન વગેરે મહાવીરનાં નામ છે. પ્રભુનું માતાપિતાસ્થાપિત

પણ વિવિધ ક્રોડાઓમાં વિલસતા એ બાળકમાં ખ્હીકનું નામ નથી.

બાલ મહાવીર એક વખત પોતાના ગોડીયાઓ સાથે રમી રહ્યા છે, તે વખતે એકાએક એક ભયંકર ભુજંગ નિકળી આવે છે. બીજા છોકરાઓ એ ભુજંગને બેઠાં ભાગાભાગ કરવા લાગે છે, ત્યારે મહાવીર એથી જરાય ભયભીત ન થતાં નીડરપણે તે સર્પને પકડી દૂર નાખી દે છે. અને ફરી પાછા છોકરાઓ સાથે રમવા લાગે છે. મહાવીરની આ બાલઘટના બાળકોને હિમ્મતવાન અને નીડર બનાવવા સંકેત કરે છે. આજે તો બાળકોની સામે શરૂથીજ એવું વાતાવરણ રાખવામાં આવે છે કે તેઓ મ્હોટે ભાગે ખ્હીકણ અને નાહિમ્મત બનતા બંધ છે. “વાઘ આવ્યો”, “બાઘડો આવ્યો”, “બાવો આવ્યો”, “એરૂ કરડશે” એમ કહી કહીને પણ બાળકોનાં દિલ ખ્હીકણ બનાવી નાંખાય છે.

કેળવણીપ્રિય માબાપ.

વર્ધમાનની આઠ વર્ષની ઉમ્મર થાય છે ત્યારે તેમને નિશાળે બેસાડવા લઈ જવામાં આવે છે. જે માબાપ લાડમાં ને લાડમાં પોતાના પુત્રને કે પોતાની એલાદને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાનું વિસરી બંધ છે, યા તે તરફ બેદરકારી કે એછી કાળજી રાખે છે તે માબાપ પોતાની બહાલી સન્નતિના સાચા હિતેષી નથી, પણ માતા શત્રુ અને પિતા વૈરી છે; એ વાત શાણાં ‘સિદ્ધાર્થ રાજા’ અને ઠાહી ‘ત્રિશલા’ દેવીના ધ્યાન બહાર હોઈજ કેમ શકે. પણ મહાવીર જેવા પ્રખર પ્રજ્ઞાવાનને વિદ્યાભ્યાસ સારું બીજા વિદ્યાર્થીઓની જેમ પરિશ્રમ કરવાનું ન હોય.

યૌવન-કાળ.

વર્ધમાનનો યૌવન-કાળ પણ નિર્વિકાર છે. રાજવૈભવના વિલાસી ઠાઠ વચ્ચે પણ તે રાજકુમારનો મનઃસંયમ અડગ છે. વિષય-વિચારોને એ મહાન અન્તઃકરણમાં પ્રવેશ મળતો નથી. મહાવીર જેવા રાજકુમારને રાજકુમારીઓની શી ખોટ હોય. પણ એવાં જિતેન્દ્રિય યુવકની આગળ પરણવાની વાત કોણ મૂકી શકે. દુનિયાના યુવાનો માટે આ એછો બોધપાઠ નથી. આજે તો બાળકો અને યુવકોની અન્દર ન્હાનપણમાંથી ખરાબ સંસ્કાર પડવા શરૂ થાય છે. ઘરની અજ્ઞાન દશા, સ્કૂલ કે નિશાળોનાં ખરાબ વાતાવરણ, સત્સંગનો અભાવ અને સુશિક્ષણની ખામી-એથી આજની ઉછરતી પ્રબલ ખોટે

મૂલ નામ ‘વર્ધમાન’ છે. મહાન વીરતાના ધારક હોઈ ‘મહાવીર’ કહેવાયા. દેવ જેવા રૂપાળા, સુંદર, બહાલા અને પૂનરુપદ્ધ લાગતા હોઈ પ્રજાએ તેમને ‘દેવાય’ નામથી સંબોધ્યા. ‘જ્ઞાત’ કુલના ‘સિદ્ધાર્થ’ રાજાનો પુત્ર ‘જ્ઞાનનન્દન’ ગણાય. ‘સન્મતિ’ પણ એમનું નામ છે.

રસ્તે ઝટ દોરવાઈ જાય છે. નાટક, સીનેમા અને હોટલ વિગેરેના શોખ તેમને ખુબાર કરી રહ્યા છે. શૃંગારિક વાચન તેમનું ખૂન ચુસી રહ્યું છે. અધિકાંશ છેલછબીલા બની વિષય-વિલાસ શોધતા ફરે છે. વર્ધમાન કુમારનું જિતેન્દ્રિય જીવન જગતના કુમારોને સન્દેશ પાઠવે છે કે યોગ્ય ઉમ્મરે લગ્ન થાય ત્યાં સુધી પોતાનું પ્રહાર્યર્થ બરાબર સુરક્ષિત રાખવાની પોતાની ફરજ ન ભૂલવી જોઈએ. પ્રહાર્યર્થાશ્રમ એ જીવનનો પાયો છે. એ શરૂઆતના મહાન આશ્રમમાં ભવિષ્યની આખી જિન્દગીનો પાયો નાખાય છે. જીવનના ચાર ખંડો પૈકી એ પ્રથમ ખંડમાં પ્રહાર્યર્થ દેવનું આરાધન કરવાની મુખ્ય ફરજ છે. એ ફરજને અદા નહિ કરનાર પોતાની જાતને અધોગતિમાં પટકે છે. એ પ્રથમ આશ્રમની સાધનામાં જે સફલ નિવડે છે, તેનું જીવન સુખી અને આનન્દી બને છે; તેને કલ્યાણ-સાધનનો માર્ગ સરળ બની જાય છે.

રાજા સિદ્ધાર્થને તો મહાવીરનાં લગ્ન કરી નાખવાની બહુએ ઉત્કંઠા હોય, પણ મહાવીરની સમ્મતિ વગર તેઓ શું કરી શકે. વિવાહ માટે ‘સમરવીર’ રાજાનું ‘કહેણુ’ આવે છે, ‘કહેણુજ’ નહિ; તે રાજા પોતાની પુત્રી ‘યશોદા’ સાથે પોતાના મન્ત્રીને રાજા સિદ્ધાર્થ પાસે મોકલે છે; ત્યારે પણ રાજા સિદ્ધાર્થ સ્વયમેવ નિર્ણય ન કરતાં વર્ધમાનને તેમના મિત્રો મારફત પૂછાવે છે. નિદાન, પરણાવનારને પણ પરણનારની સમ્મતિ લેવી જરૂરની અને ઉચિત છે. અને એ ઉપરથી બાળલગ્નનો નિષેધ થાય છે. કેમકે પરણનાર યોગ્ય ઉમ્મરનો હોય તોજ તે સમ્મતિ આપવા યોગ્ય હોઈ શકે.

ગૃહસ્થાશ્રમ.

લગ્ન માટે મિત્રો વર્ધમાનને વિનવી રહ્યા છે. પણ વર્ધમાન સ્વીકારતા નથી. આખરે માતા ‘ત્રિશલા’ ક્ષત્રિયાણી મહાવીર પાસે ઉપસ્થિત થાય છે. માતા પ્રેમની ઝડી વરસાવે છે અને કરુણામય વાણીમાં મહાવીરને લગ્ન કરવા વિનવે છે. મહાવીરની સામે પરિસ્થિતિનું જખખર ચિત્ર ખડું થાય છે. પરિણામે પરિસ્થિતિને વશ થઈ મહાવીર માતાનું કહું માની લ્યે છે. ‘યશોદા’ સાથે મહાવીરનાં લગ્ન થાય છે. વર્ધમાન પ્રહાર્યર્થાશ્રમમાંથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરે છે.

તીર્થંકરો, ગણુધરો, જ્ઞાનીઓ, મહાત્માઓ, મુનિવરો બધાય પ્રહાર્યર્થાશ્રમમાંથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવીને પછી સંન્યસ્ત થયા છે. એ આપણે આગમિક જૂના કથા-સાહિત્ય પરથી જોઈ શકીએ છીએ. એટલે એ શૈલી ‘રાજસડક’ છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગરજ સંન્યાસી થએલાઓની સંખ્યા એ રાજસડકે ચાલેલાઓની સંખ્યા આગળ એટલી બધી જુગ છે, કે સમુદ્રની આગળ જલબિન્દુ. ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગર એકદમ જ સંન્યાસ

અહીંથી કરવો એ વિરલપ્રકૃતિસિદ્ધ હોઈ એમ કરનારાઓની સંખ્યા હુમેશાં દરેક કાળમાં સહેજે ભુજ્જ હોય; બ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પસાર થઈને પછી સંન્યાસ તરફ વળવું એ વિશ્વવ્યાપક સર્વસામાન્ય માર્ગ રહ્યો. એટલે થોડા અપવાદો બાદ કરતાં બધાય એ ધોરી રસ્તે ચાલેલા, અને ચાલે એ દેખીતું છે.

સન્તતિ.

ગૃહસ્થાશ્રમના પરિણામરૂપે ભગવાનને એક સન્તતિ થાય છે. અને તે પુત્ર નહિ, પણ પુત્રી. આજે તો ઘણે ભાગે દીકરો આવતાં હર્ષ થાય એ દીકરી આવતાં ન થાય. બલકે દીકરીનો અવતાર અગળામણો લાગે. પણ આવી મનોદશા થવામાં સમાજની કંકેડી સ્થિતિ જ ભારે જવાબદાર છે. ખરી વાત તો એ છે કે, પુત્રની જેમ પુત્રી પણ સરખે દરજ્જે દેશની વિભૂતિ છે. અને આવી ભાવના જાગૃત થાય એ હેતુ તો એમાં (ભગવાનને ઘેર પુત્રી અવતરવામાં) નહિ સમાયો હોય શું? મહાવીર પોતાની પુત્રી પોતાના ભાણેજ 'જમાલિ' સાથે પરણાવે છે.

પોતાના ભાણેજને પોતાની દીકરી આપવી એ નવાઈ જેવું લાગે; અણુઘટનું લાગે. પણ સામાજિક રીતરિવાજે બધાના એક ઝરણા નથી હોતા અને હુમેશાં એક પ્રકારના નથી રહેતા. એક રિવાજ કે એક આખત જે એક વખતમાં ઉચિત મનાય છે, તે જ, સમયનો પલટો થતાં અનુચિત ગણાવા લાગે છે. આ પ્રશ્ન સામાજિક છે. પોતાની કન્યા પોતાના ભાણેજને આપવી એ જો ધર્મથી વિરુદ્ધ હોત તો મહાવીર જેવા ધર્મમૂર્તિ એમ કરત કે? એમ કરવામાં ક્ષત્રિયકૃપાના રિવાજને અનુસરત કે? અને પોતાના મામા 'ચેટક રાજ' ની પુત્રી સાથે પોતાના જ્યેષ્ઠ બ્રાતા 'નન્દીવર્ધન'નાં લગ્ન થવા દેત કે? આ આખત પર વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં વિશેષ પ્રકાશ પડવા સંભવ છે.

મહાન્ આત્માનું અવતરણ.

મહાવીર જેવા મહાપુરુષો ભોગ-વૈભવ ભોગવવા જન્મતા નથી. તેમના જન્મની પાછળ મહાન્ ભેદભયું રહસ્ય છુપાયલું હોય છે. જે સમયની વાત આપણે કરી રહ્યા છીએ તે વખતની ભારતવર્ષની સ્થિતિ ખંડુ વિચિત્ર હતી. જે વખતે કર્મકાંડીઓ કર્મકાંડની અજ્ઞાનબળમાં પ્રબળને ફસાવી રહ્યા હતા, પડિતો અને ધર્માચાર્યો પ્રબળના ભોળપણનો ગેરલાભ લઈ તેમને અન્ધશ્રદ્ધાની ખાઈમાં પટકી રહ્યા હતા, 'ઉચ્ચ' કહેવાતાઓ ખીન્દઓને 'નીચ' સમજી સત્તાવી રહ્યા હતા, પુરુષો પારુષ-મદમાં છકી જઈ સ્ત્રીજાતિના હુકક પર છીણી મૂકી રહ્યા હતા, અને જે વખતે ધર્મને નામે યજ્ઞાદિમાં પશુહિંસાનાં પાપ

ધમધમી રચાં હતાં, તેવે વખતે લગવાનું મહાવીરનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. લગભગ અઠી હજાર વર્ષ ઉપરનો એ સમય પાખંડ, અનાચાર, દંભ, સત્તા અને જાતિ-કુલભિમાન-મદોથી એટલે ભરચક હતો કે અશાન્તિનાં ઉચ્ચ વાદ્યોમાં ઘેરાયલી તત્કાલીન પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવા કોઈ મહાનું શક્તિનું અવતરણ થવું સ્વાભાવિક હતું. સ્વર્ગ-નરકના ઇન્દ્રદારો જ્યારે તીક્ષ્ણાં ટોળાંની જેમ ધરતી પર ઉભરાઈ નિકળે છે, અધિકારનો રાહુ જ્યારે ખુદ્દી રીતે માનવતા પર આક્રમણ કરે છે, પરમ્પરા અને કુલીનતાના ભેરે દીન, ગરીબ અને દુર્બલોને દબાવી દેવામાં આવે છે, ત્યારે એ બધા પાખંડો, બહેમો, દંભો, અનીતિઓ અને મૂઢ પરમ્પરાઓના માંચડાઓને ફગાવી દેવા અને વિશુદ્ધ સત્યનો મહાનું પ્રકાશ જગતમાં પ્રગટાવી પ્રજાને મંગળ-નાદ સુણાવવા સમર્થ ક્રાન્તિકાર મહાનું આત્મા પ્રગટ થાય છે. મહાવીરનો પ્રાદુર્ભાવ એટલે ઉંચીમાં ઉંચી શક્તિનું જગતમાં અવતરણ. દુનિયાના દારુણ આત્મનાદે મહાવીરનું અન્તઃકરણ વિરક્ત બને છે, અને તે વિરક્ત અન્તઃકરણ દુઃખની જડ કાપવાના વિચારમાં મશગૂલ બને છે; દુનિયાનો કરુણ કોલાહલ કેમ શાન્ત થાય અને જગતના જીવોને સુખનો ખરો માર્ગ કેમ સાંપડે એ પ્રકારની મહાનું અમૃતમય ભાવનામાં નિરત બને છે.

દીક્ષાપ્રહણમાં વિવેક.

મહાવીરનો એ દૃઢ સંકલ્પ છે કે માતાપિતાની હયાતી સુધી દીક્ષા પ્રહણ ન કરવી. આવો સંકલ્પ તેમણે ગર્ભાવસ્થામાં જ કર્યો છે. જ્યારે તેમણે ગર્ભાવસ્થામાં પોતાનાં માતાજીને દુઃખ ન થાય એટલા માટે પોતાનું હૃદય-ચલન બંધ કરી દીધું હતું, ત્યારે માતા 'ત્રિશક્તિ' દેવીને પોતાના ગર્ભના સંબંધમાં અનિષ્ટ શંકા ઉત્પન્ન થતાં પારાવાર સન્તાપ થયો હતો; અને તેની જે ગર્ભીર અસર મહાવીરના વિવેકી હૃદય પર થઈ હતી તેનું જ એ પરિણામ છે કે તેમણે માતાપિતા હયાત હોય ત્યાં સુધી સંન્યાસનો માર્ગ લેવાનું મુક્તવી રાખ્યું હતું.

'સંકલ્પ' વખતની મહાવીરની મનોદશાનો ચિતાર આપતાં મહા આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિ જે વદે છે તે ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જોઈ છે. તેઓશ્રી પોતાના 'અષ્ટક' માં કહે છે કે—

“જીવતો ગૃહવાસેઽસ્મિન્ યાવન્ મે પિતરાવિમૌ ।
તાવદેવાધિવત્સ્યામિ ગૃહાનદમમ્મોષ્ટતઃ” ॥ ૪ ॥

—‘મારા માતાપિતાની હયાતી સુધી ગૃહવાસમાં રહેવું મને અભીષ્ટ છે માટે હું રહીશ.’

“શ્મૌ શુશ્રૂષમાણસ્ય ગૃહાનાવસતો ગુરૂ ।

પ્રત્રજ્યાપ્યાનુપૂર્વ્યેણ ન્યાગ્યાન્તે મે ભવિષ્યતિ” ॥ ૫ ॥

— ‘આ પ્રત્યક્ષ એવા ગુરુ માતાપિતાની ઘરમાં રહી સેવા-શુશ્રૂષા કરતાં અન્તે પ્રત્રજ્યા (દીક્ષા) પણ મને અનુક્રમે ન્યાયસર સાંપડશે ’

“ સર્વપાપનિવૃત્તિર્યત્ સર્વથૈષા સતાં મતા ।

ગુરુદ્રેગકૃતોઽન્યન્તં નેયં ન્યાય્યોપપદ્યતે ” ॥ ૬ ॥

— ‘ દીક્ષા સર્વ પાપોની નિવૃત્તિરૂપ છે એમ સન્તોનો મત છે. માટે વડીલોને અત્યન્ત ઉદ્દેગમાં નાખીને દીક્ષા ગ્રહણ કરવો ન્યાયસર નથી. ’

“ પ્રારમ્ભમંગલં હ્રસ્યા ગુરુશુશ્રૂષણં પરમ્ ।

एतौ धर्मप्रवृत्तानां नृणां पूजास्पदं महत् ” ॥ ૭ ॥

— ‘ દીક્ષાની સાધનાનું પહેલું મંગલ, મંગલ જ નહિ, પણ મહામંગલ માતાપિતાની સેવા છે. જે ધર્મથી છે, ધર્મિક છે તેને તો માતાપિતા મહાન પૂજનીય છે. ’

“ સ કૃતજ્ઞઃ પુમાન્ લોકે સ ધર્મગુરુપૂજકઃ ।

સ શુદ્ધધર્મભાક્ ચૈવ ય એતૌ પ્રતિપદ્યતે ” ॥ ૮ ॥

— ‘ જગતમાં તે કૃતજ્ઞ છે, તે ધર્મ-ગુરુનો પૂજક છે અને તે શુદ્ધ ધર્મનો આરાધક છે, જે, માતાપિતાની સેવા કરે છે. ’

સાધારણ સ્વાર્થ માટે પણ જેઓ માતા-પિતાની અવગણના કરે છે તેમણે મહાવીરના આ આત્મલોગ પર જરા દ્રષ્ટિપાત કરવો ઘટે. જેનું વિરક્ત હૃદય લવચકનો સંગ ત્યજી દઈ સંન્યાસના પથે નિકળી જવા તલપી રહ્યું છે, જેનું એક માત્ર ધ્યેય શુદ્ધ આત્મજીવન જીવવું એ છે, તેવા વિરક્ત મહાભાગને સંસારવાસમાં ઘડીય રહેવું કેમ ગમે! છતાંય એ મહાનુભાવ પોતાના માતા-પિતાને આરુ પોતાના એ પરમ સ્વાર્થને પણ તેઓ (માતા-પિતા) જીવે ત્યાં સુધી મુક્તવી રાખે છે. ધન્ય છે એ રાજકુમારના પુત્રધર્મને!

મહાવીરની ઉમ્મર અઠાવીશ વર્ષની થતાં તેમના માતાપિતા સ્વર્ગે સિધાવે છે. હવે રાજ્યાભિષેકનો કલશ કોની ઉપર ઢળે! જે લક્ષ્મી બાપ-બેટામાં અને ભાઈ-ભાઈમાં વેર-ઝેર પ્રગટાવે છે, જે લક્ષ્મીના કારણે સગા ભાઈઓ પણ એક-બીજાને છુદી નાંખવા મેદાનેજંગ મચાવે છે, તે લક્ષ્મીના મોહમાં દુનિયા કેવી આંધળી બની છે! કિન્તુ નન્દીવર્ધનને તે લક્ષ્મી કરતાં પોતાના ન્હાના ભાઈ વર્ધમાન વધારે બહાલા છે. નન્દીવર્ધન મહાવીરને રાજ્યગાદી

પર બેસવાનો આગ્રહ કરે છે. પણ મહાવીરને ક્યાં રાજ્ય કરવું હતું. તેઓ રાજ્ય લેવા ઇન્કાર કરે છે. જુઓ ! ભાઈ ભાઈનો પ્રેમ ! એ પછી મહાવીર નન્દીવર્ધન આગળ પોતાની દીક્ષા લેવાની તૈયારી જાહેર કરે છે, ત્યારે નન્દીવર્ધન તેમને નમ્રતાપૂર્વક બે વર્ષ વધુ ગૃહવાસમાં રહેવા આગ્રહ કરે છે. મહાવીર પોતાના જ્યેષ્ઠ ખાતાના કથનને માન્ય રાખે છે. અને એ રીતે જ્યેષ્ઠ ખાતા પ્રત્યે વિનીત ભાવે વર્તાવાનો દાખલો જગત્-સમુખ રજુ કરે છે.

મોટાભાઈના આગ્રહથી બે વર્ષ વધુ ઘરમાં રોકાઈને પણ મહાવીર પોતાની જીવન-ચર્યાને ત્યાગના રૂપમાં ફેરવી નાખે છે. ગૃહસ્થવેષ-ભૂષામાં પણ તેઓ એક પ્રકારે સાધુજીવનની પદ્ધતિએ નિયમબદ્ધ રહે છે. તેમની આ ચર્યા આપણને 'વાનપ્રસ્થાશ્રમ' નો ખ્યાલ કરાવે છે.

‘વાનપ્રસ્થાશ્રમ’

ચારિત્રના ઉમેદવારે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા પૂર્વે અમુક વખત સુધી ત્યાગ-ધર્મની પ્રેક્ટિસ કરવી બહુ જરૂરની છે. આ જ દૃષ્ટિગિન્દુ પર અહીં ત્રીજા ‘વાનપ્રસ્થાશ્રમ’ ની ઉપયોગિતા જણાય છે. ચારિત્રના-સંન્યાસના ઉમેદવારને લગતું આશ્રમ એ ‘વાનપ્રસ્થાશ્રમ’, અર્થાત્ ‘વાનપ્રસ્થાશ્રમ’ એટલે ચારિત્રગ્રહણ કરવા પૂર્વે ત્યાગધર્મની અભ્યાસ-પદ્ધતિ. આ એક કસોટી છે. એ રસ્તે પોતાના જીવનને રીતસર કેળવીને પછી ચારિત્ર-મન્દિરમાં પ્રવેશ કરવો એ બહુ સરસ રીત છે. જે કે મહાવીર જેવાને અગાઉથી કંઈ તેવી પ્રેક્ટિસ કરવાની જરૂર નજ હોય. છતાં તેઓ દુનિયાને બોધ-પાઠ શિખવવા ખાતર સ્વયં પોતાના આચરણથી તેવો દાખલો રજુ કરે છે. અને એમ કરવું એ જગતના-માનવધર્મના એક મહાન્ અને શ્રેષ્ઠ આદર્શને અનુરૂપજ ગણાય.

સંન્યાસ.

ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે મહાવીર સંન્યાસ ગ્રહણ કરે છે. તેમના સંન્યાસની ઉત્પત્તા સંસારમાં મશહૂર છે. તે વખતના તેમના સમકાલીન મહાત્મા ‘બુદ્ધ’ જેવા અન્ય તીર્થંકર તપસ્વીઓ પણ તેમની તપશ્ચર્યા પર મુગ્ધ થયા છે. અને તેમને તેમણે ‘દીર્ઘ તપસ્વી’ તરીકે વર્ણવ્યા છે. સત્યની શોધ પાછળ ખાવું-પીવું મૂકી દઈ, મૌનપણે ગાર ગાર વર્ષના ઉત્તર કરનાર અને ઉઘાડે શરીરે તથા ઉઘાડે પગે રણવગરાઓમાં તથા વિકટ જંગલોમાં એકાકી અવધત વિચરનાર એ વીર પુરુષનું સંન્યસ્ત જીવન કેવું વિકટ હશે ! કેવું અદ્ભુત હશે !

પ્રચંડ ધારાવાહિની તપશ્ચર્યામાં પ્રાણાન્ત આફતો વચ્ચે પણ વિચલિત ન થતાં અને અગાધ શક્તિ તથા અનન્ત બળ ધરાવવા છતાં, દુષ્ટ

માણસોના ઉપદ્રવો પર જરા પણ ક્રોધ ન કરતાં સમ્પૂર્ણ શાન્તિપૂર્વક સત્યશોધમાં નિરન્તર ઉભે પગે મ'ડ્યો રહેનાર એ ક્ષમામૂર્તિ ભારતપત્ની જ્યારે આર વષને છેડે 'પરબ્રહ્મ' નો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર મેળવે છે, ત્યારે, પછી તે નિરાંત વાળી બેસે છે. હવે તે કૃતાર્થ, કૃતકૃત્ય અને પૂર્ણાત્મા બને છે.

પૂર્ણ સમાધિની પૂર્ણ જ્યોતિષી પૂર્ણ જગદ્ગતો એ પૂર્ણ આત્મા હવે માનવ-મેદનીની વચ્ચે આવી ખડો થાય છે. અને ધર્મસન્દેશ સુણાવે છે. વિશ્વ-હિતનો કલ્યાણમય આદર્શ જગત્ની સમ્મુખ રચ્ચુ કરી પછી એ મહાપ્રભુ 'પરબ્રહ્મસ્વરૂપ' માં લીન થઈ જાય છે.

નમન હો! એ પરમ વીતરાગ પરમપુરુષોત્તમ દેવાધિદેવને!

(૨)

આત્મજ્યોતિનો પૂર્ણ પ્રકાશ મેળવ્યા પછી તે મહાન પ્રભુ 'મગધ' દેશની વિશાળ ભૂમી પર પ્રજાની સામે જ્ઞાનની જ્યોત ધરે છે. એમાંથી મહાન કાન્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. એ કાન્તિ ગુરુદમવાદનાં ઉન્માદી ગાડાં ઉંધાં વાળી નાખે છે, ધર્મનાં ડગારા પાખડોને સળગાવી મૂકે છે, કર્મકાંડની અજ્ઞાનજાળને વાંખી નાખે છે, ઉચ્ચ-નીચની ભેદભાવનાઓને ફગાવી દે છે અને ઉન્નતિના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રી-પુરુષો બેઉને સમાન હક્ક અર્પે છે. એ કાન્તિથી હિંસાવાદના 'રોગ-ચાળા' પર જખખર ફટકો પડે છે અને અહિંસાધર્મનો ધર્મધ્વજ ફરકવા માંડે છે.

લગવાનના પ્રવચનનું સારભૂત રહસ્ય રાગ-દ્વેષને શમન કરવામાં છે. ધર્મનું સ્થાન એક માત્ર આત્મશુદ્ધિમાં છે. ચિત્તના દોષોનું પ્રક્ષાલન એનું નામજ ધર્મ-સાધના. જનદર્શનનો એ સ્પષ્ટ મુદ્રાલેખ છે કે—

“ નાશામ્બરત્વે ન સિતામ્બરત્વે

ન તર્કવાદે ન ચ તત્ત્વવાદે ।

ન પક્ષસેવાશ્રયણેન મુક્તિઃ

કપાયમુક્તિઃ કિલ મુક્તિરેવ ” ॥

— દિગમ્બર થઈ જવામાં કે ચેતામ્બર થઈ જવામાં મુક્તિ નથી. તર્કવાદમાં કે તત્ત્વવાદમાં મુક્તિ નથી. પક્ષ-સેવામાં કે મત-પુષ્ટિમાં મુક્તિ નથી. કિન્તુ કષાયેથી-રાગદ્વેષથી, ક્રોધ-લોભ-મદ-માયાથી મુક્ત થવામાં જ મુક્તિ છે. ’

‘આચારંગ’ આદિ મૌલિક આગમોમાં એ મહાન આત્માની મધુર વાણીનું રસ-પાન આજે પણ મળી શકે છે.

મહાવીરના પ્રવચનમાં જેમ તત્ત્વવિચારણાને સ્થાન છે, તેમ ચારિત્ર-સંબંધી ઉપદેશને પણ એટલુંજ સ્થાન છે. જૈનદર્શનનો મુખ્ય વિષય નવ તત્ત્વો છે: જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, બન્ધ, નિર્જરા અને મોક્ષ. મુખ્ય તત્ત્વો જીવ, અજીવ એ જેમાં બધાં તત્ત્વોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

જીવનું મુખ્ય સ્વરૂપ જ્ઞાનશક્તિ છે. જેમાં જ્ઞાનશક્તિ નથી, તે અજીવ. સત્કર્મ તે પુણ્ય. અસત્કર્મ તે પાપ. કર્મ બંધાય એવાં કામ તે આસ્રવ. કર્મ બંધાતાં અટકે તે સંવર. કર્મ (આત્મા સાથે) બંધાવાં તે બન્ધ. બંધાયેલ કર્મનો નાશ થયો તે નિર્જરા. તમામ કર્મ-બન્ધનોથી મુક્તિ તે મોક્ષ.

આ નવ તત્ત્વોની ટૂંક અને સાદી સમજ. આમાં જીવ, અજીવ દ્વારા જોય તત્ત્વોનું નિરૂપણ છે અને પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ આદિથી ચારિત્ર-માર્ગનું.

ચારિત્ર એક ગૃહસ્થાશ્રમને અનુકૂલ અને ધીરું સંન્યાસીને અનુકૂલ એમ બે વિભાગોમાં જૈનદર્શન બતાવે છે. સંન્યાસીને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રહ્લ્લચર્ય, અપરિચ્છ એ મહાવ્રતો છે, ગૃહસ્થાશ્રમીને એ ચાલુવ્રતો છે.

જૈનદર્શનમાં જાતિભેદને સ્થાન નથી. આત્મવિકાસમાં ચઢે તે ઉચ્ચ અને પડે તે નીચ. મહાવીરના લક્ષ્યાવધિ વ્રતધારી ધર્મી શ્રાવકોની અન્દર ઉત્કૃષ્ટ ગણાતા દશ શ્રાવકોમાં કોઈ વાણિયો કે બ્રાહ્મણ નહોતો, પણ દશે કણ્ઠી-પટેલ-કુંભાર જાતના હતા. અન્ત્યજો અને ચાંડાલો પણ મહાવીરનાં ચરણોનું શરણ લઈને, મહાવીરના ઉપાસક બનીને પોતાનો આત્મા સાધી ગયા છે. સત્યના પંથે ચાલનાર ભંગી ઉચ્ચ છે, અને અસત્યના માર્ગે ચાલનાર બ્રાહ્મણ નીચ છે એમ મહાવીરનું ધર્મશાસ્ત્ર પોકારે છે. જે વાતને “**ચતુર્વેદોઽપિ દુર્વૃતઃ સ શૂદ્રાદતિરિચ્યતે**” વગેરે મહાભારતાદિ-વચનો પુષ્ટિ આપે છે.

જૂની કથાઓમાં જોઈએ છીએ કે, પૂર્વે અનેકાનેક જૈન રાજાઓ, જૈન મન્ત્રીઓ અને જૈન સરદારોએ પ્રજાની ભલાઈ માટે, દેશના રક્ષણ માટે મહોટાં મહોટાં યુદ્ધો ખેડ્યાં છે અને એમ કરી તેઓએ પોતાની જૈન-વીરતાને દીપાવવા સાથે માતૃભૂમિનું હિત સાધ્યું છે. આવા અનેક નરપુંગવોનાં ઉચ્છ્વળ જૈન જીવન ધર્મ તેમજ દેશનાં ઇતિહાસ-પૃષ્ઠોને શોભાવી રહ્યાં છે. વીરજ વીરનો ભક્ત થઈ શકે. જૈન એટલે સાચો વીર. પરોપકાર અને સેવા એ એના જીવનમન્ત્રો હોય. એની અહિંસા શૂરાતનથી ઝગમગે અને હિંસકો તથા આતતાથીઓને સીધાહોર કરી મેલે.

ભગવાન મહાવીરના દાર્શનિક અને ચારિત્રવિષયક સિદ્ધાન્તો જગત માત્રને ઉપયોગી અને હિતાવહ છે. એ સિદ્ધાન્તો પર લખાયેલ ગ્રન્થસાહિત્ય

આને પણ બહુ મોટા પ્રમાણમાં છે અને જગતના સાહિત્ય-સંસારમાં મહત્વનું સ્થાન ભોગવે છે; જેના વિશિષ્ટ અધ્યયનના પરિણામે યુરોપીય સ્કૉલરો આને હુન્નરો માઇલ છેદેથી પોતાનો પોતાનો અવાજ ફેંકી રહ્યા છે કે—

"In conclusion let me assert my conviction that Jainism is an original system, quite distinct and independent from all others; and that therefore, it is of great importance for the study of philosophical thought and religious life in ancient India."

અર્થાત્—અન્તમાં મને મારો નિશ્ચય જણાવવા દો કે, જૈન ધર્મ એ મૂળ ધર્મ છે, બીજાં સર્વ દર્શનોથી તદ્દન બુદ્ધો અને સાવ સ્વતન્ત્ર છે પ્રાચીન ભારત-વર્ષના તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મિક જીવનના અભ્યાસ માટે તે બહુ અગત્યનો છે.

"Now what would Sanskrit poetry be without the large Sanskrit literature of the Jains! The more I learn to know it the more my admiration rises."

અર્થાત્—જૈનોના મહાન્ સંસ્કૃત-સાહિત્યને અલગ પાડવામાં આવે તો સંસ્કૃત કવિતાની શ્રી દશા થાય ! આ જાગતમાં જેમ જેમ વધારે જાણવાનો અભ્યાસ કરે છું, તેમ તેમ મારા આનન્દયુક્ત આશ્ચર્યમાં વધારો થતો જાય છે. અસ્તુ.

છેલ્લે એટલું જણાવીશ કે, ભગવાન્ મહાવીરના જીવનચિદ્રાન્તો મહાન્ વિશાળ અને વ્યાપક છે, મનુષ્યમાત્રને ઉપયોગી છે અને જીવન-વિકાસની સાધન-વિધિમાં તેનું સ્થાન અસાધારણ છે.

(૩)

ભગવાન્ મહાવીરના જીવન-વૃત્તનું અવલોકન કરતાં કોઈ પણ વિચારક જોઈ શકશે કે એ મહાપુરુષના આધ્યાત્મિક જીવનમાં તપ, વૈરાગ્ય અને સમભાવની પરાકાષ્ટા છે. અનેક જગદ્વિખ્યાત મહાપુરુષોના જીવન-ગ્રન્થો આને જગતની આગળ મોબૂદ છે. પણ તપ, વૈરાગ્ય અને સમભાવમાં મહાવીર અજોડ છે એમ જગતનો કોઈ પણ અભ્યાસી કે વિદ્વાન્ મનુષ્ય જો ન્યાયની લાઈન પર ઉભો હશે તો કહ્યા વગર નહિ રહે.

જે ભયંકર વિષધરની વિષ-જવાલાઓથી આખું જંગલ ભયભૈરવ બની ગયું છે અને જ્યાં માણસોનો તો શું, પણ બીજાં પ્રાણીઓનો પણ રસ્તો બંધ થઈ ગયો છે તેવા ધનધોર ભીષણ જંગલના રસ્તે થઈ મહાવીર જાણીજોઈને પસાર થાય છે. એનું એક જ માત્ર કારણ ! એ બીડામણા સર્પનું ભલું કરવા માટે. તેના અજ્ઞાન અને ક્રોધાન્ધ જીવન પર એ કારુણિકને દયા આવે છે અને એ અજ્ઞાની પ્રાણીના ત્રાસનું સ્વાગત કરતો એ મહાત્મા એની સમ્મુખ ઉપસ્થિત થાય છે. ભુજંગની ઉચ્ચ જવાળા મહાત્મા પર પડે છે અને મહાત્માનો શાન્તિ-તાદ ભુજંગ પર પડે છે.

આખરે મહાત્માની જીત થાય છે. મહાત્માના શાન્તિ-રસના પ્રવાહમાં ભુજંગનો ક્રોધ-મગ્ન ધોવાય છે. મહાત્માનો મહાન્ આત્મનાદ તેના આન્તર જીવનને સ્પર્શ કરે છે. ભુજંગનું દુઃખ માનસ સ્વસ્થ ગને છે.

શાન્તિથી શાન્તિ! અને પ્રેમથી પ્રેમ! વિપુલ પ્રેમના પ્રભાવે વૈરીનું વૈર ધોવાઈ જાય છે અને વૈરીને મિત્ર બનાવી શકાય છે. અહિંસાનો આ મહાન્ સિદ્ધાન્ત મહાવીરના જીવનમાં છલોછલ ભર્યો છે અને આજે પણ એનો આભાસ જગત્ જોઈ રહ્યું છે.

‘સંગમ’ દેવ મહાવીરના ઉપર અનહુદ મારો ત્રલાવી રહ્યો છે, ખૂબ અને ખૂબ પ્રહારો વરસાવી રહ્યો છે, છતાં તેની ઉપર મહાવીરનું એક રંગાડું પણ ક્રોધથી ફડફડતું નથી. ઉલટું, એ અજ્ઞાનીને માટે એ મહાત્માના હૃદયમાં દયા છૂટે છે. પોતાની પર પડતા મારોને તો એ મહાત્મા ગણુકારતો નથી, પણ જે અજ્ઞાનમાંથી એ દુર્જન ચેષ્ટા વરસી રહી છે તેને માટે તેની ઉપર મહાવીર દયા ખાય છે. “એ બીચારાનું શું થશે!” ની દયાભરી કાગળી મહાવીરની આંખોમાં પાણી કાપે છે! હૃદય થઈ જાય છે સમવૃત્તિની! સમતાની પરાકાષ્ટા!

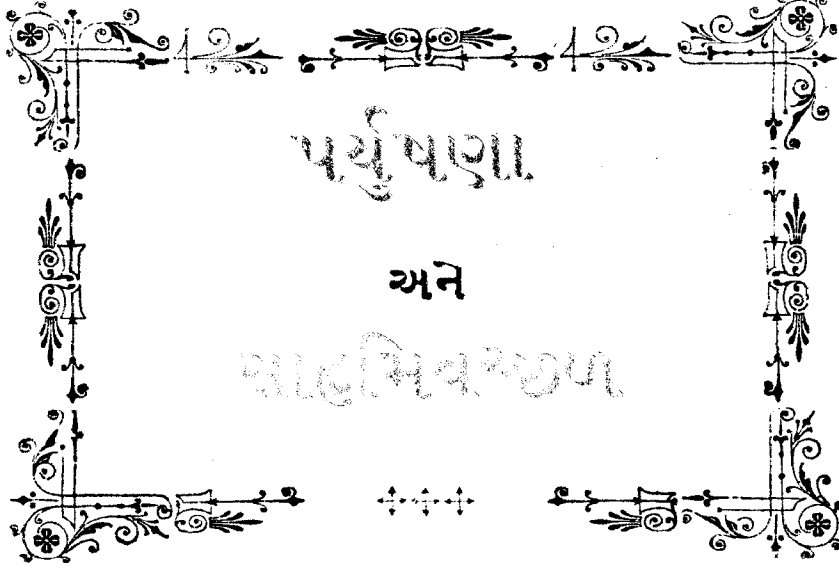
‘ગીતા’નો નાદ છે—“પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ । ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય x x x” . પણ મહાવીરનો આત્મનાદ એથી ઉંચો જાય છે. મહાવીરના આત્મનાદમાં “વિનાશાય દુષ્કૃતામ્” ને બદલે ઉદ્ધારાય દુષ્કૃતામ્ (પાપીઓનો નાશ કરવા માટે નહિ, પણ તેમનો પણ ઉદ્ધાર કરવા માટે) સંભળાય છે. કેટલો ઉંચો આદર્શ! કેટલું ઉંચું જીવન! કેટલો સમભાવ! વિશ્વબંધુ જીવન અહીં પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે! ઇતિહાસ-પટ પર આ સમભાવ શોધ્યો જડે તેમ નથી.

અહિંસાના ચરમ શિખર પર બિરાજીને મહાવીર જગતને આત્મશક્તિના પાઠ સુણાવે છે. એ મહાન્ જ્યોતિના મહાન્ તપ આગળ જડલાવનાં મોહમય વાદળ વિખરાય છે. પુણ્ય હૃદય તેમના આત્મભાવના સન્દેશ ઝીલે છે, તેમના ચેતનપ્રેરક બોધ-રસનાં પાન કરે છે અને આધ્યાત્મિક જીવનના સુંદર પ્રવાસે ચઢે છે.

આજના મહાવીર-લક્ષ્મી મહાવીરના આદેશનું કેટલું અનુપાલન કરે છે તે ક્યારે વિચારશે? અહિંસા, સત્ય, સંયમ, પરોપકાર, મૈત્રીભાવ અને સમભાવના જે આદર્શો મહાવીરે જગતની આગળ પ્રકાશ્યા છે તેની સામે થવામાં, તેથી ઉલટા ચાલવામાં જૈનત્વ હણાઈ તો નથી રહ્યું કે? વિષમભાવ અને સંકુચિત મનોદશા જે આત્માનો મહાન્ રોગ છે, અને જેને નાખૂદ કરવાનું મહાન્ કાર્ય બજાવવામાં મહાવીરે પોતાનું મહાન્ તપ રેડ્યું છે,

તે જ રોગને પોષવામાં મહાવીરના શાસનના વિરોધી તો નથી થવાતું? અધર્મી કે વિધર્મી ઉપર પણ વૈરભાવ ન કરવાનું મહાવીરનું ફરમાન જે જગત્પ્રસિદ્ધ છે, તેથી ઉંધું વાતાવરણ ચલાવવામાં જેનશાસનના વિદ્વાતક તો નથી બનતા? આ બધું કંઈ પેટે વિચારવાનું છે. મહાવીરનું શાસન એ વીતરાગ શાસન છે. તેની વિશાળતા એટલી અસાધારણ છે કે તેમાં સમગ્ર વિશ્વને સ્થાન છે. પણ આજે આપણી સંકુચિત વૃત્તિ એટલી પથરાયેલી છે કે તેમાં સગા ભાઈનો પણ સમાસ થતો નથી! મૂળ આદર્શ પર ઘોર પડદો પડ્યો છે અને ધન, વૈભવ અને અધિકારની જેમ ધર્મ પર પણ મદ વ્યાપી ગયો છે! આ ઘોર દુર્ગતિના પરિણામે પોતાની મનગદંત કલ્પેલી “લાઈનદોરી” થી જે બહાર હોય તેને આપણે અધર્મી કે વિધર્મી ઝાંઝેર કરીએ છીએ અને એની તરફ વિકરાળ દૃષ્ટિથી જોઈએ છીએ. કેટલો ઉન્માદ! “આશામ્બર હોય કે પ્રવેતામ્બર હોય, વૈષ્ણવ હોય કે ગૌદ્ધ હોય, કોઈ સમ્પ્રદાયનો હોય, પણ સમભાવભાવિત હોય તો નિશ્ચય મોક્ષને પામે” એમ જે દર્શનનો ઉદાર નાદ આખા જગતને પોતાની તરફ આહ્વાન કરે છે અને શુદ્ધ આત્મભાવના મહાન્ વિકાસ પર જેનું આયોજન છે તે દર્શન કોઈ “વાડા” માં ભરાઈ રહેલું કેમ માની શકાય? રત્ન પર ગમે તે કપડું કે આવરણ લપેટાયું હોય પણ તે રત્ન જ છે. તેમ બાહ્ય આકાર-પ્રકાર ભિન્ન છતાં ઉચ્ચ આન્તર જીવન જૈનત્વ જ છે. એથી વિપરીત, જે ‘માટી’ છે તેના ઉપરનું આવરણ કે ઉપરનો આકાર-રોખાવ ગમે તેવો સારો હોય પણ તે માટી જ છે. બીજાને માટે બીજાના આન્તરિક જીવન સમ્બન્ધે મત આપવાની કે અભિપ્રાય બાંધવાની પંચાયતમાં પડવું નિરર્થક છે, અસાર છે, એ ઉદ્ધત વર્તન છે. આત્માથી હોય, મહાવીરના શાસનનો ઉપાસક હોય તે તેમાં ન પડે. તે તો પોતાના આન્તર જીવનના રોગોની ચિકિત્સામાં મંડ્યો રહે, તે તો સમભાવને પોષી જીવનની શુદ્ધિ કરવામાં જ પડેલો હોય. બીજાને મિથ્યાત્વી છે કે સમકિતી, ધર્મી છે કે અધર્મી, આસ્તિક છે કે નાસ્તિક એની ભાંજગડ એને શાની હોય! અને એવી બાબત પારખી પણ કેણુ શકે? એવી મૂઠ જાંબળમાં પડી માણસ પોતાના આત્મહિતનો નાશ કરે છે. “બનૈયા જમી ગયા અને વરરાબ રહી ગયા” જેવું થાય છે. એ પ્રમત્ત અને અજ્ઞાન આચરણ છે. મહાવીર ભગવાનની જન્મતિથિએ એ મહાન્ પ્રભુના સ્મરણોત્સવ (Commemoration) ની પવિત્ર આનન્દલહરીમાં એવી પામર અને સંકુચિત વૃત્તિઓ, એવી મલિનતા અને દુર્બળતાની બદ્ધિઓ ધોઈ નાંખી ભગવદ્દષ્ટિ શમભાવ અને સમભાવના મહાન્ જીવન-સૂત્રને અનુસરવા તૈયારી કરીએ. એજ એ મહાપ્રભુની સાચી જયંતિ છે.

(“જૈન” પત્રમાં પ્રકાશિત)

પયુષણા

અને

ધાર્મિકવ્યવહાર

વ્યાખ્યાતા

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીન્યાયવિજયશ્ચ મહારાજ

પયુષણાના દિવસો એ જૈનોના પવિત્રમાં પવિત્ર દિવસો છે. એ દિવસોમાં આત્મશુદ્ધિ કરવાનું ફરમાન છે. ખારે ખારે મહીને એ સ્વર્ગીય ગંગા આપણી વચ્ચે આવી ઉતરે છે. એમાં સ્નાન કરી આત્મશુદ્ધિ મેળવવાની છે. એ ન કરાય તો એ “ગંગા”નું અપમાન થાય. વરસે વરસે એ ‘પર્વ-દેવ’ આપણી સામે આવીને ખડો થાય છે; અને, પરમાત્માનું આદર્શ જીવન શ્રવણ કરીને અને ધાર્મિક ક્રિયામાં પ્રવેશ કરીને આત્મમલનું પ્રક્ષાલન કરવાનો દિવ્ય સન્દેશ આપણને સુણાવી જાય છે. એ સન્દેશને આજ લગી આપણે કેટલો ઝીંટ્યો છે એનો વિચાર કરી આવે છે વાઝ ! આપણા વિચાર-પ્રદેશ અને વર્તન-વ્યવહારમાં આટ આટલાં પયુષણોની કંઈ પણ ત્રીમિ પ્રવેશવા પામી છે કે ? દિવસે દિવસે ઉજ્જવળ થવાને બદલે વધુ કાળા તો નથી થતા જતા ને ? એક ઈંચ આગળ વધવાને બદલે પચાશ હાથ પાછળ તો નથી ખસતા જતા ને ? આટ આટલાં પયુષણો વીતાવવા છતાં આપણું અધઃપતન ન અટકે એ શું ? કંઈ વિચાર આવે છે ? સમજી રાખો કે પયુષણ પર્વનું મુખ્ય આરાધન હૃદયશુદ્ધિ સંપાદન કરવામાં છે. એ વગર કોરી ધૂમધામથી તો કોનો દહાડો વળ્યો છે ! ગાડરીયાપ્રવાહે તો અનેક પયુષણો વીતાવ્યાં,

પણ હવે સમજીએએ જાગૃત થઈ વિધિપુસ્તક પર પર્યુષણ ઉજવવાં જોઈએ. વિધિ તમને શું બતાવું? તમે સ્વયં સમજી શકો છો કે, આજે જૈન સમાજનું જાણ અને આંતર સ્વરૂપ કેવી વિકૃત દશામાં આવી ગયું છે. પૂજા-પ્રભાવનાઓ અને સામાયિક-પ્રતિક્રમણો કરવા છતાંય વેર-ઝેરની અને ઝઘડાની દહાય ડંડી ન પડે અને સાહમિવચ્છળ કરવા છતાં કોમની ભૂખ ન ભાંગે તો પછી તેની કિમત કેટલી? આ બધું ડંડે પેટે વિચારવાનું છે. બીજી કોમો તો આજે સંગઠન કરી અનુકૂળ સાધનોનો લાભ લઈ પોતાની ઉન્નતિ સાધતી જાય છે, ત્યારે આજે જૈન કોમ એવી કમનસીબ છે, કે જેનું દિવસે દિવસે પતન થઈ રહ્યું છે. કેટલી દિલગીરીની વાત!

‘પર્યુષણ’ શબ્દનો અર્થ ધ્યાનમાં લઈએ. ‘પર્યુષણ’ એટલે આત્માના શુદ્ધ ભાવમાં વિહરવું. એ દિવસોમાં કોઈની સાથે કલહ-કંકાસ ન કરીએ. કોઈનું ખુફું ન ચિન્તવીએ. કોઈ પર દ્વેષ કે રોષ ન કરીએ. કોઈ ગાળો આપે તો શાન્તિ રાખીએ. ઉપશમવું અને ઉપશમાવવું, ખમવું અને ખમાવવું એ જિનશાસનનો સાર છે. જે ઉપશમે છે, ખમે-ખમાવે છે તે આરાધક છે, જે તેમ નથી કરતો તે વિરાધક છે, એમ શ્રીભગવાન કરમાવે છે.

એ દિવસોમાં મનસા, વચસા, કર્મણા અહિંસક બનવાનો વિશેષ અભ્યાસ કરીએ. પોતે અહિંસક ન થાય, ત્યાં સુધી બીજાને કેવી રીતે અહિંસક બનાવી શકાય! વિચારમાત્રમાંથી ત્યારે હિંસા નિકળી જાય, ત્યારે ખરી અહિંસક દશા પ્રાપ્ત થાય.

એ દિવસોમાં હૃદયવાઈ વગેરેના ભડ્ડી-તાવડા બંધ રખાવાય, તો પછી સાહમિવચ્છળનાં જમણો માટે ભડ્ડી-તાવડા મંડાયજ કેમ? એ દિવસોમાં આરમ્ભ-સમારમ્ભ અને તેટલા કમ કરી દેવાના હોય.

તપસ્યા પણ ગંભીર પ્રમાણે કરીએ. ગજ-ઉપરવટ તપસ્યા કરી “વાહ વાહ” કરાવવામાં એ તપસ્યાનું ફળ “વાહ વાહ” માંજ પૂરું થઈ જાય છે. ઉપરાંત, દુધ્યાનથી પાપનાં ખાતાં બંધાય એ નોખાં. આળોટી-આળોટીને કે રખડી-ભટકીને દિવસ પૂરા કરવા અથવા ગામગપાટા હાંકીને કે રમત-ગમત ખેલીને વખત ગાળવો એ તપસ્યા ન કહેવાય, એ ઉપવાસ ન કહેવાય. જેમાં વિષયો, કષાયો અને આહારનો ત્યાગ કરાય તેને ઉપવાસ કહેવામાં આવ્યો છે. દેખાદેખી, માન-પૂજના મોહિ તપસ્યા ઘણી થાય છે. સ્ત્રી સ્ત્રી દેવાઈ ગયેલી અજ્ઞાનદશા પણ તપસ્યા કરાવે છે. આવી તપસ્યા કેવળ લાંબનરૂપ હોય છે. એમાં શુદ્ધિનું તત્ત્વ ભાગ્યેજ હોય.

હવે 'સાહમિવચ્છલ' વિષે વિચારો દર્શાવું. 'સાહમિવ' એટલે સાધમિ'ક. એક રીતે જૈનપરમ્પરાવાળા સાધમિ'ક છે, બીજી રીતે મનુષ્યમાત્ર સાધમિ'ક છે અને ત્રીજી રીતે પ્રાણીમાત્ર સાધમિ'ક છે. જેમનો ધર્મ સમાન તે સાધમિ'ક. અહિંસા, સત્યનો ધર્મ મનુષ્યમાત્રને સમ્મત છે. એટલે એ દૃષ્ટિએ મનુષ્ય માત્ર સાધમિ'ક છે. આત્માનો સચ્ચિદાનન્દ ધર્મ પ્રાણીમાત્રમાં સ્વરૂપતઃ મોખૂદ છે. એટલે 'નિગોદ' સુક્રમાં જીવો સાધમિ'ક છે. 'વાત્સલ્ય' એટલે તેમનું ભલું કરવાની ઉજ્જવળ લાગણી.

વસ્તુતઃ સાહમિવચ્છલ કરવાની કંઈ એક પ્રણાલી નથી. જે રીતે સમાજને લાભ પહોંચે અને શાસનની ઉન્નતિ થાય તેવું સાહમિવચ્છલ કરવાની જરૂર છે. પન્નુસણ સાથે જમણવારનો મેળજ બેસતો નથી. તપસ્યા સાથે જમણવારોની કંઈ સંગતિજ થતી નથી. ગરીબોનું દારિદ્ર્ય-દુઃખ એક કે બે વખતના જમણથી નહિ કીટે, પણ તેમને સહાયતા આપવાનું બીજી રીતે બની શકે છે. મિષ્ટાન્ન આપટવાથીજ ઉપવાસ સારા થાય એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. સાદો ખોરાક લેવો એ પણ એક તપશ્ચરણ છે. વળી, આજના જમણવારોમાં કેટલી બધી હાડમારી, રસાકસી અને અન્ધાધુ'ધી ચાલે છે! મલિનતા, ગન્દકી અને એઠવાડની તો ત્યાં વાતજ કરવાની શી હોય! એટલો બધો એઠવાડ પથરાય અને ગટરમાં પથરાવાય કે જેમાં અસંખ્ય કીડાઓ બદબદતા હોય! અનન્ત જીવોની ચોખ્ખી હાણુ! આવા જમણવારને ધાર્મિક જમણવાર કોણ કહે! આવા "સાહમિવચ્છલ" થી શું પુણ્ય! શું લાભ! આવાં જમણાં પાછળ હિન્દુસ્તાનના જૈનોના વરસે વરસે લાખો રૂપીયા વેડફાય છે એ ચોછા દુઃખની વાત નથી.

ખુરૂં સાહમિવચ્છલ ઉદ્યોગમન્દિરો, વિદ્યાલયો, પ્રહ્લચર્યાશ્રમો, ઔષધાલયો, સહાયક-ફંડો, વનિતામન્દિરો જેવી સંસ્થાઓ સારા પ્રમાણમાં ખોલીને સમાજનો ઉત્કર્ષ વધારવામાં અને જૈનદર્શનના સિદ્ધાન્તોને જગતની સામે વિકસ્વર કરવામાં સમાયું છે. આવાં ક્ષેત્રોમાં સમાજનો ધનરાશિ બ્યારે ઉચિત પ્રમાણમાં વહેશે, ત્યારેજ જૈનશાસનનો ઉદ્દ્યોત થશે.

સમય-ધર્મ

વ્યાખ્યાતા

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજ

‘સમય’ શબ્દનો અર્થ કાળ, વખત, ટાઈમ થાય છે, એ સહુ કોઈને માલૂમ છે. પણ એનો બીજો અર્થ આગમ, પ્રવચન કે શાસન પણ થાય છે. ‘આગમ’ શબ્દ આગમ અર્થમાં જેટલો પ્રચલિત છે, તેટલોજ, ‘સમય’ શબ્દ પણ આગમ અર્થમાં પ્રચલિત છે. ‘આગમસાર,’ ‘પ્રવચનસાર’ ની જેમ ‘સમયસાર’ નામથી અંકિત ગ્રન્થો પણ પ્રખ્યાત છે. ‘જય વીરરાય’ સૂત્રમાં

“વારિજ્જહ જહિવિ નિયાણ-વંધણં વીરરાય ! તુહ સમયે”

એ પાઠમાં છેલ્લે ‘સમય’ શબ્દ મૂકાયલો છે. તેનો અર્થ આગમ કે પ્રવચન થાય છે. ત્યાં આપણે એમ કહેવા માંગીએ છીએ કે, ‘હું વીતરાજ ! તારા આગમમાં નિયાણુ બાંધવાનું જો કે વળ્યું’ છે,

“તહવિ મમ હુજ્જ સેવા ભવે ભવે તુમ્હ ચલણાણં”

—‘તો પણ તારાં ચરણોની સેવા મને ભવે ભવે હો !’

આમ ‘સમય’ શબ્દ આગમ અર્થમાં સમજાય તો ‘સમયધર્મ’ શબ્દથી આગમધર્મ સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. એટલે ‘આગમધર્મ’ શબ્દ જેટલો ‘ત્રિનેદ્રશાસન’ અર્થમાં માનનીય છે, તેટલોજ, ‘સમયધર્મ’ શબ્દ પણ તે અર્થમાં માનનીય છે, એ સુજાને સમજવું હુર્દાઈ નથી. અતઃ એવ આગમધર્મ, વીતરાજધર્મ, આહુતધર્મ, જૈનધર્મ, સમયધર્મ આ બધાં પર્યાય-શબ્દો છે એ ખુલ્લું થાય છે.

હવે બીજી રીતે, ‘સમય’ શબ્દનો અર્થ કાળ, વખત, સમય કરીએ અને એથી, ‘સમય-ધર્મ’ નો અર્થ સમયને-વખતને-કાળને અનુકૂળ યોગ્ય આચરણ, વર્તન કે કર્તવ્ય એમ કરીએ તો પણ કંઈ વાંધો નથી. અને

એ અર્થ 'આગમધર્મ', 'પ્રવચનધર્મ' જેવા શબ્દોમાં પણ નિગૂઠ રહેલો છે. કેમકે 'આગમધર્મ' શબ્દનો ખરો અર્થ એજ છે કે આગમોક્ત દ્રવ્યલેખ-કાલભાવનયાનુસારી અનેકાન્તદૃષ્ટિપૂત જે ધર્મ તે આગમધર્મ.

આ વસ્તુ જે સમજી જવાય તો, સમય-પરિસ્થિતિને અનુકૂળ યોગ્ય કર્તાવ્ય એ અર્થમાં વપરાતો 'સમયધર્મ' શબ્દ પણ એટલોજ આદરણીય અને પૂજનીય છે એ સમજવામાં કાંઈ કસર ન રહે.

જરા ટીકા દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ કે—

નિશ્ચયધર્મ જે સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર છે તે ત્રણે કાળમાં હમેશાં સર્વાત્ર પૂર્ણ સ્થિર છે. એમાં કોઈ કાળે કંઈ પણ ફેરક ન આવે. એ, મોક્ષનું અનન્તર, અસાધારણ અને પરમાવશ્યક કારણ છે. એટલે એમાં કદી જરા પણ ફેર ન પડે. એ રત્નત્રયરૂપ આત્મજીવનનો પૂર્ણ વિકાસ કર્યા વગર કોઈ મુક્તિ પામ્યોજ નથી, પામતો નથી, પામશે નહિ અને હુર્ગિજ પામી શકે પણ નહિ. એ ચોક્કસ છે. પણ વ્યવહાર-ધર્મ અર્થાત્ ધર્મના બાહ્ય વ્યવહાર સર્વાદા એકરૂપે ચોક્કસ ન હોય. એ પરિવર્તનગામી છે. કાળે કાળે બદલાતાજ રહે. એમાં કોઈએ શંકા રાખવાનું છેજ નહિ.

પૂરઘોડા, ઉજમણાં, જમણવાર, પ્રભાવના વગેરે વગેરે સમય-પરિસ્થિતિ પ્રમાણે અનેક નવાં નવાં યા વર્ધિત, પરિષ્કૃત આયોજનો થાય છે. એક ધર્મસંસ્થાના ઠાઠમાઠ જેઠ બીજીને પણ, લોકોને પોતાની તરફ વાળવા સારું તેવા ઠાઠમાઠ ઉભા કરવાનું મન થાય છે. અને એમ બાણ્યે-અબાણ્યે એકની સંસ્કૃતિ કે રીતભાત બીજામાં પેચી જાય છે. અને કદી કદી તો વિકૃત-રૂપની સાથે એવી ઘુચી જાય છે કે પોતાના મૌલિક સિદ્ધાન્તને કેટલી બાધાકારક અને છે એ પણ નથી જોવાતું. અને રૂઠ થયા પછી કેટલીક વખતે એનું દૂષિતપણું સમજવા છતાંએ એ પોષાતી રહે છે. જગતના પરિવર્તનની આ પ્રકારની ઘટમાળ સમજવા જેવી છે. પરિવર્તનશીલ જગત છે. એમાંથી દેશ કે સમાજ ન છૂટે, તેમ ધર્મ પણ ન છૂટે. જૈન ધર્મની રીતભાતમાં પણ સમયે સમયે અનેક પરિવર્તનો થતાં રહ્યાં છે. રાજકીય કે સામાજિક ક્ષેત્રમાં સમયબળે જેમ ક્રાન્તિનું પૂર ધરી આવે છે તેમ ધાર્મિક પ્રકરણમાં પણ બને છે.

સુનાતન સમયથી વાર્ષિક પર્વ તરીકે આલી આવતી પાંચમને છોડવી પડે અને તેનું સ્થાન ચોથ દ્યે એ શું બતાવે છે? ચારિત્રના અંગભૂત 'પ્રતિક્રમણ' જેવી આવશ્યક ક્રિયામાં આમ પલટો થાય એ શું સૂચવે છે! આતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ પૂનમ પરથી ઉતરી ચૌદશ પર આવી બેસે એ શું હુશે?

કંઈ સમભય છે? 'કલ્પસૂત્ર' અગાઉ એક વખતે ગૃહસ્થો આગળ નહોતું વંચાતું. પણ મહાવીર દેવના અવસાન પછી દશમા સૈકામાં ગૃહસ્થો સમક્ષ વંચાવું શરૂ થયું. આ ફેરફાર નહિ? અહીં એ પણ ખુલ્લું થઈ જાય છે કે, ગૃહસ્થો સમક્ષ જ્યારે કલ્પસૂત્ર નહોતું વંચાતું, ત્યારે સ્વપ્નાં ઉતારવાની અને 'ઘોડિયાપાલણા' વગેરેની પ્રથા પણ હુતીજ નહિ. એવી એવી પ્રથાઓ અનેક પાછળથી ઘુમી છે. લોકોએ તે તે પ્રકારની પોતાની મનોદશાથી એવી અનેક બાબતો ધાર્મિક પ્રકરણમાં દાખલ કરી દીધી છે.

કલ્પસૂત્ર ઉપર ટીકા નહિ બનેલી ત્યાં સુધી ફક્ત મૂળ કલ્પસૂત્ર વંચાતું. આજે પણ સાંવત્સરિક દિવસે મૂળ કલ્પસૂત્ર વંચાયજ છે. પણ તેના આગળના દિવસોમાં કલ્પસૂત્ર સાથે ટીકા પણ વંચાય છે. અને તે કંઈ એનો નિયમ નથી. જુદે જુદે સ્થળે જુદી જુદી ટીકાઓ વંચાય છે. આ ફેરફાર કેમ? કલ્પસૂત્રને અંગે ઘોડિયાપાલણું અને તેમાં નાગિયેરની પધરામણી, સ્વપ્નાં ઉતારવાં, માળાઓ ચઠાવવી, તે બધાનાં ઘી ઝોલવાં, જન્મ વખતે નાગિયેર વધેરવું વગેરે વગેરે અનેક પ્રથાઓ તે તે ટાઇમે પાછળથી ઉભી કરવામાં આવી છે. ઘોડિયાપાલણામાં નાગિયેર મૂકીને તેને 'મહાવીર ભગવાન' મનાવવાની મૂખાઈ તો હજી પણ જૈનોમાં ખુલ્લે આમ દેખાવ દે છે. એ 'ફારસ' જેટલું ઉપહસનીય છે, તેટલુંજ શોચનીય છે. વીતરાગ દેવની જન્મકથામાં વ્યાખ્યાતાના મુખથી ભગવાનનો જન્મ થયાના શબ્દો નિકળતાં હજારો માણસો ઉપાશ્રયમાં પંચમહાવ્રતધારી મુનિની સમક્ષ ઘડાઘડ નાગિયેર ફાટે છે. આવી મૂખાઈભરેલી રીતો પણ જૈનોમાં હોંસે હોંસે પોષાય છે. સ્વપ્નાં ઉતારવાં અને તેની પર અનેકાનેક માળાઓ ચઠાવવાના દેખાવ જે થોડા સમયથી સમાજમાં પેડા છે તેની પાછળ પૈસાની ઉપજ વધારવાની વશ્યવૃત્તિ ચોખ્ખી ઉઘાડી પડે છે. છતાં તેને પણ અજ્ઞાન ભેળાં શાસ્ત્રીય સમજી રહ્યાં છે. આ રૂઢિપૂત!

ભગવાનની આરતી-પૂજા વગેરેની ઝોલીઓ ઝોલવાની પ્રથા પણ લોકોએજ ઉભી કરેલી છે. પૂજકોમાં કલહ-કંકાસ ન થાય અને સાથેજ સાથે ઉપજ પણ થાય એવા ઈરાદે ઉભી કરાયેલી એવી પ્રથાઓને શાસ્ત્રીય સમજવામાં, અને તેમાં ફેરફારને અવકાશ ન હોવાનું પ્રબોધવામાં, તેને અપરિવર્તનીય મનાવવામાં ચોખ્ખું મતિદોષાઈય ઉઘાડું પડે છે.

સુમયબળે ઉભી થયેલ નવીન રીતોમાં જે યોગ્ય અને હિતાવહ હોય તેને અનુસરવામાં કોઈનેજ વાંધો ન હોય. પણ જે, સમાજ અને ધર્મનું અહિત કરનારી હોય અને જે અજ્ઞાનમૂળ, નિરર્થક તથા હાનિકારક હોય તેને પણ નલાવી રાખવા માટે પોતાની દરેક શક્તિનો ઉપયોગ કરવા લાગી જવું એ ખરેખર દયામણી સ્થિતિ ગણાય.

પૂજી, પ્રતિક્રમણની ક્રિયા જુઓ! તેમાં સમયે સમયે કેટલા નવો ઉમેરો થતો રહ્યો છે! હેમચન્દ્રનું 'સકલાહત્' તેમના પહેલાં પાશ્વિકાદિ પ્રતિક્રમણમાં નહોતું. તેમનાથી કે તેમના પછી તે દાખલ થયું. 'સંસાર-દાવાનલ' હરિભદ્રસૂરિ પહેલાં નહોતું. 'સંતિકર' મુનિસુન્દરસૂરિ પહેલાં નહોતું. ન્હાની 'શાન્તિ' 'માનદેવ' પહેલાં નહોતી. મ્હોટી 'શાન્તિ' શાન્તિસૂરિ પહેલાં નહોતી. આમ 'સ્નાતસ્થાપ્રતિમસ્ય' વગેરે પણ તેમના કર્તા 'બાલચન્દ્ર' વગેરે પહેલાં નહોતાં, જે પછીથી પ્રતિક્રમણમાં દાખલ થયાં. આ વસ્તુ સમજાય તો ક્રિયાની વિધિ, જે જુદા જુદા ગરુડોની જુદી જુદી છે તે માટે તકરાર થાયજ નહીં. બધા પોતપોતાની ક્રિયા સમભાવથી કરે અને સમપથી રહે અને આત્મકલ્યાણ સાધે.

આજે 'છકું ભત્તં', 'અકું ભત્તં' વગેરે તપસ્યાનાં પરચક્રખાણુ અપાય છે તેમાં શું તે પરચક્રખાણુ પ્રમાણે વર્તાય છે? છ ટંકનું ભોજન ત્યજ્ય ત્યારે 'છકું' કહેવાય. એટલે ચાર ટંકનાં ભોજનના ત્યાગ રૂપે એ ઉપવાસ કરાય અને એની આગળ-પાછળ એક ટંકના ભોજનના ત્યાગ રૂપ (એક વખત ભોજન લેવા રૂપ) 'એકાસણુ' કરાય ત્યારે 'છકું' થાય. એ પ્રમાણે આઠ ટંકનાં ભોજનનો ત્યાગ કરાય ત્યારે 'અકુંમ' થાય. એટલે છ ટંકનાં ભોજનના ત્યાગ રૂપ ત્રણ ઉપવાસ કરાય અને એની આગળ-પાછળ એક ટંકના ભોજનના ત્યાગ રૂપ 'એકાસણુ' કરાય ત્યારે 'અકુંમ' થાય. આ રીત છે. પણ આજે, એ પરચક્રખાણુના નિયમ પ્રમાણે આગળ-પાછળ એકાસણુ જે કરવાં જોઈએ તે વગર એ પરચક્રખાણુ ચલાવાય છે.

ક્રિયાકાંડમાં, વિધિ-વિધાનમાં અને વ્યવહારમાં સમયે સમયે કેટલા ફેરફાર થતા રહ્યા છે એનો હિસાબ લગાવવા હું અહીં જોડો નથી. આ તો એક દિશા માત્ર છે. પણ આ ઉપરથી વિચારકની દૃષ્ટિ વિશાળ બની શકે છે. ક્રિયાભેદ કે વિધિભેદમાં કંઈ વળૂદ નથી એ જો સમજાય તો 'વાડા-બન્દી'ની દીવાલો ટૂટતાં વાર ન લાગે. અને અવાન્તર ફિરકાઓની તો કોણ કહે, પણ શ્વેતામ્બરો અને દિગમ્બરો, જેઓ ઘણા કાળથી રીસાઈ જુદા બંડા છે, તેઓમાં પણ પરસ્પર મેળ સધાય. એને માટે સમયધર્મનું અનેકાન્ત-શાસ્ત્ર સમજવું જોઈએ, જે જગતને સમન્વય-દૃષ્ટિનો પાઠ શિખવે છે, જે જૈન જીવનની વસ્તુતઃ પ્રાણશક્તિ છે, જેમાંથી જગત્ભરની સાથે સમભાવ, મૈત્રીભાવનો મહાન્ આત્મપ્રકાશ પ્રકટ થાય છે.

શ્વેતામ્બર સાધુ એટલે શ્વેતવસ્ત્રધારી. છતાં શ્વેત વસ્ત્રને બદલે રંગીન વસ્ત્રની પ્રથા ઉભી થઈ તે કેમ? 'શ્વેતામ્બર' નામના મૂળ લક્ષણમાં આમ ફેરફાર થાય અને મૂળ નામ તો એનું એજ ચાલુ રહે એ કેવું પરિવર્તન! સમયબળે કેવો પલટો ખવરાવ્યો? પાંચમા આરાના આટલા

સૈકા કે જે સૈકાઓમાં મહાન્ પ્રભાવશાલી આચાર્યો વિદ્યમાન હતા, તે વીત્યા પછી હમણાં અઠારમા સકામાંજ આ નવી ઘટના બની, તો એ વખતે પરિસ્થિતિએ કેટલું જોર પકડયું હશે! એ વસ્તુ અત્યારે જો કે સુપરિચિત થઈ જવાથી નજીવી લાગે, પણ એ નવી પરિસ્થિતિ ઉપજવતાં તે વખતે કાનિતનો વેગ કેટલો ઉલ્લેખો હશે એની કલ્પના વિચારકનેજ આવી શકે.

‘ઉત્તરાધ્યયન’ ના ૨૩ મા અધ્યયનમાં કેશિ-ગૌતમનો સંવાદ આપ્યો છે. ત્યાં તેમના એક-બીજાના સાધુઓ એક-બીજાની આચાર-નિયમાદિની ભિન્નતા જોઈ શકિત થાય છે. પછી સમાધાન માટે એ બન્ને મહાત્માઓ ભેગા થઈ જ્ઞાન-ચર્ચા કરે છે. કેશી પૂછે છે: પાર્શ્વનાથે ચાર મહાવ્રતનો માર્ગ બતાવ્યો અને વર્ધમાને પાંચ મહાવ્રતનો બતાવ્યો એનું શું કારણ? આમ જુદા જુદા માર્ગ સર્વજ્ઞના શાસનમાં કેમ? વળી, વર્ધમાને ‘અચ્ચેલક’ ધર્મ બતાવ્યો અને પાર્શ્વનાથે વસ્તુ-પરિધાનની મોકળી અનુજ્ઞા આપી. એમ જુદું પ્રવચન કેમ કરાયું હશે? અહીંના શાસનમાં આમ જુદા રસ્તા કેમ?

કેશીના આ પ્રશ્નો પર ગૌતમ વદે છે: શાસ્ત્રોના અક્ષરોથી નિર્ણય ન થઈ શકે. પણ પ્રજાથી વસ્તુસ્થિતિ સમજવી જોઈએ. જે સમયમાં જીવો જેવા હોય છે તે પ્રમાણે ધર્મનાં આચાર-વિધાન નિર્ણય છે. ઋષભદેવ અને મહાવીરના જન્મનાના જીવો ક્રમશઃ ઋજુ-જડ અને વક્ર-જડ પ્રાય: હોય છે. એટલા માટે તે સમયને અનુલક્ષીને ધર્મના વ્રત-નિયમો અને વેષાદિ વ્યવહારો તેવા પ્રકારના ઘડવા પડે છે. તે સમયના જીવોની તેવી સ્થિતિ હોઈ, મહાવ્રતોના નિયમો તેમને માટે પાંચ રખાવા યોગ્ય ગણાય છે અને તેમનું અભ્યાસ-વિધાન કડક રાખવાની જરૂર હોઈ તેમને માટે વેષાદિમાં ‘અચ્ચેલક’ પશુનું બંધારણ રાખવામાં આવે છે. વચ્ચેના સમયના અહીંનોના જીવો પ્રાય: અપેક્ષાકૃત ઉચ્ચ દૃષ્ટિના હોઈ તેમનું ધર્મ-બંધારણ પહેલા-છેલ્લા અહીંના સમય જેવું ઘડવાની જરૂર નથી રહેતી. તેમની પ્રજાશક્તિ અને મનોભાવના વિશિષ્ટ હોઈ ચાર મહાવ્રતોનીજ પરિભાષા તેમને માટે પુરતી ગણાય છે, અને વેષાદિ પર નિયમન મૂકવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

આ ઉપરથી શું સમજાય છે? જેવો દહીં હોય તેવો તેને સારું ઝૌપધ-પ્રયોગ રાખવામાં આવે છે. જે સમયના જીવો જેવા “દહીં,” તેવા પ્રમાણમાં તે સમયમાં ધર્માચરણનાં બંધારણ ઘડાય છે. ધર્મના બાહ્ય વ્યવહારોમાં ખોટી જઠક પકડવી એ અજ્ઞાનદશા છે. સમયપરત્વે ધર્મ-સંસ્થામાં પણ સંસ્કરણ થયાજ કરે છે એ વાત કેશી-ગૌતમના સંવાદમાં સાફ કહેવામાં આવી છે. તે અધ્યયનની ૩૩ મી ગાથામાં ટીકાકાર પણ સાફ જણાવે છે કે, ધર્મનો મૂળ માર્ગ જ્ઞાન-દર્શન-આદિજ એજ છે.

“તત્ત્વતો લિંગસ્ય અકિંચિત્કરત્વાત્ ન તદ્વેદો વિદુષાં વિપ્રત્યયહેતુઃ”
અર્થાત્ ખરી રીતે લિંગ, વેષ અકિંચિત્કર છે. એમાં કંઈ વબ્બદ નથી. એ આહે
લિન્ન-લિન્ન હોય એથી કંઈ મોક્ષસાધનમાં વાંધો આવતો નથી. શું કહ્યું?
‘લિંગ’ પર જોર આપનાર અને ક્રિયાભેદ પર અસહિષ્ણુતા દાખવનાર,
મૂળ માગને ભૂલી જાય છે એ વાત ઉપરના વચન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

કુશી-ગૌતમના આ સંવાદમાં સમય-ધર્મનું જ ચિત્ર દોરાયલું નજરે
પડે છે. પછી સમયધર્મ તરફ શેષ કેમ?

કદપભાષ્ય તો ચોખ્ખું કહે છે કે:—

“અસદેળ સમાઈણં જં કત્થઈ કેળઈ અસાવજ્જં ।

ન નિવારિયમન્નેહિંં બહુજળમયમેયમાયરિઅં ” ॥

પછી સમયના સંયોગો જોઈ શાસનહિતની દૃષ્ટિએ, સમાજ અને
ધર્મને લાભ પહોંચે તે રીતે સામયિક સંસ્કરણ સમાજ કે સંઘ ઘટે તો
એમાં આપત્તિ કેમ લાવવી જોઈએ? દેશ, કાળને અનુસરી સાંસારિક તેમજ
ધાર્મિક બાબતોમાં ફેરફાર થતા આવ્યા છે, થયા કરે છે અને યોગ્ય
આકારમાં થવા જોઈએ. તેમ થાય તો જ સમ્રાજ્ય કે સમાજ જીવિત
રહી શકે; નહિ તો ખાખોચિયામાં પડી રહેલ પાણીની જેમ ગંધાઈ ઉઠે,
કહોવાઈ જાય. સમયાનુકૂલ યોગ્ય પરિવર્તન કે સંસ્કરણ સમાજ કે સમ્રાજ્યને
જીવિત રાખવા કે પ્રગતિશીલ બનાવવા માટે બહુ જરૂરી છે. ‘સ્યાદ્વાદ’
સિદ્ધાન્તમાં પણ, લિન્ન લિન્ન દૃષ્ટિબિન્દુ પર સંગત થતાં પરિવર્તનોને
યથાયોગ સત્કારવાની જ પ્રજ્ઞપણા છે. એકાન્તનો ‘બ્રહ્’ નભે તો જોનેતર
માનસમાં; જોન જીવનમાં તો તે હોયજ શેનો! યોગ્ય સુધારા કોઈના ઘરને માટે
કે વ્યક્તિગત નથી, પણ સમાજના કલ્યાણ માટે મૂકાય છે. પછી એની સામે
વિકરાળ દૃષ્ટિ કરી વિરોધપૂર્ણ વાતાવરણ ઉડાવવું એ જોનોચિત આચરણ
કેમ ગણાય? જ્યાં દૃષ્ટિબિન્દુ ઉજ્જવળ છે, ત્યાં પછી કેવળ મદને વશ થઈ,
બીજાના વિચારોને વખોડી કાઢવા અને સુધારાના રસ્તાને કંટકમય કરી મૂકવો એ
શિષ્ટાચરણ કેમ કહેવાય? સંસ્કારી વિચારો બહાર આવતાં તેના પર
સમાજને યોગ્ય વિચાર કરવાની તક આપવી જોઈએ. પોતે પણ શાન્ત
મગજે તેના પર વિવિધ દૃષ્ટિબિન્દુથી અને ઉદાર વૃત્તિથી વિચાર કરવો
જોઈએ. અને સભ્યતાથી તે પ્રશ્નને છણવો-છણાવા દેવો જોઈએ. આમ, સહુથી
પહેલાં, કોઈ પણ પ્રશ્ન પર **મીમાંસા** કેમ કરવી એટલું પણ હાલ સમાજના
શુરુઓ સમજે તોયે સાઈ.

લીલવાણી-સુકવાણી વિષે.

વ્યાખ્યાતા

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજ

અહિંસાનો અભ્યાસી દયાની નહાની-સૂની વાતને પણ બનતાં લગી જતી ન કરે. તેના મનોમન્દિરની અન્દર અહિંસાની ભાવનાનો ઉપયોગ સદા બગરૂક હોઈ, સામાન્ય અને મામૂલી આચરણમાં પણ-ખાવાપીવાની ખાબતમાં પણ તેનું પ્રવર્તન દયાદૃષ્ટિ-પૂત જ હોય.

કેન્દ્રમૂળ કે લીલોતરીના ત્યાગ વિષેનો ઉપદેશ જૈનોમાં સામાન્ય રીતે ઠીક પરિણમ્યો ગણાય. વાત માત્ર એટલીજ વિચારવાની હોય કે, પ્રવૃત્તિ-માત્રમાં વિવેકના અધ્યક્ષપણાની બહુ જરૂર છે. વિવેકની ગેરહાજરીમાં ઘણી વખત ધર્મ્ય ગણાતું કાર્ય પણ વિપર્યસ્ત દશાને પામી જાય છે. ઉદાહરણાર્થ, પ્રભુભક્તિમાં દ્વીપ-ધૂપ-પુષ્પાદિ ઉપચારોને અંગે જો વિવેકની ખામી હોય તો તે ભક્તિરૂપ ગણાતું કાર્ય પણ કર્મબન્ધરૂપ થઈ પડે. પ્રભુ-સમક્ષ ખુલ્લા રાખેલ દ્વીપા અહિંસાના માર્ગે કર્મબન્ધનનાં કારણ થાય. વિવેક વગર કૂલોના ઠગના ઠગ ચઢાવવામાં અને સોય ઘોંચી કૂલોની માળા બનાવવામાં પ્રભુભક્તિ થવાને બદલે પ્રભુભક્તિનું ભંગન થાય. પ્રભુભક્તિમાં પણ જેમ જયણાનો ઉપયોગ રાખવાનું ખાસ ફરમાન છે, તેમ દરેક કાર્યમાં વિવેકવિભૂષિત ઉપયોગ રાખવાની જરૂર છે. અને તો જ કલ્યાણલાભ થાય.

વિચાર કરતાં જણાય છે કે લીલોતરીના ત્યાગમાં જો ઉદ્દેશો રહેલા છે: એક અહિંસા-રસને પોષવાનો અને બીજો રસેન્દ્રિય પર કાબૂ મેળવવાનો. આત્મકલ્યાણ સાધવામાં આ ઉદ્દેશો અગત્યનાં સાધન છે. પરંતુ બ્યારે

લીલોતરીને સુકવી ભરી રાખવામાં આવે છે ત્યારે એ ઉદ્દેશો પર પડદો પડી જાય છે. તિથિએ કે વગર તિથિએ લીલોતરી ખરીદી લાવી, તેના કકડા કરી સુકવણી કરાય અને પછી તિથિએ લીલોતરીને બદલે તેને આરોગીને દયાધર્મના પુણ્યલાભ તરફ હાથ પસારવામાં આવે તો એ ચોખ્ખું લોળપણ નહિ તો ખીજું શું ગણાય ?

ગૃહસ્થના ઘરમાં મહેમાન-પરોણા ખાતર કે પોતાને સારુ જેમ ખીજી અનેક ચીજો વસાવવાની જરૂર પડે છે, તેમ સુકવણી પણ રાખવી પડે તો એ સમજી શકાય તેવી ખીના છે. પણ સવાલ માત્ર એટલોજ છે કે એમ કરી લીલોતરીને બદલે તેને વાપરવામાં કંઈ પુણ્યલાભને અવકાશ છે કે કેમ ?

સુકવણી બનાવી તિથિએ ખાનાર પોતાની આન્તર દશા તપાસે તો તેને જણાયા વગર ન રહે કે લીલોતરીનો રસ તેને એટલો દાઢે વળગેલો છે કે તિથિએ પણ તે રસને અમુક ફેરફાર સાથે આરોગવામાં તેનું મન લોભાયલું રહે છે. આજ રસવૃત્તિનું એ પરિણામ છે કે તે ભવિષ્યને માટે એકી સાથે મણુ-અધમણુ કે એથી વધતી-એાછી લીલોતરી સુકવી નાંખી સુકવણી બનાવે છે. આમ સુકવણી કરવામાં દયાપરિણામ કે રસવૃત્તિનિગ્રહ ક્યાં સમાયો છે એ કોઈ બતાવી આપશે કે ?

લીલવણી ખાનાર અને લીલવણીને સુકવી ખાનાર માણસમાં શું તફાવત છે કે એક, ખીજના કરતાં દયાની દૃષ્ટિએ કે પુણ્યની દૃષ્ટિએ સારો ગણાય. વનસ્પતિની વિરાધના કરવામાં એ બન્ને સરખા છે. તિથિએ લીલવણી ખાનાર જેટલો વનસ્પતિવિરાધક છે, તેટલોજ વિરાધક, લીલવણીની સુકવણી કરી મેલીને તિથિએ તે આરોગનાર માણસ પણ છે. તિથિએ ઘર-મકાન અને રસોઈ-પાણી વગેરેના આરંભ-સમારંભો ચાલુ રહે, તિથિએ વનસ્પતિ સમારવામાં, સુકવવામાં આવે અને તિથિએ લીલું-સુકું બન્નેને રાંધવામાં અગ્નિકાયાદિનો સરખો આરંભ થાય તે માટે કાન ન ચમકે, અને એક માત્ર લાણામાં પડે ત્યારેજ સુકવણી કરતાં લીલવણી તરફ દોષ-દૃષ્ટિ ઝળકી ઉઠે એ કેવું નવાઈ જેવું ! આ એક રૂઢ પડી ગયેલા સંસ્કારજ તો !

ઘર-મકાન વગેરે સંબંધી સતત ચાલુ રહેતી ઢગલાબંધ સર્વકાય-વિરાધક આરંભ-સમારંભની પ્રવૃત્તિઓમાં કેવળ શાક સમારવાની સ્વલ્પ પ્રવૃત્તિ, જે ક્યાંય ગરકાવ થઈ જાય છે તેને અઘટિત મોટું રૂપ આપી લાટબંધ વનસ્પતિને એકી સાથે વિરાધવાની, સુકવવાની અને ભરી રાખવાની પ્રથાને દયાપોષક તરીકે પોષવી એ જખરો બુદ્ધિભ્રમ છે.

મારી નમ્ર બુદ્ધિ તો એમ કહે છે કે, લીલોતરીને સમારી, સુકવી, ભરી રાખીને જીવ-જન્તુઓનું ‘અધિકરણ-શસ્ત્ર’ બનાવનાર, અત્યેવ તેની પાછળ મોહ-મૂર્છાને પોષનાર અને પછી તિથિએ લીલોતરીને બદલે તેના ઉપયોગ કરવામાં ઔચિત્ય માનનારના કરતાં તિથિએ ખપપુરતી તાજી લીલોતરી લાવીને ઉપયોગ કરનાર એછો દોષી છે.

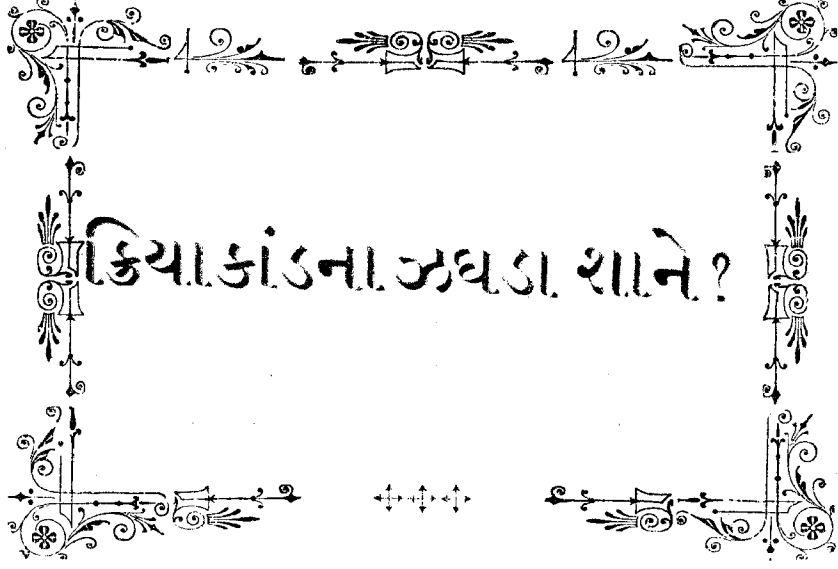
વ્યવહાર દૃષ્ટિએ ભેદ શકાય છે કે એક લીલોતરી-ભક્ષક રોજ પાશેર લીલોતરી બબરમાંથી લાવી આરોગે છે, અને બીજો, જે સુકવણી-પ્રિય છે, તેને પણ રોજ તેટલીજ (પાશેર) સુકવણીનો દરકાર પડે છે. હવે, આ રીતે એક મહીનામાં એ બંનેમાં લીલોતરીનો વધારે વિરાધક કોણુ સિદ્ધ થાય? લીલોતરીભક્ષકથી મહીનામાં જા શેરની વિરાધના થશે, જ્યારે સુકવણી-ભક્ષકથી તેથી પ્રાચે ત્રણ-ચાર ગણી લીલોતરીની વિરાધના થશે ત્યારે તેના મોઢામાં જા શેર પડશે. કેમ, નહિ વાડ! ત્યારે વધુ વિરાધક કોણુ? સુકવણી-ભક્ષકજ કે!

સમાજની મનોદશા તો આજે એવી બનો ગયેલી બેવાય છે કે, વેપાર-ધન્ધામાં હડહડતાં જુઠાણાં હાંકનાર તરફ પ્રાચે એટલી ઘણા નહિ છુટે, કે જેટલી તિથિએ લીલોતરી કે બટાટા-ડુંગરી ખાનાર તરફ છુટશે. ધર્મજીવોની નજર પણ ઘણે ભાગે લીલોતરી કે કન્દમૂળ છોડાવવા તરફ પહેલી બાય છે. જેટલી કાળજી લોકોને કન્દમૂળ વગેરે છોડાવવા તરફ તેઓ ધરાવે છે તેટલી જો સત્ય-સદાચારના પ્રચાર ભણી ધરાવવા માંડે તો જન-સમાજ પર તેમનો કેવો મ્હોટો ઉપકાર ઉતરે!

મારી સમજણ પ્રમાણે, કન્દમૂળ ખાનાર માણસ પણ જો પ્રામાણિક અને સદાચારી છે તો તેનું સ્થાન તે માણસથી ઘણું ઉંચું છે કે જે એક બાબુ કન્દમૂળનો ત્યાગ કરવા છતાં બીજી બાબુ અપ્રામાણિક અને બૂઠા વ્યવહાર ચલાવવામાં રચ્યો-પચ્યો રહે છે.

મહારા આ ઉદ્ગારો પરથી વાંચનાર કોઈ એમ ન સમજી લ્યે કે, લીલોતરી કે કન્દમૂળ તરફ હું નમતું કે ઠીલું મૂકી રહ્યા છું. નહિ, જેટલો સંયમ કેળવાય, જેટલો ત્યાગ સેવાય તેટલું વિશેષ કલ્યાણ છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. એમાં કોનો મતભેદ હોય. માત્ર મહારા મનતવ્યની વિશિષ્ટતા એટલી જ છે કે, તેના (લીલોતરી-કન્દમૂળના) ત્યાગનો પ્રકાશ સત્ય-સદાચારના સૂર્ય સરખા પ્રકાશ આગળ ખદોત સરખો છે.

ક્રિયાકાંડના ઝઘડા શાને ?

વ્યાખ્યાતા

ન્યાયનિશારદ-ન્યાયનીર્થ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજ

(૧)

સુમાજ અને શાસનની ઉત્પત્તિ માટે તમામ ગચ્છવાળાઓએ ક્રિયાકાંડના ઝઘડાઓ મેલી દઈ એકસંપી કરવાની સખત જરૂર છે. ઓ ! ગચ્છવાસીઓ ! જરા સમજી જાઓ કે, તમારી અન્દર અન્દરની લડાઈમાં પરમાત્મા મહાવીરના શાસનની કેટલી દુર્ગતિ થઈ રહી છે. પ્રભુના શાસન પ્રત્યે તમને જો સાચો રાગ હોય, તે જિનેન્દ્ર લગવાનના શાસનની વિજય-પતાકા ફરકતી જોવાને તમારાં અન્તઃકરણ ઉત્સુક હોય તો ક્રિયાભેદનો દુર્મોહ મૂકી દઈ બધાય એક પ્રેમની રસ્સીમાં બદ્ધ થઈ જાઓ. પોતપોતાને રૂચે તે ક્રિયા કરો, પણ બીજાઓની ક્રિયાઓને વગોવો ના. ક્રિયાભેદને વધારે પડતું મહત્ત્વ આપી, ખેંચતાણુ કરવી અને વિરોધ વધારવો એ અવ્વલ દરજ્જાની યેવકૂડી સિવાય બીજું કશું નથી. કોરી ક્રિયા મોક્ષે નથી લઈ જનારી, પણ ક્રિયાગત પ્રશમભાવ જ મોક્ષનું ઉપાદાન છે. જરા ધ્યાન આપો ! એક જ સાધ્યને પહોંચી વળવા માટે શું એક જ સાધન હોય છે કે ? એક જ સાધ્ય જુદા

બુદ્ધ સાધનદ્વારા નથી પ્રાપ્ત થઈ શકતું કે? ક્રિયા તો એક બાહ્ય અંગ છે. તેમાં એકરૂપતા કદી હોઈ શકેજ નહિ. જરા ઉંડા ઉતરી વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ માલૂમ પડશે કે, ક્રિયામાર્ગ હંમેશાં વિવિધતાવાળો જ હોય છે. અને એ દરેક માર્ગે મુમુક્ષુને પોતાના આન્તર જીવનને કેળવી જાણે તો આત્મકલ્યાણના શિખર પર પહોંચી શકે છે. કોઈ ગરબે એ ભાંગડમાં ઉતરવુંજ ન જોઈએ કે કયો ક્રિયામાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે અને કયો નિકૃષ્ટ છે. ક્રિયાઓ તો બધીય સારી છે, જે એમાં પોતાનો આત્મા પરોવાતો હોય તો. અન્યથા શુષ્ક ક્રિયાથી તો કોઈનું પણ કલ્યાણ થયું નથી. મોક્ષનો ઇન્દ્રો અમુક ગરબ કે ફિરકાને જ મળ્યો છે એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. ક્રિયા જેવી બાબત માટે ઝઘડા કરવા એ તો મને બહુજ મૂર્ખાઈભરેલું લાગે છે. ક્રિયા-લિપ્તતાએ લિપ્તતા ગણાવી જ ન જોઈએ. ક્રિયા-લિપ્તતાથી લિપ્તતા આવવી જ ન જોઈએ. એક ઘરની અન્દરના માણસો ખાવાની ચીજો લિપ્ત લિપ્ત ગ્રહણ કરવા છતાં તે બધામાં એકીભાવ બન્યો રહે છે, તેમ ક્રિયાની લિપ્તલિપ્ત રીતો ગ્રહણ કરવા છતાં બધા વર્ગોમાં એકીભાવ બન્યો રહેવો જોઈએ. તમે જુઓ કે, કોઈ ધાતુના વાસણમાં ખાય છે તો કોઈ માટીના ભાજનમાં, કોઈ કાચની રકેળીમાં ખાય છે તો કોઈ પત્રાવળીમાં, કોઈ કાષ્ઠના પાત્રમાં ખાય છે તો કોઈ તુંબડામાં, અને કોઈ તો વળી એ બધામાંના કોઈનો ઉપયોગ ન કરતાં પોતાના હાથ પર જ લઈને ખાય છે. આમ બુદ્ધ બુદ્ધ ઉપકરણથી અને બુદ્ધ બુદ્ધ ખાણું લેવામાં કોઈ તકરાર લેતું નથી અને એ રીતે એ દરેકનું બુદ્ધાશાન્તિનું કામ સધાય છે, તેમ ક્રિયાભેદને અંગે કે તત્સમ્યગ્ધી ઉપકરણભેદને અંગે તકરાર કરવાની ન હોય. બુદ્ધી બુદ્ધી ક્રિયાથી કે બુદ્ધ બુદ્ધ ઉપકરણથી પણ અન્તરાત્માને આવધ હોય તો આત્મભાવની પુષ્ટિનું કામ સધાય. અને જે અન્તઃકરણ 'સુપુષ્પ' હોય તો કોઈ પણ ક્રિયા કે ઉપકરણ વ્યર્થજ બન્ય. બુદ્ધ બુદ્ધ વર્ગોની જે જે બુદ્ધી બુદ્ધી ક્રિયા-પદ્ધતિઓ છે તે પૈકી એક પણ 'ક્રિયા' વગર જ્યારે અનેકો મોક્ષને પામ્યા છે તો પછી તેને માટે આટલો આગ્રહ કેમ? ક્રિયા કરતાં સમતા મ્હોટી છે. ક્રિયારહિત પણ સમતા કલ્યાણકારક થાય, પણ સમતાવિહીન ક્રિયા તો વિફળ છે. કોઈ પણ ક્રિયામાર્ગે જે સમતામાં રમણ હોય તો લાભ છે, અન્યથા સ્વસંપ્રદાયની માનેલી ક્રિયાનું સમ્પૂર્ણ અનુષ્ઠાન પણ કષાયયુક્ત હોય તો વિફળ છે. ક્રિયાનો મુદ્દો માત્ર એટલોજ છે કે તેમાં પરમાત્માનું સ્મરણ હોય અને પવિત્ર પ્રાર્થના હોય; આત્મચિન્તન હોય અને પોતાનાં દુષ્ટત્યોની ગર્હાંયા આલોચના હોય; ઉચ્ચ વિચારો હોય અને નિર્મળ આચરણ હોય. આ મુદ્દો બરાબર હોય તો, ગમે તે પ્રકારની-ગમે તેવી વિધિવાળી-ગમે તેવી યોજનાવાળી પણ ક્રિયા શ્રેયસ્કર છે, એમાં કોઈએ જરા પણ શંકા લાવવા જેવું નથી.

જે સમયે દુનિયાના ધર્મનેતાઓ નવા નવા વાડા બાંધવામાં અને પોતપોતાના વાડાઓને પોષવામાં મશગૂલ હતા, ત્યારે ભગવાન મહાવીરે વાડા-બંદીને તોડવામાં પોતાની મહાન શક્તિ લગાવી હતી. મહાવીરે જગતને સામ્યવાદનો પાઠ શિખવતાં ચોખ્ખું સમજાવ્યું છે કે, મોક્ષ કોઈ “ વાડા”માં નથી. ‘ચેતામ્બર’ થઈ જાય કે ‘દિગમ્બર’ થઈ જાય, એથી કંઈ મોક્ષ નથી. શાસ્ત્રોનાં શાસ્ત્રો પી જાય અને મતપુષ્ટિમાં પોતાનો સઘળો તર્કવાદ ખપાવી દે એથીયે મોક્ષ નથી. નગ્ન થયેથી મોક્ષ નથી, તેમ કપડાં પહેર્યેથી મોક્ષ નથી. સફેદ વસ્ત્રમાં મોક્ષ નથી, તેમ રંગીન વેષમાં મોક્ષ નથી.

જેન દૃષ્ટિનો આ અવાજ શું બતાવે છે? નથી મોક્ષ “ ચોથ ”માં કે નથી “ પાંચમ ”માં. ત્યારે મોક્ષ શેમાં છે?

આનો જવાબ ભગવાનનું આગમ બહુ સરસ આપે છે. ભગવાનના સકળ આગમોનો એકજ સાર છે કે કષાયોથી મુક્તિ મેળવવામાંજ મુક્તિ છે. આ એકજ મોક્ષની વાટ છે. ક્રિયાઓ આને સારુજ છે. જે ક્રિયાથી કષાયહનનનું કામ સધાય તે ક્રિયા મોટી, અને જેનાથી તે ન સધાય તે ખોટી. જે જે ધાર્મિક ક્રિયાઓ યોજાયલી છે તે બધી મનના રોગો દૂર કરવા માટે છે. સામાયિક કે પ્રતિક્રમણ શા માટે કરવાનાં છે? મનના વિકારો દૂર કરવા માટે. દેવદશને શા માટે જઈએ છીએ? મનનો મેદ ધોવા સારુ.

આ ઉદ્દેશ સમજી જઈએ તો મહાવીરનું પ્રવચન સમજાયું ગણાય. કોઈ પણ ક્રિયા પર મુક્તિની “ મહોર છાપ ” નથી લાગી. ક્રિયામાં માનસિક ક્રિયાનુંજ પ્રાધાન્ય છે. શારીરિક ક્રિયા તો એક ખોખું છે. એમાં જીવરૂપે તો માનસિક ક્રિયાજ છે. માનસિક ક્રિયાની શુભાશુભતામાંજ ક્રિયાનું શુભાશુભપણું છે. આ બાબત સમજી જવાય તો ગચ્છે અને ફિરકાઓના ક્રિયાવાદસંબંધી ઝઘડાઓ આપોઆપ ઠંડા પડી જાય, એમાં મુદ્દત શક નથી. આહે તે ક્રિયા કરતાં જો માનસિક ક્રિયા ઉજ્જવળ છે તો તે ક્રિયા જરૂર કલ્યાણકારક છે. અન્યથા તે ક્રિયા દેખાવમાં ભલે ‘ ધર્માનુષ્ઠાન ’ ગણાય પણ તેથી આત્માને કશે લાભ નથી.

મુક્તિસાધનનું માપ આંતરિક ક્રિયાની ઉજ્જવલતા પરજ અંકાય છે. આંતરિક જીવન પ્રમત્ત, સુષુપ્ત કે કલુષિત હોય તો માણસ ‘ સામાયિક ’ માં ખેડાં-ખેડાં પણ નરકે જાય. ‘ પ્રસન્નચન્દ્ર ’ નું ઉદાહરણ સ્પષ્ટ છે. તેનું

“ સામાયિક ” તેને નરકમાં ધકેલવા તૈયાર થઇ ગયું હતું ! ‘ કરટ ’ અને ‘ ધરટ ’ જેવા મુનિઓ નરકે ગયા છે !

ક્રિયામાર્ગ તો પ્રારંભિક માર્ગ છે, શરૂઆતની ભૂમિકા છે. એમાંથી વિકાસ મેળવી આગળ જ્ઞાનયોગમાં જવાનું છે. ક્રિયામાર્ગમાંથી જ્ઞાનયોગમાં ગયા સિવાય મોક્ષ છેજ નહિ. અપ્રમત્ત દશામાં આવતાં ક્રિયામાર્ગ છૂટીજ નય. આ ઉપરથી ક્રિયામાર્ગનું સ્થાન કેટલું અને ક્યાં સુધી છે એ શાસ્ત્રાભ્યાસીને સમજવું અઘરું નથી. ક્રિયાનું સ્થાન એક માત્ર ચિત્ત-શુદ્ધિના પ્રાથમિક સાધન તરીકે છે. પછી ક્રિયાભેદને કારણે નોખા નોખા વાડા કેમ હોવા જોઈએ ? ગંઢો, સંઘાડાઓ અને ફિરકાઓની તકરારો કેમ હોવી જોઈએ ? આ વસ્તુ ધ્યાન પર લેતાં મૂર્તિવાદ અને પૂજાવિધિના ઝગડા પણ દૂર થઈ નય. શ્રીમહાવીરના પ્રવચનનું મધ્યખિન્દુ સામ્ય છે. ક્રિયામાર્ગ એને કેળવવા સારું છે. જે રસ્તે તે પમાય તે ધર્મ; અને જે રસ્તે તેથી ઉલટું પરિણમે તે અધર્મ.

સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પોષધ, દેવપૂજા અને યોધો એ બધું એવું છે કે એમાંથી સ્વર્ગ પણ પમાય અને નરક પણ પમાય; મોક્ષ પણ સધાય અને સંસાર પણ વધે. સાધનને સાધન સમજી તેનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તો લાભ થાય. નહિ તો જોઈજ રહ્યા છીએ કે “ સાધન તો બાધન થયાં ! ” સીધી રીતમાં સમતા છે અને એને ઉલટાવતાં તામસ !

શ્રાવકોની આશાતના:—

જિનશાસનમક્તા ગૃહસ્થાઃ શ્રાવકા ઉચ્યન્તે । આશાતના તુ—

“ લઢ્ઢુણ માણુસત્તં નાઝુણ વિ જિણમયં ન જે વિરહં ।

પઢિવજ્જંતિ કહં તે ઘણ્ણા વુચ્છંતિ લોગમ્મિ ? ” ॥

સાવગસુત્તાસાયણમત્થુત્તરં કમ્મપરિણિવસાઓ ।

જહ્વિ પવજ્જંતિ ન તં તહાવિ ઘણ્ણત્તિ મગ્ગઠિયા ” ॥

(હારિભદ્ર આવશ્યકવૃત્તિ ઉ૦ પાને ૭૨૯)

અર્થાત્:—જિનશાસનલક્ષ્ણ ગૃહસ્થો શ્રાવક કહેવાય છે. તેમની આશાતના આ પ્રકારે: મનુષ્યપણું પામી અને જિનમત બાણીને પણ જેઓ વિરતિ પ્રાપ્ત કરતા નથી તેઓ કેમ ધન્ય ગણાય ? આમ કહેવું તે શ્રાવકોની આશાતના છે. કમ્મપરિણિવસાત્ યદ્યપિ વિરતિ ન પ્રાપ્ત કરે તો પણ તેઓ માર્ગ ઉપર હોવાથી ધન્ય છે.

જગત્નો મૂળ ધર્મ

લેખક: ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રી. ન્યાયવિજયજી મહારાજ

જગતનો દરેક માનવી, દરેક પ્રાણી સુખ-શાન્તિ ચાહે છે. સુખ-શાન્તિની ઉત્કૃષ્ટ ભાવનામાંથીજ ધર્મભાવનાનું પ્રકાશન થાય છે. દુનિયાના સર્વ ધર્મો સુખ-શાન્તિ માટે પોતાનું અસ્તિત્વ બતાવી રહ્યા છે. દરેક ધર્મ તેની ઉપાસના કરવામાં સુખ-શાન્તિનો લાભ થવાનું બતાવે છે. આમ છતાં, આપણે જોઈએ છીએ કે, ધર્મના ઝઘડાઓએ દુનિયાનું વાતાવરણ બહુ ડોળી મૂક્યું છે. વિચાર કરવાની બાબત છે કે, સુખ-શાન્તિના ઉદ્દેશે નિકળેલા ધર્મ-પંથોથી દુનિયાની સુખ-શાન્તિમાં વધારો થવો જોઈએ કે જનતામાં અશાન્ત વાતાવરણ ફેલાવું જોઈએ? એક સંસ્થાનો જે ઉદ્દેશ હોય, તે એક સંસ્થાથી જેટલો સધાય, તેના કરતાં તે ઉદ્દેશવાળી અનેક સંસ્થાઓથી તે વધારે સધાય એ ખુશ્કું છે. ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, સુખ-શાન્તિનો પ્રચાર કરવા નિકળેલા ધર્મના આટ આટલા પંથોથી સુખ-શાન્તિને બદલે આટલી અશાન્તિ કેમ? શાન્તિ-પ્રચારને બદલે આટલો અશાન્તિ-પ્રચાર કેમ? ઉંડું તપાસતાં જોઈ શકાશે કે, સુખ-શાન્તિની પવિત્ર ભાવનાને બદલે ધર્મ-પંથનો પાછળ મજહૂબી મામરાનું વાતાવરણ વધારે ફેલાયલું હોય છે. એનુંજ એ પરિણામ આવે છે કે, સુખ-શાન્તિનો સાચો પ્રચાર કરવાનું એક બાબુ રહી જાય છે અને મુખ્યત્વેન મજહૂબી મહિમા વધારવાનો રસ લેવામાં પડી જવાય છે. જે ધર્મોને કેવળ પોતાનો સામ્પ્રદાયિક મહિમા વધારવાની જ પડી હોય તે ધર્મોથી જગતને ખરી સુખ-શાન્તિ સાંપડવી અશક્ય છે. આવી મનોદશાવાળા ધર્મો કે સમ્પ્રદાયો જેટલા વધારે સંખ્યામાં હોય તેટલી વધારે, દુનિયાને શાન્તિ નહિ, પણ અશાન્તિ સાંપડે. એ હુવે વાંચનારને સમજવું અઘરું નહિ પડે.

લોકોમાં વાસ્તવિક જ્ઞાન-શિક્ષણ ખૂબ ઓછું છે. અને ધર્મના “ઠેકેદારો” ભોળી પ્રજાની અજ્ઞાન દશાનો લાભ લઈ, પોતાની જોડુકમી સત્તાના વૈભવનો ભોગવટો સાચવી રાખવા તે ભોળાઓને પોતાના સમ્પ્રદાયના ‘સાંકડા ઝોરડામાંજ’ પૂરી રાખવાના પ્રયત્નો સેત્રી રહ્યા હોય છે. જગતમાં સુધારા જેમ પંડિતોએ કર્યા છે, તેમ બગાડા પણ પંડિતોએ કર્યા છે. થોડી-ઘણી પંડિતમંદિરા બગ પર પોતાના “વાડાના” માણસોને આંજી-ભોળવી-બહેકાવીને તેમને તેમાં ને તેમાંજ ગોંધી રાખવાની તમની મનોદશા હોય છે. એટલે આવા “પંડિતો” યા ધર્મના “ઠેકેદારો” થી પ્રજાના આધ્યાત્મિક વિકાસનાં દ્વાર બંધ થઈ જાય છે. ધર્મના “ઠેકેદારોની” આવી સંકુચિત વૃત્તિઓ, સ્થિતિચ્યુસ્ત મનોદશાઓ અને સ્વાર્થપૂર્ણ વાસનાઓ જ ધર્મ-જગતમાં બખેડા વધારી મૂકે છે અને પ્રજામાં અશાન્તિનો ઉકળાટ ફેલાવે છે. આના પરિણામે એ બને છે કે, ભાવનાવાદી વર્ગ ઉશ્કેરાઈ જાય છે, તેમને ધર્મસંસ્થા તરફ ચીઠ ચઢે છે અને તેમનાં ઉકળી ગયેલાં માનસ “ધર્મને” જ દુનિયાની અશાન્તિ અને દુર્ગતિનું મૂળ સમજવા લાગે છે. રસમાં લેનિને કહ્યું હતું કે, “ધર્મ લોકોને માટે અકીણ સમાન છે. ‘ધર્મ’ દ્વારા મનુષ્ય-સમાજ પર ઘોર આધ્યાત્મિક અત્યાચાર તથા અતિશય અનિષ્ટ થાય છે.” હિન્દુઓનું રાજ્ય હતું ત્યારે એક વખતે તેમણે ધર્મના ઝૂંપની નશામાં ઝોલો પર ત્રાસ વર્તાવવામાં મજા ભોગવી હતી. “ઝોરગઝેજ” ના ધર્મઝૂંપને શુરૂ ગોવિન્દસિંહના બે સુકુમાર બાળકોને જીવતાજ દીવાલમાં ચણી દીધા હતા. સને ૧૫૫૫ માં ઈંગ્લેન્ડની શાસિકા “મેરિ” જે ઈસાઈ ધર્મના પુરાણા ઉસૂકોને માનવાવાળી કેથોલિક હતી, તેણીએ ધર્મઝૂંપના ઘોર આવેશમાં પરિવર્તનવાદી પ્રોટેસ્ટન્ટોને ધર્મદ્રોહી સમજી લુથર, રોબર્ટ્સ, ફેરાર, કેનમર, લૈટિમર તથા રિડલે વગેરે મુખ્ય મુખ્ય પ્રોટેસ્ટન્ટ નેતાઓને ધગધગતી આગમાં હોમાવી દીધા હતા. આ તે એક દિશામાત્ર છે. ધર્મના ઝૂંપની નશાએ દુનિયામાં જે કાળો કેર વર્તાવ્યો છે, જે ભયકર અત્યાચાર ચલાવ્યા છે તેનું જ્યારે જ્યારે સ્મરણ થઈ આવે છે, ત્યારે હૃદયની વેદના ફરી ફરી જાગૃત થાય છે. આવી ઝૂંપની નશાખોર અસર જે કોઈ ધર્મમાં થોડી ઘણી ઘુસવા પામે તે “ધર્મ” પવિત્ર રહેતો નથી અને જગતને લાલકારક નિવડતો નથી. આવી ઝૂંપની ઝઘડાખોરીના કારણે લોકોને ‘ધર્મ’ પર તિરસ્કાર છુટે છે અને આપણે સગી આંખે જોઈ રહ્યા છીએ તેમ મનુષ્યોનાં હૃદય ધર્મ પરથી ખસતાં જાય છે-ખસી રહ્યાં છે.

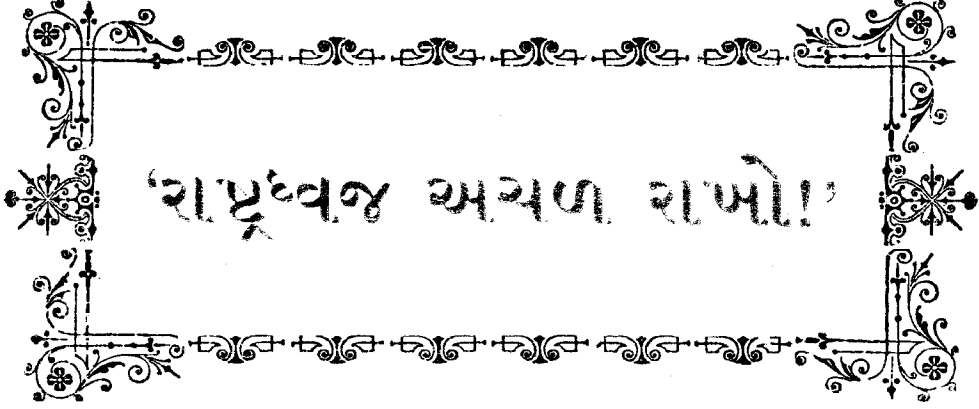
ત્યારે ધર્મ એ વાસ્તવમાં શી વસ્તુ છે? એ પ્રશ્ન સહેજે ઉભો થાય છે. અને એના ખુલાસા પર જ ધર્મની ઉપયોગિતાનો ખુલાસો અવલંબિત છે.

ખરી રીતે ધર્મ એ હૃદયની અથવા જીવનનો વસ્તુ છે. કોઈ પણ માણસને એક ધર્મમાંથી બીજા ધર્મમાં ફેરવવો એ એક વાત છે અને એના જ ધર્મમાં એને રહેવા દઈ એને ધર્મનાં શુદ્ધ તત્ત્વોનો અનુગામી બનાવવો એ એક વાત છે. કોઈ પણ માણસ પોતાના ધર્મમાં રહી બુરાઈ અને પાપોને છોડે અને સહાચારના પંથે ચાલે તો જરૂર પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે. સામ્પ્રદાયિક મોહને વશ થઈ, બીજાઓને પોતપોતાના સમ્પ્રદાયના ઝખ્યા પહેરાવવાનું જ્યારે વધી પડે છે ત્યારે જગતના શાન્તિમય જીવન પર અશાન્તિનાં વાદળ બેરાવા માંડે છે. સાચી વાત તો એ સમજવાની છે કે, સમ્પ્રદાયના ઝખ્યા પહેરાવ્યા વગર કોઈને સાચા પુણ્ય પથ પર શું નથી લાવી શકાતો? દાખલા તરીકે, કોઈ પારસી કે મુસ્લમાન ભાઈ પોતાના મજહુબમાં રહીને માંપ્રાહારાદિ બંધીઓને છોડે અને અહિંસા, સત્ય, સંયમ, પરોપકાર અને સેવાભાવના પવિત્ર પંથે ચાલે તો તે પોતાનું આત્મકલ્યાણ શું ન સાધી શકે? જરૂર સાધી શકે. આત્માની સદ્ગતિ અને ઉન્નતિ આત્મજીવનને પવિત્ર બનાવવામાં છે. એટલી એક મુદ્દાની વાત બરાબર સમજી જવાય તો મજહુબી મામલાના બખેડાઓ ઉભા થવા ન પામે, એ નક્કી વાત છે. પ્રબલકીય શાન્તિનો ભંગ કરવામાં ધાર્મિક સંકુચિતતાનો આવેશ બહુ જમરદસ્ત ભાગ લે છે એ વાત જેટલી ખુદ્દરી છે તેટલીજ ખેડજનક પણ છે. એ વાત જ્યારે જ્યારે યાદ આવે છે ત્યારે હૃદય દ્રવે છે. ધર્મના મૂળ સિદ્ધાન્તો આત્મજીવન સાથે સંબંધ ધરાવે છે એટલે ધર્મનો મૂળ માર્ગ દુનિયાભરને સારુ એક જ છે એ વસ્તુ સમજી જવાય તો જગત્સરમાં મૈત્રી ફેલાય અને જીવનમાં શાન્તિ પથરાય એમાં શક નથી.

સત્ય એ ધર્મ છે, ધર્મ એ પ્રકાશ છે અને પ્રકાશ એ સુખ છે; અસત્ય એ અધર્મ છે, અધર્મ એ અન્ધકાર છે અને અન્ધકાર એ દુઃખ છે. આત્મજીવન સાથે સંબંધ ધરાવનારા અને આત્મજીવનને પવિત્ર બનાવનારા મૂળ સિદ્ધાન્તો અહિંસા, સત્ય, સંયમ, ત્યાગ અને સેવાભાવ છે. આ મૂળ ધર્મ છે. ધર્મનો આ મૂળ માર્ગ છે. આ વિશ્વધર્મ (Universal truth) છે. જગતનો કોઈ પણ માનવી આ મહાન્ પથ પર ચાલી પોતાના જીવનનો વિકાસ કરી શકે છે. એ પવિત્ર સિદ્ધાન્તો જીવનના આન્તર પ્રદેશમાં જેમ જેમ ખિંચે છે તેમ તેમ આત્માને વધારે વિકાસ થાય છે. આત્મજીવનનો આ અભ્યાસ જ્યારે પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે ત્યારે પરમ મંગલમય, પરમ શાન્તિમય, પરમ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. અતું નામ પરમાત્મજીવન.

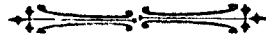
“ મુંબઈસમાચાર ” - દીપોતસવી અંક તા. ૯-૧૧-૩૧.

‘રાષ્ટ્રવજ અચળ રાખો!’

કોંગ્રેસ-હાઉસમાં મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજીના ઉપદેશ.

મહાવીરવિદ્યાલયમાં વ્યાખ્યાન માટે
નિમન્ત્રણાત્મક પત્રો.

તા. ૨૮-૧૧-૩૧.

પૂજ્ય ન્યાયવિશારદ ન્યાયવિજયજીની સેવામાં,
મુ. મુખધં.

હુંમણાં શ્રીયુત નરીમાનનો મારા પર ટેલીફોન હતો. તેઓ જણાવે છે કે કાલે સવારે ૮ વાગે (સ્ટા.) ઝંડાવન્દનની ક્રિયા કોંગ્રેસ-હાઉસમાં છે તો આપે વખતસર ત્યાં આવી પહોંચવું. અને તે વખતે પાંચેક મિનિટ ભાષણ કરવું. આપની ગોઠવણ પ્રમાણે પ્રથમ કોંગ્રેસ-હોસ્પીટલમાં જવાનું હશે એમ તેઓ જણાવે છે, તે બાબત બપોર ઉપર મુલતવી રાખવા તેઓ કહે છે.

ભાષણ મહાવીરવિદ્યાલયમાં સવારે ૯ વાગે રાખેલ છે. તેમાં પણ તેઓ વિગેરે નેતાઓ જરૂર આવશે. વળી કેટલાંક છાપાઓ ઝંડાવન્દન વખતે વહેંચવાની ગોઠવણ પણ કરી છે. તેની એક નકલ આપશ્રીની બાણ માટે આ સાથે મોકલી છે. પૂરતી જાહેરાત કાલ સવાર સુધીમાં થઈ જશે.

લી. સેવક,

મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ

મંત્રી :—

પૂજ્ય મહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજની સેવામાં,

વિનંતિ સાથે જણાવવાનું જે આજે શ્રી. નરીમાનનો ટેલીફોન હતો કે આપશ્રી સવારના બરાબર ૮ આઠ વાગ્યે (સ્ટા. ટા.) કેંગ્રેસ-હાઉસમાં પહોંચી શકો. અને તે રીતે ત્યાં ધ્વજવંદનની ક્રિયા પ્રસંગે આપની હાજરીથી તેઓને સૌને બહુ આનંદ થશે. અને એ પ્રસંગે આપ હિન્દીમાં અથવા ગુજરાતીમાં થોડું વ્યાખ્યાન આપશો એમ પણ તેમના તરફથી વિનંતિ કરવામાં આવી છે.

આપશ્રી સવારમાં કેંગ્રેસ-હાઉસમાં જવાનું નહિ રાખતાં બપોરના કોઈ પણ વખતે રાખશો અને સવારના બરાબર આઠ વાગ્યે કેંગ્રેસ-હાઉસમાં આપ આવી જશો એમ તેઓએ મને જણાવ્યું છે.

હું આજે આપની પાસે હુમણું જરૂર આવી જત. પરંતુ હુમણું શ્રી. નરીમાન અહીં આવવાના છે. અને અમારે કેટલેક સ્થળે જવાનું છે. તેથી આવી શક્યો નથી તેની ક્ષમા ચાહું છું.

લી૦ વીરચંદ પાનાચંદ.

રાષ્ટ્રધ્વજવંદન.

દેર માસના છેલ્લા રવિવારને દિવસે રાષ્ટ્રધ્વજ-વંદનની ક્રિયા થતી હોઈ, તા. ૨૬-૧૧-૩૧ ના રવિવારે સવારે સાડા છ વાગે પ્રભાતફેરી-સંઘના આશ્રય નીચે એક સરવસ વડગાદી-માંડવીથી નિકળી પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, કાલબાદેવી રોડ, દાદીશેઠ, અગીઆરી લેન, ગીરગામ રોડ અને પ્રાર્થનાસમાજ થઈ કેંગ્રેસ-હાઉસ ખાતે ગયું હતું. કેંગ્રેસ-હાઉસમાં બરાબર આઠ વાગતાં વન્દેમાતરમનું ગીત સ્વયં-સેવિકાઓએ ગાયા બાદ વીર નરીમાને રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ફરકતો કર્યો હતો.

એ ક્રિયા કરતાં વીર નરીમાને જણાવ્યું કે માસિક રાષ્ટ્રધ્વજ-વંદનનો પ્રસંગ ગમ્ભીર, પવિત્ર અને અગત્યનો છે. પણ આજે તો આપણે ખાસ ભાગ્યશાળી ગણાઈએ. કેમકે અનેક નેતાઓએ તો અનેક પ્રસંગે આ ક્રિયામાં ભાગ લીધો હશે, પરંતુ મુનિ મહારાજ ન્યાયવિજયજી જેવા મહાત્ કિંકસુક અને પ્રખ્યાત વિક્રાન્ ધર્મગુરૂ આજે આપણી સાથે આવી ઉભા છે. તેમણે શહેરીઓને આભારી કર્યા છે. કારણ કે તેમણે પોતાનાં શુભ પગલાંથી આજે કેંગ્રેસ-હાઉસને પાવન કર્યું છે. અને આપણા રાષ્ટ્રમંદિરમાં આપણને તેમનાં પવિત્ર દર્શન

કરવાની તક આપી છે. મુનિ મહારાજશ્રી આજકાલના અનેક કહેવાતા ધર્મગુરૂ જેવા લોભી, સ્વાર્થી અને દેશદ્રોહી નહિ, પણ એક ઉદાર રાષ્ટ્રભાવલીના ધર્મગુરૂ છે. એ મને તેમના દુઃક વખતના પરિચયથી સમજાયું છે એમની ઉદાર અને પ્રેરક કૃતિઓ અવલોકન કરવા જેવી છે. નમૂના રૂપે એક ફકરો જરા આપની આગળ રમ્ય કરું, જેથી આપ જોઈ શકશો કે તેઓ કેવા ઉદાર વિચારક અને સર્વવ્યાપી કૃત્યાણુભાવના પ્રેરનાર સાધુ પુરૂષ છે. (અહીં મહારાજશ્રીના “માનવ-ધર્મ” માંથી વીર નરોમાને થોડુંક વાંચી સંભળાવ્યું હતું.) હું ધન્ય છું કે તેઓ આજે આપણને આશિષના બે બોલ કહે.

મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજીનું ભાષણ.

મહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ જણાવ્યું કે આજની પવિત્ર ક્રિયાના પ્રસંગે અત્રે હાજર રહેવાની અને બે બોલ બોલવાની મને તક મળી તેથી મને બહુ આનન્દ થાય છે. રાષ્ટ્રધ્વજ એટલે આપણો વિજયધ્વજ. કોઈ પણ ભોગે તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. એની ઉન્નત સ્થિતિમાં આપણી ઉન્નત સ્થિતિ, અને તેના પતનમાં આપણું પતન છે એ આપણે સમજી જઈએ. માતા અને જન્મભૂમિને સ્વર્ગથી પણ શ્રેષ્ઠ કહ્યાં છે તે સત્ય છે. જન્મભૂમિ તો આપણી માતાની પણ માતા છે. એનો યશ ફેલાવતો રાષ્ટ્રધ્વજ અચળ સ્થિર રહેવો જ જોઈએ. આપણા વિજયનું એ મૂર્તિમંત ચિન્હ છે. માતા જન્મભૂમિ પ્રત્યેની આપણી ભક્તિ સાચી હોય અને તેનાં બંધનો તોડવા ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા કરી હોય તો ભલે માથું કપાય પણ રાષ્ટ્રધ્વજ અચળ રહે એવો આપણો દૃઢ નિશ્ચય હોવો જોઈએ. મરવાનું તો બધાને છે. પણ કેમ જીવવું એ આપણે શિખવું જોઈએ. જે જીવી જાણે છે તે જ મરી જાણે છે. જીવ્યો તે જ ગણાય કે જે માતા અને માતૃભૂમિની ઇચ્છાને માટે પોતાની કુરળાની આપવા તૈયાર રહે. આજ ઇંગ્લાંડ જગતભરના દેશોમાં પહેલો નંબર ધરાવે છે. કારણ કે તેના કબજામાં બત્રીસ કરોડ ઘેટાં-બકરાં છે. એ ઘેટાં-બકરાં વાઘ બની જાય તો તરત તેના પગ ઢીલા થઈ જાય.

આપણને ત્રણ વસ્તુની જરૂર છે: હિમ્મત, વર્તન અને ઐક્ય. હિમ્મત વગર આગળ કેમ વધી શકાય? “હિમ્મતે મદાં તો મદદે ખુદા!” વર્તનમાં શુદ્ધ ખાદી સિવાય બીજું વસ્ત્ર હિંદીને પહેરવું જ કેમ છાજે? ખાદીમાં અહિંસા છે, દયા છે અને ધર્મ છે. ખાદીનો દેશવ્યાપી પ્રચારજ સ્વરાજ્યની ચાવી પૂરી પાડશે. ઐક્યનો દાખલો પાનાની રમ્મતમાં ચોખ્ખો છે. ગંજીપાની રમ્મતમાં જુઓ કે ગુલામ એટલે નોકરશાહી દશના સમૂહને

હઠાવે છે. પણ રાણી આવીને તેને દબાવે છે. રાણી પછી રાજ આવે છે, ત્યારે તેનો ડંકો ગડગડે છે. પણ રાજાનું વર્તન ધર્માનુસાર હોય તો તે નરકેસરી છે. પણ જો તે અન્યાયી અને બુદ્ધી હોય તો તે નરકે જનારના અર્થમાં 'નરકેસરી' બને છે. રાજ ઉપર પણ એક સર્વોપરિ સત્તા રખાએલી છે. તે છે એકો. એકો એટલે સંઘ-શક્તિ. સંઘ-શક્તિ કેટલું કામ કરે છે! પ્રજા-બળના પ્રચંડ વેગ આગળ મ્હોટાં મ્હોટાં ઉન્મત્ત સામ્રાજ્યો પણ ભોંચ ચાટતાં થઈ ગયાં છે! કોમી અને ધાર્મિક બ્રહ્મા તમારે પાણીમાં ડુબાવી દેવા બેઠાં અને બધાંએ હિન્દી તરીકે એકદિલીથી બહાર પડવું બેઠાં. ઐક્યનોજ જગતમાં વિજયધ્વજ ફરકે છે. મારી પ્રાર્થના છે કે સહુ હિન્દીઓ પ્રેમની રસ્સીમાં ગોઠવાય અને આ રાષ્ટ્રધ્વજને અચળ રાખતાં મોત આવે તો તેને પણ સત્કારવા તૈયાર રહે.

બાહ વન્દેમાતરમ્ના પોકારો વચ્ચે સહુ વિસર્જન થયા હતા.

“જૈનધર્મપ્રકાશ”ના માગશરના અંકમાં (વિ. સં. ૧૯૮૮) પ્રકાશિત—

“તા. ૨૬-૧૧-૩૧ ને રોજ મુબંબના કેંગ્રેસ-હાઉસમાં દેવજયન્દન-ક્રિયા પ્રસંગે મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજીએ જે સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યાન મુદાસરના શબ્દોમાં આપ્યું તેની પ્રમુખશ્રીનરીમાને યોગ્ય શબ્દોમાં સાચી તારીફ કરી. એ પ્રસંગ એક રીતે જૈન સાધુસંસ્થાના ઇતિહાસમાં અભિનવ ગણાય. આપણા સાધુઓમાં એ પ્રકારનો અભ્યાસ ન હોવાથી હજુ બહેરમાં લાગ લેતાં તેઓ જરૂર ખંચાય છે. પણ અહિંસાના સન્દેશા ણીતવા અત્યારે જનતા કેટલી આતુર થઈ રહી છે એ દૃશ્ય ઉક્ત લબ્ય પ્રસંગે નિરખવા લાયક હતું. x x x”

આજનું આપણું કર્તવ્ય

શ્રીન્યાયવિજયજીનું મનનીય ભાષણ

મહાવીરજૈનવિદ્યાલયમાં મેળાવડા

રાષ્ટ્રીય ધર્મનું મુનિશ્રીએ સમજાવેલું રહસ્ય

અહિંસાનું પાલન કરવા તેમની અપીલ

મુનિશ્રી શું કહે છે?—દેશની આબાદીમાંજ ધર્મની આબાદી છે.
સ્વદેશીનું ખરાબર પાલન કરવા તેમની સલાહ

મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીએ (તા. ૨૬-૧૧-૩૨) રવિવારે સવારે ૯ કલાકે ગોવાળીયા તળાવ પર આવેલ મહાવીરજૈનવિદ્યાલયમાં “આજનું આપણું કર્તવ્ય” એ ઉપર બહેર ભાષણ કયું હતું અને ધર્મની આબાદી કરવી હોય તો રાષ્ટ્રને આબાદ બનાવવો જોઈએ એવી સલાહ આપી સ્વદેશી અને અહિંસાનું ખરાબર પાલન કરવા અપીલ કરી હતી. શરૂઆતમાં મી. મોતીચંદ કાપડીયાએ મુનિશ્રીની ઓળખાણ આપી મી. નરીમાને ભાષણ કરવા વિનંતિ કરી હતી.

મી. નરીમાને પ્રસ્તાવના કરતાં જણાવ્યું હતું કે હું મહારાજશ્રીનાં દર્શન કરવા અત્રે આવ્યો છું. એમણે રાષ્ટ્રીયધ્વજ સંબંધી [કૌંચેસ-હાઉસમાં] જે ભાષણ કયું છે તે મનન કરવા જેવું છે. તેમના પ્રચંડ ભાષણમાં તેમના

હૃદયની ઉચ્ચ ભાવપૂર્ણ ઉમિંચો હું જોઈ શક્યો છું. મને બહુ આનંદ થયો છે. આપણને આવાજ રાષ્ટ્રપ્રેમી સાધુઓની જરૂર છે. દરિદ્રનારાયણની સેવામાં જ ખરો ધર્મ છે. મુનિ મહારાજે જે ભાષણ કયું છે તે પર મનન કરી તેનું પાલન કરવા હું તમો સર્વેને અપીલ કરું છું.

મેસરસ નગીનદાસ, વીરચંદ પાનાચંદ વિગેરેએ તે બાદ પ્રસંગોપાત્ત વિવેચનો કરી મુનિશ્રીના કેંગ્રેસહાઉસમાંના વ્યાખ્યાન પર મનન કરવા અપીલ કરી હતી. જે બાદ મુનિશ્રીનું ભાષણ થયું હતું.

મુનિશ્રીનું ભાષણ.

મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીએ ભાષણ કરતાં શરૂઆતમાં મનુષ્ય-કર્તવ્ય પર સ્પષ્ટીકરણ કરી આગળ ચાલતાં જણાવ્યું હતું કે, આ દુનિયામાં વાસ્તવિક કર્તવ્ય શું છે એ ઘણા લોકો સમજતા નથી. અને કહે છે કંઈ અને કરે છે કંઈ. યત્ર-તત્ર પક્ષપાતનું વિચિત્ર વાતાવરણ અધિક જોવામાં આવે છે. સત્કાર્યમાં દાન આપવાનું તમે સમજો! પરોપકારમાં અને શિક્ષણનો પ્રચાર કરવામાં તમારા પૈસા રેડાવા જોઈએ. “આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ” એ મહાવાક્ય તમારા હૃદય-પટ પર બરાબર અંકિત થવું જોઈએ. કોઈના હરામના પૈસા કેમ લેવાય? પાડોશી દુઃખી હોય અને એના ભલા માટે તમને લાગણી પેદા ન થાય તો તમારી ધર્મની મોટી મોટી વાતો શા કામની? પ્રભુની પાસે કંચન-કામિનીની માંગણી કરો છો. પણ તમને જે આપવામાં આવેલું છે તેનો સારો ઉપયોગ કેમ કરતા નથી? પ્રભુ તમારું માનસ જીએ છે. ઇશ્વરનું ફરમાન તો એકજ છે. અને તે આપણે પોતાનું ચારિત્ર ઉજ્જવલ બનાવવાનું. તેની સાચી ભક્તિ તેની આજ્ઞાનું અનુપાતન કરવામાં છે. પવિત્ર આચરણથી આત્મપ્રસાદ સાંપડે. અને એજ ઇશ્વરીય પ્રસાદ છે. જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ. જેવી નજર રાખશો એવું મળશે. જેને કમળો થયો હોય એને બધું પીળુંજ દેખાય. અહિંસા પરમ ધર્મ છે. એને બરાબર વળગી રહો! એકવચની થાઓ, પણ બહુરૂપીની માફક વારે ઘડીયે ફરી ન બાઓ. દેશમાં મહોટો જંગ મંડાયો છે. તેને માટે તમારી તૈયારી જબરદસ્ત જોઈશે. પણ અહિંસાનું લક્ષ્યબિન્દુ ન ચૂકાય એ ધ્યાનમાં રાખશો. મુઠીભર હાડકાંનો માણસ આજે પોતાના આત્મતેજથી (તાળીઓ) આખા દેશને ડોલાવી રહ્યો છે. તેનું કારણ એ મહાત્માના અહિંસક જીવનનો પ્રભાવ છે. એ મહાપુષ્પના ઉજ્જવળ ચારિત્ર અને તપસ્વી જીવનને જગત્ નમી રહ્યું છે. બધાનું ભલું કેમ થાય એજ એ સાધુ પુરુષની ભાવના છે. અને

એથીજ એ પુરુષ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં સહુનો સ્નેહ મેળવી શકે છે. સત્ય અને ત્યાગનું એ જવલનત દૃષ્ટાન્ત છે. એ મહાપુરુષના સન્દેશને અનુસરવામાં દેશનું તો કદ્યાણુ છેજ, પણ તેની પાછળ આખા જગતનું પણ કદ્યાણુ સમાયું છે. દેશની આબાદીમાં ધર્મની આબાદી છે એ વાત તમારા હૃદયપટ પર કોતરાઈ જવી જોઈએ. દેશની નિરાકુળ દશામાંજ બધા સમ્પ્રદાયો અને ધર્મો સ્વસ્થ રહી શકે. એટલે દેશના તમામ ધર્મોના અનુયાયીઓએ પોતપોતાના ધર્મની ઉન્નતિ કરવાના ઇરાદે પણ દેશની આબાદીના સંશ્રામમાં જોડાવું જોઈએ. દેશહિતના કાર્યમાં યથાયોગ પોતાનો યોગ આપવો એ દરેક હિન્દીની ફરજ છે. ધર્મભેદોની તકરારોને એક બાબુએ મકી સહુથી પહેલાં દરેક હિન્દીએ સાચા હિન્દી બનવાની જરૂર છે, અને એ રીતે રાષ્ટ્રીય ભાવના પોષવાની આવશ્યકતા છે. જેનાથી બીબુનું કશું ન બની શકે, તે પણ જો પોતાને હિન્દી અને હિન્દી તરીકે પોતાનો કર્તવ્ય-ધર્મ સમજતો હોય તો તેણે પોતાની માતૃભૂમિની ખાતર કમમાં કમ સ્વદેશીભાવનાને તો પોષણ આપવુંજ જોઈએ. અને તેની દેશભક્તિનું રમ્ય ચિત્ર તેના શુદ્ધ ખાદી-પરિધાનમાં દેખાવું જોઈએ. તમે જન્મ્યા હિન્દમાં, તમારો દેશ હિન્દુસ્તાન, તમારી જનની ભારતભૂમિ, પછી તમે તેનું ‘દૂધ’ પડતું મૂકી પરદેશના ‘દૂધ’ ને પસંદ કરો તો તમારી માતૃભક્તિ કેટલી અકાય! તમારે તમારા દેશમાં બનેલી ચીજ પસંદ કરવી જોઈએ. દરેકે દરેક ચીજ સ્વદેશી મળે ત્યાં સુધી પરદેશી તમારાથી વપરાયજ કેમ? તમે દયાળુ કહેવાઓ! અને તમારા કરોડો ભાઈ-બહેનોના ચૂલા ભાંગી પરદેશી માલના પુખરી બનો એ કેટલું અઘટિત છે? એમાં તમારો દયા-ધર્મ કેટલો નીચોવાય છે એનો ખ્યાલ આવે છે? દેશદ્રોહના મહાપાપ તરીકે પરદેશી-મોહ છોડો અને દેશવાસી કરોડો દુખિયા ભાઈ-બહેનોની દયા ખાતર સ્વદેશીનું પાલન કરવા કટીબદ્ધ થાઓ!

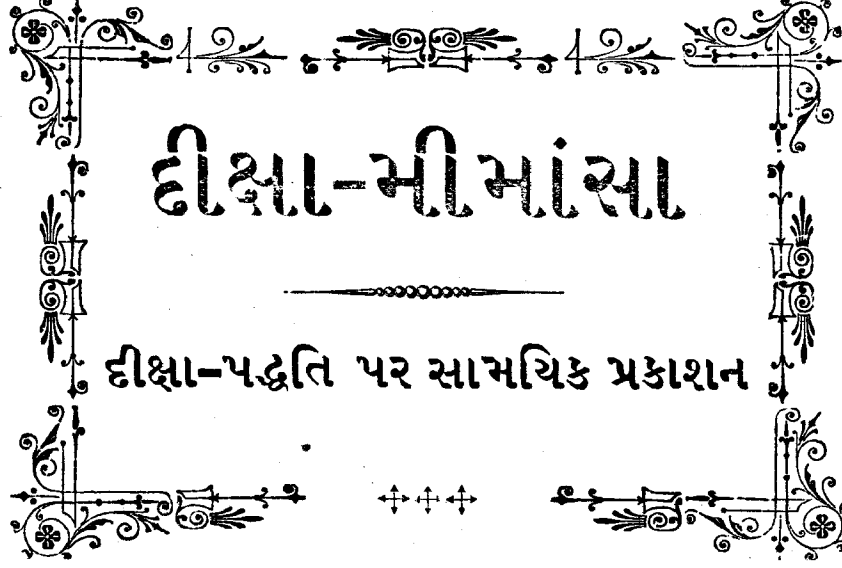
સુજનો! જીવનનું ધ્રુવત્વ સમજો. ‘સંસાર અસાર છે’ એમ કહો છો, પણ ‘માયા’ ક્યાં છટે છે! ‘માયા’ પાછળ જીવનના સિદ્ધાન્તોનું નિકન્દન કરવું એ ક્યાંની બુદ્ધિમાની! આયુષ્ય કેટલું ચંચલ છે અને ભવપ્રપંચ કેવો વિષમ અને ક્ષણભંગુર છે એ ક્યાં સમજાય છે? માયાના મોહમાં આત્મા વલખાં મારતો હોય ત્યાં ધર્મ શું હોય! જીવનનો આદર્શ સમજો. લક્ષ્મી વગેરે કંઈ સાથે આવવાનું છે? પછી આ ધમાલ શાને? જીવનું શોડું અને તોફાન ઝાડું! ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ જો સદાચરણુ-વિભૂષિત હોય, તેનું જીવન પવિત્ર ભાવના અને શુદ્ધ વર્તનથી પ્રદીપ્ત હોય તો તે એક આદર્શાહ કરતાં પણ ઉંચું સ્થાન ધરાવે છે. પવિત્રતા એજ જીવનની સાચી વિભૂતિ છે. વિચાર અને આચારમાં જે મેલ હોય, તે

કહાડી નાંખીએ. એજ ધર્મ છે. ધર્મ પૈસાદાર જ કરી શકે એમ કંઈ જ નથી. ધર્મ તો જીવનની વસ્તુ છે. તે અન્તઃકરણમાં વસે છે. ગરીબનું પણ હૃદય જો ઉજ્જવળ હોય તો ત્યાં ધર્મ ખિરાજે છે, અને શ્રીમન્તનું અન્તઃકરણ કાળું હોય તો ધર્મના આડંબરો પાછળ હુબરો-લાખો રૂપીયા ખરચવા છતાં ધર્મનો સ્પર્શ સુદ્ધાં ત્યાં થઈ શકતો નથી. અન્યાય કરી, ગરીબોને પીસીને પૈસો ભેગો કર્યો, પછી ‘દાન પુણ્ય’ કરી ધર્મીમાં ખપવા બહાર આવવું એ ઢાંગ નહિ તો ખીન્નું શું? ‘એરણી ચોરી અને સોયનું દાન!’ યાદ રાખો કે અન્યાયોપાજિત ધન અશુચિ છે. થોડેથી ચલાવીએ, ગરીબાઈ ભોગવીએ, પણ અન્યાયની લાઇન પર કદી ન ચઢીએ. ‘ન્યાયસમ્પન્નવિભવઃ’ એ ગૃહસ્થજીવનના અધિકારમાં પ્રથમ સૂત્રપાત છે. દાન કંઈ એક બંધનું નથી, અને પૈસાથીજ થઈ શકે એમ પણ નથી. કાયાથી સેવા કરવી, પરના ઉપકારમાં પોતાનો યોગ આપવો એ કંઈ એાછું દાન નથી. વાણીમાં ખીજ સાથે શિબ્ટ વ્યવહાર રાખવો એ પણ દાનનો એક પ્રકાર જ છે. મનની શુભ વૃત્તિ અને પરહિતકામના એ ઉચ્ચ દાન-લાવના છે. ભૂતદયા અને મૈત્રીભાવ એ જીવન-કલ્યાણના મહાનૂ સિદ્ધાન્ત છે. એના આધાર પરજ ધાર્મિક જીવનની ઇમારત ખડી થાય છે. એમાંથીજ પરોપકાર અને સેવા ઉદ્ભવે છે. અસંસ્કારી માણસ એની મતિ પ્રમાણે ધર્મમાં પૈસો ખરચે છે, પણ ધર્મનો મર્મ નહિ સમજતો હોવાથી ખર્ચવા યોગ્ય સ્થળે નહિ ખર્ચતાં ખીનજરૂરી સ્થળે ખરચી અર્થવ્યયનો યોગ્ય લાભ ઉઠાવી શકતો નથી. એવો માણસ પોતાની પડોશમાંજ દુઃખી, રોગી, પીડિત માણસો નજર સામે દેખાવા છતાં તેમની અનુકંપામાં દાન નહિ કરતાં, તેમને ટંગવળતા મૂકી દેરાસરમાં રૂપીયા કે દાગીના ચઢાવશે! વિદ્યા પર જીવનનો આધાર છે અને તેના પ્રચારમાં સમાજનો અને ધર્મનો સાચી સેવા સમાયલી છે. પણ ટૂંકી દૃષ્ટિના માણસને એવા ઉપયોગી સ્થળમાં દાન વહેવડાવવાનું એાછું સૂઝશે, પણ જમણવાર વગેરેમાં ઉત્સાહભેર પૈસો વેરવા દોડશે? દાનની દિશા અને લાભાક્ષણ સમજવાનો બુદ્ધિ જ્યાં કુંઠિત થઈ ગઈ હોય છે ત્યાં એક બાબુ હુબરો-લાખો રૂપીયા વેરાવા છતાં સમાજ અને ધર્મની કફેાડી સ્થિતિ દહાડે-દહાડે વધતી જાય છે. ધર્મશુરુઓ પણ અસંસ્કારી રહ્યા. તેમને જ દેશ-કાળનું ભાન ન હોય ત્યાં તેમને તેઓ શું પ્રેરણા આપી શકે! પણ દિગ્ગોરીની વાત તો એ છે કે બુની ઘરેડના નિરર્થક અને હાનિકારક ચીજા પોષીને તેઓ સમાજ અને ધર્મનું અહિત વધારી રહ્યા છે. જ્યાં સુધી તેમે ‘ઉંઘમાં’ છે ત્યાં સુધી જરૂર તેમની ‘શુરુશાહી’ ચાલશે. પણ બ્યારે તમારામાં પ્રજ્ઞાશક્તિનો ઉદય થશે કે પછી તેમના ‘માંચડા’ ટૂટી પડવાના. પછી તેમનાં ‘ઘરડાં’ અને છીછરાં વ્યાખ્યાનો હવામાં ઉડશે. માટે

હુ કહું છું કે તમે જાગો ! તમારી બુદ્ધિને વિકસ્વર બનાવો ! સ્વપ્રજ્ઞાશક્તિથી વિચારતાં શિખો ! ખીજના પર અન્ધવિશ્વાસ ન રાખો ! સામ્પ્રદાયિક રીતભાત જે દરેક સમ્પ્રદાયની નોખી નોખી હોય તે એક અત્રગ વસ્તુ છે અને ધર્મ એ આત્રગ વસ્તુ છે. દાન, શીલ, તપ એ મનોવૃત્તિની ઉર્જાવળ દશા પર ખડાં થાય છે અને જીવનને અમૃતમય બનાવે છે. જીવન-વિકાસનો એ મહાન માર્ગ છે. દરેક સમ્પ્રદાયની જુદી જુદી રીતભાતનાં આવરણોને ઉંચકીએ તો તેની હેઠળ છુપાયેલું તત્ત્વ બધામાં એકજ નજરે પડે છે. અને તે નીતિ અને સદાચાર. આ બન્નેમાં જીવનના સિદ્ધાન્તો તમામ સમાઈ જાય છે.

મિત્રો ! કયું દાન મ્હોટું ? શું કહેવાય ! જે વખતે જેની અધિક જરૂરીયાત તે દાન મ્હોટું. ખાઈ-ધરાઈને ઝેડેલ માણસ કપડા વગર ટાઢથી થીજી રહેલો હોય તેને અન્નદાન આપવું મહત્ત્વનું ગણાશે કે વસ્ત્રદાન ? ત્યાં અન્નદાન કરતાં વસ્ત્રદાન વધારે પુણ્યવાળું લેખાશે. તે પ્રમાણે વિદ્યાના ઉમેદવારોને વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે સાધન કરી આપવાં એ વિદ્યાદાન તેમને સારું મહત્ત્વનું ગણાય. જ્યાં પ્રજા રોગોથી ઘેરાયેલી હોય ત્યાં ઔષધ-દાન ચઢી જાય. આગ લાગી હોય ત્યાં ‘બંખાદાન’ (જગદાન) વધી જાય. આમ જે વખતે જેની આવશ્યકતા તે દાન મ્હોટું. આ વસ્તુ તમે સમજી જાઓ. આજે પ્રજાને શેની જરૂર છે એ વિચારી જે રસ્તે પ્રજાનું લજું થાય, તેમનો જીવનમાર્ગ સરળ થાય અને ધર્મ સાધવાને શક્ત થાય એ રસ્તે તમે ધનવાનો તમારું ધન સિંચો. ધર્મપ્રસાવનાની ખરી દિશા આ છે. ધાર્મિકો પ્રર ધર્મ છે. જે ધર્મના ધાર્મિકો તેજસ્વી, તે ધર્મ દુનિયામાં ઝગમગે. અને જે ધર્મના અનુયાયીઓ માયકાંગલા, તે ધર્મ જગતમાં માયકાંગલો થઈ પડે. તમે આજે કયાં ઉભા છો એ વિચારો ! જગતની પ્રજામાં તમારું સ્થાન કેટલું છે તે સમજો ! તમારે તમારા ધર્મની પ્રતિબ્ધા વધારવી હોય, તમારું સ્થાન તમારે ગૌરવપૂર્ણ બનાવવું હોય તો તમારે યુગધર્મ જરૂર ઝોળખવો પડશે. નહિ તો ‘જીવવું’ પણ ભારે થઈ પડશે.

ધર્મની કિમ્મત દુનિયાં ધર્મના અનુયાયીઓના આચાર-વ્યવહાર ઉપરથી આંકે છે. ધર્મ ગમે તેટલો સારો હોય, પણ તેના અનુયાયીઓનું વર્તન સારું ન હોય, અન્યાય અને અનાચારથી કલુષિત હોય તો તેમનો ધર્મ જગતની દૃષ્ટિમાં હીનતાને પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્મનો મહિમા, નહિ આડંબરોથી થશે કે નહિ લાંબાં લાંબાં વ્યાખ્યાનોથી થશે. પણ એનો મહિમા એના અનુયાયીઓના ઉચ્ચ જીવનથી થશે. જરા પણ ધાંધલ વગર પોતાના સદ્વ્યવહારથી ધર્મનો જે મહિમા થાય છે તે મોટા આડંબરોથી કે ઠાઠમાઠથી નથી થતો. સંકુચિત મનોદશાને દૂર કરો ! ઉદાર બનો ! દૃષ્ટિને વિશાળ બનાવો ! અને ધર્મનો ખરો મર્મ સમજી જઈ તમારા ઉર્જાવળ ચારિત્રથી ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રને શોભાવો. તમારું કલ્યાણ થાઓ ! ઓં શાન્તિ !

દીક્ષા-મીમાંસા

દીક્ષા-પદ્ધતિ પર સામયિક પ્રકાશન

સંન્યાસ-દીક્ષા પર જૈન દષ્ટિએ પ્રકાશ પાડતો
એક અર્ચાત્મક નિબંધ

લેખક: ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમદ્ ન્યાયવિજયજી મહારાજ

[આ નિબંધનું પ્રકાશન ગત કાર્તિક મહીનામાં (વિ. સં. ૧૯૮૮) મુંબઈમાં થયું હતું. આ લેખ 'મુંબઈસમાચાર', 'હિન્દુસ્તાન' વગેરે પેપરોમાં પ્રગટ થવા ઉપરાંત ચોપડી-આકારે પણ પ્રચાર પામ્યો છે.]

પ્રસ્તાવના

'દીક્ષા' શબ્દ 'દીક્ષ્' ધાતુ પરથી બન્યો છે. 'દીક્ષ્' ધાતુ અનેક અર્થોમાં છે. જેવા કે મૌડ્ય (મુંડવું), નિયમ, યાગ, ઉપનયન અને વ્રતાદેશ. આ અર્થોમાં 'દીક્ષા' શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. દીક્ષા એટલે નિયમ, સંસ્કાર. વિવાહનો સંસ્કાર એ વિવાહ-દીક્ષા ગણાય. પરણતાર વિવાહ-દીક્ષાને પ્રહણ કરે છે એમ કહેવાય.

મહાકવિ કાલિદાસ પણ વદે છે:—

“વિવાહ-દીક્ષાં નિરવર્તયદ્ ગુરુઃ” (સ્થુવંશ ત્રીજો સર્ગ)

આમ દીક્ષાનો અર્થ નિયમ-સંસ્કાર હોઈ, સમ્યક્તારોપણ, શ્રાવકવ્રતપ્રહણ, મહાવ્રતસ્વીકાર એ સર્વ દીક્ષા છે. મનુષ્ય-જીવનની મહત્તા અને સફલતા દીક્ષાસમ્પન્ન

થવામાંજ છે. જ્ઞાનીઓની શિખામણ છે કે, જીવનનો કોઈ પણ ભાગ દીક્ષા વગરનો ન જવા દેઈએ. દીક્ષા વગરનું જીવન જીવન નથી એમ કહેવામાં કંઈ ખોટું નથી. જીવનનો પ્રથમ ખંડ બ્રહ્મચર્ય-દીક્ષાથી જરૂર સંસ્કારિત હોવો જોઈએ. એ પછી ગૃહસ્થાશ્રમની જરૂર જણાય તો વિવાહ-દીક્ષા ગ્રહણ કરાય. ત્યાર બાદ ત્યાગ-માર્ગ. 'મહાવ્રતો' ગ્રહણ કરી શકાય તેમ ન હોય તો પણ મનુષ્યનું જીવન સત્ય, સંયમ, ત્યાગ, સેવા, સન્તોષ, દયા, પરોપકાર અને સદાચારના સુસંસ્કારો દ્વારા દીક્ષાસમ્પન્ન થઈ શકે છે. અને એ રીતે આત્મજીવનનો વિકાસ સાધી શકાય છે, જીવનપ્રવાહ કલ્યાણ-પથ પર વહી શકે છે.

આત્મ-કલ્યાણના માર્ગમાં મહાવ્રત-દીક્ષાનું મુખ્ય સ્થાન છે. સર્વવિરતિ, સંન્યાસ, ચારિત્ર, વૈરાગ્ય, પ્રવ્રજ્યા, પરિવ્રજ્યા, ત્યાગ એ બધા પર્યાય-શબ્દો છે. એ બધા મહાવ્રત-દીક્ષાના શબ્દો છે. 'દીક્ષા' શબ્દથી વિશેષ અર્થમાં મહાવ્રત-દીક્ષા પણ લઈ શકાય છે.

સર્વવિરતિ કે સંન્યાસ શું છે? અસલ તો એ આત્મપરિણામ-વિશેષનું નામ છે. 'સર્વવિરતિભાવ' એ એક પ્રકારનો આત્મભાવવિકાસ યા ગુણસ્થાનવિકાસ છે. એ આત્માની બહુ ઉન્નત દશા છે. એ એક ઉર્જાવળ પ્રકારની માનસિક વસ્તુ છે. એ આત્મદશા આત્મવાદી સર્વ જગતે પોતાના મહાન્ આદર્શ તરીકે સ્વીકારી છે. એ વાટ વગર આત્મમોક્ષ ન સધાય એ આત્મવાદીને સમજાવવું પડે તેમ નથી.

પોતાના અન્તરંગ જીવનમાં આ આત્મદશા પ્રાપ્ત થવી એ એક વસ્તુ છે અને 'દીક્ષા' લેવી દેવી એ એક વસ્તુ છે. સર્વવિરતિ-ચારિત્ર કોઈ ચોક્કસ વેષ-વિન્યાસ સાથે ખાસ બંધાયેલું નથી. એ અન્તરંગ આત્મ-જીવનની ઉર્જાવળ દશા છે. એ અન્તરંગ ત્યાગરૂપ છે. એજ કારણ છે કે એની શુભ પ્રભા બાલ જીવન પર પણ પથરાયેલીજ હોય. એટલે અન્તરંગ ત્યાગીનું બાલ જીવન પણ ત્યાગ-ભાવથી સુશોભિતજ હોય.

દીક્ષાની બાલ વિધિ ઉપયોગી છે. પણ બાલ વિધિમાં દીક્ષા સમાઈ જતી નથી. દીક્ષા તો માનસિક જીવનમાં સધાય છે. દીક્ષા માટે માનસ-ક્ષેત્ર તૈયાર ન હોય તો વેષધારણ વિડમ્બનારૂપ છે અને કમકંડમાં પણ શું ભલીવાર હોય! દીક્ષાનું ખરું રહસ્ય સમજાય તો વેષધારણમાં ઉતાવળ ન થાય. વગર વેષે પણ ખરી દીક્ષા પમાતાં અનેકા તરી ગયા છે અને 'વેષ' છતાં, બાલ વિધિ છતાં દીક્ષાના અભાવે અનેકા સંસારમાં રખડ્યા છે. આ વસ્તુ જે સમજાય તો ઓધા-પ્રચારની ધૂનમાં જે ગડગડાધ્યાય આલે છે તે બંધ થતાં વાર ન લાગે.

વસ્તુસ્થિતિ તો એ છે કે, શિષ્યો ગુરૂને શોધવા નિકળે; પણ જ્યારે ગુરૂઓ શિષ્યમોહમાં મસ્ત બની શિષ્યશોધ પાછળ ધમાલ ચલાવે ત્યારે પરિસ્થિતિ કેવું રૂપ પકડે એનું શોચનીય ચિત્ર આપણી સામે ખડું છે!

હવે આપણે અહીં વધુ ન રોકાતાં દીક્ષા-પદ્ધતિના સમ્બન્ધમાં વિશેષ અવલોકન નિબન્ધમાં પ્રવેશ કરીને કરીએ.

—લેખક

વાચક મહાશય !

જૈન સમાજમાં આજે દીક્ષાનું વાતાવરણ ખૂબ ડાળાઈ રહ્યું છે. ન્હાની ઉમ્મરમાં પણ, લઘુ બાળકને પણ, ગમે તેને નસાડી-ભગાડીને પણ, જે કોઈ હાથમાં આવ્યો તેને કોઈ પણ રીતે દીક્ષા આપવામાં કેટલાક માને છે. આજે તોફાની 'દીક્ષા' અને દીક્ષાના ભવાડાના બનેલા બનાવો જગત્રીશીએ ચઢ્યા છે, છાપાના છાપરે ગડગડી રહ્યા છે. દીક્ષા છોડી ફરી સંસારમાં આવેલાઓ પૈકી કેટલાકના 'સ્નાનુભવ' તરીકે બહાર આવેલા ઉદ્ગારો પણ આજે 'સાધુસંસ્થા' ની અધઃસ્થિતિ પર પ્રકાશ નાંખી રહ્યા છે. આ બધી બાબતના દાખલા ટાંકી, લખાણ લખાવી હું આપને વધુ તસ્દી દેવા માંગતો નથી. હું તો અહીં દીક્ષાની વ્યવસ્થાના સંબંધમાં મારા નમ્ર વિચારો આપની આગળ રજુ કરવા પ્રેરાયો છું. હું પોતે એક જૈન સાધુ છું અને આજ લગભગ ૨૫ વર્ષ થયાં દીક્ષા-જીવનમાં છું અને એ જીવનનો સરસ રસાસ્વાદ અનુભવી રહ્યો છું. એટલે હું પોતે દીક્ષાનો પૂબરી છું એ કહેવાની જરૂર રહેતીજ નથી. આ જ કારણ છે કે, અયોગ્ય દીક્ષા, અવગણ્ય દીક્ષાની આજે વર્ષોથી બની રહેલી દુર્ઘટનાઓથી તાર્કિક દીક્ષાના મહાન્ આદર્શની જે ફોજી થઈ રહી છે તે બેઠક માફ હૃદય બળે છે. અને એટલાજ માટે આ માફ નમ્ર નિવેદન શરૂ થાય છે.

જૈન વર્ગના નેતાઓ આજે અકર્મણ્ય જેવી સ્થિતિમાં પડ્યા હોય તેમ જણાય છે. એટલે, તેઓ પોતે એકત્રિત થઈ દીક્ષાના સંબંધમાં વ્યવસ્થિત બંધારણ ઘડી સમાજમાં ભક્તી રહેતી અવગણી દહાય હોલવવાનો સંમુચિત પ્રયાસ કરે અને સગીર બાળકોના હિત-રક્ષણ તરફ સાવધાન બની તેમના સાંચા 'વાત્સી' બનવાનો આંતરિક ઉત્સાહ દાખવે એ આજે તો સમાજમાં દુર્ઘટિ બની શકે તેમ મને જણતું નથી. એ સ્થિતિ બે હત તો શ્રીમન્ત ગાંધીજી સરકારને સંન્યાસ-દીક્ષા-નિયમનસંબંધી ખરડો ઘડવાનો વખતજ શાનો આવત. ખૈર, પણ હું સમજું છું કે, સમાજનો મહોટો વર્ગ હજુ પણ પ્રમાદમાં પડેલો હોય અને પોતાની કોમમાં ચાલતી 'અધ્યાત્મી' ને દૂર કરવા એકરૂર હોય, અશક્ત હોય અથવા યોગ્ય પ્રયત્ન ફેરવી શકેતો ન હોય તો શાસનસત્તા, જે "વાત્સીની વાલી" જણાય છે તેનો ધર્મ છે કે, પ્રજાને અન્યાય અને અત્યાચારને લોગ થતી બચાવી લેવા પોતાના શાસનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરે. આજે જૈનોમાં 'દીક્ષા' નો મામલો ખૂબ ચકડોળે ચઢ્યો છે. પરિસ્થિતિ બેતાં વિચારક વાણી ભાગ્યેજ કદા સિવાઈ રહી શકશે કે જેઓ કોઈ પણ ભોગે ગમે તેવાને ગમે તે રીતે

મુંડી નાખવાનોજ ધર્મો લઈ બેઠા છે તેમનાથી બાબકો, છતે ધણીએ વિધવા જેવી દુઃસ્થિત બનાવી મૂકાતી બાબાઓ અને છતે દીકરે દીકરાને ઉડાવી દીકરાવિહોણા નિરાધાર બનાવી મૂકતા માબાપ કે ઠાશીઠાશાઓનું હિત છુંદાતું ધ્યાન પર લઈ તેમના હિતના સંરક્ષણ માટે દીક્ષા બાબત યોગ્ય નિયમન થવું અત્યન્ત જરૂરી છે.

બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યાસાશ્રમની પરાપૂર્વથી ચાલી આવતી જીવન-પદ્ધતિ મને બહુ યોગ્ય જણાય છે. હિન્દુશાસ્ત્રમાં તેને મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. જૈન શાસ્ત્ર તે પદ્ધતિમાં માનતું નથી એમ કેટલાક કહે છે તે મને માન્ય નથી. જગતના સ્વભાવનું અવલોકન કરી તે પદ્ધતિનું બંધારણ ઘડાયલું છે. એ વિશ્વનો કુદરતી ક્રમ છે. એ ક્રમનું અનુસરણ દુર્નિવાર છે. જગતના સઘળા ધર્મોના મહાન્ સન્તો ઘણા પ્રાચીન કાળથી એ ક્રમનું પૂજન કરતા આવ્યા છે. જૈન શાસ્ત્ર મુખ્યત્વે આધ્યાત્મિક અને વૈરાગ્યપ્રધાન શાસ્ત્ર છે. અને એનો પરમ આદર્શ એક માત્ર વિરતિ છે. છતાં જૈન શાસ્ત્રકારોએ ગૃહસ્થાશ્રમનું પણ નિરૂપણ કર્યું છે. અને સાધુધર્મ તથા ગૃહસ્થધર્મ એમ બે પ્રકારને ધર્મ દેખાડ્યો છે. હરિભદ્રાચાર્યના 'ધર્મખિન્દુ' માં, મુનિચન્દ્રાચાર્યની તે ગ્રન્થની ટીકામાં, હેમચન્દ્રાચાર્યના 'યોગશાસ્ત્ર' માં અને તે ગ્રન્થ પરની તેમની સ્વોપસ ટીકામાં તે મહાન્ આચાર્યોએ લગ્નસંસ્થા વગેરે ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી વિષયો પર પણ વિવેચન કરી માર્ગદર્શન કરાવ્યું છે.

સૂર્વસંન્યાસનો મહાન્ આદર્શ દરેકે સ્વીકાર્યો છે. છતાં જીવન-વિકાસની પદ્ધતિનો ક્રમ દરેક ધર્માચાર્યને વિચારવો અને ઉપદેશવો પડ્યો છે. આદર્શ ઉંચામાં ઉંચો ભેદ્યો. પણ જગતનું હિત સઘાય તે પ્રકારની વ્યવહાર લાઈન જગતની સામે મૂકવી એ જગતના આપ્તોની મહાન્ ફરજ છે. અને એમાં એમનું સાચું ડહાપણ સમાયું છે. જૈન ધર્મ એમાંથી બાદ કેમ હોઈ શકે? એજ કારણ છે કે, વિરતિધર્મનું પ્રતિપાદન કરવામાં ગૃહસ્થધર્મની દિશા સમજાવવાનું તે વિસરી ગયો નથી. જીવન ચાહે ઉતરતી કોટીનું હોય, પણ આદર્શ તો ઉચ્ચ કોટીનોજ હોવો ભેદ્યો. તો જ જે કોટીના જીવનમાં હોઈએ તે બરાબર સઘાય અને આગળ વધવાનો રસ્તો સરળ થાય. એજ કારણ છે કે જૈનશાસ્ત્ર ઉચ્ચ કોટીનું (વિરતિ) જીવન ઘણા વિસ્તારથી વણવે છે. દીક્ષાની બાબતમાં પ્રાચીન સૂત્રસિદ્ધાન્તવર્ણિત બૂની કથાઓ તપાસતાં ખુદ્દુ જણાઈ આવે છે કે, તીર્થંકરો, ગણધરો, આચાર્યો, સાધુઓ, જ્ઞાનીઓ, મહાત્માઓ બધા સગીર વયને એજાંગીને અને

વિવાહ-સંસ્થામાં પસાર થઈને સંન્યાસને વર્ષા છે. એટલે ઉક્ત આશ્રમોની પદ્ધતિના ક્રમ પર એ બધા ચાલ્યા છે. એટલા માટે એ 'રાજસડકે' ગણાય. પહેલી ઉમ્મરમાંથી ઠેકઠો મારીને-પ્રહ્લયર્ચાશ્રમમાંથી એકદમ સંન્યાસ-ભૂમિ પર પહોંચી જનારાઓ હુમ્મેશાં બહુ વિરલજ હોય છે. ઘણા પ્રાચીનકાળથી લઈને અત્યાર લગીનો હિસાબ તપાસીએ તો તેવા વિરલાઓની સંખ્યા, આશ્રમોની 'રાજસડકે' ચાલેલાઓની સંખ્યા આગળ એટલી બધી ભુજ છે કે સમુદ્રની આગળ જલબિન્દુ. જૈન દૃષ્ટિએ ત્રીજો-ચોથો આરો સત્ત્યુગ ગણાય. તે સત્ત્યુગમાં જે જે દીક્ષિતો થયા છે તે પ્રાયઃ બધા લગ્નસંસ્થામાં પસાર થઈને પછી દીક્ષિત થયા છે. પ્રહ્લયર્ચાશ્રમમાંથી સીધા, લગ્નસંસ્થામાં આવ્યા વગર દીક્ષિત થયેલા પુરૂષો 'નેમિનાથ' જેવા કોઈ વિરલ છે. અને બાલ-દીક્ષિત તો ચોથા આરાના વખતમાં એથીયે વધારે વિરલ છે. 'અધ્યુત્તા' જેવો કોકજ નિકળશે. ચોથા આરા જેવા સત્ત્યુગના ટાઈમમાં પણ ઉક્ત આશ્રમ-પદ્ધતિનુંજ પ્રાયઃ અનુસરણુ થતું રહ્યું છે અને બાલ દીક્ષિત તો કોકજ નિકળેલ છે, તો એથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, એ વસ્તુ (બાલ-દીક્ષા) અતિશય વિરલપ્રકૃતિસાધ્ય છે. એ અદ્ભુત પંક્તિમાં, આશ્રયદશામાં અગર અપવાદકોટીની ગણાય. અને અપવાદકોટીની એ વિરલ વસ્તુ પાંચમા આરા જેવા કલિકાલમાં તો વધારે વિરલ હોય એ સુગમતાથી સમજી શકાય તેમ છે. પછી એ વિરલ વસ્તુના દાખલા શોધી કહાડી બહાર મૂકવામાં કશી કિંમત નથી રહેતી. પાંચમા આરાના બાલદીક્ષાના દાખલા શોધી શોધીને બહાર મૂકાય, પણ એ દાખલા 'ધોરી માર્ગ' સામે 'આટામાં લુણુ' જેટલાય નથી. અને દાખલા એટલે શું? કોણે કંઈ મનોદશાથી કેમ કયું હોય? કોને ખબર? કોઈએ કોઈને કોઈ વખતે બાલ દીક્ષા આપી એટલે શું એ દીક્ષાનો રાજમાર્ગ બની જાય? હુગિંજ નહિ. કોઈએ કંઈ જ્ઞાન-દૃષ્ટિથી અને કોઈએ મોહબુદ્ધિથી કોઈ બાળકને દીક્ષા આપી હોય તો તેથી બાલદીક્ષા શું વ્યવહારૂ માર્ગ બની શકે? નહિજ. પણ આજે તો છાશવારે ને છાશવારે બાલદીક્ષાના અઘટિત પ્રયત્નો સેવાઈ રહ્યા છે! પૂર્વકાળમાં આવી મલિન સ્થિતિ કોઈ બતાવી આપશે કે? બાલદીક્ષાના દાખલા જે જે મૂકાયા છે તે કેટલે કેટલે લાંબે આન્તરે બન્યા છે તે પણ ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ. ક્યારેક ક્યારેક બનેલા એ દાખલા કંઈ સ્થિતિના, કયા પ્રસંગના છે અને કેવા વાતાવરણના સંસ્કારે ઉપજવા પામ્યા છે એનો વિચાર કર્યા વગર તેને જનતાની સામે ધરી બાલદીક્ષાને સાધારણુ વ્યવહારૂ બાબત બનાવી દેવી અને ન્હાના બાળકોને મૂંડવા દોડધામ કરવી કોઈ રીતે વ્યાજબી ન ગણી શકાય.

બાળકનો 'હા' શું અને 'ના' શું? તેની 'હા' નું શું વજન અને 'ના' નું શું વજન? ગભરૂં બાળકની બુદ્ધિ કેટલી? તેની સમજ કેટલી? તેની 'હા' ઉપર તેના ઉપર પાંચ મહાત્મોનો મેરુભાર લાદવો એ તેના ઉપર ઘેર બુલમ છે. લઘુ બાળકને દીક્ષા આપવા માટે તેના ભોળપણનો, તેની કાચી બુદ્ધિનો, તેની અજ્ઞાન દશાનો લાભ લેવામાં બહુ ખોટું થાય છે. જૈન દીક્ષા બહુ આકરી છે અને તે જિન્દગીપર્યન્ત પાળવાની હોય છે. એને માટે બાળકને યોગ્ય વિચાર કરવાની તક આપ્યા વગર એની મુઘ્ધ સરલતાનો ગેરલાભ લઈ એને દીક્ષા આપી દેવી એ એના ઉપર અત્યાચાર છે. જેમ કન્યાવિક્રય થાય છે, વરવિક્રય થાય છે, તેમ દીક્ષા-કમાણીની દુર્ઘટનાઓ પણ બને છે. જેમ કેટલાક માળાપ પૈસા માટે પોતાની લાડકી કન્યાનું પણ હિત જોતા નથી, અને તેણીને જ્યાં-ત્યાં પંટકે છે, તેમ તેના લોભીયા માળાપ પૈસા માટે પોતાના બાળ દીકરાને 'દીક્ષાની દૂકાને' વેચી દે છે. આમ માળાપનો રબ મેળવી લીધાનું બહાર કરી નહાના છોકરાને દીક્ષા આપવામાં કેટલો ઠંભ, કેટલો પાખંડ સમાયો છે અને એ રીતે એ લઘુ બાળકના હિતનું કેટલું ખૂન કરાય છે તે સુજ્ઞ દ્રષ્ટિને સમજવું અઘરું નથી.

બાલદીક્ષાના સમર્થનમાં શાસ્ત્રાધારો બતાવવાના પણ પ્રયત્નો ખૂબ સેવાય છે. પણ કઈ વસ્તુના સમર્થનમાં તેના અનુગામીઓ શાસ્ત્રાધાર બતાવવાનો પ્રયત્ન નથી કરતા? 'સતીદાહ' ની ભૂંડી પ્રથા સામે જ્યારે પહેલ વહેલું આન્દોલન બંગાલમાં શરૂ થયું અને તે પ્રથાનો ઉચ્છેદ કરવા રાબ 'રામમોહનરાય' જેવા સુધારકો બહાર આવ્યા, ત્યારે "સ્થિતિચુસ્તોએ" તે સામે ધમપછાડા કરવામાં બાકી નહોતી રાખી. તેમણે શાસ્ત્રાધારોના ટેકા બડા કરી તે દુષ્ટ પ્રથાને ટકાવી રાખવા શોરબકોર કરી મૂક્યો હતો. બાલકવનની પુષ્ટિમાં "અષ્ટવર્ષા ભવેદ્ ગૌરી" જેવા શાસ્ત્રાધારો કયાં એછા અપાય છે? દૂષિત અને હાનિકારક વસ્તુના સમર્થન માટે પણ "શાસ્ત્રાધારો" બતાવવા કઠણ નથી. શાસ્ત્રનો 'ઉંટડો' કઈ તરફ છે એની પણ જેને ખબર ન હોય એવો માણસ પણ "શાસ્ત્રમાં આમ લખ્યું છે, તેમ લખ્યું છે" એમ શાસ્ત્રની દુહાઈ દેવા તૈયાર થાય છે. દુનિયામાં અન્ધાધુન્ધી અને અત્યાચારો શાસ્ત્રના નામે ચલાવાય છે. શાસ્ત્રના નામે ધાર્મિક રમખાણ વાત વાતમાં ઉભાં થાય છે.

શાસ્ત્રોના યથોચિત પ્રયોગે પ્રબળનું હિત થાય એ તો સમજી શકાય તેમ છે, પણ શાસ્ત્રોને 'શસ્ત્રો' બનાવી પ્રબળનું હિત છુંદવામાં અને પ્રબળ

પર ત્રાસ શુભરવામાં ધર્માન્ધ ધર્માચાર્યોએ કંઈ બાકી રાખી નથી. શાસ્ત્રોના નામે જગત્માં મારામારી, કાપાકાપી ખૂબ ચાલી છે. શાસ્ત્રોના નામ પાછળ કહેવાતા ધર્મે કે અધર્મે દુનિયામાં જે કાળે કેર વરતાયે છે તેનો લેાહીઆરો કરુણ ઇતિહાસ આજે પણ વાંચનારાઓનાં કાળમાં થરથર કંપાવી મૂકે છે.

શાસ્ત્રનું કામ હિતોપદેશ કરવાનું છે. તેના કેરા અક્ષરોને વળગી રહેવામાં ખરૂં રહસ્ય સાંપડતું નથી. એના એ શબ્દોનો કેઈ કંઈ અભિપ્રાય કાઢે અને કેઈ કંઈ અભિપ્રાય કાઢે છે. પણ એટલેથી વાત અટકતી નથી. પછી તો મતલેદોની પરમ્પરા વધતાં ‘વાડાબન્દીના મોરચા’ મંડાય છે. અને પછી કલુષિત વાતાવરણના પ્રતાપે અરસપરસ ધમસાણુ મચે છે. ‘ધર્મ’નો ઝનૂની ભેશ દુનિયાનો ભારે રોગચાળો છે. અને પ્રબલનું અહિત કરવામાં તેનો કાળો જગતના ઇતિહાસના પાને સહુથી વધારે નોંધાયો છે. સુઝની શિખામણુ તો એ છે કે:

“કેવલં શાસ્ત્રમાશ્રિત્ય ન કર્તવ્યો વિનિર્ણયઃ ।

યુક્તિહીનવિચારે તુ ધર્મહાનિઃ પ્રજાયતે ” ॥

અર્થાત્—‘કેવળ શાસ્ત્રના અક્ષરોને વળગીને નિર્ણય ન કરી શકાય. યુક્તિશૂન્ય વિચારને વળગવાથી ધર્મની હાનિ થાય.’

અન્વય તો જૈન વાક્યમયનો ધોરી પ્રવાહ ભેતાં એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે જૈનવાણી માતાપિતા કે વાલી આદિની સંમતિ લઈને, રીતસર વ્યવસ્થા કરીને વિવેકપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનું ફરમાવે છે. સૂત્ર-સિદ્ધાન્તોના ચરિતઘટનાદર્શક પાઠોમાં આ પ્રકારનું વિવેકદર્શન બહુ સુત્રલ છે. સૂત્રોમાં સ્થળે સ્થળે ‘અમ્માપિયરો આપુચ્છામિ’ (માતાપિતાને પૂછું, પૂછીને) આવા શબ્દો ઠગલાબંધ નજરે પડે છે. આવા શબ્દો સૂત્રગત પ્રાચીન કથાઓમાં દીક્ષાના ઉમેદવાર મહાશયોના મુખકમલમાંથી નિકળે છે. ‘ભગવતી,’ ‘જ્ઞાતા-ધર્મકથા’ વગેરે સૂત્રો તથા ‘વસુદેવહિંદી,’ ‘આવશ્યકચૂષ્ણિ’ વગેરે પ્રાચીન ગ્રન્થોમાં ‘જમાત્રિ,’ ‘મહાબત્ર,’ ‘ગજસુકુમાલ,’ ‘મેઘકુમાર,’ ‘જમ્બૂકુમાર’ વગેરેની કથાઓમાં દીક્ષાના એ ઉમેદવારોના મુખમાંથી નિકળતો ‘અમ્માપિયરો આપુચ્છામિ’ વગેરે વચનસન્દર્ભ તેમના સૌજન્ય અને વિવેક પર સરસ પ્રકાશ નાંખે છે. એ આખા પ્રબન્ધો પ્રસ્તુત દીક્ષાપ્રશ્નના અભ્યાસકોષ્ટે ખાસ અવલોકન કરવા જેવા છે. એ કથાનાયક મહાશયોના ગુરૂદેવો પણ એ મુમુક્ષુ શિષ્યોને દીક્ષા માટે માતાપિતાની આજ્ઞા લેવા બાબતમાં સમ્મત થાય છે.

એ ચરિત-ઘટનાઓમાં જૈન સંસ્કૃતિની સ્વાભાવિકતા, વિશિષ્ટતા, સભ્યતા અને ઉદારતાનું સુંદર ચિત્ર દોરાયલું નજરે પડે છે.

પ્રાચીન સૂત્ર-કથાઓમાં ‘અમ્માપિયરો આપુચ્છામિ’-‘માતાપિતાને પૂછું’ એ વસ્તુ જેમ સ્થળે સ્થળે નજરે પડે છે. તેમ ‘પત્તજોવ્વણો’ ‘જોવ્વણગમણુ-પત્તો’ (‘યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ’) એ વાત પણ એટલીજ નજરે પડે છે. સૂત્ર-સિદ્ધાન્તોમાં આ બંને બાબતોના સ્થળે સ્થળે કરાયેલા ઉલ્લેખો મહાન્ અર્થસૂચક છે. ‘પ્રભવ’ તો તેમના માતાપિતાને પૂછવા ઉપરાંત રાજની પણ અનુમતિ (જુઓ, વસુદેવહિંડી, પૃ૦ ૧૬) મેળવે છે. અને પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે, ‘જમ્બૂ’ નો શિષ્ય થાય છે. કેટલી વ્યાવહારિકતા !

મહાવીર જેવો મહાન્ આત્મા, તેના મહાન્ પવિત્ર શાસનમાં તોફાની કે ધાંધલી દીક્ષાની કલ્પના પણ કોઈ કરી શકે કે ? નસાડી-ભગાડી, ધીંગાણું કરી દીક્ષા આપવામાં અને વધારામાં તેના ઉપર ‘ભાગવતી’ ની ‘મહોર છાપ’ લગાવવામાં મહાવીરના શાસનની કેટલી વિડમ્બના થાય છે એ કોઈ વિચારશે ? મોટી ઉમ્મરે દીક્ષા લેવામાં પણ માતાપિતા, વડીલ કે વાલી આદિની સમ્મતિ જરૂર લેવી ઉચિત છે. નાશી-ભાગીને, છાને છાને દીક્ષા લેનારો નાહિમ્મત, કાયર અને માયકાંગલો છે, અને એવી દીક્ષા આપનાર સાધુઓ પણ ખૂટીકણુ અને નબળા છે. એવી માયકાંગલી દીક્ષા સાધુસંસ્થાને, સમાજ અને દેશને તથા ધર્મને બહુ હાનિકારક છે. બહાદૂર મુમુક્ષુ તો પોતાની સત્યનિષ્ઠાથી માતાપિતા કે વડીલના હૃદયને પીગળાવી નાંખે અને તેમની સમ્મતિ લઈ છડે એક દીક્ષાના મેદાનમાં ઉતરે. ‘શિવકુમાર,’ જે ‘જમ્બૂસ્નામી’ નો જીવ છે તે દીક્ષા લેવાને તૈયાર થતાં તેના માતાપિતા તેને રોકે છે. ત્યારે તે ઘરની અન્દરજ સર્વસાવધનો નિયમ કરી ભાવયતિ બને છે. માબાપ તેને આગ્રહ કરી જમવા બેસાડે છે, પણ તે જમતો નથી. મૌન લઈને બેઠો છે. આમ સત્યાગ્રહ કરે છે. આથી તેના માતાપિતા બહુ ઉદ્વેગ પામે છે. પછી તેઓ શિવકુમારના મિત્ર ‘દૃઢધર્મ’ મારફત તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ‘દૃઢધર્મ’ તેને સમજાવી નિરવધ આહાર લેવડાવે છે. શિવકુમાર છઠને પારણે આંગેલ કરી છઠ કરે છે. એમ તપસ્યા કરતાં બાર વર્ષ વીતી જાય છે. છતાં મોહવશ માતાપિતા તેને દીક્ષા લેવા રજા આપતા નથી. તે પણ માતાપિતાની સમ્મતિ વગર દીક્ષા લેવા નાસભાગ કરતો નથી. પણ ઘરની અન્દરજ સાધુજીવન સાધી, મરીને પાંચમા પ્રહ્લદેવલોકમાં મહાન્ પ્રભાશાલી ‘ઈન્દ્ર-સામાનિક’ દેવ થાય છે. [જુઓ હેમચન્દ્રના ‘પરિશિષ્ટપર્વ’ ના પ્રથમ સર્ગના પર્યાન્ત ભાગમાં અને વસુદેવ-

હિંદીમાં 'કહુપૈત્તી' માં પૃષ્ઠ ૨૩-૨૪ મે] દીક્ષાની વર્તમાન ચાલી રહેલી ધમાલ પર આવાં આદર્શભૂત વૃત્તાન્તો બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે.

કોઈનું પણ કાર્ય યોગ્ય હોય તો યોગ્ય અને અયોગ્ય હોય તો અયોગ્ય કહેવાય. 'આર્ય રક્ષિત' ની ચોરી તે જૈનશાસ્ત્રે ચોરીજ કહી મહોટો ગીતાર્થ અને આગમપાઠી શ્રુતધર હોય, પણ તેનું ચોરીનું કામ ચોરીજ કહેવાશે. 'આર્ય રક્ષિત' પોતે ઉમ્મરલાયક છે, લગભગ ૨૨ વર્ષની ઉમ્મર ધરાવે છે. ચાર વેદ અને ચૌદ વિદ્યા ભણી ઉતર્યા છે. વેદ-વેદાંગના મહોટા પંડિત બનેલ છે. બહારથી આવા મહોટા પંડિત બનીને જ્યારે તેઓ પોતાના શહેરમાં આવે છે, ત્યારે શહેરનો રાજા મહોટા સામૈયાના ઠાઠમાઠથી તેમને શહેરમાં પ્રવેશ કરાવે છે. શહેરની જનતા તેમના માનમાં ઉભરાય છે. આમ, રાજામાન્ય અને પ્રજામાન્ય એ પંડિતવર્ગ જ્યારે પોતાનાં માતાજીને પગે પડે છે, ત્યારે તેમને માતા પાસેથી એક બુદ્ધિજ પ્રેરણા મળે છે. માતાના ઉપદેશથી મહાન જૈન આગમ 'દૃષ્ટિવાદ'નું અધ્યયન કરવા તેઓ પ્રેરાય છે. માતા ઠેકાણું બતાવે છે ત્યાં-તે આચાર્ય મહારાજની પાસે 'આર્ય રક્ષિત' બન્ય છે. એ આચાર્ય મહારાજનું નામ છે 'તોસલિપુત્રાચાર્ય.' 'દૃષ્ટિવાદ' ના અધ્યયન માટે આર્ય રક્ષિત દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય છે. પણ તે ગુરૂ મહારાજને પોતાની પરિસ્થિતિ જણાવતાં કહે છે કે:—

'મારા પર કૃપા કરી, વિહાર કરી અન્યત્ર જવાય અને અન્યત્ર દીક્ષા અપાય તો સારું. કેમકે આ સ્થળે રહેતાં, મને એમ લાગે છે કે, રાજા અને નગરની પ્રજાનો મારા પર બહુ અનુરાગ હોઈ, તેઓ કદાચ મારી દીક્ષા ભંગાવી પણ નાંખે.'

'આમ, આર્ય રક્ષિતનો ઉપરોધ થવાથી આચાર્ય મહારાજ સપરિવાર તે પંડિતજીને લઈ અન્યત્ર વિહાર કરી જાય છે અને પછી તેમને દીક્ષા આપે છે.*

આમાં આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે, 'આર્ય રક્ષિત' પોતે પુખ્ત ઉમ્મરના છે. તેમનાં સમ્યક્ત્વધારિણી, સુસુક્ષ્મ માતાએજ પુત્રને 'દૃષ્ટિવાદ' ભણાવવા આગ્રહ કરેલો. માતાનીજ સમ્મતિથી 'દૃષ્ટિવાદ' ભણાવવા જતાં પુત્રે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. કંઈ વાંધાવચ્ચકો નથી. પિતાના વિરોધનો પણ ઉલ્લેખ નથી. ફક્ત ઉપર બતાવ્યું તેમ, રાજા-પ્રજાનો

* જુઓ હેમચન્દ્રના પરિશિષ્ટપર્વમાં તેરમો સર્ગ અને ૭૮-૭૯-૮૦-૮૧ માં શ્લોકો. આવશ્યકચૂર્ણના પ્રથમ ભાગમાં પણ (મુદ્રિત પુસ્તકના ૪૦૧ માં પૃષ્ઠથી) આર્ય રક્ષિતનું વર્ણન છે. અને ત્યાં તેમની દીક્ષાને 'શિષ્યચોરી' કહી છે. હારિભદ્ર આવશ્યકવૃત્તિમાં પણ (પ્રથમ ભાગમાં ૩૦૨ માં પાને) એજ હકીકત નોંધાયેલી છે.

તેમની પર અનુરાગ હોઈ તેમના તરફથી કદાચ વિદ્ય આવી પડે એટલીજ આશંકા. અને એથી રક્ષિતનું દીક્ષા-કાર્ય સ્થાનાન્તરમાં જઈ સધાયેલ. એટલે આ દીક્ષા એવી કઠોર નથી. આર્યરક્ષિતના ગુરુ દૃષ્ટિ-વાદના પાઠી છે, મહોટા શ્રુતધર ગીતાર્થ છે. તેમણે સરલ અને શાન્તભાવે આર્ય રક્ષિતને દીક્ષા આપી છે. આર્ય રક્ષિત પણ ભવિષ્યમાં વિશિષ્ટ શ્રુતધર તરીકે પ્રખ્યાત થાય છે. આમ છતાં- જૈનશાસ્ત્ર આ દીક્ષાને ખુદલા શબ્દોમાં 'ચોરી' કહે છે. મહાવીરના મહાન્ શાસનની કેટલી ઉજ્જવળ સંસ્કૃતિ! કેટલો ઉચો આદર્શ! કેટલો શુદ્ધ માર્ગ! અને કેટલી વ્યવહારશુદ્ધિ!

'આર્ય રક્ષિત' ની ઘટના પરથી જોઈ શકાય છે કે, સોળ વર્ષથી વધુ ઉમ્મરવાળાને પણ નસાડી-ભગાડી-સંતાડીને કે છુપીરીતે દીક્ષા આપવામાં જૈનશાસ્ત્રની મનાઈ છે. અને એવી દીક્ષાને જૈનશાસ્ત્ર 'ચોરી' કહીને વખોડી કાઢે છે. કેટલાક 'આર્ય રક્ષિત' ની ઉમ્મર સોળ વર્ષની અન્દરની બતાવે છે. પણ તેમના 'પરિશિષ્ટપર્વ' વગેરે ગ્રન્થોમાં આપેલા ચરિતવર્ણનમાં તેમનું જે પાંડિત્ય વર્ણવ્યું છે અને રાજ-પ્રજ તરફથી તેમનો જે માન-સત્કાર બતાવેલ છે તે પરથી કોઈ પણ વિચારક તેમને સોળ વર્ષની અન્દરના કહી શકે એ સંભવિત નથી. 'સુભતિગણિ' ની 'ગણુધર-સાધ'શતકે' પરની બહુદ્-વૃત્તિમાં આર્ય રક્ષિતનો ગૃહસ્થપર્યાય ૨૨ વર્ષનો જણાવ્યો છે. એજ પ્રમાણે 'સર્વરાજગણિ' એ રચેલી ઉક્ત ગ્રન્થની લઘુવૃત્તિમાં પણ ઉલ્લેખ મળે છે. એટલે એ વાત પ્રમાણસિદ્ધ છે કે કોઈને પણ ચોરી-છુપીથી કે અસમ્મત દીક્ષા આપી શકાય નહિ. એવી દીક્ષા આપનારને શાસ્ત્રકારોએ ચોર ઠરાવ્યા છે. 'પંચકલ્પચૂણિ' શાસ્ત્રમાં એવા ચોર ચાર જાતના બતાવ્યા છે: ચોર, ચોર-ચોર, પ્રતીચ્છક અને પ્રતીચ્છક-પ્રતીચ્છક. ચોરી-છુપીથી દીક્ષા આપનાર ચોર, એના ચોરીના માલને જે બીજો સાધુ હડપ કરી જાય તે ચોર-ચોર, એવાને જે વિશેષ "આશ્રય" (ઉપસંપદા) આપે તે 'પ્રતીચ્છક' અને એ પ્રતીચ્છકને જે વિશેષ "આશ્રય" આપે તે 'પ્રતીચ્છક-પ્રતીચ્છક.'

આર્ય રક્ષિતનું ઉદાહરણ લઈ જેઓ કોઈને ચોરી-છુપીથી દીક્ષા આપે છે કે અસમ્મત દીક્ષાની હિમાયત કરે છે તેમને પંચકલ્પચૂણિકાર 'મંદધમ્મા'-'મન્દધર્મી' કહી ક્રીટકારે છે અને તેમને 'સડેલ વડ' ની ઉપમા આપી ધિક્કારે છે. એ સૂત્ર ઉપરથી, 'સોળ વર્ષ કે એથી વધુ ઉમ્મરવાળાને અસમ્મત પણ દીક્ષા આપી શકાય' એવી જે પ્રરૂપણા કરાય છે તે ખુદલી રીતે શાસ્ત્રોત્તીર્ણ કરે છે. પંચકલ્પચૂણિકાર ન્યારે આર્ય રક્ષિતની દીક્ષાનું ઉદાહરણ લેવાની ચોખ્ખી ના પાડે છે અને રક્ષિતની ઉમ્મર દીક્ષા લેતાં બાવીશ વર્ષની

હોવાનું પ્રમાણસિદ્ધ છે, તો એથી એ સહજ સમજી શકાય છે કે ઉપયુક્ત 'પ્રરૂપણા' પંચકલ્પચણિથી આડી જાય છે. એથી એ અશાસ્ત્રીય છે, ત્યાંન્ય છે. એવી અનીતિની બહી ધાર્મિક જીવનમાં સંભવેજ કેમ? 'ગુરુજનાઘનુજ્ઞા' વગેરે હરિભદ્રાચાર્યનાં ધર્મગિન્દુગત વચનો દીક્ષાનું કાર્ય માતા-પિતા આદિની અનુજ્ઞા પૂર્વક થવાનું ફરમાવે છે. આ મહાન્ ફરમાનને તરછોડી નસાડી-ભગાડી દીક્ષા આપવી એ અધમ અને પાપ આચરણ છે.

'પ્રવચનસારોદ્ધાર' ની અન્દર (મુદ્રિત પુસ્તકના ઉત્તર ભાગમાં ૨૩૧ માં પાને) દીક્ષાને અયોગ્ય અઠાર જાતના બતાવ્યા છે. ત્યાં અઠારમી વાત 'શૈક્ષ-નિષ્કૈટિકા' ની મૂકી છે. 'શૈક્ષ-નિષ્કૈટિકા' એટલે 'શૈક્ષ-નું-દીક્ષાના ઉમેદવારનું' 'નિષ્કૈટિકા' એટલે અપહરણ. આમ શિષ્યાપહાર, શિષ્યચોરી કરવાની સખ મનાઈ જાહેર કરી છે. ત્યાં સ્પષ્ટ લેખે છે કે, 'માતાપિતા આદિની પરવાનગી ન હોય તો દીક્ષા આપવી અનુચિત છે.' અનુચિત કેમ છે? એના ખુલાસામાં તે સ્થળે અન્યકાર એ કારણ દર્શાવે છે: 'માતાપિતા વગેરેને કર્મબંધ થાય અને અદત્તાદાન વગેરે દોષો લાગે.' આથી કેટલું ચોખ્ખું લખાણ જોઈએ? કેટલી સ્પષ્ટ ભલામણ છે. દીક્ષા જ્યારે સ્વયં પવિત્ર અને પાપનિવૃત્તિરૂપ મંગલ કાર્ય છે, તો પછી તેને અંગીકાર કરતાં વાતાવરણ ખરેખર ઉજ્જવળ અને પ્રપુલ્ક હોવું જોઈએ. ત્યાં પછી અમંગલભૂત બળેડા, ધમાલ અને ધાંધલ કેવી? દીક્ષા લેનાર અને દેનાર બંને પવિત્ર, ઉજ્જવળ અને સાચા મુમુક્ષુ હોય તો તેમનું દીક્ષા-કાર્ય કેવું દીપ્તી નિકળે! પણ જ્યાં ભીરુતા, મોહ, અધીરાઈ અને ક્ષુદ્ર પ્રકૃતિ હોય છે ત્યાં દીક્ષાના ભવાડા જગબત્રીશીએ ચઢે છે, અને એથી જૈન ધર્મ પર જગતને ઉપહાસ વરસે છે.

જરા ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત છે કે, પ્રભુ શ્રીમહાવીર દીક્ષા ગ્રહણ કરવા અગાઉ બે વર્ષ ગૃહસ્થ-વેષમાં યતિજનના ક્રિયા-માર્ગનું અનુપાલન કરે છે. એ શા માટે? એમ કરીને ભગવાન જગતની સામે એક આદર્શ રજુ કરે છે. અને તે એ કે, દીક્ષા ગ્રહણ કરવા અગાઉ અમુક વખત સુધી ત્યાગ-માર્ગને અભ્યાસ કરવો ઉપયોગી છે. પ્રભુનું એ આચરણ 'પંચમ કાળ' સમીપ હોવાથી ખાસ અર્થસૂચક છે. એમાંથી ભાવી પ્રજાને, ઉચિત અભ્યાસ પછી ચારિત્ર-મન્દિરમાં પ્રવેશ કરવાનું સૂચન છે. ઉચિત અભ્યાસ કર્યા પછી ચારિત્ર-મન્દિરમાં પ્રવેશ કરવો એ સરસ રીતિ છે. ભગવાન તો મહાન સમર્થ છે. તેમને અગાઉ કંઈ અભ્યાસ કરવાની જરૂર નજ હોય. છતાં પણ તે રીતિ પર ચાલીને ભગવાન મુમુક્ષુ જનને સારું માર્ગપદ્ધતિની લાઇન

દોરે છે. લગવદાચીણું આ લાઈન બહુ હિતાવહ છે. અને એનું અનુસરણ કરવામાં આવે તો દીક્ષાના બખેડાકોઈ ઉભા ન થાય.

સ્નન્યાસનો માર્ગ દુનિયામાં એકી અવાજે ઉંચામાં ઉંચો વખણાયો છે. પણ એ આત્મ-વિકાસની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સાધના છે. સર્વાવિરતિનો એ મહાન્ માર્ગ જેટલો મહત્વપૂર્ણ છે તેટલોજ કઠિન પણ છે. એ મહાન્ રસાયણ છે. જેવા તેવાના હાથમાં જાય તો તેના દુચ્ચા કાઠી નાંખે, તેને ધરતી ભેગો કરી નાંખે. એ કંઈ રમવાનું રમકડું નથી કે જટ બાળકના હાથમાં આપી દેવાય. દીક્ષા લેનારમાં કેટલી લાયકાત જોઈએ અને આપનારમાં કેટલી યોગ્યતા જોઈએ તે વિષે શાસ્ત્રોમાં બહુ વિવેચન છે. પણ આજે ક્યાં યોગ્યતા જોવાય છે? કોઈ હાથમાં કે હડલેઈમાં આવવો જોઈએ, પછી મુંડતાં વારજ નહિ ને! રસ્તે ચાલનાર હાલી-મુવાલી પણ ધારે તો ઘડીને છોકું ભાગે 'એપઘો' ગ્રહણ કરી શકે છે અને સાધુવેષ ધારણ કરી વાણિયાઓનો 'ગુર' બની ખેસી શકે છે. આમ, આજે દીક્ષાની બહુ ફજેતી થઈ રહી છે. જાણે કે, 'રજોહરણ' નું લીલામ ન થઈ રહ્યું હોય એવું શોચનીય કારણ લજવાય છે. હાય! શાસન પર કેવો ગ્રહયાત!

હુરિભદ્રસૂરિ 'ધર્મ(બિન્દુ)' માં ગૃહસ્થધર્મથી ગ્રન્થનો પ્રારંભ કરે છે. તેઓ પ્રથમ ગૃહસ્થનો સામાન્યધર્મ સમજાવે છે, પછી વિશેષધર્મ સમજાવે છે. અને એ પછી એઓ સાધુ-ધર્મનું નિરૂપણ કરે છે. આમ કરવામાં તેઓ પોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ રજુ કરે છે. અને તે એ છે કે, ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા અગાઉ ધર્મભ્યાસથી જીવન કેળવાવું જોઈએ. તેઓ ચારિત્રને યોગ્ય જીવન કેળવાવાના સમ્બન્ધમાં યોગ્ય અભ્યાસ કરવાનો બતાવે છે. દીક્ષા લેવા અગાઉ જીવનને દીક્ષાને યોગ્ય બનાવવા માટે તેઓ ગુણપરમ્પરા અને અભ્યાસ-પ્રણાલીનું વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરે છે. એ આખો પ્રબન્ધ (ધર્મ(બિન્દુ)નો ત્રીજો, ચોથો અધ્યાય) દીક્ષા-પ્રશ્નના અભ્યાસકે અવલોકવા જેવો છે. ત્રીજો અધ્યાય (ધર્મ(બિન્દુ)નો) સમાપ્ત કરતાં આચાર્ય મહારાજ જણાવે છે કે:—

‘જેમ બુદ્ધિશાલી માણસ સમ્યક્ પ્રકારે પગલે-પગલે ચાલતો પર્વત પર ચઢે છે, તેજ પ્રમાણે ધીર (જેણે શ્રમણોપાસકનો ધર્મચાર નિષ્કલંકપણે પાળ્યો છે એવો) મનુષ્ય ચોક્કસ ચારિત્રરૂપ પર્વત પર આરોહણ કરે છે.’

એ પછી આચાર્યશ્રી લખે છે કે, ‘થોડા ગુણોનું પરિશીલન કરવાથી માણસ આગળની લાઈનના બહુ ગુણોને પાળવામાં પણ સમર્થ થાય છે. એટલા માટે ગૃહસ્થ-ધર્મ શિષ્ટોને પ્રથમ સમ્મત છે. અને એજ માટે અહીં ગૃહસ્થધર્મનું પ્રથમ નિરૂપણ કર્યું છે.’ પાંચમો અધ્યાય પ્રારંભ કરતાં આચાર્ય મહારાજ દીક્ષાનું

કાઠિન્ય ખતાવતાં જણાવે છે કે, 'જેમ કૂરજલચરપૂણું મહાસાગરને બન્ને ભુબ્જોથી તરવો દુષ્કર છે, તેમ ચતિચારિત્રતું અનુપાલન દુષ્કર છે જેનું ફલ જન્મમરણાદિસર્વદુઃખવર્જિત અને પરમાનન્દસ્વરૂપ મોક્ષ છે તે દીક્ષા દુષ્કર હોય એમાં શું આશ્ચર્ય! સંસારના સ્વરૂપનું ખરાખર ભાન થયું હોય, તેના ઉપરથી વાસ્તવિક વૈરાગ્ય પ્રગટ થયો હોય અને મોક્ષપદ-પ્રાપ્તિની ઉત્કટ અભિલાષા જાગી હોય, ત્યારે દીક્ષાની પ્રાપ્તિ થાય છે.' આ હરિભદ્રના મહાનુ ઉદ્દગારો ખાસ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. કેવળ 'વેષ' પહેરી લેવાથી કે 'એઘો' પકડી લેવાથી કંઈ દીક્ષા આવી જતી નથી.

દીક્ષાની દુષ્કરતા દીક્ષાધારકો ખુદ અનુભવી રહ્યા છે. છતાં એ લોકો 'મેરુપર્વત' નો ભાર અજ્ઞાન બાળક પર આંખો મીંચી લાદવા તૈયાર થાય છે! હાય! કેટલી નિષ્કૃરતા! ઉપરનાં હરિભદ્રનાં વચનોમાં બાલ-દીક્ષાનો નિષેધ સ્પષ્ટ તરી રહ્યો છે. જેને સંસારની સ્થિતિનું ભાન નથી, જેને વૈરાગ્ય શું હોય છે એની ખબર નથી અને જેને મોક્ષનોજ ખ્યાલ નથી, પછી મોક્ષાભિલાષ તે ક્યાંથી હોય-એવા બાળકને ગળે 'દીક્ષાનું દોરડું' બાંધવું એ બહુ ત્રાસદાયક ખીના છે. બાળકને કેળવીને યોગ્ય સ્થિતિમાં આવવા દીધા પછી દીક્ષા ક્યાં નહિ અપાય. પણ ઉતાવળ કરીને મુગ્ધ બાળકને દીક્ષાના કેદખાનામાં પૂરી દેવો એમાં એના જીવનની ઉન્નતિ નથી, પણ અધોગતિ છે. બાળકની યુદ્ધિક્ષિતનું જાગરણ થયા વગર તેની વયઃસ્વભાવસુલભ 'નિદ્રિત' અવસ્થામાં દીક્ષાના ગહન જંગલમાં તેને મૂકી દેવો એ બહુ મૂઠ આચરણ છે. જે 'વજ્ર' જન્મથી જાતિ-સ્મરણધારક છે અને પાલણામાંજ અગ્યાર અંગોનું અધ્યયન કરી લે છે એવી અદૈકિક વિરલતમ વિભૂતિનો દાખલો બાલદીક્ષા માટે રજુ કરવામાં મોહાવરણસમ્ભૂત ઘનભાર પ્રમાદ બહાર થાય છે.

હૈમચન્દ્ર જેવાના પણ દાખલા લેવાના નથી. એવા કાદાચિત્ક દાખલાઓનો આસરો લઈ બાલદીક્ષાને સામાન્ય અને સાધારણ વાત બનાવી દેવામાં બહુ ખોટું થાય છે. કેઈ લવિષ્યદર્શી જ્ઞાની પુરૂષે લવિષ્ય-જ્ઞાનના આધાર પર કેઈ બાળકને હોનહાર બાણી દીક્ષા આપી અને કેઈ આચાર્યે મોહાવેશમાં યા શિથિલ પરમ્પરાની સંસ્કૃતિને વશ થઈને કેઈ બાળકને દીક્ષા આપી, એટલે એ દાખલાઓનું અનુકરણ કરવાનું હોય? નહિ જ. એવા દાખલાઓનું આજે અનુકરણ કરવા જતાં શાસનમાલિન્ય કેવું કરી મૂકાય છે એ બાલ-દીક્ષાના મોહમાં કદાચ ન બેઠ શકાય, પણ યાદ રાખવું બેઠએ કે, અનાભોગથી શાસનમાલિન્ય થાય એવું કામ ખની જાય તેથી તે અનર્થકારક (હરિભદ્રના 'શાસનમાલિન્ય'-અષ્ટકમાં) બતાવ્યું છે, તે

ચેલા-ચાંપટ વધારવાની ધૂનમાં જે દીક્ષાની ધમાલો મચાવવામાં આવે છે અને એથી જે દીક્ષાની નિન્દા અને શાસનની અપભ્રાજના પ્રસરી રહ્યાં છે એ શાસનમાલિન્ય કેટલું ઉચ્ચ પથરાતું હશે !

જે શ્રમણ આત્મચારિત્રનું સાધન કરવામાં નિમગ્ન હોય, તે મહાનુભાવ, અનગાર, ભાવિતાત્મા મુનિ-મહાશયને ખીળને દીક્ષા આપવાની 'હાય વોય' હાય ખરી? પોતાનું આત્મકાર્ય સાધવાનું કેટલું પડ્યું છે એ જે સમજાય તો પારકી ખટપટમાં ન પડાય. સાચો શ્રમણ આખો સમય શુભ જ્ઞાન-ક્રિયામાં જીવે અને ઉપદેશ આપે તટસ્થ. અને તેના પરિણામે કોઈ મુમુક્ષુ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય અને દીક્ષાની પ્રાર્થના કરે ત્યારે તે તેનામાં યોગ્યતાની તપાસ કરે અને યોગ્ય જણાતાં શક્તિપૂર્વક તેને દીક્ષા આપે. મતદાન કે, આગનુકનો સ્વીકાર તેનું કડયાણુ કરવાની બુદ્ધિએ કરવાનો છે, નહિ કે ચેલાચાંપટ વધારવા માટે. દીક્ષાના ઉમેદવારને તેના માળાપ, વડીલ કે વાલી રજા ન આપે તો તેમને પ્રતિબોધ પમાડવા તે પ્રયાસ કરે. એમ કરતાંય ન માને તો સાચો સત્યાગ્રહ માંડે. સત્યાગ્રહનું પવિત્ર અને શુદ્ધ સાધન અમોઘશક્તિશાલી છે. તે ખાલી બધજ નહિ. 'શિવકુમાર' જેવો કોકજ દાખલો લાખોમાં કદાચ નિકળે. પણ એ પણ દાખલો ખાલી ગયો કેમ કહેવાય? બરાબર તેણે નિરાબાધપણે સર્વસાવધનિયમ કરીને ભાવચારિત્ર પાળ્યું છે. અને એ ચારિત્રનો જ પ્રત્યાપ છે કે વૈમાનિક ગતિનું ઇન્દ્રસામાનિક સ્થાન તેણે મેળવ્યું. એટલે સત્યાગ્રહ રામબાણશસ્ત્ર છે. એના બળથી દીક્ષાનો સાચો ઉમેદવાર પોતાના વડીલોનાં હૃદય પીગળાવી શકે છે અને તેમની સમ્મતિ લઈ સન્નિધનની સાથે છડેચોક દીક્ષા લઈ શકે છે અને શાસનને દીપાવી શકે છે. ચોરની જેમ સંતાઈ 'કપડાં' પહેરી લેવાં એ તેા બાયલાવેડા ગણાય. એટલે ચોરી-છુપીથી કે ધાંધલ મચાવી દીક્ષા લેવા-દેવનું કામ જૈન શાસ્ત્રથી એકદમ ખિટાક છે અને શાસનમાલિન્યકારક છે એ વાત હવે ખૂબ સ્પષ્ટ થઈ બધ છે. માટે દીક્ષાની એવી અધર્મી રીતિ સમાજમાંથી સદંતર નિકળી જવી જોઈએ.

પૃચ્છસૂત્રમાં ધર્મસાધનનો જે ક્રમવિકાસ બતાવ્યો છે તે જેટલો મહત્ત્વપૂર્ણ છે તેટલો જ વ્યવહારુ છે. ત્યાં ખીલ સૂત્રમાં, ઉતાવળ ન કરતાં શક્તિ-અનુરૂપ પ્રથમતઃ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમણ વગેરે ગૃહસ્થજનોચિત ધર્મમાર્ગનો અભ્યાસ કરવાનું ફરમાવે છે. અને એ રીતે અભ્યાસ કરતાં મહાન શુભોને કેળવીને વાસ્તવિક યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ સાધુધર્મ અંગીકાર કરવાનું જણાવે છે. સાધુધર્મ અંગીકાર કરતાં પણ માતાપિતાને

દુઃખી કરાય, સન્તાપમાં નાંખાય તો તે મૂળમાંજ અકુશળ, અમંગળ અને વિદ્વલૂત આરંભ થાય છે એમ સૂત્રકાર ત્યાં ભાર દઈ જણાવે છે. ત્યાં માતાપિતાનો ઉપકાર હુબ્રતીકાર બતાવી લગવાન મહાવીરના દીક્ષાલિ-ગ્રહનો દાખલો રજુ કરે છે, અને વડીલોને સન્તાપ ન થાય તે રીતે જ દીક્ષાગ્રહણ કરવાનું પ્રયોગે છે. (જુઓ ત્રીજું સૂત્ર)

બાલદીક્ષા માટે આઠ વર્ષના 'ઉલ્લેખો' ખૂબ ધરવામાં આવે છે. પણ એ ઉલ્લેખની પાછળ રહસ્ય શું છે તે સમજવું બેઠબે. 'આર્ય શમ્યમ્ભવસૂરિ' પોતાના પુત્ર બાળક 'મનક' ને દીક્ષા આપે છે. પણ એ દીક્ષા આપનાર 'ચૌદપૂર્વધારી' શ્રુત-કેવલી છે. અને તે બાળક પણ વયથી બાળ છે કિન્તુ બુદ્ધિથી, સમજણથી, હડાપણથી અબાળ છે, એમ હેમચન્દ્ર [પરિશિષ્ટપર્વમાં પાંચમા સર્ગના ૮૦ માં શ્લોકમાં] જણાવે છે. ધ્યાનમાં રહે કે વયથી બાળક કોકજ એવો નિકળે કે જે બુદ્ધિથી બાળક ન હોય. ત્યારે શાસ્ત્રકાર ઉલ્લિખિત બાલવયના કેવા બાળકને દીક્ષાનો અધિકાર બતાવે છે? એવાને કે જે બુદ્ધિથી બાળક ન હોય, જે ઉપર જણાવેલ મુજબ હરિભદ્રવર્ણિત યોગ્યતાવાળો હોય. પણ એવો બાળક કોકજ નિકળે. સાધારણતઃ બાલજીવનમાં વયઃસ્વભાવસુલભ અને વયઃસ્થિતિસંગત મુગ્ધ તથા અબોધ સ્થિતિ જ હોય. એટલાજ માટે બાલ-દીક્ષાની ત્રણે કાળમાં વિરતતા છે. વિશિષ્ટજ્ઞાનધારીજ, બાળકની વિશિષ્ટ કોટીનું પરિજ્ઞાન કરી શકે. એ જ કારણ છે કે, કાદાચિત્ક બાલદીક્ષાનું કાર્ય કોઈ સમયમાં વિશિષ્ટજ્ઞાનધારી-થીજ બને.

દીક્ષા માટે ઓછીમાં ઓછી વયનું પ્રમાણ ઉલ્લેખવું હોય તો દીક્ષાના આપવાદિક કે કાદાચિત્ક દાખલાઓ ઉપર પણ નજર નાંખવીજ ઘટે. અને એવા અપરાદમૂત કાદાચિત્ક બાલદીક્ષાના દાખલાઓમાં જે ઓછીમાં ઓછી વય હોય તે દીક્ષા-વયના જઘન્યપદે નોંધાઈ જાય. આ વસ્તુસ્થિતિ છે. એટલે એ સમજી શકાય તેમ છે કે, બાલદીક્ષાની વય જે ઓછીમાં ઓછી નોંધાયલી છે તે ઐત્સર્ગિક કે સાધારણ દીક્ષાપદને અંગે નથી, પણ તે આપવાદિક, કાદાચિત્ક બાલદીક્ષાના દાખલાઓમાં જે ઓછીમાં ઓછી વય જણાઈ છે તે નોંધાયલી છે. માટે શાસ્ત્રની એ નોંધનો લાભ લઈ કાચી ઉમ્મરના બાળકોને દીક્ષા આપવાનો સાધારણ ધર્મો કરી મૂકવો એ બહુ ખોટું છે. તેમ કરવામાં એ નોંધનો હરુપયોગ છે, એમાં શાસનની અપબ્રાજના છે, શાસ્ત્રનું અપમાન છે. એ નોંધ કોઈ કાળે બનનાર એ વિરત વસ્તુની છેદતા દરજ્જાની છેલ્લી નોંધ છે. આ કાળમાં એવી દીક્ષાનો વિચ્છેદ તો કોણ કહે? પણ એ કાર્ય જ્યારે દરેક કાળમાં, 'એથા આરા' જેવા કાળમાં પણ બહુ વિરલજ

અને છે, તો આ મહાવિષમ કાળમાં તો 'જાતિસ્મરણુ' જેવા ભાવોની જેમ ખાસ કરીને અત્યન્ત વિરલ હોય એ સમજી શકાય તેવી ખીના છે.

જન્મથી અવધિજ્ઞાનવાળા તીર્થંકર ભગવાન હોય અને ખીજા પણ હોઈ શકે. પણ તેવા ઓછા. છતાંયે અવધિજ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગરો-પમની લખાઈ ગઈ. તે પ્રમાણે, આઠ વર્ષની વયે દીક્ષાપરિણુતિધારક બહુ વિરલ હોય. છતાંયે દીક્ષાની ઓછીમાં ઓછી વય આઠ વર્ષની બતાવાય.

નવ વર્ષની ઉંમરે કોઈક વિરલને કેવલજ્ઞાન થાય. તો પણ કેવલ-જ્ઞાન-લાભની ઓછીમાં ઓછી વય બતાવવી હોય તો નવ વર્ષની નોંધાવી જોઈએ. તે પ્રમાણે દીક્ષાપરિણુતિની ઓછીમાં ઓછી વય આઠ વર્ષની બતાવાય. પણ તેટલી ઉંમરે દીક્ષાપરિણુતિધારક કેટલા? કોઈ વિરલ.

શુકલલેશ્યાની મનુષ્યગતિસંગત સ્થિતિ વધારેમાં વધારે નવવર્ષ-જન પૂર્વકોટી બતાવી છે. પણ એ કોઈક વિરલનેજ હોય. તેમ ઓછીમાં ઓછી આઠ વર્ષની વયે સર્વવિરતિલાભ બતાવાય, પણ તેટલી વયે તે લાભ કોઈક વિરલનેજ સાંપડે.

કોઈ પણ વસ્તુનો વિરલમાં વિરલ દાખલો પણ તેની સ્થિતિનો પરામર્શ કરતાં ખ્યાલમાં રાખવો જોઈએ છે અને તેની નોંધમાં તેનો સમાવેશ છૂટી ન જાય એ પર ધ્યાન રખાય છે—તેમાં તેને સમાવેશ આપવો પડે છે. આ વસ્તુસ્થિતિ શાસ્ત્રશૈલીના અભ્યાસીને સમજાવવી પડે તેમ નથી.

જેમ નવ વર્ષની ઉંમરે કેવલજ્ઞાનલાભ લખાયો છે, તેમ આઠ વર્ષની ઉંમરે સર્વવિરતિલાભ લખાયો છે. એટલી ઉંમરે કેવલજ્ઞાનલાભ વિરલ, તેમ એટલી ઉંમરે સર્વવિરતિલાભ પણ વિરલજ.

પરમાત્મા કેવલજ્ઞાની સર્વવિરતિપરિણામ ઓછીમાં ઓછા આઠ વર્ષની ઉંમરે જુએ છે. કેમકે ઓછીમાં ઓછી નવ વર્ષની ઉંમરમાં કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થવાનું તેઓ ફરમાવે છે. કેવલજ્ઞાન સર્વવિરતિ વગર પ્રકટ થાયજ નહિ. એટલે કેવલજ્ઞાનલાભની ઓછીમાં ઓછી ઉંમર નવ વર્ષની હોવાથી અને કેવલજ્ઞાન સર્વવિરતિમય આત્મજીવન થયા વગર અશક્ય હોવાથી સર્વવિરતિપરિણામ ફરસવાની ઓછીમાં ઓછી ઉંમર આઠ વર્ષની નોંધાવી તદ્દન યોગ્ય છે. વસ્તુતઃ શાસ્ત્રમાં જે દીક્ષા બાબત ઓછીમાં ઓછી આઠ વર્ષની નોંધ છે તે દીક્ષા-વેષના ધારણુ સાથે ખાસ સમ્બન્ધ નથી ધરાવતી, કિન્તુ તત્ત્વદષ્ટિએ સર્વવિરતિપરિણામના લાભ સાથે સમ્બન્ધ

ધરાવે છે. જીવને ઓછીમાં ઓછી કેટલી ઉમ્મરે સર્વવિરતિ-પરિણામ લાભે? એવો પ્રશ્ન જ્ઞાની મહારાજને પૂછતાં તે અનન્તજ્ઞાની પ્રભુ ત્રણે કાળના તમામ ભાવોને નિરખતાં અનન્ત કાળે કોઈ વિરલ આત્માને આઠ વર્ષની ઉમ્મરે ગમે તે વેષમાં પણ સર્વવિરતિ-પરિણામ આવવાનું જીએ, તો સર્વવિરતિપરિણામ પામવાની ઓછીમાં ઓછી ઉમ્મર આઠ વર્ષની બતાવે એ બિલ્કુલ સ્વાભાવિક છે. એટલે દીક્ષાસમ્બન્ધી આઠ વર્ષની નોંધ પાછળ જે મૌલિક રહસ્ય રહ્યું છે તે આ રીતે આપણે બરાબર ધ્યાન પર લઈએ તો બાલદીક્ષા બાબત નિસ્સાર કલહ-કોલાહલ એકદમ ઠંડો પડી બધ એમ માઈ માનવું છે.

‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ ની અન્દર (મુદ્રિત પુસ્તકના ઉત્તર ભાગમાં ૨૨૯ મે પાને) બાલદીક્ષાના દોષો બતાવતાં એક વાત એ લખી છે કે, “બાલકને દીક્ષા આપતાં, આ શ્રમણો કેવા નિદ્ય છે કે બાળકોને પણ બતાત્કારે દીક્ષાના કેદખાનામાં નાંખી એમના સ્વાતન્ત્ર્યનું ઉચ્છેદન કરે છે આમ જનનિન્દા થાય.” આ વ્યવહાર વાત પર ખાસ ધ્યાન આપવા જેવું છે. આ કારણ સાત વર્ષની ઉમ્મરમાં લાગુ પડે તો દશ વર્ષની ઉમ્મરમાં લાગુ ન પડે? પડે તો (આવાં કારણ) જેટલી ઉમ્મર સુધી લાગુ પડે તેટલી ઉમ્મરના બાળકને દીક્ષા આપવી વ્યાજબી ગણાયે? વિચારવાની વાત છે.

“કાયદા” પરથી બાળકની ‘સમજશક્તિ’ માટે અનુમાન ઘડી બાલદીક્ષાના સમર્થનમાં ખેંચાઈ જવું યોગ્ય નથી. જીવને વિષયવાસના અનાદિકાળની છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી આદિના પાક પ્રાણીને લગાવવા પડતા નથી. એ તો એનું અનાદિકાળનું ભણતર છે. શિક્ષણ માટે અનેક શિક્ષણાલયો અને વિદ્યાલયો સ્થળે સ્થળે ઉઘડે છે, પણ હિંસા, જૂઠું કે ચોરી આદિ શિખવવાની નિશાળો ઉઘાડવી પડતી નથી. કેમકે તેનો અભ્યાસ જીવને અનાદિકાળનો છે. જીવને મોહવાસના અનાદિની હોઈ, મૂઠું આચરણ તેનું અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવે છે. એટલે એ બતની સમજ તો બાળકોમાં પણ હોય. એમાં કંઈ નવાઈ નથી. પણ એટલા ઉપરથી તે કંઈ સર્વવિરતિ દીક્ષાને લાયક થઈ જતો નથી. એ મહાન દીક્ષાને લાયક થવામાં તો આત્મ-જીવનના સિદ્ધાન્તોની સમજશક્તિ હોવી જોઈએ. આત્મજીવનનો આદર્શ પ્રકાશે, ત્યારે તેના પર દીક્ષાનો મહેલ ખડો કરી શકાય. એવી બોધશક્તિ બાળકમાં હોય? વચઃકૃત પ્રભાવ બાળક પર અનિવાર્ય છે એ ન ભૂલવું જોઈએ. ‘મનકે’ જેવો બાળક તો કોકજ હોય. પછી બાલદીક્ષાની પુષ્ટિ કેમ યોગ્ય ગણાય?

આજે વર્તમાન સમયમાં જગત્સરનું વાતાવરણ કેવું જોઈએ છીએ? દુનિયાનો તમામ પ્રબલવર્ગ સગીર બાળકને સંન્યાસી બનાવવા તરફ ઘેર

તિરસ્કાર બતાવે છે. જે બાબતને માટે શાસનની મહાનિન્દા થાય તે બાબતને જતી કરવામાં શાસનની અસક્તિ નથી થતી, પણ તેમાં તેની ખરી ભક્તિ સમાયતી છે એ આપણે સમજી લેવું જોઈએ. પ્રહ્લ્યાચર્યાશ્રમની પવિત્ર સંસ્થાઓ ખોલી તેમાં યા પવિત્ર ગુરુકુલવાસમાં બાળકોને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવામાં આવે અને તેમના જીવન પર પવિત્ર સંસ્કાર રેડવામાં આવે તો, સોળેક વર્ષની ઉંમર સહેજે પસાર થઈ જતાં એવા વિદ્યારમ્ય, સંસ્કારરમ્ય મુમુક્ષુઓ જે દીક્ષા ગ્રહણ કરશે તો તેઓ ભવિષ્યમાં શાસનના સાચા તેજસ્વી હીરા નિકળશે. અને એવા ઉજ્જવળ મુનિરત્નોથી શાસન એક ઐરજ શોભી ઉડશે. આ વ્યવહાર માર્ગ સમજવામાં આવે તો બાલદીક્ષાના ઝંઝા મટી જશે, શાસનનિન્દા નહિ થાય અને સાચા સાધુઓ પ્રગટવાથી ધર્મનો ઉદ્દ્યોત થશે. સમયનો પ્રવાહ ઓળખીને, ‘લાભાકંઘી વાણિઓ’ ના ન્યાય મુજબ, શાસનની હીલના કે લોકાપવાદ ન પથરાય અને ધર્મનો મહિમા વધે એવી કુશળ યોજના કાં અખત્યાર ન કરવી ?

ધર્મની સાચી પ્રસાવના ધર્મનો મહિમા વધે એવું કામ કરવામાં છે. અને તેને માટે સમયને ઓળખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. અહીં પ્રસંગોપાત્ત હું જણાવવા રમ લઈશ કે, પ્રસાવનાની દિશા સમજવામાં જૈન નેતાઓ અને મહોટાઓ પણ અધિકાંશ બહુ પછાત છે. તો પછી સાધારણ જનતાની વાત ક્યાં કરવી ? એનુંજ એ પરિણામ છે કે, જૈન ધર્મ અને સમાજની ઉન્નતિ થવાને બદલે અવનતિ થઈ રહી છે. હરિભદ્રાચાર્યના અષ્ટકની (૨૭ મા અષ્ટકના પાંચમા શ્લોકની) વૃત્તિમાં શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજી નિમ્ન ત્રિખિત લૌકિક ઉદ્ગારનો આદર કરતાં સ્પષ્ટ જણાવે છે કે—

“ઉત્પન્નતે હિ સાવસ્થા દેશકાલામયાન્ પ્રતિ ।

યસ્યામકાર્યં કાર્યં સ્યાત્ કર્મ કાર્યં ચ વર્જયેત્” ॥

અર્થાત—‘દેશ, કાળ આદિને લઈ એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે કે બ્યારે, નહિ કરવા યોગ્ય હોય તે કરવા યોગ્ય અને છે અને કરવા યોગ્ય હોય તેનો પરિત્યાગ કરવો પડે છે.’

આ શું બતાવે છે ? ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે કે, સમયે સમયે દિશા બદલાતી હોઈ, જે સમયમાં ઉન્નતિની જે અનુકૂલ દિશા હોય તે સમયમાં તે દિશાએ મુખ્ય પ્રવૃત્તિ થવી જોઈએ. એમાંજ ડહાપણ છે. અને તો જ શાસનની સાચી ઉન્નતિ થાય. શાસનની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થવામાં જગત્ભરના કલ્યાણનો માર્ગ સરળ થાય એ આપણે ક્યારે સમજીશું !

પરિશિષ્ટ

સાધુસંસ્થા જે પોતાના સાધુજીવનના આદર્શને નહિ સંભાળે, પોતાની જવાબદારીને નહિ સમજે અને પોતાનું તેજ ગુમાવતી જશે, તો, બંતે દહાડે, આજે દીક્ષા માટે વડોદરા સ્ટેટનો જે સુસજ્જો બહાર આવ્યો છે તે પાસ થાય કે ન થાય, પણ તેથીય ઉત્તરોત્તર વધારે અંકુશ દીક્ષા પર મૂકવાના માઠા વખત આવશે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ. ખાલી ખળભળાટ કરી મૂકવામાં કે અન્દર-અન્દર વૈરવિરોધ પોષવામાં જે કોઈ દીક્ષાની સલામતી સમજતું હોય તો તે ઘોર અન્ધકારમાં છે. આજ લગી કેમ આવો પ્રસંગ ન આવ્યો, અને હવે રાજસત્તાઓના કાન દીક્ષા તરફ ઉંચા થવા માંડ્યા એ કદી વિચાર્યું? ખરેખર આપણા ઉન્માદનું એ પરિણામ છે. આપણે આપણી ભૂલ જોવી જોઈએ કે આ સ્થિતિ ઉભી ક્યાંથી થઈ? આજે વર્ષોથી વખતો વખત દીક્ષાના ભવાડા કેવા ભજવાઈ રહ્યા છે અને નિમર્ચાદ વર્તન ચલાવી દીક્ષા પાછળ કેટલી બેલછા વધારી મૂકી છે એ તરફ કેમ નથી જોવાતું? સાધુસંસ્થાની કલુષિત મનોદશાનું એ દુર્બરિણામ છે કે, આજે દીક્ષાની કમખખત સ્થિતિ થઈ રહી છે. સમાજમાં જે આજે ઝઘડાની દહાય સળગી રહી છે તેનું મૂળ કારણ તેમના મત્ત-પ્રમત્ત-ઉન્મત્ત આચરણમાં સમાયું છે. નિઃસન્દેહ, દીક્ષા-પ્રવ્રનનું યોગ્ય સમાધાન સાધુજીવનની કલુષિત સ્થિતિ ધોવાયા વગર અશક્ય છે એ ડિડિમનાદથી સંભળાવી દેવું ઘટે.

સંન્યાસ-દીક્ષા ।

સમ્યગ્જ્ઞાનશુભક્રિયાવિધિમયી સત્યપ્રબોધોજ્જ્વલા
ક્રોધાહૃદ્વૃત્તિદમ્ભલોભહનનોદામપ્રયત્નાવહા ।
ચેતઃશોધકરી વિવેકિચરિતા વિશ્વાક્ષિમૈત્રીરતા
નમ્રોદારગંભીરધીરસદ્દેહના સંન્યાસ-દીક્ષા મતા ॥

અસ્મિન્નેવ સમાગતે ચ ચરિતેઽભ્યાસસ્ય કાણ્ઠાં પરા-
માત્મા બન્ધનતો વિમુચ્ય સકલાત્ પ્રાપ્નોતિ પૂર્ણાત્મતામ્ ।
एतत् कारणमस्ति, सर्वजगतामादर्शमेतं परं
वन्दन्ते धनिनो नृपाः सुमनसश्चाखण्डला भक्तितः ॥

શુભજ્ઞાનક્રિયામય, સત્યના પ્રકાશનથી ઉજ્જ્વળ, ક્રોધ-માન-માયા-લોભના હનનમાં પ્રયત્ન પ્રયત્ન ધરાવતી, ચિત્તનું સંશોધન કરતી, વિવેકી આચરણવાળી, જગત્ સાથેના મૈત્રીભાવમાં રતિ ભોગવનારી અને નમ્ર-ઉદાર-ગંભીર-ધીર-સહિષ્ણુસ્વરૂપ એવી સંન્યાસ-દીક્ષા ખતાવવામાં આવી છે.

આ જીવન અભ્યાસની પરાકાષ્ઠા પર પહોંચતાં આત્મા સર્વ કમખ-ધેથી મુક્ત થઈ પૂર્ણસ્થિતિને પ્રાપ્ત થાય છે. આ જ કારણ છે કે, સર્વ જગત્ના આ પરમ આદર્શ-ને ધનવાનો, રાજ્યો અને વિશુધો, દેવતાઓ તથા ઈન્દ્રો ભક્તિભાવથી વન્દન કરે છે.

—ન્યાયવિજયઃ ।

“દીક્ષા-મીમાંસા”

પર કતિપચ

અભિ પ્રાયો

[ન્યાયવિશારદ--ન્યાયતીર્થ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજના “દીક્ષા-મીમાંસા” નિબંધે દીક્ષાના પ્રશ્ન પર અજવાળુ નાખી દીક્ષા-તત્ત્વની સાચી ઝાળખ આપી જનતાના હૃદય પર બહુ સારી અસર ઉપજાવી છે એમ જોઈ શકાય છે. એ નિબંધ પર આવેલ પ્રતિષ્ઠિત અભિપ્રાયોમાંથી કતિપચ અહીં રજુ કરવામાં આવે છે.]

“દીક્ષા-મીમાંસા” નિબંધ એ તથા મહારાજ સાહેબે (કપૂરવિજયજી મહારાજે) વાંચેલ છે. લેખ બહુજ સારી પદ્ધતિથી ને યોગ્ય લખાયેલ છે. યોગ્ય દલીલોથી યુક્ત છે. આને પણ ફરી હું તે લેખ જોઈ ગયો છું. સારઆહી જનોને ખાસ ઉપયોગી છે.

—શેઠ કુંવરજી આણુદજી, ભાવનગર.

આપના તરફથી દીક્ષાસમ્બંધી નિબંધની છુક મળી છે. તે લેખ બહુજ સુંદર, યુક્તિપૂર્વક તથા શાસ્ત્રસમ્મત રીતે દેશ-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ધ્યાનમાં રાખીને લખાયેલો છે. તેમાંના વિચારોને હું સમ્પૂર્ણ રીતે મળતો છું.

—શાન્તમૂર્તિ શ્રીજયન્તવિજયજી મહારાજ

(“આખું” પુસ્તકના મહાન્ લેખક)

ન્યાયતીર્થ' મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજીએ દીક્ષા-પદ્ધતિ પર જૈન દૃષ્ટિએ પ્રકાશ પાડતો એક ચર્યાત્મક નિબંધ પોતાની કસાયેલી કલમથી લખી સ્વબુદ્ધિમતાની સર્વોત્કૃષ્ટ શક્તિનો ઉપયોગ કરી જૈન સમાજને ઋણી બનાવ્યો છે. અને સદરહુ નિબંધ વડોદરાના શ્રીજૈનયુવકસંઘે છપાવી બહાર પાડેલ છે. આ નિબંધ મેં મનનપૂર્વક સાધનત વાંચ્યો છે અને વિચાર્યો છે. લેખકે વ્યાપક દૃષ્ટિએ સંન્યસ્ત કોણ હોઈ શકે તેમજ સંન્યાસ-દીક્ષા લેવામાં કેટલું જોખમ સમાયેલું છે અને એ સંન્યાસ-દીક્ષા આપનારમાં પણ પૂર્વાપર વિચારશક્તિભરેલું કેટલું ડહાપણ જોઈએ વિગેરે વિષયો બહુજ ઉત્તમ રીતે દાખલા-દલીલો સાથે ચર્ચેલ છે.

બાલ-દીક્ષા અને કુટુંબની આજ્ઞા વિનાની દીક્ષા એ શાસ્ત્રોક્ત દીક્ષા નથી એમ શાસ્ત્રાધારે યુક્તિપુરસ્સર ઘણીજ સરસ રીતે સ્પષ્ટીકરણ કરી બતાવી આપેલ છે કે તેની સામી બાબુની દલીલો પોકળ, સ્વાર્થભયી, યુક્તિ-વિહીન છે. સમજી વગર નિબંધપાતપણે વાંચશે તો તેને નિબંધની સત્યતા વિષે શંકા નહીંજ રહે. બાકી તો યાદશી દૃષ્ટિ; તાદશી સૃષ્ટિ !

—વિદ્વદ્વર્ય, પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રીચારિત્રવિજયજી મહારાજ
સોનગઢ (કાઠીયાવાડ)

હમણાં કલકત્તા થઈને આપશ્રીનો 'દીક્ષા-મીમાંસા' નિબંધ મને અહીં મળ્યો. નિબંધ સમયોપયોગી તેમજ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે અકાટ્ય દલીલોથી ભરપૂર છે કોઈ પણ તટસ્થ પાઠકને તે સચોટ અસર કરનાર છે એમાં સન્દેહ નથી.

—યા. વ્યા. તીર્થ પંડિતવર્ય શ્રીહરગોવિન્દ ત્રિકમદાસ શેઠ

મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજીએ તાજેતરમાંજ બહાર પાડેલ ચોપાનીયામાં બાલ-દીક્ષા વિરૂદ્ધના જૈન સિદ્ધાન્તો સળગપણે ચર્ચ્યા છે. બાલ-દીક્ષાના હિમાયતીઓને આનો જવાબ આપવા નિમન્ત્રણ આપું છું.

—શ્રીમાન વેલચંદ ઉ. મહેતા, હાઈકોર્ટ પ્લોટર, અમદાવાદ

આપનો 'દીક્ષા-નિબંધ' મળ્યો. તેજ સમયે બે વખત વાંચવામાં આવ્યો. ખુબ અસરકારક છે.

દીક્ષાનો મહિમા ઉચ્ચ હોવા છતાં આજે કેટલાંક કારણોને લીધે દીક્ષા કેટલી અધઃકક્ષામાં આવી ગઈ છે કે તેને સંભાલવા કહો કે નિભાવવા કહો, રાજ્યને દીક્ષાનો કાનૂન પસાર કરવાની જરૂર જણાઈ! કેટલી શરમ! કેટલી નામોશી!

—શ્રી. ચન્દનમલ્લ નાગોરી, છોટી સાદડી (મેવાડ)

અત્યારે જ્યારે નસાડી ભગાડી દેવાતી દીક્ષાઓથી કલેશ, કુસંપ, વૈર, કોટે ચડતા ઝગડા, સાધુઓ પર થતા દાવાઓ અને તેથી જૈન સમાજની ખીલ પ્રજામાં થતી હાંસીથી પણ જૈન સમાજે વિચાર કરવાની જરૂરી જરૂર છે. હવે મુદ્દો એ છે કે જ્યારે હિંદુસ્તાનના બુદ્ધા બુદ્ધ શહેરોના સંઘો વર્તમાન સમયનો વિચાર કરી આ પદ્ધતિમાં દેશ, કાળ, ભાવ વિચારી ફેરફાર કરે, તે માટે ધારાધોરણ કે અટકાવવા જેવું હોય ત્યાં તેનો માર્ગ કરે તો કરી શકે તેવું છે. છતાં જ્યારે શ્રીસંઘો તે માટે વિચાર નહિ કરતાં દીક્ષા જેવા મહાન આદર્શની જે ફજેતી થઈ રહી છે તેને માટે જૈનવર્ગના નેતાઓ જ્યારે મૌન બેઠા છે અને વ્યવસ્થિત બંધારણ ઘડી સગીરના સાચા વાલી બનવાનો ઉત્સાહ દેખાડતા નથી ત્યારે જ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારને દીક્ષા માટે આવો મુસદ્દો ઘડવાની જરૂર પડી છે તે માટે ન્યાયવિશારદ શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજે પોતાના નિબંધમાં જણાવેલ વિચારો મનનીય અને યોગ્ય લાગેલ છે.

દીક્ષાપદ્ધતિ પર શ્રીમાન ન્યાયવિજયજી મહારાજનો આ નિબંધ શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રાધાર સાથે વિદ્વત્તાપૂર્ણ લખાયેલો છે જે ઘણુંજ વિચારણીય છે. અને અત્યારે આ પ્રકરણને અંગે જૈન સમાજને શુ કરવાની જરૂર છે તે સચોટ મુદ્દા અને દલીલ પૂર્વક આ નિબંધમાં જણાવેલ છે.

—આત્માનન્દપ્રકાશ, ભાવનગર.

ભાગવતી દીક્ષા આજે પોતાનું સૌમ્ય સ્વરૂપ છોડી રુદ્રસ્વરૂપા દેખાય છે. તે આજે નામીચી બની ગઇ છે. દીક્ષા શબ્દ કાને પડતાંજ નાસભાગ, ચોરીછુપી, ક્યવિક્ય, બળાત્કાર આદિ અનેક કરુણ, ઘૃણાજનક દર્શ્યો નજર-સમીપ ખડાં થઇ જાય છે. આનું કારણ શું ? કારણ એક જ. બાળદીક્ષા-અયોગ્યદીક્ષાને શાસ્ત્રવિહિત ઠરાવવા અને તેને રાજમાર્ગ લેખાવવા આજે આકાશપાતાળ એક થઇ રહ્યાં છે અને દીક્ષામાં આશ્રય કરાતી અનેક અધમ રીતિઓને શાસ્ત્રભાષિત ઠરાવવાના પ્રયત્નો થઇ રહ્યા છે. દીક્ષા-પદ્ધતિમાં આજે શેતાનીયત દાખલ થઇ છે અને દીક્ષાપ્રદાતાઓના હૃદયમાં શેતાને ઘર ક્યું છે. તેઓ આજે દીક્ષાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કે સમાજનું કલ્યાણ નિહાળી શકતા નથી. આવા દીવાંધો માટે ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમદ્ ન્યાયવિજયજી મહારાજની 'દીક્ષા-મીમાંસા' જડખાતોડ જવાળજૂપે છે અને તેમની દૃષ્ટિ ખોલવામાં 'ઓપરેશન'ની ગરજ સારે તેમ છે. સૌમ્ય, સચોટ, વ્યવસ્થિત, તકબદ્ધ ભાષામાં દીક્ષાનું રહસ્ય સમજાવતો એ એક અપૂર્વ નિબંધ છે. વિરોધીઓ તરફથી શાસ્ત્રનાં ઓઠાં આગળ ધરી તેને ઉતારી પાડવાના પ્રયત્નો નિઃશંક થશે. પણ તેથી ડરવાની કાંઈ જરૂર નથી. મહાન આંગ્લકવિ શેક્સ્પીયર કહે છે કે 'શાસ્ત્રાધારો તો શેતાન પણ આપી શકે છે' (*A devil can cite scriptures*).

દીક્ષા ઉપર મધ્યસ્થભાવે વિચાર કરનારાઓ માટે આ પ્રકાશન ખબ મનનયોગ્ય અને આવકારદાયક થઇ પડશે એમ માફ મન્તવ્ય છે. સમાજ તેમાંથી કંઈક પ્રેરણા અને પ્રકાશ મેળવશે તો મુનિશ્રીનો પ્રયાસ સફળ નિવડ્યો ગણાશે.

—નાગકુમાર મકાતી બી. એ. એલએલ. બી. પાદરા.

ન્યાયવિશારદ મુનિ શ્રીન્યાયવિજયજી,

આપે લખેલ "દીક્ષા-પદ્ધતિ પર સામયિક પ્રકાશન" નિબંધ મારા મિત્ર રા. ભગુભાઈ માર્કેટ મને મળ્યો, જે માટે આભારી છું.

આ વિષય પર આપના આગલા લેખો પણ અન્યત્ર વાંચ્યા હતા અને તેમાં રહેલ સચોટપણું અને તત્ત્વાર્થ મને ખૂબજ ગમ્યાં હતાં. હું

જૈનેતર હોઇ દીક્ષા-વિષય પર વધુ તો શું લખી શકું યા અભિપ્રાય આપી શકું, તેમાં પણ આપના જેવા સમર્થ વક્તા અને લેખકના નિબંધમાં શું ખૂબી-ખામી ખતાવી શકું, પણ સ્હેજ વાંચેલ, વિચારેલ વ્યક્તિ તરીકે એટલું તો જરૂર કહી શકું કે આ ઝગડો ઉપાડનારા “ધર્મની દૂકાનદારી” માંડી બેઠેલા બાનભૂટ્યાજ હોઇ શકે.

અમુક જાતના વસ્ત્ર-ધારણ યા વ્યવહારના પ્રદર્શનથી કાંઇ સાધુ થવાતું નથી. કારણ બાહ્યાચાર તો દમ્ભાર્થમપિ સેવ્યતે. અને સંન્યાસ-ધર્મ તો “અસિધારાત્રત” જેવો છે.

The Grass they bed, the sky they roof & food whatever chance may bring well cooked or ill, judge not; what food can taint that noble "Self," know thou art that san qusins bold say.

Om tat sat

(Vivekanand)

શું એક અદ્વૈતવચસ્કે બાળક આ માત્રા પચાવી, જીરવી શકે ? પણ કયા ધર્મમાં આવી દૂકાનો નથી મંડાઇ ? અને કયા ધર્મને નામે અને એાં નીચે અધર્મ નથી આચરાયો ? અમારા માથે ઠોકાયલા પુષ્ટિમાર્ગમાં તો તેના આચાર્યોએ (?) તસ્માદ્ આદૌ સ્વોપભોગાત્ પૂર્વમેવ સર્વવસ્તુસમર્પણં કર્તવ્યમ્. અને વળી વિવાહાનન્તરં માર્યાપુત્ર્યાઘપિ સમર્પ્ય પશ્ચાત્ તાનિ તાનિ ઉપભોગ્યાનિ આમ પણ લખી માર્યું અને તેવાં આચરણો પણ થયાં અને હજી થાય પણ છે ! કેવું અધર્મ ? અને તે ધર્મનાં એાં નીચે ! આ બધું ધર્મ !!

આમ સર્વત્ર પ્રવર્તી રહેલ છે, ત્યાં આપના જેવા તત્ત્વવેત્તાઓની પ્રવૃત્તિ આશાનાં કિરણરૂપ છે. આપની પ્રવૃત્તિની સફલતા આહતો

ધનજી લક્ષ્મીદાસનાં પ્રણામ.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય મુનિ ન્યાયવિજયજી મહારાજ,

ગઈ કાલે આપ પૂજ્યશ્રીએ આપના કિંમતી સમયના ભોગે ઉંચી કોટીના સંસ્કારવાળી શુદ્ધ વિચારોની પ્રસાદી આપી મને ખચિત રૂણી બનાવ્યો છે. મારા મનની કેટલીક શંકાઓ અધિકાંશે વાયુવેગે ઉડી ગઈ છે. અને તેને પરિણામે હૃદયમાં આનંદપ્રાપ્તિ થઈ છે.

એટલા માટે, અને પ્રેમભાવનાથી આપે મારો સત્કાર કરી જે અમૂલ્ય પુસ્તકોની જે લેટ આપી છે, તે માટે હું આ પત્રદ્વારા આભારની લાગણી પ્રદર્શિત કરવાને રજા લઉં છું.

વિશેષમાં મારે જણાવવું જોઈએ કે, આપશ્રીના હસ્તે લખાયેલ “દીક્ષા-પદ્ધતિ પર સામયિક પ્રકાશન” નામનો લેખ મેં ખૂબ લક્ષ્યથી વાંચી લીધો છે એ વાંચતાં પણ મને જે પ્રકાશ મલ્યો છે, તે માટે પણ મારાથી આપ-શ્રીનો આભાર માનતાં રહી શકાતું નથી.

“જૈનદર્શન” તો હું અને મારાં પત્ની સાથે ઊંચી વાંચવાનો ઇરાદો રાખીએ છીએ.

મારા જેવા એક પરધર્મના ત્રાહિત માણસને જે મમતાથી આપશ્રીએ આધ્યાત્મિક પ્રસાદી ગઈ કાલે ચખાડી છે, તે પુરવાર કરે છે કે, આપ જેવા ખરેખરા સાધુસંતો અને પરમપૂજ્ય ગાંધી જેવા મહાત્માઓ જ ભારતવર્ષને અને જગત આખાને ઉજ્જવલ પાંથે લઈ જાય છે, ટેકવી નાખે છે, અને અનંતકાલ સુધી ટેકવી રાખશે. તેમાં શક નહિ.

ઈશ્વર આપ જેવા સંત પુરૂષોને ઉત્તરોત્તર વિશેષ ઉજ્જવલ કરે અને દીર્ઘાયુષ ણમે. એવી મારી પ્રાર્થના છે.

હું ઇચ્છું છું કે, ઈશ્વરકૃપાથી, મને ફરી એકવાર-ના અનેકવાર આપ જેવા સંતોને મળવાના પ્રસંગ મળે, કે જેથી આ ભાનભૂલી હાલતમાંથી સુક્તિમાર્ગને પાંથે ચાલવાને નહિ તો આ જીવન તેવા પવિત્ર પાંથની કાંઈક આંખી કરવાને પણ ભાગ્યશાલી બની શકે.

આપે દાખવેલા સ્નેહ માટે ફરી એકવાર આભાર માનતો, હું છું,

આપનો રૂણી બનેલ સ્નેહાધીન સેવક

એહરામ ન. ખંખાતા

ના પ્રણામ વાંચશે.

સ્વરાજ્યને પંથે

વીલેપારલામાં વી. પા. મહાસભાસમિતિ તરફથી ખોલાવવામાં
આવેલી મિટિંગમાં તા. ૨૭-૧૨-૩૧ ના રોજ ન્યાયવિશારદ-
ન્યાયતીર્થ શ્રીમાન્ ન્યાયવિજયજી મહારાજે આપેલું

જાહેર ભાષણ

આત્મકલ્યાણનો મૂલાધાર આત્મશ્રદ્ધા અને આત્મશુદ્ધિ છે. અહિંસા, સત્ય, સંયમ, ત્યાગ અને સેવા એ જીવનના મહાન્ સિદ્ધાન્તો છે. એ મનુષ્યજીવનનો આદર્શ છે. આપણે પોતાના જીવનમાં ખાનપાન અને વસ્ત્ર આદિમાં જેમ ઓછું પાપ લાગે અને મોહ ઉત્પન્ન ન થાય એવો વ્યવહાર રાખવો જોઈએ. ખાનપાનના સમ્બન્ધમાં શરાબ વગેરે નિષિદ્ધ છે. શરાબ ખુરીમાં ખુરી અને બ્રહ્મમાં બ્રહ્મ ચીજ છે; વ્યક્તિ, સમાજ અને દેશને પાયમાલ કરનારી છે. એ જ કારણ છે કે વર્તમાન રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં દારૂનિષેધનું પ્રચારકાર્ય પણ એક અંગ બની ગયું છે. દુનિયાના તમામ ધર્મગ્રંથોમાં શરાબનો નિષેધ છે. એને ખસેડવામાં કોઈ પણ પોતાનો યોગ આપી શકે છે. એ પાપને દૂર કરવામાં જેટલો પ્રયત્ન સેવાય તેટલો લાભ છે.

હુંવે વસ્ત્રની ખાખત. વસ્ત્ર ત્રણ રીતે પેદા થાય છે: પરદેશી કારખાનામાંથી, દેશી કારખાનામાંથી અને હાથ-ઉપોગથી. પરદેશી કે દેશી મિલોમાં હિંસા ઘણી થાય છે. તેમાં જાનવરોની ચરબીનો ખૂબ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. લાખો મણ ચરબીના વપરાશથી એ વસ્ત્રો બને છે. એટલે અહિંસાની દૃષ્ટિએ એવાં વસ્ત્રો વાપરવાં યોગ્ય ન ગણાય. પરદેશી કારખાનામાં કામ

કરનારા મજૂરો મહોટે ભાગે દારૂડીયા અને માંસાહારી હોય છે. એટલે તેમાં જતો પૈસો માંસમાં અને દારૂમાં વપરાય એ પણ મહાહિંસાનું કારણ બને છે. દેશી મિલોના મજૂરો પણ દારૂ પીનારા હોય છે. એટલે દેશી કે વિદેશી બન્ને કારખાનાઓમાં બનતાં નાપાક વસ્ત્ર અહિંસાધર્મના પૂજારીને વાપરવાં ન ઘટે. હાથકંતામણુ અને હાથવણાટથી જે વસ્ત્રો તૈયાર થાય છે તે નિર્દોષ છે. શુદ્ધ છે. તેને મુકાબલે મિલોનાં નાપાક કપડાં વાપરવામાં અનન્તગણું પાપ છે. ડુંગળી ખાવામાં જે પાપ બતાવાય છે તેના કરતાં મિલોનાં હિંસક કપડાં વાપરવામાં અનન્તગણું પાપ છે. પરદેશી કાપડની પાછળ દેશના કરોડો રૂપિયા પરદેશ ઘસડાય છે. પરદેશી ધંધાએ દેશના ધંધાનો ડાટ વાળ્યો છે. અને દેશમાં બેકારી તથા ભૂખમરાની ભીષણ આગ સળગાવી છે. શુદ્ધ સ્વદેશી, શુદ્ધ ખાદી વાપરવામાં અનેક લાભ છે. ખાદીના માર્ગે જીવન સ્વાવલમ્બી ઘડાય છે. એથી દેશનો ધંધો સજીવન થાય છે. દેશના ગરીબોને રોજ મળે છે. દેશના લાભો-કરોડો બેકારોને પેટ ભરવાનો રસ્તો સરળ થાય છે. તેમની આન્તરડી ઠરે છે. દુખિયાઓની આન્તરડી ઠારવી એ મહોટી દયા છે. ગરીબોની સેવા એ સાચી ઇશ્વરસેવા છે. યોગવામ્નિષ્ટ બોલે છે:

“ યેન કેન પ્રકારેણ યસ્ય કસ્યાપિ જન્તુનઃ ।

સન્તોષં જનયેત્ પ્રાજ્ઞસ્તદેવેશ્વર-પૂજનમ્ ” ॥

અર્થાત્--બનતી રીતે કોઈનું ભલું કરવું એ ઇશ્વર-પૂજન છે.

વૃળી, ખાદીથી જીવનમાં સાદાઈ આવે છે. ખર્ચ સુખ અને શાન્તિ સાદાઈમાં છે. સાદાઈમાં સંયમ છે. સાદાઈ એક પ્રકારનું તપ છે.

માણસ જરૂરીયાતો વધારી હાથે કરી દુઃખને નોતરે છે. જેટલો ખર્ચો વધારે તેટલી ઉપાધિ વધારે અને તેટલું પાપ વધારે. સાદાઈમાં સુખ અને શાન્તિ સમન્વય તો ઘણી ઉપાધિ ઓછી થઈ જાય. બહુ સંગ્રહશીલ બનીને, મોજ-શોખ અને વિલાસમાં પૈસો વેડફીને આપણે પાકોશીને દુઃખમાં નાખીએ છીએ. એથી બીજાઓને જીવનનિર્વાહની મુશીબતી પડે છે, એથી દેશમાં ગરીબાઈ અને ભૂખમરો વધે છે, એથી વિપમતા વધે છે, એથી પાપ વધે છે. આમ પાપની પરમ્પરા વધી પડતાં દેશ રાડ પોકારે છે. ભોગ અને વિલાસ પાપનાં મૂળ છે. મનુષ્ય-જીવનનો મહાન આદર્શ ભોગ, વિલાસથી ઉપર ઉઠવામાં છે. માણસને જોઈએ ખાવાને ધાન અને અંગ ઠાંકવાને વસ્ત્ર. એટલું તો સન્તોષી અને પરિશ્રમી સહેલાઈથી મેળવી શકે. પણ તમે પેટ નહિ, પણ પેટી અને પટારા ભરવા વળખાં મારો છો !

એની આ 'હોળી' છે. પરદેશીની મોહુ-બળમાં અંબંધને કરોડોની રાજ પર છુરી ફેરવી છે. અને એના પરિણામે દેશ દિવસે દિવસે ભિખારી થતો જાય છે. જે દેશમાં જરૂરીઆત કરતાં વધારે અનાજ અને રૂ પેદા થાય તે દેશ કેવો સમૃદ્ધ હોવો જોઈએ? ત્યારે દેશમાં આટલો ભૂખમરો કેમ? દેશમાં કરોડો માનવો એવા દુઃખી છે કે જેમને પેટ ભરી કેમ ખવાય છે એની ખબર નથી! અને અંગ ઢાંકવા પુરતાં કપડાં નથી! આ બધું કોણ 'હોયાં' કરી જાય છે? કોણ આ બધું ભરખી જાય છે? કોણ આ બધું લૂટી જાય છે? કંઈ ગમ પડે છે?

પણ દેશની સ્થિતિ સુધારવાને સખળ સાધન "બહિષ્કાર" તમારી પાસે મોજૂદ છે. સમજી રાખો કે-સ્વદેશી એ સ્વરાજની આવી છે. દરેક હિંદુસ્તાનીના અંગ પર શુદ્ધ ખાદી જોઈએ. દેશમાં ઘરે ઘરે રેટિયા ચાલવા જોઈએ. આર્થિક સ્વરાજ્યને આણવામાં રેટિયાનો પ્રયોગ જખબર ઉપયોગી છે. માણસ રોજ જે તોલા જેટલું કાંતે તો વર્ષ દહાડે અઠાર રતલ જેટલું કંતાવાથી પોતાના પહેરવાનાં કપડાં તેમાંથી પૂરાં પાડી શકે. આમ પોતાને કાયદો અને દેશને લાભ!

મિત્રો! પરદેશીઓ દેશમાં પધાર્યા છે તેઓ મુખ્યત્વે વેપારી દૃષ્ટિવાળા છે. તેમને હૈંડે દેશની પ્રજા માટે શુભ લાગણી નથી. તેમને તો વેપાર કરી દેશનું ધન લૂંટવું છે અને દેશને તારાજ કરવો છે. તેમનો સઘળો કાર્યક્રમ દેશના ધંધાનો રસકસ હોયાં કરી જવા માટે છે. આવી દાનતનું તન્ત્ર કેમ નસાવી લેવાય? પણ એનાં મૂળીયાં બહુ ઉંડાં ગયાં છે. પણ એને ઉખેડવાનું જખબર બળ દેશના વેપારીઓ બતાવી શકે છે. દેશના વેપારીઓ દેશના ભલા માટે પરદેશી માલનો બહિષ્કાર કરશે અને પરદેશીઓ સાથે પોતાનો વેપાર-સમ્બન્ધ સંકેલી લેશે કે તે જ શ્લેષુ પરદેશી રાજના પાયા હાલવા માંડશે. એટલે આ લડતમાં દેશના વેપારીઓએ ખરી બહાદૂરી બતાવવાની છે. તેઓ દેશનું હિત સમજી જઈ પોતાનો લોભ સંકેલી લેશે અને વખત ઝોળખી સમયોચિત ખમી લેશે તો દેશ પર તેમનો મહોટો ઉપકાર ઉતરશે.

આપણા પર રાજ્ય કરનાર, આપણને શુકામ કરી રાખનાર, આપણને ધર્મસૂટ કરનાર અને દેશને પાયમાલ કરનાર કોઈ શયતાન હોય તો તે પરદેશી કાપડ છે. પરદેશી કાપડનો એક એક કકડો શયતાની સામ્રાજ્યનો ઝંડો છે. એ...ઝંડો આપણે હાથે કરી આપણા શરીર પર ચઢાવ્યો અને પાયમાલી વહારી લીધી! પણ આપણે હવે ભગ્યા છીએ. હવે આપણને

બાન આબ્યું છે. હજી પણ જેઓ પરદેશી કાપડ વેચે છે, ખરીદે છે, પહેરે છે, ઘરમાં ઘાલે છે, શરીર પર નાંખે છે તેઓ પરદેશી તન્ત્રને અને દેશની પરતન્ત્રતાને પોષનારા સીપાહીઓ છે. તેમણે યાદ રાખવું જોઈએ કે--

“જનની જન્મભૂમિશ્ચ સ્વર્ગાદપિ ગરીયસી”

અર્થાત્—માતા અને માતૃભૂમિનું ગૌરવ સ્વર્ગથી પણ વધી જાય છે. જેમ માતા પૂજ્ય છે, તેમ માતૃભૂમિ પણ પૂજ્ય છે. જનની અને જન્મભૂમિ બંને માતા છે. જનનીની પણ જનનો જન્મભૂમિ છે. આજે એ માતા ‘જન્મભૂમિ’ ગુલામીની બેડીમાં જકડાયલી છે. પોતાને હિન્દી કહેનારાઓ ‘માતા’ને બન્ધનમાંથી છોડાવ્યા વગર કેમ જાપે ?

સજ્જનો ! પાપને પોષવામાં પાપ હોય તો જે તન્ત્રમાં પાપ ભરાયું છે તેને પોષવું એમાં પાપ છે. આપણો કોઈ વ્યક્તિ ઉપર દ્વેષ નથી, આપણે કોઈનું ખુરું ચાહતા નથી. આપણો વિરોધ ફક્ત અધર્મ સામે, અન્યાય સામે, અત્યાચાર સામે છે. તેને વીંખી નાંખવાનો આપણો ધર્મ થઈ પડ્યો છે. આપણા બહિષ્કારનો આદર્શ અધર્મના નાશમાં છે. ગીતા કહે છે કે—

“સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો મયાવહઃ”

અર્થાત્—સ્વધર્મ એટલે સ્વરાજમાં મરવું એ સારું છે, પણ પરધર્મ એટલે પરરાજ તે ભયંકર છે.

પણ આપણો માર્ગ અહિંસાનો છે એ ન ભૂલીએ. અહિંસાની શક્તિ અજેય છે. અહિંસા એ આત્મબળ છે અને હિંસા એ પશુબળ છે. આત્મબળ સામે પશુબળ કદી ટકી શકે જ નહિ. ખરું સ્વરાજ એ આત્મરાજ છે. આત્મરાજ્ય આત્મબળ ખિલવવામાં છે. આત્મશુદ્ધિ, સત્ય, દૃઢતા અને અહિંસાના માર્ગે આત્મરાજ મળતાં ભૌતિક રાજ્ય બાકી રહેતું જ નથી.

હિંસક યુદ્ધમાં સામાને મારવાની, સામાનું ખુરું કરવાની, સામાને ઉભેડી ફેંકી દેવાની ખુરી વૃત્તિ હોય છે, જ્યારે અહિંસક યુદ્ધમાં સામાનું ભલું કરવાની, સામાને સુધારવાની શુભ વૃત્તિ હોય છે; પોતે ખમીને, જાતે દુઃખો સહીને અને છેવટે પોતાના પ્રાણોની આહુતિ આપીને પણ સામાને અન્યાય તથા પાપમાંથી ઉગારી લેવાની પવિત્ર વૃત્તિ હોય છે. એટલે અહિંસક યુદ્ધ એ પાક યુદ્ધ છે. વળી હિંસક યુદ્ધમાં દારૂગોળો, લશ્કર અને શસ્ત્રો જોઈએ. પણ અહિંસક યુદ્ધમાં તેમાંનું કશું ન હોય. અહિંસક યુદ્ધમાં આત્મશુદ્ધિ, સત્ય, દૃઢતા, ત્યાગ અને સહિષ્ણુતા હોય છે. આમ આજે આપણા રાષ્ટ્ર-યુદ્ધનું અણતર અહિંસાના પાયા પર છે. એ ન ભૂલી જઈએ.

સુજ્ઞાનો! હિન્દ જેવો જૌરવવાત દેશ દુનિયામાં ખીજો કોઈ નથી. મનોહર ઉદ્યાનો, જંગલો, મૈદાનો અને વિહારભૂમિઓ, રમણીય પર્વતો, સુંદર ટેકરીઓ, મનોરમ સરિતાઓ અને લવ્ય વનનિકુળો વગેરે કુદરતી સૌન્દર્ય અને વૈભવભર્યા પ્રદેશો જેવા આ દેશમાં છે તેવા દુનિયાના ખીજા કોઈ દેશમાં નથી. આ દેશે સંસારતું ગુરુપદ ભોગવ્યું છે. આ દેશે જગતને સભ્યતાના પાઠો ભણાવ્યા છે. આ દેશને માટે ડિ'ડિમનાદથી કહેવાતું હતું કે—

“ एतद्देशमसूतस्य सकाशाद् अग्रजन्मनः ।

स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः ” ॥

અર્થાત્—આ દેશની સંસ્કારસમ્પન્ન પ્રજા પાસેથી દુનિયાના બધા માણસો પોત પોતાનું ચારિત્ર અને જીવનવિધિના પાઠો શિખે.

દુનિયાના ખીજા મુદકોએ અહીંથી વિદ્યા-શિક્ષા સમ્પાદન કરી પોતાના દેશની ઉન્નતિ સાધી છે. દુનિયાના સર્વશ્રેષ્ઠ ઋષિ-મહર્ષિ-મહાત્મા-જ્ઞાનીઓ આ દેશમાં થયા છે. આ દેશ યોગભૂમિ છે, તપોભૂમિ છે, કર્મભૂમિ છે. આવો લવ્ય, રમ્ય અને મહામંગલરૂપ દેશ ધરતીના ખીજા કોઈ ખંડમાં નથી. કુદરતે દરેક પ્રકારની-ખાવાની, પીવાની, પહેરવાની વગેરે તમામ મહત્ત્વની ચીજો આ દેશમાં ભરી દીધી છે. ઇંગ્લેન્ડને આ દેશમાંથી કે અમેરિકાથી ઘઉં મળે ત્યારે ખાવા રોટલો મળે; પણ આ દેશમાં ઘઉં વગેરે અનાજ એટલું બધું પેદા થાય છે કે આખો દેશ, આખું હિન્દ ખાઈ-પી ધરાવા ઉપરાંત પણ બહાર મોકલવા જેટલું રહે છે. રૂની પેદાશ પણ જબરો છે. લગભગ સાઠ લાખ જેટલી ગાંસડીઓ આ દેશમાં તૈયાર થાય છે. જેમાંથી અડધો ભાગ બહાર જાય છે. ઇંગ્લેન્ડને તો બહારથી રૂ ન મળે તો મુશીબત આવી પડે.

મિત્રો! આ દેશમાં કોનું રાજ હોય? ઇંગ્લેન્ડમાં અંગ્રેજો રાજ્ય કરે, જર્મનીમાં જર્મનો, અરબસ્તાનમાં આરબો, અમેરિકામાં અમેરિકનો, ચીનમાં ચીનોઓ રાજ કરે તો હિન્દમાં કોણુ રાજ કરે? હિન્દીઓ. જે દેશમાં જે પેદા થયા છે તેમને તે દેશમાં રાજ કરવાનો હક છે. હિન્દીઓ ઇંગ્લેન્ડમાં રાજ કરવા જાય તો અંગ્રેજો બરદાસ કરશે? અમેરિકામાં જર્મનો, જર્મનીમાં આરબો અને અરબસ્તાનમાં અંગ્રેજો રાજ કરવા જાય તો તે દેશવાળા તેમને બરદાસ કરશે? નહિંજ. તો પછી હિન્દમાં અંગ્રેજો રાજ કરે એ હિન્દીઓ કેમ બરદાસ કરી શકે? છેલ્લા મહાયુદ્ધ પછી અંગ્રેજોએ જ્યારે તુર્કીને હથાવ્યું હતું ત્યારે બહાદૂર તુર્કોએ વીર કમાલપાશાની તલવારના

બંધથી પોતાના દેશની આઝાદી મેળવી હતી અને એ સાબિત કરી આખું હૃદય કે તુર્કીમાં તુર્કોનું રાજ હોય. તે વખતે ત્યાંનો એક એક યુવાન, એક એક કોશી, એક એક ઐરત અને એક એક બાળક પોતાના દેશની આઝાદી માટે જન આપવા તૈયાર થયા હતા. કેમકે જે દેશમાં જેઓ પેદા થયા તેમને તે દેશમાં—પોતાના દેશમાં રાજ કરવાનો હક છે. હિન્દમાં પરદેશી રાજ હોઈજ કેમ શકે?

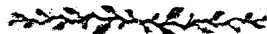
જે કરોડો હિન્દુઓના પૂર્વજોએ આ દેશમાં પાંચ હજાર વર્ષ સુધી સુન્દર રાજ્ય કર્યું છે, જે મુસલમાનોના પૂર્વજોએ બહાદૂરી બતાવી સ્પેન સુધી પોતાનો ડંકો વગાડ્યો છે, જે પારસી કોમ બુદ્ધિવાદમાં અધિયાતી અને દરેક મહત્ત્વનાં કામોમાં આગળ પડતો ભાગ લેનારી ગણાય અને જે શિક્ષણે જંગીમાં જંગી જગમાં પણ કદી પાછી પાની લરી નથી તે મહાન્ પ્રજા-સમૂહ, પાંત્રીશ કરોડ હિન્દુ થોડાક પરદેશીઓના કાબૂમાં રહે એ કેટલી શરમની વાત છે? આ વાતનો જે કોઈ વિચાર કરે તેનું દિલ દુખાયા વગર ન રહે. પણ દિલગીરી કરીને ખેસી રહેવાનો આ વખત નથી. મામલો કટોકટીનો છે. પ્રજન ગંભીર છે. દેશને માથે મહોટી આક્રમ છે. જીવન-મરણનો સવાલ છે. પ્રજા તયાર રહે! ક્યારે રણશીંગાં વાગશે એ શું કદી શકાય? પણ દરેક હિન્દી કમર કસીને—

“ સિર જાવે તો જાવે, પર આઝાદી ઘર આવે ”

એ મન્ત્રને લલકારતો મેદાનેજગમાં કૂદી પડવાને તૈયારજ રહે.

મિત્રો ! ઇંગ્લેન્ડ દુનિયામાં પહેલે નમ્બરે ગણાય છે એનું કારણ બહુ છે? કારણ એ છે કે પાંત્રીશ કરોડ “ બેટાં-બકરાં ” એના કબજામાં છે ! એ “ બેટાં-બકરાં ” મટી જઈ “ વાઘ ” બની જાય, પછી જોઈ લ્યો ઇંગ્લેન્ડની સ્થિતિ ! એનો સઘળો મદ ગળી જાય ! એના પગ ઠંડા થઈ જાય !

મિત્રો ! હવે છેલ્લે એક વાત કહી માઝું વક્તવ્ય પૂર્ણ કરીશ. તે એ છે કે ધર્મના કે જાતપાંતના ઝઘડા બધા પાણીમાં પધરાવી દેવા જોઈએ. આપણામાં ખૂબ સંગઠન-બળ જામવું જોઈએ. જેમ જેમ આપણામાં એકચ-બળ ખિલશે અને જેમ જેમ આપણામાંથી નબળાઈઓ ખખેરાશે તેમ તેમ આપણો વિકાસ વધારે થશે. સંઘબળ પુષ્ટ થતાં કોઈ કાર્ય અશક્ય રહેતું નથી. મોતનો ભય ટળી જતાં અને દેશસેવામાં મહાન્ ધર્મ સમજતાં સ્વરાજ તો દૂર નહિ જ રહે, પણ પ્રભુનો દરબાર પણ દૂર નહિ રહે.

એક સંસ્કારી પત્ર

આત્મશ્રદ્ધા, ધર્મનિષ્ઠા અને સિદ્ધાન્ત-
પૂજાનું સુંદર ઉદાહરણ

રૂઠિ-રાક્ષસી પર વીરાંગનાએ મેળવેલો વિજય

સતી-જીવનનું ઉજ્જવલ સૌન્દર્ય

નારી-જગતના અન્ધાર જીવનમાં સળગતી કાન્તિ !

[મૃત્યુ પછીની રડવા-કુટવા આદિની મૂળ રૂઠિ સામે એક શ્રાવિકાએ જે સક્રિય વિરોધ બતાવ્યો છે તે સમાજને આદર્શરૂપ નિવડે એવા આશયથી તે શ્રાવિકાનો ભાવવાહી પત્ર નીચે રજૂ કરું છું. નારી-જીવનના વ્યવહારમાં સિદ્ધાન્તનું કેવી સુંદર રીતે પોષણ થઈ શકે છે તે આમાંથી મળી રહેશે.—ન્યાયવિજય.]

.....શરદી તેમજ દુખાવો વધતાં કલાકોના કલાકો સુધી મેં સતત શોક ચાલુ રાખ્યો. પરંતુ પીડા અને તાવનું પ્રમાણ વધતાં દર્દ ગંભીર બનવા લાગ્યું. સતદિવસના ઉબગરા વધી જતાં દર્દીની વ્યવસ્થા બજાવવાની મારી શક્તિ ઘટશે એમ માની મારા પિતાશ્રી, મામા વગેરેને બોલાવ્યા.

છતાં કુદરતે મદદ ન આપી. આખરે મેં તથા મારા પિતાએ આવશ્યક વ્રત-પચ્ચક્રખાણ કરાવ્યાં, અને ચાર-પાંચ મિનિટમાં જ્ય જ્ય નંદાના શુદ્ધ ધ્વનિ સાથે સમ્પૂર્ણ સમાધિમાં પડિત મરણે તેમણે દેહ છોડ્યો. દુર્દૈવે મારા જીવનસખાને મારી પાસેથી ખુચવી લીધા.....

મારા હૃદયને આ આઘાત ન સહન થાય તેવો સજ્જડ લાગ્યો. તો પણ મેં મારા મનને કબજે રાખ્યું. અને કોઈ પણ લૌકિક મૂર્ખ રૂઢિ જેવી કે રડવું, કુટણું, છેડા લેવા, પોક મૂકવી, તેવી એક પણ મૂર્ખ ક્રિયા મેં કરી નથી. ખચપણથી જ હું તે રૂઢિને ધિક્કારનારી છું. તેમજ મારા સહધર્મચારીની મને તેજ આજ્ઞા હતી કે તારે મારી પછવાડે કોઈ પણ મૂર્ખ રૂઢિને વશ ન થતાં સંપૂર્ણ સુધારો કરી આપણાં સ્ત્રી-પુરૂષની સમાજમાં ઉત્તમ આદર્શ રચી કરવો. આ પ્રમાણે અમારા દંપતિના વિચાર હતા. તે વિચારને આપ સાહેબે આ ચોમાસામાં ઉચ્છેદશામૃતનાં વારિ સિંચી વિશેષ દૃઢ બનાવ્યાં. એટલે મેં તે મૂર્ખ રૂઢિને અમારા સમાજની ભલામણ છતાં જરા પણ મચક આપી નથી. તેમના મૃત દેહને લઈ જવા પહેલાં મેં મારા પિતાને પોક મૂકવા આગ્રહપૂર્વક મનાઈ કરી શ્રી વીરના નામના જ્યધ્વનિ વચ્ચે લઈ જવા ભલામણ કરી હતી. તેમજ મુબઈ, માંગરોળ, કલકત્તા, પંચગની, વડાર વગેરે અનેક સ્થળે તારથી ખબર આપ્યા. તેમાં પણ સ્ત્રીઓ લૌકિક રિવાજ પ્રમાણે ન વર્તે તે માટે દરેક તારમાં, સ્ત્રીઓને રડતી-કુટતી અટકાવો તે પ્રમાણે શખ્દો નાખ્યા હતા અને અમારા વિચારનો દરેક સ્થળે અમલ થયો હતો. આખી નાતના તેમજ અન્ય સ્ત્રી-પુરૂષો મોઢે થવા આવતા; પણ ખુદ મારા હાથમાં ધાર્મિક પુસ્તક હોય તો તેમને વિકથા કરવાનો અવકાશ જ શેનો રહે. મેં ખુણે પાળવાનું પણ રાખ્યું નથી. આપણા વિચાર અને નિશ્ચય ઉપર આપણે મક્કમ ન રહીએ, તો સર્વે વિચાર નકામા છે. જો કે જુને ચીલે ચાલનારાઓનું મારે સાંભળવું પડ્યું. પણ હું તેવી કોઈની દરકાર ધરાવતી નથી. પ્રભુ મને મારા આત્મામાં જ રમણ કરવાની શક્તિ આપે અને હરહંમેશ માફ ચારિત્ર ચઢતે પરિણામે શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરે એજ મને ઇચ્છા છે.

માંદગીના દિવસોમાં પહેલા નવ દિવસો પૈકી દિવસ તેમજ રાત્રિના મોટો ભાગ આપણાં નવસ્મરણમાં અમુક અમુક સ્તોત્રો ચાલુ મારી પાસે બોલાવી પોતે સાંભળતા. દશમા દિવસના પ્રભાતે પોતે ભાવદીક્ષા લઈને બેઠા. હું સવારે જ્યારે સાફસુફ વગેરે કાર્ય કરવાનું શરૂ કરવા મંડી તે વખતે મને કહ્યું કે મેં ભાવદીક્ષા લીધી છે. સદ્ગુરૂના અન્તાકરણભાષ્ય

ધર્મલાભનાં મને તો સુંદર ફળ પ્રાપ્ત થયાં છે. મને આખી જિન્દગીમાં કોઈ દિવસ કોઈ ભતની વિરતિ ઉદય આવતી નહોતી અને આજે મને સર્વ-વિરતિ ઉદય આવી. માફ ચારિત્રાવરણીય કર્મ ખપી ગયું. હું તો આમાંથી સાજો થઈ પરમારો મારા ગુરૂના ચરણમાં જવાનો છું વગેરે શબ્દો મને કહ્યા અને ખરેખર પોતે બહુ ઉત્કૃષ્ટ પરિણામે દીક્ષા લીધી હોય તેવું વર્તન કરવા લાગ્યા. જિન્દગી દરમ્યાન દાનની દિશામાં પણ પોતાના વિચાર મુજબ ઘણા પૈસા સખાવતમાં રાખ્યા અને વીઢમાં પણ આપ સાહેબના બહુવામાં છે તેવી રીતે એક લાખ રૂપીઆ સાતે ક્ષેત્રોમાં રોપવા પોતે પોતાના હસ્તે લખી ફરમાવી ગએલ છે. હું પણ માફ ચાલશે તો તેઓના ઉત્તમોત્તમ વિચારનો જેમ અને તેમ બે-ચાર મહીનામાં અમલ કરી ચેરીટીનું કાર્ય પૂર્ણ કરીશ. મારે માટે પણ તેમણે ઘણીજ સારી વ્યવસ્થા થાય તેવી ગોઠવણ કરી છે.

—શ્રાવિકા લીલાવતી દેવીદાસ.

(તા. ૧૪-૨-૩૨ ના જૈન પત્રમાં પ્રકાશિત)

જૈન શાસ્ત્રમાં અસ્પૃશ્યતાનિષેધ—

નન્દીસૂત્રની મત્તયગિરીય ટીકામાં પૃ. ૧૭૨ માં જણાવે છે કે—

“સ્પર્શાસ્પર્શવ્યવસ્થાયા લોકે કાલ્પનિકત્વાત્ ।

તથાહિ સ્પર્શવ્યવસ્થા ન પારમાર્થિકી × × ×”

અર્થાત્—‘સ્પર્શાસ્પર્શ’ની બાબત લોકમાં કાલ્પનિક છે, લોકોની કલ્પનાથી ઉભી થયેલી છે, વાસ્તવિક નથી. × × ×’

જૈન કોઈ પણ થઈ શકે—

“અન્નમ્દેસજાયા અન્નનાહારવહ્નિયસરીરા ।

જિણસાસને પવન્ના સચ્વે તે વંધવા મળિયા ” ॥

[શુભવર્ધનગણિની વર્ધમાનદેશના]

—કોઈ પણ દેશમાં પેદા થયેલા અને કોઈ પણ ભતના ખોરાકથી પોષાયલા છતાં જિનશાસનમાં આવતાં બધા બન્ધુ કહ્યા છે.

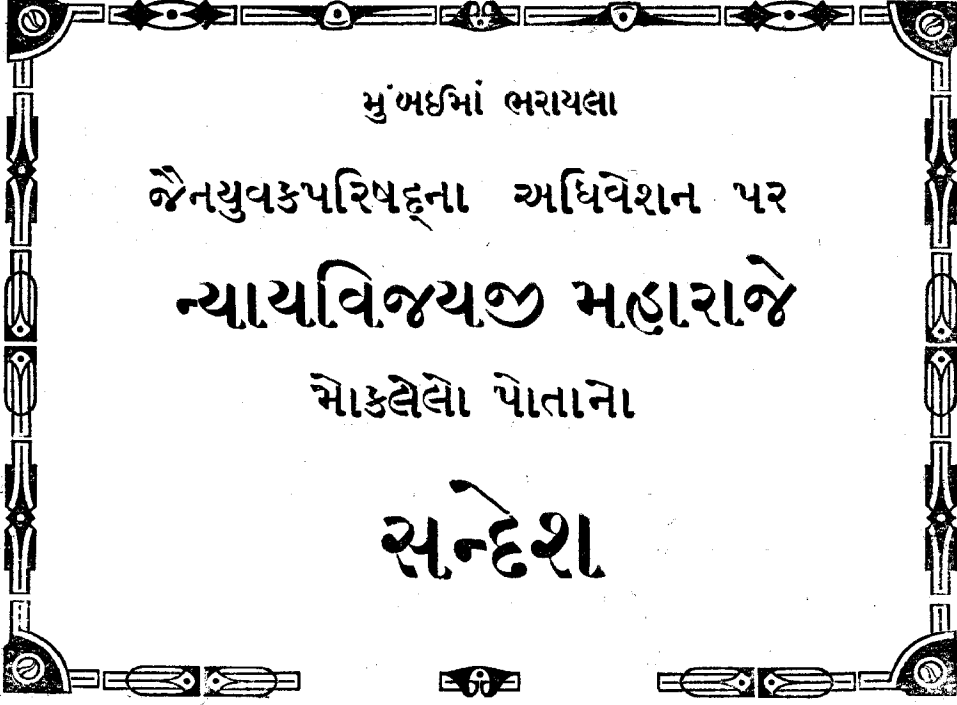
એક કુરુણ અરજ

સબળનો !

આપણે અન્દર અન્દર આજ ઘણા વખતથી લડી રહ્યા છીએ. ઘણું લડ્યા, ઘણું ઝઘડ્યા, અને એને પરિણામે આજે શાસનની નૌકા ખરાબે ચઢી ગઈ છે. વીરના ભક્તોની આ વીર-ભક્તિ ! મહાવીરના ઉપાસકોની આ શાસનસેવા ! ખરેખર અજ્ઞાનનાં પડળ આપણને ઉંધે રસ્તે દોરી રહ્યાં છે અને દિવસે દિવસે આપણે આપણી છિન્ન-ભિન્ન દશા વધારતા જઈએ છીએ. સમાજ સડી રહ્યો છે અને શાસન નિસ્તેજ થતું ચાલ્યું છે. એ તરફ આપણે ધ્યાન નથી આપવું કે ? ફિરકાઓના ઝઘડા, ગચ્છોના ઝઘડા, નાત-બતના ઝઘડા, ધર્મસ્થાનોના ઝઘડા, તીર્થોના ઝઘડા, સાધુઓના ઝઘડા, સાધ્વીઓના ઝઘડા, શ્રાવકોના ઝઘડા, સંઘના ઝઘડા એમ જૈન શાસનના ગગનાંગણમાં સર્વત્ર કલહ-કંકાસનાં, કુસંપનાં, વેર-ઝેરનાં, ઇર્ષ્યા-દ્વેષ અને અદેખાઈનાં ધનધોર વાદળ છવાઈ રહ્યાં છે. પૈસે-ટકે સમાજ ઘસાતો જાય છે. એકારીનાં ત્રાસે જૈનો ખુવાર થતા ચાલ્યા છે. બળમાં, બુદ્ધિમાં અને લાગવગમાં જૈનો પછાત પડી ગયા છે. વિદ્યા, કળા અને હુન્નર-શિક્ષણનો પ્રચાર કરવા તરફ અને શક્તિ-વિકાસનાં સાધનો યોજવા તરફ જૈન સરદારોનાં આંખમી-આમણાં છે. આમ દરેક બાબુની અધોગતિના પરિણામે આપણે શું જોઈ રહ્યા છીએ ? વર્ષ-દહાડે જૈન કોમમાંથી સાત-આઠ હબરનો ઘણુ વળતો જાય છે; જ્યારે નવા જૈનોનો ઉમેરો તો આકાશમાં ! જે સમાજ નાત-બતના અનેક ટુકડાઓમાં બહેંચાઈ ગયો હોય, બળ તથા કૌવલ ગુમાવી નબળાઈ અને કાયરતાનો લોગ થઈ પડ્યો હોય અને કુસંપની ભડભડતી આગમાં ખદખદી રહ્યો હોય તે સમાજનું ભવિષ્ય કેવું કલ્પવું ? ઉફ ! નજર ઉઘાડીને જોવાની પણ ક્યાં નવરાશ છે કે, સમાજનાં ગાડાં ક્યાં હુકાઈ રહ્યાં છે ! ઓ ! શાસનદેવ ! વિનાશના પંથે જતાં સમાજને ખચાવ !

—ન્યાયવિજય.

('પ્રભુદ જૈન' માં પ્રકાશિત)

મુંબઈમાં ભરાયલા

જૈનયુવકપરિષદના અધિવેશન પર

ન્યાયવિજયજી મહારાજે

મોકલેલો પોતાનો

સન્દેશ

મિત્રો !

જૈન કેમ થવાય ? એ આપણે પ્રથમ બાલુબું અગત્યનું છે. આને આપણી દૃષ્ટિ પર 'એકાન્ત' દુરાગ્રહનાં 'પટલ' ચઢી ગયાં છે. એનુંજ એ પરિણામ છે કે સમાજમાં ચારે બાલુ ઝઘડાની લહાય સળગી રહી છે. જે દૂષિત 'એકાન્ત વાદ' ને ચીરવા માટે ભગવાન મહાવીરે પ્રચંડ પુરુષાર્થ સેવ્યો હતો, તે એકાન્તનો 'રોગ' આને આપણને લાગુ પડ્યો છે, અને સડી રહ્યા છીએ. છતાં ખૂબી તો એ છે કે આપણે પોતાને મહાવીરના કહેવડાવીએ છીએ ? મહાવીરનો ઉપાસક કેવો હોય ? એ મહાન પ્રભુનો સંઘ કેવો હોય ? એના સંઘમાં અંદર-અંદર વૈર-વિરોધની હોળી સળગે ખરી ? આને આપણે ઉધે રસ્તે ચઢી ગયા છીએ ! આપણું વલણ આને અધોગતિ તરફ છે ! અનેકાન્ત-તત્ત્વનો આદર્શ, જે, મહાવીરના તપ:સાધનના ફલ સ્વરૂપે જૈનદર્શનની ઉંચામાં ઉંચી વિભૂતિ છે, એનો ઉપયોગ આપણે જીવનમાં ક્યારે કરતાં શિખીશું ?

જૈનદર્શન એ આત્મદર્શન છે અને અત એવ એ વિશ્વદર્શન છે. એમાં અખિલ જગત્ના સમાવેશને સ્થાન છે. પણ આને આપણી કેટલી

દુર્ગલતા છે કે આપણે એકજ ઘરના અન્દર-અન્દર લડી મરીએ છીએ. આપણા અનેકાન્તવાદ જગત્તુ' સમાધાન કરવાનો દાવો ધરાવે છે. તો આપણા ઘરના કલ્યાણનો નિકાલ આપણે કેમ તેનાથી નથી લાવી શકતા? એક તરફ આપણે જૈનભાવનાની મ્હોટી મ્હોટી ગર્જનાઓ કરીએ છીએ, પણ બીજી બાજુ આપણા કલુષિત જીવન પર જગત્ હુસે છે એ આપણે કેમ નથી જોતા? આપણે આપણી શક્તિ અન્દર-અન્દરની વલવાડમાં વેડફી રહ્યા છીએ. એ ભારે કમનસીબીની વાત છે. જ્યાં સુધી આ સ્થિતિ ચાલુ છે ત્યાં સુધી એમજ કહેવાવું જોઈએ કે આપણે 'પોતે જૈનત્વતુ' હુનન કરી રહ્યા છીએ અને જગત્ની સામે જૈનત્વની વિડમ્બના કરી રહ્યા છીએ. આપણી જ આવી પામર સ્થિતિ હોય તો "સવિ જીવ કર્" શાસનરસી" ના રાગ આપણે કયે મોઢે અલાપી શકીએ? આપણી ઝઘડાખોર સ્થિતિમાં "મિત્તી મે સવ્વભૂણસુ વેરં મજ્જં ન કેણઈ" એ જીવનના મહામન્ત્રને પણ આપણે ભૂલી ગયા છીએ. એ પવિત્ર સૂત્રમાં કોઈની પણ સાથે વૈર-વિરોધ ન રાખતાં પ્રાણીમાત્ર સાથે મૈત્રીભાવ પોષવાનો સન્દેશ છે. આ આદેશ જો આપણે આદર્શ અને તો જ સાચા જૈન થઈ શકાય અને તો જ શાસનની સેવા થઈ શકે. મહાવીર પ્રભુના મહાન્ સિદ્ધાંતોનો જગત્માં પ્રચાર કરવા માટે આ સમય બહુ સુંદર છે. આજે જગત્માં જિજ્ઞાસાગુણની લહેર ઉઠી છે. દુનિયાના મ્હોટા મ્હોટા સ્કોલરોને આજે અન્યાન્ય દર્શનોના સિદ્ધાન્તો બાણવા-સમજવાની તમન્ના જાગી છે. આવા અનુભૂત સમયમાં આપણે જો આન્તર કલહો ફગાવી દઈ પરસ્પર સંગઠન-શક્તિ જમાવીએ તો આપણે જૈનધર્મનો મ્હોટી સેવા બજાવી શકીશું.

ઇચ્છું છું કે પરિપક્વનો કાર્યક્રમ આ દિશામાં ધડાય અને તેનું અધિવેશન ક્ષતેહમંદ નિવડે! ઓં શાન્તિ:

તા: ૩૧-૧૨-૩૧
ગુરુવાર,
અન્ધેરી (મુંબઈ)

શ્રી સંઘનો સેવક
ન્યાયવિજય

‘બંડખોર’ કે વિશ્વબંધુ!

વીવેપારલા મહાસભાસમિતિ તરફથી માગસર વદિ ત્રીજને સવિવારે ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ શ્રીમાન્ ન્યાયવિજયજી મહારાજનું જાહેર વ્યાખ્યાન વીવેપારલાની રાષ્ટ્રીયશાલામાં સમ્પવામાં આપ્યું હતું. શરૂઆતમાં વી. પી.-- મહાસભાસમિતિના પ્રમુખ શ્રી ગોકુલભાઈએ મહારાજશ્રીની વિદ્વતા, વક્તૃતા, વિચારકતા અને વ્યાપક દષ્ટિનો પરિચય કરાવી વ્યાખ્યાનની ભૂમિકા રજૂ કરી હતી. એ પછી ભાઈશ્રી પરમાનન્દ કુંવરજી કાપડિયાએ મહારાજશ્રીને નિર્ણાયક વિચારક, લેખક ને વક્તા ઉપરાન્ત આજના યુગમાં સમાજમાં ક્રાન્તિકારક તરીકે “બંડખોર” જાહેર કર્યા હતા. એ પછી મહારાજશ્રીએ પોતાનું ભાષણ શરૂ કરી હાલની રાષ્ટ્રીય લડત વિષે પોતાના વિચારો બહુ છૂટથી જાહેર કર્યા હતા. મહારાજશ્રીનું વ્યાખ્યાન થયા બાદ સ્વામી શ્રીઆનન્દે મહારાજશ્રીના વ્યાખ્યાન પર પોતાનો આનન્દ જાહેર કરતાં જણાવ્યું કે:—

મુકાન બહાર જો હું આ વ્યાખ્યાન સાંભળતો હત તો હું નજ સમજત કે કાઈ જૈન મુનિ આ વ્યાખ્યાન આપી રહ્યા છે. મહારાજ એક અધિકારી પુરૂષ છે, અને તેમની પાસેથી આવા રાષ્ટ્રીય સંદેશા જોરદાર ભાષામાં નિકળે એ દેશનું મોટું સહભાગ્ય સૂચવે છે. મહારાજશ્રી કાઈ “સામ્પ્રદાયિક” સાધુ નથી, પણ એઓ વિશ્વબંધુ સાધુ છે એમ આજે મને એમના વ્યાખ્યાન પરથી ભાસ થાય છે. એક જૈન સાધુ અટલી ઉદારતાથી વિશ્વકલ્યાણની ભાવના ફેલાવે એ જોઈ મને આજે બહુ આનન્દ થયો છે. દેશના સાધુએ આ રીતે પોતાનું સાધુ જીવન ખિલવે તો દેશનું કેટલું કલ્યાણ થાય.

[“જૈન” પત્રના તા. ૩-૧-૩૨ ના અંકમાં પ્રકાશિત]

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયતીર્થ મુનિરાજ

શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજનું સ્વાગત-કાવ્ય

(મહારાજા થીએટર, વડોદરામાં ગવાયેલું)

(પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મનો રાહ)

સ્વાગત શુભ વિજય ન્યાય.

પરમ ચરણ રમણુકાર, ધમકેતુ ધારનાર;

‘વીરધર્મ-પુનરુદ્ધાર’ ની નકીબનો પુકાર.

સ્વાગત શુભ વિજય ન્યાય—૧.

સત્ય-પ્રિય સત્ય-શૂર, કર્મ અસહકાર ધૂર;

વિરલ જ્ઞાન ભાલ નર, ન્યાય મુખ ન્યાય સૂર.

સ્વાગત શુભ વિજય ન્યાય--૨.

‘યુવક’-હૃદય ઇષ્ટ રાજ, દોર, ધગશ ધીર આજ;

શત્રુ સાથે કુઝન કાજ, અસ્ત્ર શસ્ત્ર આપ સાજ.

સ્વાગત શુભ વિજય ન્યાય—૩.

નવીન જૈન જગત હીર, ‘હોમ’ પાઠ દે ફકીર;

દગત હૃદય તુજ શિર, અગત અગત શર વીર.

સ્વાગત શુભ વિજય ન્યાય—૪.

‘નાગકુમાર’

Serving JinShasan

095282

gyanmandir@kobatirth.org